

కర్ణాటదేశ క్షితిపాలశేఖర శ్రీచా
మరాజేన్ద్ర సుతోషితాత్మనామ్ ।
విజ్ఞాప్యతే సాధు సతాం సరస్వతీ
ప్రాసాదవిద్యాసదనాధికారిభిః ॥

సామ్ప్రతం శ్రియాపరిలక్షితనిఖిలవిద్యాపరిచయసి
ద్ధిబద్ధాదరేణ విబుధరక్షణదక్షేణ శ్రీమతా చామ
రాజేంద్రేణ ప్రతిష్ఠాపితాయాం సరస్వతీప్రాసాదా
భిఖ్యాయాం పాఠశాలాయాం గణేశచతుర్థీప్రము
ఖేష్వేకవింశతిసంఖ్యాకేషు దివసేషు దివా తృతీయ
యామాదుపరి విదుషాం విశేషతస్సమాజస్సమ్మేలిత
శ్చ తత్ర భవద్భిస్సభ్యైరాగత్య ఋగ్వేదయజుర్వేద
సామవేద తత్తద్భాష్యపూర్వోత్తర మీమాంసాన్యాయ
వ్యాకరణ ధర్మశాస్త్ర సాహిత్యాదివిద్యా
ప్రతిష్ఠితానాం వ్యుత్పన్నానాం చ పరీక్షార్థాకాఙ్క్షా
ధీనస్య సురాసురమకుటతటఘటితమణిగణకిరణ
నీరాజితపదాంబుజస్య భగవతశ్శ్రీమన్మహాగణ
పతేర్మంగళనీరాజనావసరేషు మహాప్రభోశ్శ్రియస్స
మభ్యర్థనీయమితి

శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సంస్కృతభాషాభిలాషులగు
నిఖిలవిద్వజ్జనులకత్యంతోపకారకంబుగ
అభినవకాళిదాసకవికుంజరునిచేఁ బ్రణీతంబైన

చంపుభాగవతము.

శ్రీమదక్కయ్యాసూరివిరచితంబగు-రత్నావళియను
వ్యాఖ్యాన సహితంబుగ
గొల్లాపిన్ని-వైయ్యాకరణసదాశివశాస్త్రులవారి
సాహాయ్యంబువలన

వావిళ్లరామస్వామిశాస్త్రులచేత.

పరిష్కరింపఁబడి-
శ్రీమచ్చెన్ననగరాభరణాయమానంబగు
తండయార్పేటయందలితిరువట్టూరు
రాజమార్గమునవిలసిల్లుచుండు
ఆదిసరస్వతీనిలయమనుస్వీయ
ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి
శ్రీముఖసంవత్సరమాఘకృష్ణద్వితీయామంగళ
వారమునందుఁ బ్రచురింపఁబడియె-

౧౮౭౪సంవత్సరము-ఫిబ్రవరినెల-తే ౩ దీ-

భాగవతచంపు-

శ్రీ రస్తు.

ఈయాదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలయందచ్చు వేయఁ బడియున్న సంస్కృతగ్రంథములు-

పరాశరమాధవీయము-
భట్టికావ్యము, సవ్యాఖ్యానము-
మాధవార్యకృతశంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము-
ప్రసన్నరాఘవనాటకము, సచ్ఛాయము-
లీలావతీగణితము, సవ్యాఖ్యానము, సటీక-
వృత్తరత్నాకరము, సవ్యాఖ్యానము-
రాఘవపాండవయాదవీయము, సవ్యాఖ్యానము-
నరకాసురవ్యాయోగము, సచ్ఛాయము-
రామాయణభారతసారసంగ్రహస్తోత్రవివరణము-
శివపురాణతామసత్వనిరాకరణము-
సౌందర్యలహరి-
చండామిలోకము, సవ్యాఖ్యానము-
గురుబాలప్రబోధిక, సటీక-
త్రికాండము, సటీక-
త్రికాండము, మూలము-
విష్ణుసహస్రనామము-
రామాయణము, సవ్యాఖ్యానము-
విష్ణుపురాణము, సవ్యాఖ్యానము-
భోజచంపు, సవ్యాఖ్యానము-
భారతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-
భాగవతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-
కాలామృతము, సవ్యాఖ్యానము-సటీక-
రఘువంశము, సవ్యాఖ్యానము-
భర్తృహరి, సవ్యాఖ్యానము-
నానార్థరత్నమాల, సటీక-
దేవీస్తోత్రకదంబము-
శివస్తోత్రకదంబము-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

చంపూభాగవతే- ప్రథమవిలాసప్రారంభః

ఓం॥ భద్రేకింప్రియమస్తితేమమమనశ్ఛందాప్రవతం నేసకిందుష్ప్రాపః కథమంబరస్పృగపిమేలభ్యస్తదేవోచ్యతే। కస్మాదంబరసంస్పృశి ప్రతినిశం దౌర్లభ్యమిత్యాళిభిః స్పృష్టాయానవసంగమేషుజగతాంమాతస్స్మితం పాతునః ॥ ౧ ॥ శ్వశురగృహనివాసస్స్వర్గతుల్యో జనానామితి మధుమధురాంయస్సార్థయన్పూర్వగాథామ్। నిమిషమపినహాతుంపష్టిదుగ్ధాబ్ధిసద్మని ప్రియమయమతికమ్రః శ్రీపతిర్నస్తనోతు ॥ ౨ ॥ సారస్వతంధామసుధావిడంబిచిత్తేదయాలంబిమమావిరస్తు । అన్యానపేక్షాకలుషస్యశిక్షాకటాక్షవీక్షామమయస్యసాక్షాత్ ॥ ౩ ॥ చక్రేపక్షధరీయపాఠనబలాద్యస్సైవవారాంశతంధీరైఃపక్షధరాన్వయోయమితిమే వంశస్య నామాంతరమ్।దుష్ప్రాపాయదశిష్యతాబుధగణైర్భూర్దక్షిణార్థస్థితైస్తంనౌమిత్రిజగల్లలామమధునా శ్రీయల్లయాఖ్యంగురుమ్ ॥ ౪ ॥ స్నేహేనసర్వలోకేషువివృతాశాస్త్రదీపికా।యస్యనష్టేయతేజాతువిశ్వనాథమనుంస్తుమః ॥ ౫ ॥ తద్భ్రాతృపుత్రస్తదనుగ్రహోత్తహృద్యానవద్యాఖిలవిద్యపక్షః । అకల్ప్యవిద్వాన్నవకాళిదాసచంపూప్రబంధస్యతనోతిటీకామ్॥ ౬ ॥ గాఢాభట్టనిబంధఘట్టసరణిస్తంత్రంగురోర్యంత్రిత్రం కోణంకోణభుజీభజత్యేతిభయాత్ప్రతివ్రతీంసాహితీ। వైయ్యాసక్యనురాగిణీమయిగిరాంగుం భాశ్చకౌంభీనసావ్యాఖ్యాతుం నవకాళిదాసకవితాంభీతిస్తథాప్యస్తిమే॥ ౭ ॥ జటాటునకుటుంబినీశుభకటాక్షవీక్షాబలాదథాపివిధుమండలోజ్జ్వలమిదంవినిష్పీడ్యతే। ధయంతుతరసారసంరసికదోస్స్వబుద్ధ్యావరావరారచితపద

నాటకకవితాకదస్వాదనాత్ ॥ ౮ ॥ వెల్లాలకులవారాశిజాతశీతాంశునా
మునా । కాళిదాసేననవ్యేనశీతంశ్రోత్రసభఃకృతమ్ ॥ ౯ ॥ కాళిదాసస్య
నవ్యస్యాసిసర్గమధురాగిరః । టీకారత్నావళీభూషాతదావ్యాసాంభవ
త్వసౌ ॥ ౧౦ ॥ ఇహఖలు వెల్లాలకులశిరోమణిస్తత్రభవానభినవకాళిదా
సోనామమహాకవిస్సకలకల్యాణగుణశరణస్యభగవతో వాసుదేవస్యగుణక్రి
యాస్వరూపప్రతిపాదనావినాభూతతయానిరతిశయ పురుషార్థసాధ
నం కావ్యం యశసేర్థకృతేవ్యవహారవిదేశివేతరక్షతయేసద్యఃపరనిర్వృత
యే కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే ఇత్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యా
ల్లౌకికపురుషార్థోపయికంచభాగవత చంపూ నామకంమహాకావ్యంచికీ
ర్షుశ్చికీర్షితా విఘ్నపరిసమాప్తిసంప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణ ఫలసాధ
నమాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖమిత్యాచార్యదండివచసా

శ్రీధేనువాగీశ్వరీచరణారవిందాభ్యాంనమః -

కల్యాణంనః ప్రభూతంకలయతు లలితాలాపశైలేశబాలా
లీలాజాలానుకూలాశిశిరకరకలాభానుమాలాజటాలా । ఏ
షాశేషాహిభూషాపరికలితసుధాపూరధారానుకారా

ప్రబంధముఖలక్షణత్వేనావగత మాశీరూప మంగళంగ్రంథాదౌశ్లోకష
ట్కేనోపనిబధ్నాతి ॥ కల్యాణమిత్యాదినా ॥ తత్రాదౌకవర్గప్రయో
గః శ్రోత్రృణామధ్యేతౄణాంచమంగళార్థః ॥ తదుక్తంఛందస్సారే ॥
లక్ష్మీకరః కవర్గస్స్యాదితి ॥ కృత్యాదౌకచటావర్గాః ప్రయోజ్యాః ప్రా
ప్తాణస్యహేతిచ - అయంచకకారః అజుపేతత్వాద్వనితావర్ణః తత్ప్రయో
గశ్చశుభఇతితత్రైవ - ఆదౌభూదేవతాకస్య సర్వగురోర్మగణస్యచప్ర
యోగః క్షేమంకరః తదుక్తంవృత్తరత్నాకరే ॥ శ్లో ॥ మోభూమిస్త్రిగురుఃశ్రీ
యంవితనుత ఇతి - ఏవంవర్గగణాదిశుద్ధిరస్తి - కల్యాణ శబ్దప్రయోగాద
భ్యుచ్చయశ్చవర్ణగణాదిశుద్ధ్యభావేపిభద్రాదివాచకశబ్దప్రయోగే దో
షాభావమాత్రస్య ॥ శ్లో ॥ దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః । తే
సర్వేనైవనింద్యాస్స్యుర్లిపితోగణతోపివేతి - అభియుక్తైరుక్తత్వాదితివేది

తవ్యం-లలితామనోహరాఆలాపాగిరోయస్యాస్సాతథోక్తా మంజుభాషి
ణీత్యర్థః॥ని॥హారభేదేవిలాసేచలలితంచారుణీతిత్రిష్వితిభాస్కరః- సాచసా
శైలేశస్యహిమవతోబాలాపుత్రీపార్వతీతియావత్ యద్యపిబాలాశబ్దోవ
యోవిశేషవిశిష్టస్త్రీమాత్రపరఃతథాపిశైలేశపదసమభివ్యాహారాత్ప్రతీ
యమానస్సంబంధోజన్యత్వ మాదాయ పర్యవస్యతి - కలభఃకరిపోతకః-
స్మేరాననసంస్మరతిగోపవధూకిశోరమిత్యాదౌతథాదర్శనాదితివేదితవ్యం
తస్యాఃలీలాజాలానాంకటాక్షభుజవిక్షేపాది విలాసవిశేషాణాం అనుకూలా
అనురూపాశిశిరకరకళాచంద్రకళాతస్యాః భానుమాలాభిః కరనికరైఃజ
టాలాజటావత్ అతిసంశ్లిష్టతయా జటాసరూపైశ్చంద్రకిరణైర్వ్యాప్తమ
స్తకేత్యర్థః ప్రాణిస్థాదాతోలజన్యతరస్యామితి మత్వర్థీయో లచ్ప్ర
త్యయః-ఏషేతిహృదయసన్నిహితత్వాదపరోక్షనిర్దేశః-శేషాహిఃశేషా
ఖ్యఃసర్పఃభూషాయస్యాస్సా శేషభూషితే త్యర్థః శేషాహిపదయోస్సా

భద్రాముద్రావినిద్రాపురహరణ విధౌకాపి కారుణ్యా

మాన్యవిశేషభావాన్నపౌనరుక్త్యం- అతఏవ శేషాహిఃకిమయంమృణాళ
మృదుళమితివిద్యానాథః-మృణాళశేషాహిభువాన్వయాతిశ్రీహర్షశ్చ సు
ధాపూరఃపీయూషసమృద్ధిః॥ని॥పూరస్స్యాదంభసాం వృద్ధిరితి హలాయు
ధః-తస్యధారాప్రవాహఃతస్యానుకారఃఅనుకరణంభావేఘఞ్ పరికలితః
కృతఃసుధాపూరధారానుకారో యయాసాధావళ్యాదాహ్లాదకత్వాచ్చ
సుధాధారామనుకుర్వంతీత్యర్థః భద్రాకల్యాణేసుఖాదిత్వేనభద్రశబ్దస్యధ
ర్మధర్మివచనత్వాద్భేద్యలింగతాతథాచామరఃఅథత్రిషుద్రవ్యేపాపం
పుణ్యంసుఖాదిచేతి - పురహరణవిధౌవినిద్రాజాగరూకా పురహంత్రీత్య
ర్థః - కారుణ్యపూర్ణానిరవధికకృపాశాలినీత్యర్థః - కాప్యనిర్వచనీ
యావాఙ్మనసాతీతేతియావత్ ముద్రాభంగీశివఇత్యర్థః- సరాశిరాసీ
న్మహసాంమహోజ్జ్వలఇత్యాదివద్ధర్మధర్మిణోరభేదోపచారాన్ముద్రా
శబ్దేనశివలాభఃనఃఅస్మాకంప్రభూతమధికం॥ని॥ప్రభూతంప్రచురంప్రా
జ్యమిత్యమరః కల్యాణంకలయతు సంపాదయత్విత్యర్థఃఅత్రలకారాదీ

నామసకృదావృత్తైవృత్త్యనుప్రాసనామకాశ్చత్వారశ్శబ్దాలంకారాః॥*॥
ఏకద్విప్రభృతీనాంతువ్యంజనానాంయదాభవేత్-పునరుక్తిరసౌనామ్నావృ
త్త్యనుప్రాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్ - లీలాజాలానుకూలేత్యత్రానురూపవ్య
వర్ణనాత్సమాలంకారః॥*॥సమంస్యాద్వర్ణనం యత్రద్వయో రప్యను
రూపయోరితిలక్షణాత్ - అస్యాలకారపునరుక్తిర్ద్వావవృత్త్యనుప్రాసస్యచై
కపదగతత్వాత్త్క్రియాపి కాశకారమతేఏకవాచకానుప్రవేశోలక్షణస్సం
కరః - చూడాస్థచంద్రకిరణానాంజటాత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః
అస్యానుప్రాసస్యచపూర్వవత్సంకరఃసుధాపూరధారేత్యత్రోపమాలం
కారః-కించ-గమ్యత్వేనవివక్షితస్యశివస్యావివక్షితరూపాదపిచారుతరేణరూ
పాన్తరేణాభిధానాత్పర్యాయోక్తమలంకారః॥*॥పర్యాయోక్తంతుగమ్య
స్యవచోభంగ్యంతరాశ్రయమితిలక్షణాత్-అయంచ పూర్వోక్తాలంకార
త్రయప్రతిభోత్థాపితఇత్యంగాంగిభావేనసంకరః-ఇదంచస్రగ్ధరావృత్తం-
లక్షణంతు॥*॥మ్రభ్నైర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరేయమి
తి-అస్యార్థః॥*॥ఆదిమధ్యావసానేషుయరతాయాంతిలాఘవం-భజసాగౌ
రవంయాంతిమనౌతుగురులాఘవమితినిష్కృష్టలక్షణలక్షితైఃమ్రభ్నైఃమగ
ణరగణభగణనగణైస్త్రిభిర్యగణైశ్చోపలక్షితాస్రగ్ధరాసాచత్రిమునియతి
యుతా - మునయస్సప్తసప్తభిరక్షరైస్త్రిషుస్థానేషుయతిర్భవతీత్యర్థః-
యతిర్నామపదవిచ్ఛేదః-తదుక్తమాచార్యదండినా-శ్లోకేషునియతస్థానంప
దచ్ఛేదంయతింవిదురితి - తథాచాత్రద్వితీయతృతీయసప్తాక్షరయోర్మ
ధ్యేనపదవిచ్ఛేదోస్తి-లలితాలాపేత్యాలాపశబ్దావయవస్యపూర్వసప్తాక్ష
ర్యాంసంక్రాంతత్వాత్ఏవంచయతిభంగస్స్యాదితిచేన్నదోషః॥*॥ధా
తునామ్నామభేదేనవిరామోవిరతిర్యతిః-స్వరసంధ్యాప్తసౌందర్యాత్తద్భే
దేపియతిఃక్వచిదితిపింగళాచార్యేణస్వరసంధిస్థలేప్రాతిపదికభేదేపియతిభం
గదోషస్యపరిహృతత్వాత్తద్వచనస్యచాయంనిర్గళితార్థః-ధాతుప్రాతిపదిక
రూపప్రకృత్యోఃప్రత్యయస్యచమధ్యేయతిరనింద్యఃక్వచిద్ధాతుప్రాతిపది
కమధ్యేపిస్వరసంధివశేనయతిరవిరుద్ధఇతిపాదాంతయతిరౌత్సర్గికః అర్థ్యం

గైస్సాన్యజలధరమాలేతివృత్త విశేషేఅంగళబ్దేన కింవేదాంగగత షట్సం
ఖ్యాపివక్షితాఆహోస్విద్యమనియమాదిగతాష్టసంఖ్యావేతివికల్ప్యేషట్సం
ఖ్యాంగీకారేతస్యవృత్తస్యద్వాదశాక్షరత్వేనపాదాంత యతిర్నసిధ్యేతేతి
అష్టసంఖ్యాపరత్వమేవేత్య భ్యుపగతం ఛందశ్శాస్త్రపారీణైః - ఏవంచా
దాంతయతేనిఀత్యత్వేపిసపల్లవాలో త్తీర్ణవరా హయూధా న్యావాసవృ
క్షౌ న్ముఖబహిర్ణ జానీత్యాదౌపాదాంతయతిభంగదో షస్యైవపరిహా
రః - ఏవమన్యత్రాపియతిభంగదోషోనాశంకనీయఇత్యలమతివిస్తరేణ-అ
త్రిబంధస్యాత్యుజ్జ్వలత్వాత్కాంతిర్నామకావ్యగుణః॥ ❁ ॥అత్యుజ్జ్వలత్వం
బంధస్యకావ్యేకాంతిరితీష్యతఇతిలక్షణాత్ ॥౧॥.................❁

ప్రాలేయేతి ॥ ప్రాలేయాచలస్యహిమవతో భాగధేయానాం భాగ్యా
నాంభాగరూపనామభ్యోధేయప్రత్యయోవాచ్యఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్య
యః-భవనంభావస్వరూపమితియావత్ ఆస్పదంవా॥ని॥భవనంభావవేశ్మనో

పూర్ణాః ॥౧॥ ప్రాలేయాచలభాగధేయభవనంకల్యా
ణజాలాస్పదంజాటాటీరలపఃఫలం కిలకిలక్లీలాశుకాస్లాది

రితిభాస్కరః -కల్యాణజాలానామాస్పదంజటాటీరఃపరమేశ్వరః॥ని॥కంకటీ
కఃకటాటంకఃకటపూఃపరమేశ్వరః। అహిబుధ్న్యోజటాటీరోజటాజూటో
గ్నిలోచనఇతిపంచాశన్నిఘంటుసారే-తస్యేదంజాటాటీరంయత్తపస్తస్యఫ
లంతస్యేదమితిసంబంధసామాన్యేఅణ్ ప్రత్యయః-కిలకిలేత్యనుకరణశబ్దఃఅ
యంచసాధుః-అతఏవబుల్లకున్నాతేఅనుకరణశబ్దానాం సాధుత్వం అభ్యు
పగమ్యకుమార్క్యైతకమాహేత్యాదాజహారభగవాన్భాష్యకారః- కిలకిలో
స్యాస్తీతికిలకిలఃఅశాదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయఃసఇవాచరతీత్యాచా
రక్విబంతాల్లటశ్శత్రాదేశఃకిలకిలశబ్దంకుర్వాణఇతిఫలితోర్థః - యద్వా
కిలకిలేతి లాంతో యమనుకరణశబ్దఃవైవక్షికత్వాదనుకరణశబ్దానాంతథాచ
కిల కిలమతతిగచ్ఛతీతికిలకిలత్ అతసాతత్యగమనేఅస్మాద్ధాతోఃక్విప్చేతిక్విప్
కిలకిలదితిశబ్దంకుర్వాణఇత్యర్థః -యద్వాకిలకిలదితి తాంతఃకిలకిలితి లాంతో
వాయమనుకరణశబ్దఃతద్యుక్తాలీలాశుకఃకిలకిలక్లీలాశుకఇతిమధ్యమపదలోపి

సమాసఃతేనతత్రోదితంపరిమాళిమాళౌశిరసీతివిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-
కంచనసుధాధారాధరమమృతవర్షిణమబ్దం చంద్రమితియావత్ బిభ్రా
ణంతత్తథాప్రసిద్ధం మహస్తేజః విశేషణబలాత్ప్రాగ్వ్యతీతి లభ్యతే ఇమే అము
ద్రిమమితంఆనందకందంఆనందం సంపాదకంభద్రంకల్యాణం ఆకలయ
తాంపితరత్వోత్కృష్టం - కేచిత్తుఆనందకందమితి మహసో విశేషణం కృత్వా
ఆనందమేవకందముదకంతద్దదాతీత్యానందకందం॥ని॥కంవారిణిచ మూర్ధ్నీతి
నానార్థేష్వయమవ్యయః - ఆనందస్యోదకత్వరూపణేనోదకవదపరిమిత
మానందం ప్రయచ్ఛతీతి భగవత్యాస్సర్వోత్కృష్టతా వ్యజ్యతఇత్యలం
కారేణవస్తుధ్వనిరితివ్యాచక్షతేఅత్రభగవతీభాగధేయయోః కార్యకారణ
యోరభేదవ్యపదేశాద్ధేత్వలంకారః॥సూ॥ హేతుహేతుమతోరైక్యం
హేతుంకేచిత్ప్రచక్షతఇతిలక్షణాత్ కల్యాణజాలాస్పదమితి విశేషణం భగ
వత్యాఅపరిమితకల్యాణదానసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భమితిపరి కరోద్భావి
తమ్। బిభ్రాణంపరిమాళికంచసుధాధారాధరంసాదరం
తస్మైభద్రమముద్రమాకలయతాదానందకందం మహః॥
౭॥ కస్త్వంఘోరవిలోచనోఽసి భుజగోత్తంసః కపాలీజటీ
యః॥సూ॥అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణఇతిలక్షణాత్ - తపఃఫ
లమిత్యత్రచంద్రచంద్రికయోరివావినాభూతయోఃతపఃఫలత్వాసంబంధే
పిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥సూ॥సంబంధాతిశయోక్తిస్స్యాదయోగేయోగ
కల్పనమితి లక్షణాత్ -కిలకిలదితిమంజుకూజనార్థకంశుకవిశేషణంభగవతీ
భాషణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాంతరం-సుధాధారాధ
రమిత్యత్రచంద్రస్యమేఘత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః- ఏతదుత్థాపితం
చభగవత్యాశ్చతురతరోపాంతరేణాభిధానరూపం పర్యాయోక్తమితి
సంకరః-అత్రప్రౌఢిర్నామగుణః॥సూ॥ ప్రౌఢిరుక్తేఃపరిపాకఇతిలక్షణాత్
౭॥కస్త్వమితి॥ ఘోరవిలోచనోవికృతనేత్రఃభుజగోత్తంసఃసర్పభూషితః
కపాలీకపాలవాన్ జటీ జటావాన్ వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః - త్వం కోఽసి భవసి
యోవాకోవాభవాన్ భవినిదేశమంతరేణాంతఃపురం- మాగమఇత్యాహ॥

దేవ్యా ఇత్యాది భగవన్నితి తపస్వి బుద్ధ్యా నిర్దేశః ఇత్థం ద్వారి దౌవారికైః
ద్వాస్థైః వివాహకాలిక దివ్యసౌందర్యమపహాయ రూపాంతర ధారణాద
జ్ఞాతత్వాదితి భావః నివారితం పురహరం నిధ్యాయ విలోక్య ప్రాసాదాగ్ర
గతేతి భావః అన్యథా అంతఃపురవర్తిన్యా విలోకనాయోగాత్ ॥ ని॥ నిధ్యాన
మవలోకః ఇతి వైజయంతీ- మాతః యన్మందహసితం విదధాసి తన్నః ఇష్టాని
శుభాని దద్యాత్ - అత్ర భగవద్గత విరుద్ధాలంకారాది దర్శనజన్యా భగవ
త్యాః హాసో దౌవారిక కృత నిషేధ కటువచనాది పరితోషితో హాస్యరసతా
మంగీచకారేతి వేదితవ్యం - అత్రోత్తమవిషయత్వాన్మందహసితమిత్యుక్తం
తదుక్తం॥ *॥ స్మితమిహ వికాసనయనం కించిల్లక్ష్యద్విజం హసితం - మధురస్వ
రం విహసితం సాంసశిరఃకంప ముద్ధసితం - అపహసితం సాస్రాక్షం విక్షి
ప్తాంగం భవత్యతిహసితం - ద్వే ద్వే హసితే చైషాం జ్యేష్ఠే మధ్యేధమే క్రమశః

దేవ్యాశ్శాసనమంతరేణ భగవన్నంతఃపురం మాగమః ఇత్థం
ద్వారి నివారితం పురహరం నిధ్యాయ దౌవారికైర్యన్మాత
ర్విదధాసి మందహసితం దద్యాత్తదిష్టాని నః ॥ ౩ ॥ క్రీడా
కోపమనర్గళం శమయితుం క్షేమంకరే శంకరే నమ్రే సప్రేమ

ఇతి॥ ౩॥ క్రీడేతి॥ అనర్గళముచ్ఛృంఖలం క్రీడాకోపం శమయితుం క్షేమంకరే
జగత ఇతి శేషః - శంకరే నమ్రే నమస్కారం కుర్వాణే సతి తత్ర తస్మిన్ శివే
సప్రణయాపి నమస్కారేణ నివృత్త కోపాపీత్యర్థః మందాకినీ దృష్టతః కుపి
తా మందాకినీదర్శనం పర్యాలోచ్య కుపితేత్యర్థః ॥*॥ ల్యబ్లోపే పంచమీ తస్య
శివస్య మౌళిం అబ్జమర్త్యస్పృశా కమలసదృశేన చరణేన ముహుర్ముహుః
ప్రహరసే హరతే జన్యా త్వత్ జ్ - గంగాయాస్తద్ధారిణశ్చ తాడనాభిప్రా
యేణేతి భావః - కేచిత్తు అబ్జశ్చంద్రః తస్య మమస్పృశా చంద్రస్య శిరోనిష్ఠ
త్వాత్తస్య మమ భేదో భవతి - అనేన పగం గాంబాధితుమశక్తా తత్సహచరం
చంద్రం బాధితవతీతి ప్రత్యనీకాలంకారో వ్యజ్యతే ॥*॥ బలినః ప్రతిపక్షస్య ప్రతి
తీకారే సుదుష్కరే - యస్తదీయతిరస్కారః ప్రత్యనీకం తదుచ్యత ఇతి లక్ష
ణాత్ - అత ఏవ పన్నాలంకారస్వాని ఏతి వ్యాచక్షతే - తచ్చరణాంబుజం

నః భూయాంసి వితరతు దదాత్విత్యర్థః - అత్ర పరమేశ్వరవిషయకకోపా
ఖ్యభావస్యశాంతిః పరిణామకాలేచూడాగతగంగాదర్శనేన పునరుదయ
శ్చవర్ణితః - ఉభయోరపిశృంగారాంగత్వేనసమాహితంభావోదయశ్చే
త్యలంకారద్వయం తయోఃపరస్పరనైరపేక్ష్యాన్మౌక్తిక పద్మరాగన్యాయేన
సంసృష్టిరితి ధ్యేయం ॥ ౪ ॥ అన్యోన్యమితి ॥ విజయైషిణోః మమ విజయో
భూయాన్మమవిజయోభూయాదిత్యాశంసతోరిత్యర్థః- విహసతోఃత్వరా
త్కృతకరస్ఖలనాదినేతిభావః సాహసేసానందయోః మయాసాహసంకృత
మితిహృష్టయోరిత్యర్థః సాటోపాత్సంభ్రమాదితరేతరవ్యతికరా దన్యో
న్యకటాక్షకరాదిసంపర్కాదుద్భూతరోమాంచయోః ప్రతి ముహు ముర్
హుర్ముహురిత్యర్థః - వీప్సాయామవ్యయీభావః క్షిప్రోక్షిప్తకరాబ్జ

యాపితత్రకుపితామందాకినీదర్పతః।మౌళింతస్యముహు
ర్ముహుః ప్రహరసేయేనాబ్జమర్మస్పృశా మాతస్తచ్చ
రణాంబుజంవితరతుశ్రేయాంసిభూయాంసినః॥ ౪ ॥అన్యో
న్యంవిజయైషిణో ర్విహసతోస్సానందయోస్సాహసే సా
టోపాదితరేతరవ్యతికరాదుద్భూతరోమాంచయోః । క్షి
ప్రోక్షిప్తకరాబ్జయోః ప్రతిముహుర్న్యాక్షతారోపణే

యోఃఅన్యథాపరాజయభయాదిత్యర్థః శివయోః-పుమాన్స్త్రియేత్యేకశే
షః - అమందవిభవః అమూల్యాఃన్యాక్షతారోపణేయుస్సంరంభఃసంభ్ర
మః॥ని॥సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతినిఘంటుపాఠః-సఃనఃశ్రేయాంసిపుష్ణాతు
వర్ధయత్విత్యర్థఃస్వభావోక్తిరలంకారః॥*॥స్వభావోక్తిస్స్వభావస్యజా
త్యాదిస్థస్య వర్ణనమితిలక్షణాత్ - అత్ర శివయోరితిపద సూచితాభ్యాం
లోకోత్తరాలంబనవిభావాభ్యాం సాన్నిధ్యాదస్మిన్నవాక్షతారోపణాది
రూపైరుద్దీపనవిభావైఃహాసకటాక్షరోమాంచాదిరూపైరనుభావైః క్షిప్రో
క్షిప్తేత్యాదిపదసూచితైరౌత్సుక్యాదిసంచారీభావైశ్చరససార్వభౌమఃశృం
గారశ్చర్వణాస్పదంభవతి అత్రనిరతిశయరసాభివ్యక్తిరస్తీనవేతిహృదయా
లుభిరవధాతవ్యం-నతుసమత్సరైః-ఉక్తంచ భట్టగోపాలేన॥*॥వ్యంగ్యస్య

పాదృశ్యసందేహయోః సహృదయా ఏవ ప్రమాణం - వ్యక్తిస్తైరన్యథాపివ
క్తుంశక్యత్వాదితి- ఇయంచమధ్యమకైశికీవృత్తిః॥*॥మృద్వర్థవ్యనతిప్రౌఢబం
ధామధ్యమకైశికీతిలక్షణాత్ ॥ ౫॥ భద్రమితి॥భద్రంకల్యాణంమంగళస్నా
నహారిద్రోద్వర్తనాది నాకమనీయతరమిత్యర్థః - ఇదంవపుఃవిభూత్యా
కథంఘురితం భూషితంఅనేనచాలింగనరూపంవస్తు వ్యజ్యతే తైతవవసనం
వైయాఘ్రిరోమశబళంకుతఇత్యనేనపరస్పరసంమర్దోవ్యజ్యతే- ఏవమా
ళిపరిహాసవచఃశ్రుత్వాప్రవృత్తమితిశేషఃనవసంగతాయాఃభవాన్యాఃస్మి
తంనఃశ్రేయోదిశతుదద్యాదిత్యర్థః- అత్రాలింగనాదివ్యంజకసఖీ పరిహా
సవచనరూపవిభావేన స్మితరూపానుభావేనచమధ్యమనవోఢనాయికా ని
ష్ఠోహర్షాఖ్యస్సంచారిభావోవ్యజ్యతఇతిభావః ॥ ౬ ॥ అథైకేనశ్లోకేనస్వ

సంకంభశ్శివయోఃఅమందవిభవశ్శ్రేయాంసి పుష్ణాతునః ॥
౫ ॥ భద్రంవపుఃకథమిదంఘురితంవిభూత్యావైయాఘ్ర
రోమశబళంవసనంకుతస్తే । శ్రుత్వైవమాళిపరిహాసవచో
భవాన్యాశ్శ్రియఃస్మితందిశతునోనవసంగతాయాః॥౬అభి
నవపదపూర్వఃకాళిదాసఃప్రగల్భఃత్రినయనదయితాయాః
ప్రేమడింభస్తృతీయః । విరచయతితమైవప్రేరితఃప్రేమ

నామాఖ్యానపూర్వకంగ్రంథారంభంప్రతిజానీతే ॥అభినవేతి॥అభినవపద
పూర్వకాళిదాసపదవాచ్యఇత్యర్థః- క్షుణ్ణంయదంతఃకరణేనవృక్షాఃఫలంతి
కల్పోపపదాస్తదేవేత్యాదివద్వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారః ప్రగల్భః
ప్రౌఢః త్రినయనదయితాయాః క్షుభ్యాదిత్వాణ్ణత్వాభావః తృతీయః
ప్రేమడింభఃపరమప్రేమాస్పదస్తనయః మాతుఃకనిష్ఠపుత్రే ప్రేమాతిశయ
ఇతిప్రసిద్ధిఃతయైవప్రేమపూర్వంప్రేరితఃప్రవర్తితఃస్వప్నఇతిశేషఃహ
రిగుణపరిణద్ధంభగవత్కల్యాణగుణానపాయినమిత్యర్థఃచంపూప్రబంధం
॥*॥ గద్యపద్యమయంకావ్యంచంపూరిత్యభిధీయత ఇత్యుక్తలక్షణంప్రబం
ధవిశేషంచారుయథాతథారచయతి - అత్రప్రగల్భఇత్యనేనలోకశాస్త్ర
కావ్యాద్యవేక్షణజనితంనైపుణ్యమభ్యాసశ్చసూచితోభవతి- భగవతీప్రసా

దోక్త్యా ప్రతిభానూచితా త్రయాణామపిసముచ్చిత్యకవితాహేతుత్వాత్
తదుక్తంకావ్యప్రకాశే॥ * ॥ శక్తిర్నిపుణతాలోకశాస్త్రకావ్యాద్యవే
క్షణాత్- కావ్యజ్ఞశిక్షయాభ్యాసఇతిహేతుస్తదుద్భవఇతి ॥ ౭॥ అథైకేన
శ్లోకేనవినయమభినయతి ॥ క్వేయమితి ॥ శిశోరవ్యుత్పన్నస్యేత్యర్థః- అత
ఏవాగభీరవాచః మమఇయంసర్వైః పరిచితామతిఃక్వ-వచసామభూమిర
విషయభూతాయదూద్వహస్య కృష్ణస్యకథాక్వ -మహాశ్చర్యరూపా మిత్య
ర్థః-అతఏవాత్రవిషమాలంకారః॥ *॥ విషమంవర్ణ్యతేయత్రఘటనాన
నురూపయోరితిలక్షణాత్ -తద్వర్ణనేపికృష్ణకథావర్ణనేపియతమానహృదః
ప్రయతమనసఃమమసాహసంక్వాపినిర్వర్ణితందృష్టం ॥ ని ॥ నిర్వర్ణనం
తునిధ్యానందర్శనాలోకనేక్షణ మిత్యమరః - నిశమితంశ్రుతంచనభవతి -

పూర్వంహరిగుణపరిబద్ధంచారుచంపూప్రబంధమ్ ॥ ౭ ॥
క్వేయంమతిర్మమశిశోరగభీరవాచః క్వేయం యదూద్వహ
కథావచసామభూమిః । తద్వర్ణనేపియతమానహృదః క
దాపినిర్వర్ణితంనిశమితంచనసాహసంమే ॥ ౮ ॥ యద్వాద
యా రసఝరీ పరిపూరితేన మందారమాల్య నికురుంబ స

శమోదర్శనఇతిమిత్వాద్ధ్రస్వః-అత్రలోకసిద్ధసాహసాభేదేపిస్వసాహసస్య
వర్ణనాద్భేదకాతిశయోక్తిః॥ *॥ భేదకాతిశయోక్తిస్తుతస్యైవాన్యత్వవర్ణన
మితిలక్షణాత్-అస్యపూర్వోక్తవిషమాలంకారప్రతిభోత్థాపితత్వాత్సంక
రః॥౮॥యద్వేతి॥దయారసఝరీపరిపూరితేనదయార్ద్రేణమందారమాల్యనికు
రుంబాణాంసహోదరేణసదృశేనధావళ్యాదీప్సితదానాచ్చ॥*॥ఖడ్గస్సన్న
యనమరీచినీలనీలఇత్యాదౌప్రాయశస్స్త్రీకటాక్షాణాంనైల్యవర్ణనమేవ
దృశ్యతే॥*॥కింకల్పద్రుమమంజరీస్రజఇత్యాదౌపుంకటాక్షాణాంధావళ్య
మేవవర్ణ్యతే-తథాచాత్రస్త్రీకటాక్షాణాంధావళ్యవర్ణనమయుక్తమితిచే
న్నైషదోషః॥*॥విలోచనేందీవరవాసవాసితైస్సితేతరపాంగాధ్వగచంద్రి
కాంచలైరితినైషధేస్వయంవరేదమయంతీకటాక్షాణాంధావళ్యవర్ణనాత్-
కర్పూరమంజర్యామపి॥ప్రా॥జముంకాసవణందరేణసహాసాలింఖాకడంఖం

ఛండాహింగావంతిదకిందఅంగిమదళందోణీసదిఖంభతఈ - తాకంప్రూర
రజేణఙుంధవళిదోబోష్ఠే ఏణుష్ఠావిదోముంతాణం ఘుణరేణు జేంవఘురి
దోహ్మియేత్థందరెఇతి-నాటకాంతరేపి॥*॥కర్పూరాదపి కైరవాదపి చలత్కాం
తాద్భృగంతాదపి శ్వేతాభిస్తవకీర్తిభిర్ధవళితా సప్తార్ణవా మేదినీ-స్త్రీకటాక్షా
ణాంక్వచిదారుణ్యమపి దృశ్యతే॥*॥ఆస్యాస్పశ్యాబ్ధికన్యే సరసిరుహరుచామం
తరంగైరపాంగైరితి-పురుషకటాక్షాణామపి క్వచిద్రక్తిమా దృశ్యతే-తత
స్తానరుణతామరసవిలాసచోరైర్లోచనమరీచిసంచారైరానందయన్ భగ
వానరవిందలోచనస్ఫుటమభాషతేతి భోజరామాయణే-ఈదృశేన గౌరీ
కటాక్షనికరేణ కరంభితస్య మిశ్రితస్య విషయీకృతస్యేత్యర్థః-మమదుష్కా
రం కర్తుమశక్యం-అత్ర నలోకేతి కారకషష్ఠీప్రతిషేధమేత్యత్ర శేషవివక్షా
యాంషష్ఠీ - జగతాంత్రయేపి కింభవేన్న కించిదిత్యర్థః - అత్రదుష్కార
త్వాభావే దయాదివిశిష్టగౌరీకటాక్షవిషయత్వరూపపదార్థస్య హేతుత్వా

హేవాదరేణ । గౌరీకటాక్షనికరేణ కరంభితస్య కిందుష్కరం
మమభవేజ్జగతాంత్రయేపి ॥౯॥ ప్రాదుర్భవంతు సరసా
నివచాంసి గౌరీకారుణ్యతో మమ ముఖాదపి నాతిచిత్రమ్।
నైవామృతం వమతి కింకరినాశిలాపి పీయూషధామకరజా

త్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥*॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే
కావ్యలింగముదాహృతమితి లక్షణాత్ ఏతదుత్థాపితః పూర్వశ్లోకోక్తస్య
కావ్యనిర్మాణ శక్త్యభావస్యాస్మిన్ శ్లోకే నిషేధరూప ఆక్షేపాలంకా
రఇతిసంకరః-॥*॥ఆక్షేపస్స్వయముక్తస్య ప్రతిషేధో విచారణాదితి లక్షణాత్
॥౯॥అ॥ ఉక్తమేవార్థం భంగ్యంతరేణాహ॥ ప్రాదుర్భవంత్వితి॥ సర
సానిరసవ్యంజకానీత్యర్థః- రసస్యాభిధేయత్వాభావాదిదం వస్త్వలంకా
రయోరప్యుపలక్షణం వస్త్వలంకారరసాత్మకస్య త్రివిధస్యాపి వ్యంగ్యస్య
కావ్యజీవితత్వాత్కేచిత్తు సరసా నిరసప్రధానానీత్యర్థః - వస్త్వలంకార
వ్యంగ్యయోస్సర్వధా రసపర్యవసానేన ప్రాధాన్యాత్ రసస్య తు స్వాత్మ
మాత్రవిశ్రాంతత్వేన ప్రాధాన్యాచ్చేతి భావ ఇతి వ్యాచక్షతే - గౌరీకారు

ణ్యాత ఇతి హేతౌ పంచమీ - మమ ముఖాదపి అతిజడస్య ముఖాదపీత్యర్థః- అ
త ఏవాతిజాడ్యవిశిష్టాస్మదర్థలక్షణయా తిజడానపి సుధియః కరోతీతి భగవ
త్యా అఘటితఘటనాపటీయస్త్వం వ్యజ్యత ఇత్యర్థాంతరసంక్రమితావివ
క్షితవాచ్యధ్వనిః - ప్రాదుర్భవంతు నామ అత్రాస్మిన్నర్థేన చిత్రం త
త్ర దృష్టాంతమాహ - కఠినాశిలా చంద్రకాంతదృషదపి పీయూష ధామ్న
శ్చంద్రస్య కరజాలపరిగ్రహేణ కిరణసంపర్కేణామృతముదకం సుధాం చే
తి గమ్యతే- నవమతి నప్రవతికేమిత్యర్థః-అత్ర వమతీత్యస్య గౌణార్థవివక్ష
యా చారుత్వం అత ఏవోక్తం దండినా॥*॥నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాది గౌణవృ
త్తివ్యపాశ్రయమ్। అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహత ఇతి-అత్ర
దృష్టాంతాలంకార ఇతి ॥ * ॥ యద్బింబప్రతిబింబత్వం దృష్టాంతస్తదలం

లపరిగ్రహేణ ॥ ౧౦ ॥ దోషం విముంచత గుణాంశముదా
రమత్ర సంతః ప్రతీచ్ఛత గుణైకదృశో దయార్ద్రాః । త్య
క్త్వా కళంకమనవద్యసుధాంశుఖండమీశో బిభర్తి శిరసా
సకిమాదరేణ॥ ౧౧ ॥ ఉపక్రమ్యస్తోతుం హరిమిహ హి వా
త్స్యాయనకథాముధా మాఘాదీనామివ కృతిషు నైవ ప్రకటి

కృతిరితి లక్షణాత్ ॥ ౧౦ ॥ అ ॥ అథాస్య గ్రంథస్య పరిగ్రహం ప్రార్థయతే
దోషమితి ॥ గుణైకదృశో విద్యమాన దోష ప్రహాణేన గుణమాత్ర గ్రాహిణ
ఇత్యర్థః - ఉదారమధికం॥ని॥ ఉదారో దాతృమహతోరిత్యమరః-గుణాం
శం స్వీకురుత - నను దోషసత్వే ప్రబంధస్సర్వోపి త్యాజ్యః తదల్పమపి నోపే
క్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథం చనేతి దండివచనాదిత్యత ఆహ - కళంకం త్యక్త్వా సక
ళంకాంశమపహాయేత్యర్థః-తస్యాపి స్వీకరణే అజ్ఞత్వప్రసంగాదితి భావః-
అనవద్యసుధాంశుడం ఖండకళంకస్య మధ్యగతత్వేన రేఖాయాం తదభావాదితి
భావః-ఈశః పరమేశ్వరః నిష్కళంకచంద్రాంతరనిర్మాణసమర్థ ఇతి భా
వః - ఆదరేణ న తు నిర్బంధేనేతి భావః - శిరసా న త్వవయవమాత్రేణేతి భా
వః - న బిభర్తి కిం- బిభర్త్యేవ నతు క్షణమాత్రం ధృత్వా త్యాజ్యత ఇతి భావః
అత్రాపి దృష్టాంతాలంకారః-లక్షణం తూక్తం ॥ ౧౧ ॥..............
అ ॥ ఇతర కావ్యవైలక్షణ్యం స్వగ్రంథస్యోపపాదయతి ॥ ఉపక్రమ్యేతి ॥

ఇహాస్మిన్కావ్యే మాఘాదీనాం ఆదిశబ్దేన భారవ్యాదీనాం సంగ్రహః- కృతి
షు ప్రబంధేష్వవహారింస్తోతుముపక్రమ్య ముధావృథా॥ ని॥ వ్యర్థకేతు ము
ధావృథేత్యమరః- వాత్స్యాయనకథా గ్రామ్యధర్మప్రసంగాః నప్రకటీకృ
తాః మాఘాదికావ్యేషు హి ప్రథమతః ద్విత్రేషు సర్గేషు హరికథాముప
క్రమ్య సమనంతరంతు భూయోభిస్సర్గైః భగవత్కథాభిరసంస్పృష్టమన్య
దేవవర్ణ్యతే - నచహరిసైనికానాం మద్యపానక్రీడాదికమపివర్ణనం హ
రికథైవ అన్యథా॥*॥ నగరార్ణవశైలర్తుచంద్రార్కోదయ వర్ణనమిత్యాది
మహాకావ్యలక్షణాభావస్స్యాదితి వాచ్యం॥*॥ యాయం కేహరిపాదసేవని
రతాః శ్రీపాదపద్మాంతరాగాఢ భిదే ఇత్యాదిన్యాయేన సైనికగత క్రీడాది
వర్ణనస్య హరికథాత్వాభావాత్ నాపి క్రీడాది వర్ణనాభావే మహాకావ్య
లక్షణాభావః సాక్షాద్భగవతః క్రీడాదివర్ణనేనాపి తత్సిద్ధేరితి ధ్యేయం-

తాః। గుణైశ్శ్లిష్టాంతు ప్రతిపదముదారైర్మురరిపోరపా
రాకాప్యేషా ప్రసరతి సుకావ్యామృతఝరీ॥ ౧౨ ॥ కథైక
ఘటనాపరైస్త్రిచతురైరసద్వ్యంజనైః కృతిర్మమయుతాభ

స్వగ్రంథస్తు నైతాదృశ ఇత్యాహ - కింతు ప్రతిపదం మురరిపోరుదారైర్గుణై
శ్శ్లిష్టా అపారా కావ్యనిర్వచనీయా ఏషా సుకావ్యామృతఝరీ ప్రసరతి
స్వగ్రంథ పరిశీలనేతు భగవద్గుణశ్రవణజన్యః సత్కావ్యాస్వాదజన్యశ్చానం
దోభవతీతి భావః అనేన కాదంబరీవాసవదత్తాది గ్రంథానాం భగవద్గుణ
సంస్పర్శలేశరహితానామేతత్సామ్యగంధస్యాప్యసహతా సూచితా ॥
౨ ॥ సుకావ్యామృతత్వమేవ ప్రపంచయతి ॥ కథైకేతి॥ కథైకఘటనాపరైః
కథామాత్ర ప్రయోజకైః అతఏవాసద్వ్యంజనైః వ్యంజనావ్యాపారశూ
న్యైః త్రిచతురైరసార పద్యైరియం మమ కృతిర్యుతాభవేన్నేతి సంశయః
అనేనచాతివినీతతా వ్యజ్యతే- తేనతావన్మాత్రేణ సకలాకృతిస్తథా అసారే
తి అరుచిం నాదధధ్వం న కురుత దధధారణ ఇతి ధాతోర్మాఙ్పూర్వాల్లోట్-బు
ధా ఇతి సంబోధనం కింతు యత్న తస్మిన్ప్రతిపదం ధ్వనేర్జృంభణం వధారయ
త విచారయతేత్యర్థః ॥ * ॥ వష్టి భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్య

కారలోపః-ననుజీవితంవ్యంగ్యవైభవమితివ్యంగ్యస్యజీవితస్థానాపన్నత్వేన
తద్రాహిత్యేతదంశస్యకావ్యత్వమేవనస్యాత్ నచావ్యంగ్యమవరంస్మృత
మితికావ్యప్రకాశేక్వచిదవ్యంగ్యస్యాపికావ్యత్వమంగీకృతమితివాచ్యం త
స్యాప్యస్ఫుటవ్యంగ్యపరత్వాత్-అతఏవోక్తమలంకారసుధానిధౌ॥*॥అను
ల్బణత్వాదవ్యంగ్యానామవ్యంగ్యంచిత్రమీరితం-వ్యంగ్యస్యాత్యంతవిచ్ఛే
దఃకావ్యేకుత్రాపినేష్యతఇతి - నచకృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యసత్త్వేనా
వ్యంగ్యత్వమసిద్ధమితివాచ్యం - కైశ్చిత్కృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యస్యైవా
నంగీకారాదంగీకారేతస్యైవావాంతరవాక్యవ్యంగ్యసముదాయరూప
త్వాత్తస్మాత్కావ్యత్వభంగో దుర్వారఇతిచేన్నైషదోషః-అవ్యంగ్యమి
త్యస్యానుల్బణవ్యంగ్యమితినార్థః అనుల్బణవ్యంగ్యస్య విలంబితప్రతీతి
కతయా చమత్కారవిరహేణ కావ్యత్వాప్రయోజకత్వాత్ కింతువ్యం

వేదియమసారపద్యైర్నవా। నతేనసకలాతథ్యేరుచిమా
దధ్వంబుధాఽవధారయతయత్నతఃప్రతిపదంధ్వనేర్జృం
భణమ్॥౧౩॥ ఆసీదసీమమహిమా మహనీయరూపరూ

ప్యాభిన్నకవిసంరంభవిషయవాక్యార్థవత్త్వాద్వ్యమర్థః అతఏవార్థప్రజా
నామధిపఇత్యాదేరపి కావ్యత్వం నస్యాత్ స్ఫుటమస్ఫుటమసుందరంవా
కించిద్వ్యంగ్యమస్తినచవ్యంగ్యస్యైవకవితాత్పర్యవిషయత్వలక్షణంకవిసం
రంభగోచరత్వం నవాక్యస్యేతి వాచ్యం - అవ్యంగ్యస్థలే వైయాసికదేవ
తాధికరణన్యాయేనసంసర్గస్యైవతాత్పర్యార్థత్వసంభవాత్ - తదధికర
ణేహి అర్థాంతరాభావే సంసర్గఏవ తాత్పర్యార్థః తత్సద్భావే త
త్రైవప్రతీతివిశ్రాంతేస్సఏవతాత్పర్యార్థోనసంసర్గ ఇతి ప్రతిపాది
తం - అతఏవవాచామలంకారాణామపి సంసర్గరూపకావ్యార్థ ఏవ
తాత్పర్యార్థఇతిమతం-తదేతత్సర్వమభిసంధాయోక్తమసద్వ్యంజనైరితి॥
౧౩॥అ॥అథాస్యకావ్యస్యభాగవతమూలకత్వాత్తత్ప్రవర్తకంపరీక్షితంస
ప్తభిశ్శ్లోకైఃప్రస్తౌతి॥ఆసీదిత్యాదిభిః॥ అసీమమహిమాఅమితానుభావః-
మహనీయరూపంమహనీయం-ప్రశంసాయోగ్యంరూపమ్‌రూపం-కుండలము

క్తాహారనూపురాంగదాదిచతుర్విధభూషణాభావేపిభూషిత పదవభాస
మానఆకారవిశేషః- తదుక్తంభావప్రకాశే॥*॥ ఆవేధ్యారోప్యవిక్షేప్యా
బంధనీయైరభూషితం - యద్భూషితమివాభాతితద్రూపమితికథ్యతఇతి॥
తాదృశరూపస్యఅనురూపంచరితంయస్యసతథోక్తః- నకేవలమస్యరూప
మతిమహనీయంచరితమపితద్వదేవేత్యర్థః - సుకృతానాం ప్రధానో ము
ఖ్యాశ్రయఇత్యర్థః-ప్రధానశబ్దఃపుంలింగోప్యస్తి॥*॥ద్విషాంనిషేద్ధానిష
ధప్రధానఇత్యభియుక్తప్రయోగాన్నచతత్రాపిసంశయఃమహామాత్రః
ప్రధానస్స్యాదితిపాలితకోశేపుంస్కాండేకథనాత్పుల్లింగత్వమపీతివం
దిఘంటునావ్యాఖ్యానాత్ కేచిత్తు సుకృతప్రధాన ఇతి పుల్లింగ ప్రయోగంక
వేఃప్రమాదికంమన్వానాః సుకృతం ప్రధానంయస్యేతి బహువ్రీహిరితి
వ్యాచక్షతే - అభియుక్తేషు ప్రమాదమారోపయతాంతేషామేవప్రమా

పానురూపచరితస్సుకృతప్రధానః । రాజాపరీక్షిదభిధో
యదజస్రదానసీరైరుపైతిమరుభూమిరనూపభావమ్॥౧౪
కందర్పదర్పదమనాయపురాపురారి ర్నైటాలలోచనభవస్య

దోయుక్తః- అతఏవకవినాష్టమవిలాసేపిద్విజప్రధానాశ్చయోధరేత్విత్వి
శృంఖలంప్రయుక్తమిత్యలంబహునా-పరిక్షిదభిధోరాజాఆసీత్-యదజస్ర
దానసీరైర్యదీయసంతతదానోదకైః ఉత్తరవాక్యస్థయచ్ఛబ్దస్యతచ్ఛబ్దా
పేక్షానియమః - మరుభూమిర్నిర్జలభూమిఃఅనూపభావం జలప్రాయ
తాం॥ని॥జలప్రాయమనూపంస్యాదిత్యమరః- ఉపైతిఅత్రఉపైతీతి - ఇ
దానీమపిజలప్రాయేత్యర్థోలభ్యతే- అత్రమరుభూరిదానీమపిజలప్రా
యత్వస్యాసంబంధేపిసంబంధకల్పన రూపాతిశయోక్త్యా నిరతిశయ మా
దార్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - తేనచవస్తునామహాభాగ్యరూ
పంవస్తువ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుధ్వనిరపి॥౧౪ ॥ కందర్పేతి ॥ నిటాలేభవం
నైటాలం తత్రభవఇత్యణ్॥ని॥ ఫాలోనిటాలోనిటలమితివైజయంతీ- చ
మూస్సేనాసైవచమూరుహారిణీతస్యాఃపంచాననస్సింహః - వివర్తనం
రూపాంతరంయుధియుద్ధేసంజాతమితిశేషః - శిష్టంస్పష్టం-అత్రవిశిష్టయో

ధర్మిణోరైక్యారోపాన్నిదర్శనాలంకారః॥*॥ వాక్యార్థయోస్సదృశ
యోరైక్యారోపో నిదర్శనేతి లక్షణాత్ -తేనచరిపుక్షయఃక్షణాత్కృత ఇ
తివస్తువ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౫॥యస్యేతి॥ భాసైః కాంతిభిః॥
ని॥ భాసోభాసిఖగే గోష్ఠ ఇతి భాస్కరః - శ్వేతచ్ఛదాహంసాఃయద్యపిమి
శ్రయోరేవ నీరక్షీరయో ర్వివేచనం హంసకృత్యంతథాపిభిన్న దేశస్థయో
ర్వర్ణసామ్యాదలక్షిత విశేషయోఃకేనచిద్వ్యావర్తకధర్మవిశేషేణ
పృథక్కరణస్యాపి విభాగ శబ్దార్థతయాతయోరర్థయో రభేదాధ్యవ
సాయేనహంసకర్తృకత్వవ్యపదేశ ఇతిధ్యేయంధన్యాంసఫలాం అత్ర సము
ద్రేస్వగుణత్యాగేన కీర్తినిష్ఠధావళ్యగుణగ్రహణా త్తద్గుణాలంకారః॥

కృపీటయోనేః క్రోధానలం రిపుమహీపచమూచమూరు
పంచాననస్య యుధి యస్య వివర్తమాహుః॥ ౧౫ ॥ యస్యా
తి వేలధవళేష్వఖిలార్ణవేషు భాసైరమంద విభవస్య యశ
స్సుధాంశోః। శ్వేతచ్ఛదాస్సలిలదుగ్ధవిభాగవిద్యాం ధన్యా
మమన్యత చిరాదితరైర్దురాపామ్॥౧౬॥ ఆశ్రిత్యజన్మ
భవనం రిపుభూపతీనాం యస్య ప్రతాపరవిరాశ్రయనా
శమేషామ్। కృత్వా తతో ధనపదాక్రమణం విధాయ తద్వి

*॥తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యదీయ గుణాశ్రయ ఇతిలక్షణాత్-తేనచకీర్తే
ర్నిరంకుశత్వంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౬॥ఆశ్రిత్యేతి॥ జన్మభవ
నంకులపరంపరాగతరాజధానీమిత్యర్థః- ఏషామాశ్రయనాశంకృత్వేతు
చ్ఛేత్యేత్యర్థః-ధనపదాక్రమణంకోశగృహాక్రమణం-విక్రమక్షయవశేనప
రాక్రమనాశవశాత్సౌమ్యాస్సుందరశ్లాఘ్యా ఇతియావత్॥ ని॥ సౌమ్యంతుసుం
దరే సోమదైవత ఇత్యమరః-వ్యంగార్థస్తు- జన్మభవనంజన్మరాశిం ప్రాప్య ఆ
శ్రయనాశంకృత్వా*స్థానంజన్మని నాశయేద్దినకర ఇతి శాస్త్రాదితి భావః ధనప
దంజన్మరాశ్యపేక్షయా ద్వితీయస్థానం విక్రమక్షయ స్తృతీయస్థానం తద్వశే
నతృతీయస్థానప్రాప్త్యేత్యర్థః॥ని॥ నివేశశ్శరణంక్షయ ఇత్యమరః॥ సౌమ్యాః
వృధః శుభప్రద ఇతియావత్ - షట్త్రిదశస్థో భానురితి శాస్త్రాదితి భావః :

అత్ర జన్మభవనాదిశబ్దానామర్థాంతరానభిధాననిర్బంధస్య ప్రతాపరవి
రితి వాచ్యేన రూపకేణ నిరాకరణాత్ శ్లేషఏవాయం - ధ్వనికారమతే - అ
లంకారసర్వస్వకారమతే తు పూర్వసంసిద్ధస్య ప్రతాపరవిరితి రూపకస్య శ్లేష
సంపాదకత్వాద్రూపకమేవేదం - శ్లేషస్య చాంగత్వేన ఉపయోగ ఇతి వి
వేకః - తదుక్తం తద్వ్యాఖ్యానే చక్రవర్తినా ॥*॥ రూపకం పూర్వసంసిద్ధం
శ్లేషముత్పాదయేద్యది - తదా రూపకమేవస్యాదన్యథా శ్లేష ఇష్యత ఇతి - తే
న చ యథా రవిరారాధనైనైవ సమాధేయో న తు పరాక్రమేణ తథా ప్రతా
పోపీతి ప్రతాపస్య నిరర్గళత్వం వ్యజ్యత ఇతీత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ౧౭ ॥
యదితి ॥ స్యంధనం తస్యాతివృష్టిరేవ స్వాతీనక్షత్రజనితవృష్టిరితి శ్లిష్ట
రూపకం యశోనిధానికీర్తివ్యాజేన సంజాతానీత్యర్థః ॥ ని ॥ మిషం నిభం

క్రమతక్షయవశేన బభూవ సౌమ్యః ॥ ౧౭ ॥ యత్స్వాతివృష్టి
జనితాని యశోనిధాని ముక్తాఫలాని దిగధీశకిరీటశాణైః । ఉ
త్తేజితాన్యహహ దిగ్వరవర్ణినీనాం హారంతి సత్కవిగిరీగు
ణగుంఫితాని ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వాయమేవ కురుపాండుకుల
ప్రతిష్ఠామాచార్యసూనుశరజాలనియమ్యమానామ్ । ఆవిశ్య

చనిదర్శితమితి హాలాయుధః యద్యపి నిభశబ్దః అపహ్నవపరః తథాపి ప్రకృతే
లక్షణయా రూపణమాత్ర ఇతి ద్రష్టవ్యం - దిగధీశేత్యాది శిరసా శ్లాఘి
తానీత్యర్థః - ఇతరముక్తాఫలాని శాణోత్తేజనేన నశ్యంతి ఏతాని తు న తథే
తి వ్యతిరేకం సూచయతి - అహహేతి - సత్కవయో వ్యాసాదయస్తేషాం గా
వో వాచః - గోరతద్ధితలుకీతి సమాసాంత టచి టిత్వాన్ఙీప్ - తా ఏవ గుణా
స్తంతవః అనేన చ రూపకేణ కీర్తేరాకల్పాంతస్థాయిత్వం వ్యజ్యత ఇత్య
లంకారేణ వస్తుధ్వనిః - హారంతి హారవదాచరంతి - దిగంత విశ్రాంతా కీర్తిరి
తి భావః - అత్రావయవానామవయవినశ్చ సామస్త్యేన రూపేణారోపణా
త్సావయవ రూపకాలంకారః ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వేతి ॥ ఆచార్య సూనురశ్వ
త్థామాత్ర గర్భగతః పరీక్షిదశ్వత్థామ ప్రయుక్త బ్రహ్మాస్త్రేణ పీడ్యమా
నో హరిణా స ప్రతిజ్ఞం రక్షిత ఇతి కథానుసంధేయా - స్వభావోక్తిరలంకారః -

అనేనచ జగన్మండలపరిపాలన సామర్థ్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ౧౯ ॥ ఉపసంహరతి కింవిస్తరేణేతి ॥ పరీక్షితః కలిదూరీకరణేన రాజ్యపరిపాలనం ప్రసిద్ధం- అతోఽపిస్వభావోక్తిరలంకారః - అనేనచ విధిమప్యన్యథాకర్తుం శక్తస్యశత్రుజయః కియానిత్యర్థాపత్తిర్వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః - అలంకారస్యాపిధ్వనేరలంకారత్వం బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాయేన ప్రత్యభిజ్ఞానబలాదవిరుద్ధమితి రహస్యం ॥ ౨౦ ॥ వివిధమధుసూదన కథేత్యనేనస్కంధనవకం వివక్షితం- సాహిత్యంతృప్తిః తదనధిగచ్ఛన్ - అత్ర తృప్తికారణే సత్యపి తృప్త్యనుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః ॥ ॥ కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకారణ ఇతిలక్షణాత్-తేన చ హరికథానామతిమాధుర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః - అవరి

కుక్షికుహరంతరసాజుగోపచక్రేణశౌరిరతి మాత్రకృపా
విశాలః ॥ ౧౯ ॥ కింవిస్తరేణవచసామధునాయఏషకాలే
పిహంతకలిపూరుషజృంభణాహీన ৷ (ప్రా)వర్తయత్సు
కృతమేవపదైశ్చతుర్భిరంహఃప్రవృత్తిముపరుద్ధవిధిప్ర
క్లప్తామ్ ॥ ౨౦ ॥ x ॥ సఏషపరీక్షిదభిధానో రాజర్షిరాక
ర్ణితవివిధమధుసూదనకథాప్రపంచస్తతోఽపిసాహిత్యమ
నధిగచ్ఛన్నధిగతనిఖిలనిగమతత్త్వంతత్త్వవిదామగ్రేసరము
పశమశకలితవిషయాభినివేశమపరిమితమహిమమహితంభ
గవంతంబాదరాయణిమద్రాక్షీదప్రాక్షీచ్చ-అయిభగవన్నిశ
మితానిపాండునందనప్రశంసాంసలానిజగదుద్భవప్ర

మితేతి-అపరిమిత మహిమ్నాం మహానుభావానాం మహితం పూజ్యమానమితి శేషషష్ఠ్యాఃనిష్ఠాం తేనసమాసః-అతఏవక్తేనచ పూజాయామిత్యాది షుకారకషష్ఠ్యాఏవసమాసనిషేధ ఇతిహరదత్తః-బాదరాయణింశుకం-చాహ్వాదిత్వాదిఞ్ అప్రాక్షీత్ పప్రచ్ఛ-ప్రశ్నప్రకారమేవాహ-అయీత్యాదినా ॥ నిశమితానిశ్రుతానివచోమృతానినామేత్యుత్తరేణాన్వయః వచోమృతానివిశినష్టిపాండునందనేత్యాదినా-అత్రైకైకస్కంధప్రాయశఏకైకా

ప్రధానకథాసంగృహీతా- క్వచిద్ద్వితా ఇతివివేకః ॥౨౧॥ ౨౨॥౨౩॥ఆక
ర్ణ్యేతి॥కర్ణస్యమధురంప్రియమితిషష్ఠీసమాసః-పూరణగుణేత్యాదినిషే

సంగసంగతానిరుచిరతరమురభిదవతారలీలానికరకరంబి
తానిధ్రువపృథుపురంజనచరితభరితానిదక్షాధ్వరవిధ్వంస
ప్రపంచకంచుకితాని(ప్రియవ్రతచరిత్రవిచిత్రితానిధరణీగో
ళపరిమితినిరూపణసురూపితానిసముదంచదజామిళచరితక
వచితానివృత్రవధవిధానవృత్తాంతసందానితాని ప్రహ్లా
దకథాకదంబకందళితానివర్ణాశ్రమధర్మమర్మ సముద
యమేదురాణిమకరకాతరీకృతసింధురకథానిబంధనబంధు
రాణిదుగ్ధపయోనిధిమథనోదంతదంతురాణిబలిబలనియమ
నకథానుషంగతరంగితానిమిహిరహిమకరకులనరపాలగు
ణపరిశీలనకేలితానిభవదీయవదనారవిందనిష్యందమానమక
రందబిందు సందోహాయితాని వచామృతానినామ ॥ ౨౧ ॥
ఏవమమృతాపార సరసమాస్వాదయన్నపి భవదీయవచన
నిచయమనుపజాతపరితోషపోషఏవ మదీయమానసమాన
సచరః ॥ ౨౨ ॥ తదస్తికించిదభ్యర్థనీయమ్॥ ౪ ॥ అయ
మహమిదానీమాశానితంబినీనితంబబింబదుకూలాయమాన
యశోనికురుంబస్యనిరవధి కృపావారిధేరనుగృహీతయ
దుమహీభృదన్వవాయస్య నిఖిలలోకహితావతారస్య భగ
వతో గరుడధ్వజస్య మహిమానమవకర్ణ్య నిరతిశయ సుఖ
మనుభవితుమభిలషామీతి ॥౨౩॥ప॥ఆకర్ణ్య కర్ణమధురంవ
చనం తదేతదానంద మంథరమముష్య మహీమఘోనః॥వై
యాసకిః కథయతిస్మ తతోనిపీయ కారుణ్యపూరపరిపూరి

ధస్తుతదశిష్యంసంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్తద్యత్నగౌరవంప్రసజ్యేతేత్యాదిపా
ణిని శబరస్వామ్యాదిమహాపురుషప్రయోగదర్శనాద నిత్యఇతిపదమంజరీ
కారః-దృశాపేనంనిపీయేత్యత్రదృశాపానమనుపపన్నంస్యాదాదరాతిశ

యంవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూలావస్తుధ్వనిః॥౨౪॥మహీనాథేతి॥ఉదీ
ర్ణాఉత్పన్నా-ఈఙ్గతావితిధాతోఃకర్తరిక్తఃపూర్వపురుషైరర్జునాది
భిఃప్రతపసాం ప్రకృష్టతపసాం-కిముతయద్వా-తవహరికథాశ్రవణేచ్ఛా
సంభవస్త్వత్సుకృతపరిపాకస్త్వద్వంశసుకృతపరిపాకోవేతినిర్గళితార్థః॥౨౫
ఇత్థమితి॥పారికాంక్షీవిభుస్తాపసశ్రేష్ఠఃశుకః॥*॥తపస్వీతాపసఃపారికాం
క్షీవాచం యమోమునిరిత్యమరః-ఆభిమన్యవంఅభిమన్యుసుతం-తస్యాపత్య
మిత్యణ్ అధరీణంధిక్కృతం॥౨౬॥స్థానేహీతదితి॥శుకస్యవాఙ్మాధుర్యంయు

తయాదృశ్యైనమ్ ॥ ౨౪ ॥ వ ॥ మహీనాథ ప్రేక్షా తవపరి
ణతా పుణ్యవిభవైరుదీతాశుశ్రూషామురరిపుకథానాం
యదతులా।అభూమిర్వాచానాంకిముతభవతఃపూర్వపురు
షైరసౌభూమాభూమావిహవిరచితానాంప్రతపసామ్॥
౨౫॥ఇత్థమేనమభినంద్యభూయసాపారికాంక్షీవిభురాభి
మన్యవమ్ । ఆదదేసపదివాచమాదరాన్మాధురీభిరధరీణ
మాక్షికామ్॥౨౬॥స్థానేహితత్॥వ॥అలక్షితార్థాఅపిలోభ
నీయాద్విజస్యవాచశ్శుకనామభాజః । తాఏవచేదర్థయు
తాముకుందలీలాకులాయా అపికింపునస్స్యాత్ ॥ ౨౭ ॥
గ॥పురాఖలునిఖిల సహనబిరుదధురంధరాపివసుంధరాదు
స్సహమదమెదురకంసాదిమెదినీదయితకైతవనిశాచరభరమ
సహమానా పరిగృహ్యాపయస్వినీరూప మశ్రుసలిలకలుష
నయనయుగళాశోకపావకపరవశనిజాశయాపరిదేవననిన

క్తమిత్యర్థః॥ని॥యుక్తేద్వేసాంప్రతంస్థానఇత్యమరః॥అలక్షితేతి॥అలక్షితా
ర్థాఃనిరర్థకాఃద్విజస్యపక్షిణోబ్రాహ్మణస్యచకులాయాఃఆశ్రయాః అ
త్రశుకగిరాంప్రాగేవసిద్ధస్యమాధుర్యస్యఅర్థహరికథాభ్యాంసంబంధేనా
తిశయాదనుగుణాలంకారః॥*॥ప్రాక్సిద్ధస్వగుణోత్కర్షోఽనుగుణఃపరస
న్నిధేరితిలక్షణాత్॥౨౭॥పురేతి॥నిఖిలసహనేత్యాది-సర్వంసహాపీత్యర్థః
కంసాదీతి-కంసాదివ్యాజేనభూమావవతీర్ణాఃకాలనేమ్యాదినిశాచరాఇత్య

ర్థః-పయస్విసీరూపంగోరూపం॥౨౭॥దదమితి॥దదాతీతిదదః-దధాతీతిదధః
దదాతిదధాత్యోర్విభాషేతిశప్రత్యయః-హంతీతిహానః పచాద్యచ్-పిబతీతి
పిబః పశ్యతీతిపశ్యః ॥*॥పాఘ్రాధ్మేతిపిబాదేశః-పాఘ్రాధ్మాధేడితి శప్రత్య
యః - అత్రఆత శ్చోపసర్గే ఇతిపూర్వసూత్రాదుప సర్గానువృత్తిర్నే
తి కేచిత్- అతఏవ కాశికా॥*॥ఉపసర్గ ఇతి కేచిన్నానువర్తయంతీతి-ధార
యతీతి ధారయః-అనుపసర్గాల్లింపవిందేత్యాదినాశప్రత్యయః-స్తావంస్తా

దదంతురితహారిదంతరాభగవంతమ్బుంభోజసంభవం శర
ణమభజత॥౨౮॥ సోపినివేదనవిదితదీయ వేదనాపనో
దనాయశతమఖముఖ సురనికరపరివృతశ్చతు రాననస్సహ
సురభిరూపధారిణ్యాధరణ్యాపయః పయోధిముపససర్ప॥
౨౯॥తత్ర॥దదంకల్యాణానాందధమపిక్రపాయానిరవ
ధేర్హ్వానంకవ్యాదానాంపిబమపిభవాబ్ధేశ్శ్రితవతామ్।శ్రి
యఃపశ్యంభూయస్సకలజగతీధారయమసావిధిస్స్తావంస్తా
వంమధురిపుమనంసీత్సవినయమ్॥౩౦॥అపారకరుణాపూర
పరిపూరితమానసమ్।వాగ్భిస్త్రయీమయీభిస్తముపతస్థే
పితామహః॥౩౧॥సమాధిస్థస్యవేధస్యవిదితవదావాగచకల
త్సుధాసారాకారానభసితదభీష్టానుసదృశీ।నిశమ్యైనాంవే
ధాస్తదనుదనుజారాతినిచయానసావూచేవాచంప్రతినిన
దవాచాలితదిశమ్॥౩౨॥విదితఏవననివేదితోపిభగవతాచ

వంస్తుత్వాస్తుత్వాఆభీక్ష్ణ్యేణముల్-అనంసీత్ప్రణమతిస్మ ॥౩౧సమాధిస్థఇతి॥
వేధసిసమాధిస్థేసతిధ్యానాయచిత్తైకాగ్ర్యంసంపాదయతిసతీత్యర్థః-అతఏ
వప్రహర్షణాలంకారః॥*॥ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినాయత్నంప్రహ
ర్షణమితిలక్షణాత్ -తేనచభగవతఃపరమకారుణికత్వంవ్యజ్యతఇత్యలంకా
రేణవస్తుధ్వనిః-అవిదితవదాఅజ్ఞాతవక్తృకా॥ని॥వదోవదావదోవక్తేత్యమ
రః-సుధాసారోనిరంతరామృతధారా॥ని॥ ధారాసంపాతఆసారఇత్యమ
రః-అచకలత్ ఆవిర్బభూవ-దనుజారాతినిచయాన్ దేవాన్॥౩౨విదితఇతి॥

ననివేదితోపేతి॥అవిజ్ఞాతోపేత్యర్థః॥ ॥నఞర్థస్యనశబ్దస్యసుప్సుపేతిసమాసఇతి
వామనః॥౩౩సఇతి॥వివాసనాయనివర్తనాయ-విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః॥౩౪
౩౫॥ ఏవమితి॥మానవమానినీభావోమానుషీత్వం-౩౬॥కుంభీనసవిభురపి శే
షోపి॥ని॥కుంభీనసఃఫుల్లరి కోలేలిహానశ్చకంచుకీత్యజయ్యౌః-తదగ్రభవఃకృష్ణ

తుభుజ జెననిరవధిరసావసుంధరాజ్వరః॥౩౩॥గ॥సోయమ
వనీవ్యసనవివాసనాయ సంప్రతిసంపత్తి పన్నవసుదేవతన
యభావః పరివ సుంధర మవతరితు మధ్యవస్యతి ॥ ౩౪ ॥
గ ॥ తదిదావీమవిః లబితమవలంబనీయఎవ తదభ్యర్చనా
యనవద్భిరపియదుకులసముద్భవః ॥ ౩౫॥గ॥ఎవమమరవర
వణిభిరపిమురరిపుచరణపరి చరణాయపరికలనీయ ఎవ
మానవమానినీభావః ॥ ౩౬ ॥ ఋషిభిరపిపురుషోత్తమపరి
తోషపోషణాయగోరూపధారణమాదరణీయమేవ॥౩౭॥
గ॥కుంభీనసవిభురపిమురరిపు భజనాయభవితైవతదగ్రభ
వః॥౩౮॥గ॥మాయాపిభువన మోహినీమురశాసనశాసనేన
పురాపరివసుంధరమవతరతి॥౩౯॥గ॥ కమలాలయాపిభువి
తదీయకులపాలికాపదమనుబుభూషతి॥౪౦॥గ॥తదవలంబి
తమేవయథోదితమనుష్ఠీయతామితిబుధసభాసదస్సమాదిశ్య
నమాశ్వాస్యచ మేదినీమమృతధారాకల్పజల్పితపరంపరాభి
రనుధపనమపససారసారసాసనః॥౪౧ ॥ వ॥మధురామధు
రానామరాజధానీపురాతనీ దేశేషుశూరసేనేషుబభూవ
యదుభూభుజామ్॥౪౨॥ వ॥ఆవసన్నగరీమేనామగ్రసేన

స్త్యేష భాగ్తాబలభద్రరూపేణేత్యర్థః॥౩౮॥పురాఅవతరతిఅవతరిష్యతీత్యా
తుయశోదాయాఃకన్యకారూపేణేతిభావః-యావత్పురానిపాతయోర్లడి
తిభవిష్యదర్థేలట్॥౩౯॥ కులపాలికాపదంకులస్త్రీత్వందారభావమితియా
వత్ రాఘవత్వేభవత్సీతారుక్మిణీకృష్ణజన్మనీతివిష్ణుపురాణవచనాత్ ॥౪౦॥
౪౧॥రాజధానీతి॥ని॥ప్రధాననగరీరాజ్ఞాంరాజధానీతికథ్యతఇతిశబ్దార్ణవే॥
౪౨॥ ఆవసదితి॥ఆశ్రితఇత్యర్థః - ఉపాన్వధ్యాఙ్వసఇత్యాధారభూతా

యాఃనగర్యాఃకర్మణత్వం - మనుజోత్తమోనరశ్రేష్ఠఃదేవకవేనముగ్రసే
నంగుణైరనుచకారతత్సదృశ ఇత్యర్థః అత్రమధురేత్యాదిశ్లోకత్రయస్యకు
ళకత్వాత్తృతీయశ్లోకస్థదేవకపదస్యద్వితీయశ్లోకస్థసేనానుచకారేత్యసేనాన్వ
యః॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥హరణాత్మనేతి॥వివాహకాలేదుహితుర్దీయమానం
వస్తుహరణం-ప్రాజ్యమధికం॥ని॥ప్రభూతంప్రచురంప్రాజ్యమిత్యమరః॥

మహీపతిః । గుణైరనుచకారైనమనుజో మనుజోత్తమః ॥
౪౩ ॥ దేవకస్తనయాతస్య దేవకీదేవతోపమా । తనయో
ప్యుగ్రసేనస్యకంసోహికులపాంసనః॥౪౪॥౫॥ అథకదాచి
దానకదుందుభిరథిమధురానగరముపయమ్య దేవకతనూజా
ముపజాతహర్షప్రకర్షస్సహజాయయా పరిజనేనచ ని
జభవనజిగమిషయా సమారురోహ రథమనుపహత మనోర
థః॥౪౫॥ వాత్సల్యంభగినీజనేప్రకటయన్ కంసస్తతస్స్వా
దరంసారథ్యంసముపేయివాన్పరివృతోరాజ్ఞైరథానాంశ
తైః । సానందంహరణాత్మనాదుహితరిప్రేమ్ణాదదౌదేవ
కఃప్రాజ్యంహస్తిరథాశ్వమశ్వలతరాదాసీస్సురూపా
అపి ॥ ౪౬ ॥ గీతైర్వారవిలాసినీపరిచితైఃకల్యాణవాదాం
కురైరుద్వేలైరపికాహలీకలకలైరాపూరితేరోదోంతరమ్ ।
కంసంనిర్వృతమంతరేణగగనేదైవీతదావాగభూదస్యా
స్తేలయమష్టమఃకలయితాగర్భోభగిన్యాఇతి॥౪౭॥ ఏనా
మాకర్ణ్య వాణీంవికలితహృదయఃకంసఏషస్వసారం హ
స్తగ్రాహంగృహీత్వాకచనిచయమిమాంహంతుమభ్యాద్య

హస్తిరథాశ్వమితి-సేనాంగత్వాదేకవద్భావః॥గీతైరితి॥౪౬॥ రోదోంత
రంబ్రహ్మాండమధ్యంఅంతరేణేతి-ఉద్దిశ్యేత్యర్థః॥ప్ర॥అహాతుంమ అదరే
ణకిరిసోదంతిరాఓఇతిశాకుంతలేప్రయోగః॥*॥చళఅణామణాడ అఅ
దరేణకిరిసీమా ళపిఏ త్తితిమా ళవికాగ్నిమిత్రేచ -లయంకలయితా-లుట్
హనిష్యతీత్యర్థః॥౪౭॥ఏనామితి॥కచనిచయం కేశపాశః॥ని॥ చికురాః

హురాః కచాఇతిభోజనిఘంటుః- హస్తగ్రాహం గృహీత్వాహస్తేనగృ
హీత్వేత్యర్థః-హస్తేవర్తిగ్రహోరితిణముల్ - సామాన్యవిశేషభావేనాభే
దాన్వయః-కష్టాయమానంపాపంకర్తుముత్సహమానమిత్యర్థః-కష్టా
యక్రమణఇతిక్యఙ్-శౌరిర్వసుదేవః-నసాంప్రతమేవనయుక్తమేవ- తపస్వి
నీమనాథతయాశోచ్యాం॥ని॥ తపస్వీతాపసేశోచ్యఇతివైజయంతీ-సభాజన

తోభూత్ । దృష్ట్వాకష్టాయమానంతమథమృదుగిరాసాం
త్వయామాసశౌరిఃప్రత్యాదిష్టోథతేనప్రకృతిముపగతోన
ప్రియాభంగభీరుః ॥ ౪౮ ॥ అనివార్యమథాలోచ్యసాం
త్తైవస్తస్యవినిశ్చయమ్ ।ఉవాచవచనంశౌరిర్దయితాప్రే
మవిహ్వలః॥ ౪౯॥ గ॥ అయిభగవన్భోజకులతిలకప్రతీత
దీనదయాళుభావస్యదిశాంతవిశ్రాంత యశోవైభవస్యన
సాంప్రతమేవతపస్వినీమేనామనుజామపితనుజామివ
సభాజనభాజనభూతామసుభిర్వియోజయితుమ్॥౫౦॥కిం
తుభవదత్యాహితహేతుభూతమేతదీయమపత్యముద్భవిష్య
తియదిసద్యఏవవ్యాపాద్యతామితి॥౫౧॥ప॥మత్వాహితమి
దంవాక్యంపరిణామవిషాయితమ్। తతోనివవృతేకంసోభ
గినీవధపౌరుషాత్॥౫౨ ॥ గ॥ ఇత్థమానకదుందుభిరుగ్ర
సేనసుతసమాలంభితాంనిజవధూవధవిధిత్సాముత్సార్య
సప్రమోదమేవనిజసదనమాససాద ॥౫౩॥ప॥ వాసరైస్త
దనుస్తోకైఃకీర్తిమన్తమభాజనమ్। సుషువేదేవకీసూను
మైంద్రీచంద్రమసంయథా॥౫౪॥ గ॥ తదనుయదుపతిరపి

మానందనం-సభాజప్రీతిసేవయోరితిధాతోశ్చురాదికాల్ల్యుట్॥ని॥ ఆనం
దనసభాజనఇత్యమరః-తస్యభాజనభూతాం॥ని॥ అర్హంభాజనంయోగ్య
పాత్రయోరితిభాస్కరః - అసుభిర్వియోజయితుం ॥ ౫౦ ॥హంతుం-అ
త్యాహితంమహాభీతిః ॥ ని ॥ అత్యాహితంమహాభీతిః కర్మజీవాన
పేక్షిచేత్యమరః - వ్యాపాద్యతాంహన్యతాం॥ - ౫౧ ॥ ౫౨॥౫౩॥౫౪॥

౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ అథేతి ॥ ఔగ్రసేనిః కంసః.- అమరముని బృందారకం దేవర్షి శ్రేష్ఠం ॥ ని ॥ బృందారకౌ రూపిముఖ్యా వేకే ముఖ్యాన్య కేవలాఇత్యమరః - విగ్రహసముత్సుకమితి - నారదః కలహప్రియ ఇతి ప్రసిద్ధం-సముజ్ఝిత విగ్రహాభినివేశమితి ప్రత్యక్ష్వవణతయాశరీరాభి

తనయసముదయనిశమనసముపనతమానందమనుభూయసత్వ్యత్యాససాధ్వసాదేనముపనీయకథమపికంసాయసమర్పయామాస॥౫౫॥ వ॥కంసోపి ధైర్యమనివార్యమధోవిచార్య తస్యాతివీర్య మభిసంధ్యతమాబభాషే । నాస్మాద్భ భేమికల భాయముపైతు సద్మ గర్భోష్టమో మమ జిఘాంసురభాణి పూర్వమ్ ॥ ౫౬ ॥ గ॥ఇత్థమనుకంప్యమానోపికంసేనశంకితమానసఏవవసుదేవస్తనయమాదాయనిజనివేశమావివేశ ౫౭॥గ॥అథకదాచిదౌగ్రసేనిరనవరతబృందారకబృందవంద్యమానచరణారవింద మరవిందభవనన్దనమమర మునిబృందారకమవిరతవిగ్రహసముత్సుకమపిసముజ్ఝితవిగ్రహాభినివేశమథరీణగుణగణమపిమురరిపు గుణగణ ముపవీణయంతంభగవంత మఖిలనిగమధర్మమర్మనిర్భేదనవిశారదం నారదమ్మునిమద్రాక్షీత్॥౫౮॥ తదనునారదోపియథావిధితదభ్యర్చనాముపగమ్యకంసమిదమవాదీత్ ॥ ౫౯॥వ॥ వార్ష్ణేయా వసుదేవదేవక ముఖా గోపాశ్చ నందా దయస్తత్కాంతా అపి దేవతా ఇతి మతిం పర్యాకులాం మాకృథాః । త్వద్గృహ్యానపిదానవాన్బకముఖాన్ త్వాంకామానరహితమిత్యర్థః॥ని॥ విగ్రహస్సమరే దేహ ఇతిభాస్కరః- అథరీణగుణగణంతిరస్కృతశబ్దాదివిషయంజితేంద్రియంవా॥*॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితివైజయంతీ-ఉపవీణయంతంవీణయాఉపగాయంతం - సత్యాపపాశేత్యాదినాణిచ్॥౫౯॥వార్ష్ణేయాఇతి॥అత్రవసుదేవస్యవార్ష్ణేయత్వేపిపృథగ్గ్రహణముత్కర్షార్థం-తత్కాంతాఇతి -

దేవకీయశోదాదయఇత్యర్థః - త్వద్గృహ్యానితి-త్వత్పుష్టాశ్రితానిత్యర్థః - పదాస్వైరిబాహ్యపక్షేషు చేతిక్యప్ ॥ ౨౦॥ ఇత్థమితి ॥ శూరసేనవిషయః శూరసేనజనపదః॥ ని॥విషయస్స్యాదిందిృయార్థేదేశేజనపదేపిచేతివిశ్వః -

లనేమింపురాభూతంవిద్ధిచతుర్భుజోపిభవితానాథోయ దూనామితి ॥ ౨౦ ॥ గ ॥ ఇత్థముపదిశ్యసురతపస్వినివినిర్గ తేతద్వచనవిదితయాదవదేవభావసంభూత భయవిధూన నాయదేవకదుహితరమానకదుందుభిమపికారాగార సీమ నివిధాయనిగళసందానితౌపితరమపిపరిభూయనిజశాసనవి షయీకృతశూరసేనవిషయశ్చాణూరజరాసంధకేశిమహా శనముష్టికారిష్టధేనుకబకతృణావృత్తాదియాతుధాన వివృ త్తపరివృతస్సపదియదుకదనమమితమతనుత ॥ ౨౧ ॥గ॥ తదనుభగినీగర్భసముద్భవమర్భకషట్కమపి వ్యాపాదిత వాన్ ॥ ౨౨ ॥ ప ॥ శేషాఖ్యంబిభరాం బభూవభగవద్ధా మానువిద్ధంతతోగర్భందేవకనందనాహరిరథతాత్రితుంత మత్యాహితాత్ । శ్రీప్రంగర్భమముంవికృష్యసకలాంత్సం మోహ్య నందవ్రజే రోహిణ్యావినివేశయేతి జఠరేమా యాంనిజామాదిశత్॥ ౨౩॥ ప॥తయాసపదినిర్వ్యూఢేవచ నేవనమాలినః । గర్భోవిగళితోదేవ్యాఇతి పౌరావిచు క్రుశుః ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ అథాతనుతనుచ్ఛాయవిశదీకృతది జ్ముఖమ్।రోహిణీసుషువేసూనుంరోహిణీవగరీయసీ॥ ౨౫॥ గ ॥ భగవానపిసమనంతరమానకదుందుభిమనోరథపరిపూ రణాయదేవకీజఠరమవజగాహే ॥ ౨౬॥గ॥అథకమపిసమ

యదుకదనంయదుభిస్సహకలహః॥ ని॥కదనంకలహేయుద్ధఇతినిఘంటుసా రే॥౨౧॥౨౨॥ అథబలభద్రస్సమవతీర్ణ ఇత్యాహ- శేషాఖ్యమితి॥౨౩॥౨౪॥ అథేతి ॥ తనోశ్ఛాయాతనుచ్ఛాయం - విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశా లానిశానామితిక్లీబత్వం॥౨౫॥౨౬॥అథేతి॥ఆపన్నసత్వామితి॥ని॥ ఆపన్నస

త్వాస్యాద్గుర్వీణ్యంతర్వత్నీచగర్భిణీత్యమరః-సందానితంబద్ధం॥ని॥ బద్ధేసం
దానితంమూతమిత్యమరః॥౬౭॥అథేతి॥దేవకీగర్భఏవగర్భగృహంగంభీ
రాభోగావాసగృహం-అధ్యాసీనమాశ్రితం॥౬౮॥అ॥అథనవభిఃశ్లోకైః ప
రమేశ్వరంస్తౌతి॥దామోదరాయేత్యాదిభిః॥దారిద్ర్యమేవదావోవనంతస్య
దహనః॥ని॥వనేచవనవహ్నౌచదవోదావఇవేష్యతఇతిశాశ్వతః- దారుణ

యమాగ్రసేనిరనను భూతపూర్వసుషమావిశేషవిషయీ
భూతామేతామాపన్నసత్వామాలోక్యనియతమవిలంబిత
ముత్పత్స్యమానమపత్యమేవమదత్యాహితహేతుభూతమి
తిచింతాసంతానతంతువితానసందానితాంతఃకరణోయమ
భవత్॥౬౭ ॥ గ॥అథపితామహపురస్సరాస్సురాః నారదా
దిభిరమరమునిభిస్సహావసుమతీమవతీర్యగర్భీకృత చతుర్దశభు
వనమపి దేవకీగర్భగర్భభవనమధ్యమధ్యాసీనంభగవంతమం
భోజలోచనమస్తోషుః॥తథాహి॥౬౮॥ప॥దామోదరాయ
దమితామితదానవాయదారిద్ర్యదావదహనాయ దయా
పరాయ।దూరీకృతాతిదురితాయదురాసదాయదద్యాంన
మస్సపదిదారుణదారణాయ ॥ ౬౯ ॥ ప ॥ నీలాభ్రకాంతి
నికురుంబకరంబితాయకల్యాణజాలనిధయేకరుణార్ణవా
య।లీలాలయాయపలలాశపలాలజాలజంఝానిలాయపురు
షాయనమఃపరస్మై ॥ ౭౦॥ ప ॥ దృష్ట్వాత్వమేవసకలస్యనదృ
శ్యమేతదిత్యాకలయ్యతదనుత్వదనన్యభూతమ్। వ్యామృశ్య

దారణాయదుష్టశిక్షకాయనమఃప్రణామందద్యాం-ప్రార్థనాయాంలిజ్ స
పదీదానీమిత్యర్థః॥*॥సపదివిధివిపాకాద్వ్యాహరంతీదురుక్తిమితిభోజప్ర
యోగః॥౬౯॥నీలేతి॥నీలాభ్రాణాంనీలమేఘానాంకాంతినికురుంబేణకరంబి
తోమిశ్రితఃసాక్షాత్త్వాంతేరేతస్మిన్సంభవేనతత్సదృశకాంత్యాక్షేపాత్
పదార్థవృత్తినిదర్శనాలంకారః-అనేనచనీలమేఘస్యేవజగత్సంతాపహారిత్వం
వస్తువ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః-పలలాశాఃక్రవ్యాదాః॥ని॥ పలలంక్ర

వ్యామిషమిత్యమరః-అతఏవపలాలజాలానితుషసంఘాః ॥ ౬౦ ॥ ద్రష్టేతి ॥
సకలస్యప్రపంచస్యద్రష్టాజ్ఞాతైవత్వం-ఏవకారోభిన్నక్రమః-నతుదృశ్యంజ్ఞే
యమేతత్ప్రపంచజాతం-భవాన్-జడత్వాదపరమార్థత్వాచ్చేతిభావః॥
త్వాకలయ్యజ్ఞాత్వా ॥ సర్వంమాయామయంసాక్షాదాత్మాసర్వావభాసకః
ఇతియస్తువిజానాతిసహిబ్రహ్మవిదేవహీతివచనావగతాంబ్రహ్మవిత్త్వమా
త్రసంపాదికాందృగ్దృశ్యవివేకరూపాంప్రథమభూమికామారుహ్యేత్య
ర్థః-తదనుసాక్షిబోధదార్ఢ్యానంతరం దృశ్యమపిత్వదనన్యభూతంవ్యా
మృశ్యత్వదభిన్నంజ్ఞాత్వా॥*॥దృశ్యజాతమిదం సర్వందృగ్రూపేణ ప్రపశ్య
తి-అకర్త్రాత్మస్వరూపేణసహి బ్రహ్మవిదుత్తమఇతివచనావగతాంబ్ర
హ్మవిదుత్తమత్వప్రయోజికాంబ్రహ్మసత్తాతిరిక్తాం ప్రపంచసత్తాశూన్య

దృశ్యమపి తాం ధియమప్యపాస్య సంవిత్సుఖైకరసికాస్స
ముపాసతేత్వామ్॥ ౬౧ ॥ ప॥ స్రష్టాత్వమేవజగతఃపరిపాల
కోపిసంహారకోపిభవసీతిసమామనంతి। కారుణ్యపూరపరి

త్వజ్ఞానరూపాంద్వితీయభూమికామాశ్రిత్యేత్యర్థః - పూర్వభూమికా
యాంబుద్ధ్యారోహార్థం దృశ్యస్య సత్తామంగీకృత్య ద్రష్టృత్వవేషేణా
త్మావగమః - అత్రతుతత్సాస్తీతిభేద ఇతిధ్యేయం - తాంధియమపివిజాతీ
యప్రత్యయతిరస్కారపూర్వకసజాతీయ ప్రత్యయప్రవాహీకరణరూ
పంసవికల్పసమాధిమిత్యర్థః - అపాస్యత్యక్త్వానచాత్ర యత్నపూర్వక
స్త్యాగః కింతునిద్రాదిపరతంత్రస్యజాగ్రత్పదార్థగ్రహణశైథిల్యవత్పూ
ర్వోక్తసమాధిద్వయదార్ఢ్యబలేన సకలవికల్పవిలయస్స్వతఏవభవతి- త
దుక్తందృగ్దృశ్యవివేకే॥*॥స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దానుపేక్షితుః-
నిర్వికల్పసమాధిస్స్యాన్నివాతస్థితదీపవదితి॥ తతస్సంవిత్సుఖైకరసికాః చిదా
నందైకరసికాః॥*॥దర్శనాదర్శనేహిత్వాకేవలాత్మస్వరూపతః-యస్తిష్ఠ
తిసహిబ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిద్వరోక్తౌతునేతరా - ప్రశాంతసర్వసంకల్పాయాశి
లావదవస్థితిః - జాగ్రన్నిద్రావినిర్ముక్తాసాస్వరూపస్థితిః పరేతి - వచన

త్వయావగతాం నిర్వికల్పసమాధి రూపాం తృతీయభూమి కామాపన్నా ఇ
త్యర్థః- త్వాం సముపాసతే. స్వస్వరూపత్వేనానుభవంతీత్యర్థః-అత్ర
ప్రథమభూమికాయాం జిజ్ఞాసాది భూమికాత్రయ జాగ్రదవస్థారూపస్య
ద్వితీయభూమికాయాం స్వప్నరూపాయాః చతుర్థభూమికాయాః తృతీ
యభూమికాయాం సుషుప్తిరూపస్యవర్యాదిభూమికాత్రయస్యఫలభూతా
స్యచాంతర్భావఇతిరహస్యం ॥ ౭౨ ॥ ఆనందజేతి ॥ సంవిదరవిందం హృ
దయకమలం ॥ ౭౩ ॥ తీర్త్వేతి ॥ చరణకమలధ్యానమాత్రేణ సకలశోకని

పూరితమానసస్య సంహారధీస్తవకథన్స్వేతి నప్రతీమః ॥ ౭౨ ॥
ప॥ ఆనందజాశ్రుభరితాక్షముదీతకంపముద్భూతగద్గదము
దంచితరోమహర్షమ్। త్వామేవ సంవిదరవిందమరందబిందు
సందోహసాంద్రమభివంద్యముదం ప్రయాంతి ॥ ౭౩ ॥ తీర్త్వా
నిశోకజలధిం యమినాం మనాంసి ధృత్వా తవాతి మృదుళం
చరణప్రవాళమ్। మజ్జంతి హంత మహతీమపి గాత్రయష్టి
మాలంబ్య నిర్భరసుఖామృత దీర్ఘికాసు ॥ ౭౪ ॥ లబ్ధ్వా భవ
త్పదసరోజపరాగజాలసంగం శిలాపి జడభావమముంచదా
శు। స్తంభం భజంతి హృదయేన భవంతమేవ చిత్రం చిరా
య పరిరభ్య శరీరిణోపి ॥ ౭౫ ॥ స్థానే విదారిత హృదా నఖరైః ర
భావి యద్వైరిణా నరహరే తవ గర్వ భాజా। యాంతి శ్రి
తా అపి విలోకనమాత్రతస్తే హృద్గ్రంథిభేద మితి కింతు విచి

వృత్తిః తదను ధ్యానాభ్యాస పాటవేన కృత్స్నావయవ పరిస్ఫూర్తౌ స
త్యాం సుఖపారవశ్యమపి సమభూదితి తాత్పర్యార్థః ॥ ౭౪ ॥ లబ్ధ్వేతి ॥ హృద
యేన వక్షసా పరిరభ్య ఆలింగ్య అన్యత్ర హృదయేన మనసా ఆలింగ్య ధ్యా
త్వా ॥ ని ॥ హృదయం వక్షసి స్వాన్తే ఇతి హలాయుధః- స్తంభం జడీభావం-తన్నా
మకం సాత్త్వికభావం చ ॥ ౭౫ ॥ స్థానే ఇతి ॥ దృప్తశత్రువినాశనం యుక్తమిత్యర్థః-
అభావి భూతం-భావే లుఙ్ - యాంతీతి ॥ విలోకనమాత్రత ఇతి-తత్రతు-
నఖవిదళనాదత్రతు దర్శనమాత్రాదేవేత్యర్థః-హృద్గ్రంథిభేదమితి-భిద్యతే

హ్యాదయగ్రంథిరితివచనమత్రానుసంధేయం-అన్యత్రివక్షోవిదారణం॥ ౭౩
అనీశేతి ॥ అశక్తేత్యర్థః॥ని॥ ఈశఃప్రభుశ్శంకరేస్యాదితివిశ్వప్రకాశః-
యాథార్థ్యంతత్త్వం-కిముతేతికింత్విత్యర్థః॥ ని ॥ కింపునరర్థేఽతిశయేప్ర
శ్నే పక్షాంతరేచ కిముతేతిగణరత్నమహోదధౌ- సతావదస్మదీయస్తుత్యా
జగత్పరిపాలనే ప్రవర్తసేకింతుస్వతఏవేతిభావః-సముపలక్షితదౌహృదలక్ష
ణావ్యక్తగర్భచిహ్నా॥౭౪॥౭౫॥౭౬॥యచ్చింతనేనేతి॥యస్యకృష్ణస్యచింతనే

తత్పాత్రమ్॥౭౬॥ అనీశాయాథార్థ్యం గహనమభిధా
తుంశ్రుతిరపిస్వశక్తేశ్శైథిల్యం స్ఫుటయతి యతో వాచయతి
తతే।అతస్తోతుంశక్తాఃకథమివవయంత్వాంకిముతతేకృపా
పారావారోజయతుజగతీపాలనకృతే॥ ౭౭॥ స్తుత్వైవమ
రవిందాక్షముగ్రసేనసుతాదృతామ్। దేవకీంమూహురా
శ్వాస్య దేవాస్స్వభవనంయయుః॥ ౭౮॥ తదను దేవకనందనా
సముపలక్షితదౌహృదలక్షణావిలక్షణ సుషమావిశేషామం
దమందమపహాయ వివిధ భూషణభర మపచితబలమపిస
ముచిత రుచినిచయమవయవ సముదయమదీధరత్॥ ౭౯॥
యచ్చింతనేనాపినిమేషమాత్రం సారూప్యమాప్నోత తమ
భ్రనీలమ్ । గర్భేవిధాయాపివిరూపభావంబభారగా
ఢాపసుదేవదారాః॥౮౦॥గౌరవంభజతిగర్భసంభవాన్మధ్య
మే మృగదృశస్తనీయసి। సాధుతద్రఢిమకృద్వళిచ్ఛలం హా
నాపికిముతగర్భధారణే నేతిభావః- సారూప్యంసమానస్వభావతాసమాన
నీలపీతాదిరూపవత్త్వంచ॥ని॥ రూపంస్వభావేసౌన్దర్యేఆకారశ్లోకయోరపీతి
విశ్వః-అభ్రివదాకాశవన్నీలం-అత్ర గర్భేహరేర్ధారణేపి తదీయనైల్యాసం
క్రమాభావాదతద్గుణః ॥ ❋ ॥ సంగతాన్యగుణానంగీకారమాహురతద్గుణ
మితిలక్షణాత్ ॥ ౮౦ ॥ గౌరవమితి॥మృగదృశోదేవక్యాః-తద్రఢిమకృదితి
మధ్యస్యతనీయస్త్వాత్తద్భంగభియావిధినాకృతమిత్యర్థః - అత్రి వళిషు వళి
త్వమపహ్నుత్యహేమదామనికురుంబత్వోత్ప్రేక్షా-వ్యంజకాప్రయోగాద్గ

మ్యా॥౭౧॥గభీరేతి॥ మహాబిలమాకాశఃఅతిగభీరంబిలంచపూర్వంనాభే రతిగభీరత్వాన్మహాబిలత్వం-ఇదానీంతు గర్భస్థౌల్యేన గాంభీర్యనాశేప్యా కాశత్వాన్మహాబిలత్వం-ఆకాశత్వంచవిష్ణుపదత్వకృతమితితాత్పర్యార్థః- నాభేర్విష్ణుపదత్వంచగర్భస్యనాభిసంశ్లిష్టత్వాత్-అతఏవాత్రపూర్వరూప విశేషాలంకారః॥*॥పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చవికృతేసతివస్తునీతిలక్షణాత్॥ ౭౨॥అ॥అర్ధైకేనగద్యేనకృష్ణప్రాదుర్భావంవర్ణయతి॥ఆనందేనకందళితేషు

మదామనికురుంబమతుటత్॥౭౧॥ గభీరభావేనబభూవ నాభీమహాబిలంలోలవిలోచనాయాః॥గాఢాపిగర్భస్స్ఫుర ణేనవిష్ణుపదచ్ఛలాత్ప్రాపమహాబిలత్వమ్॥౭౨॥ గ॥ అథ కదాచిదఖిలదేహినామంతానందకందళితేషుదళితేషుచమ నుజభువనకలుషేషుకలుషేషుచ విమలహృదయకమలేషు విమలేషుచసకలసలిలాశయేషువిమలాశయేషుచ విబుధజన సమూహేషుసంమోహేషుచసకలాసుశేషుభాసురేషుచ నిఖిలదిగంతేషు శాంతేషుచజీమూతగర్జితేషుతర్జితేషు చవ్యసననిర్ఘరేషు ఝుర్ఝరేషుచసకలసమయారిష్టేషు వృష్టేషుచ కల్పపాదప కుసుమతరంగితేషు తరంగితేషు చగీర్వాణవరవర్ణినీనృత్తేషు వృత్తేషుచ గగనకల్లోలినీక ల్లోలమాలికాకలకలవిడంబ శౌండనిర్జరజయడిండిమా డంబరేషుపరి మధురా నగర మధినిశీథ మభిభూత విరో

సంజాతకందళేషుసంజాతానందేష్విత్యర్థః - మనుజభువనస్య భూలో కస్యకలుషేషుదురితేషుఅన్యత్రకలుషేషుమలినేషుకలుషశబ్దస్సుఖాదిత్వా ద్ధర్మధర్మివచనః- సమయారిష్టేషువిషఘటికాదిదుస్సమయేషు-కల్పపా దపకుసుమానాం తరంగితేషుతరంగేష్విత్యర్థః - తదస్యసంజాతంతార కాదిభ్యఇతజితిసంజాతార్థేఇతచ్ప్రత్యయః - ప్రత్యయార్థస్యావి వక్షితత్వాత్ప్రకృత్యర్థమాత్రలాభః- తిసృఆహుతీర్జుహోతీత్యత్ర ప్రకృత్యైవత్రిత్వలాభేబహువచనమవివక్షితమితిమీమాంసకాః-దర్శయతే

భవఇత్యత్రావివక్షితోణిజర్థః ఇతిశాబ్దికాశ్చ - ప్రకృతేపితద్వదితిద్రష్ట
వ్యం-అన్యత్రతరంగితేషువర్ధితేషు-విరోచనాభిధానేతి॥ని॥ చంద్రాగ్న్యర్
కా విరోచనా ఇత్యమరః-అభూతపూర్వమితి-పూర్వంభూతంభూతపూ
ర్వంసుప్సుపేతిసమాసఇతిచరట్సూత్రేకాశికాకారః - తన్నభవతీతితథో
క్తం ॥ ౨౩ ॥ ఆవిర్బభూవేతి ॥ శీతాంశురపితత్క్షణంఆవిర్బభూవేత్యన్వ
యః-ప్రకృతస్యకృష్ణస్య-అప్రకృతస్యచంద్రస్యచోభయోరూపైకక్రియా
న్వయాద్దీపకాలంకారః॥*॥వదంతివర్ణ్యావర్ణ్యానాం ధర్మైక్యం దీప

చనాభిధాన తేజస్త్రితయ ముద్భాసిత జగత్త్రయమను
ద్భూతపూర్వంకిమపిమహః ప్రాదురభవత్ ॥ ౨౩ ॥ ప ॥
ఆవిర్బభూవ దేవక్యాస్తతశ్శ్రీవత్సలాంఛనః । దృష్ట్వేమే
నమివ ప్రాచ్యాశ్శీతాంశురపితత్క్షణమ్ ॥ ౨౪॥ కిశోరంస్యా
ధ్యాయత్తదనువసుదేవస్తపసామసీమానామేనంఫలమి
వనపీనారుణనిభమ్ । కృపాపారావారంకరబదరకల్పంసు
కృతినాంసుధాధారాధారాయితనయనధారాంచితము
ఖమ్ ॥ ౨౫ ॥ ప ॥ ఖనింకల్యాణానాంయదుకులమహాభా
గ్యవిభవంస్ఫురల్లీలాజాలంవలభిదుపలశ్యామలతనుమ్ । గ
దాంశంఖంచక్రంధనురపిదధానంకరతలైస్తనాపీతంవాస
శ్శిరసిమకుటంకౌస్తుభమపి ॥ ౨౬ ॥ ప॥తనూజానాంప్రాం
డోఃకిమపికులదైవం సకరుణం విలోలల్లావణ్యామృతజలధి
వేలాయితతనుమ్।గుణానామంభోధింసుకృతనిచయంవిగ్ర
హభృతంప్రకాశాస్తన్వానంచకచకితభాసైర్దశదిశః॥ ౨౭॥

కంబుగ్రీవా ఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౪॥కిశోరమితి॥న్యధ్యాయద్దదర్శ॥ని॥నిధ్యానమవ
లోకనమితివైజయంతీ- సుధాధారాయాః ఆధారాయితా ఆశ్రియీ
భూతానయనస్యధారాఅంచలః తయాఅంచితంరమ్యం ముఖంయస్యతం
తథోక్తం-శిరసిమకుటంకౌస్తుభమపీతి॥*॥యయోర్లాక్షాలక్ష్మీరరుణ హరి
చూడామణిరుచిరిత్యత్రహరేశ్చూడామణిఃకౌస్తుభఇత్యాఖ్యాతం సర్వజ్ఞ
శ్లోకవ్యాఖ్యానేన ॥ ౨౬ ॥ తనూజానామితి ॥ ప్రకాశాస్తన్వానమితి

ప్రకాశశబ్దోధర్మధర్మివచనః॥ ❀ ॥ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చలోకాలోకఇ
వాచలఇతిరఘువంశే॥౨౬॥ఏవమితి॥సురభిశతంగోశతం-అవనిసురసాద్బ్రా
హ్మణాధీనంచేయమిత్రాచేతిసాతిప్రత్యయః॥౨౭॥అథపంచభిఃశ్లోకైఃస్తౌతి॥పు
రాణఇతి॥హరేత్వంపురాణః-అనాదిఃఅసి-అసీతిసర్వత్రసంబధ్యతే-నీరూపః
నిరాకారఃవిగుణోనిర్గుణఃగిరాంవశగఃఅధీనోవానాసి॥ ॥యతోవాచోని
వర్తంతఇతిశ్రుతేః - నిశ్చేష్టహితాహితప్రాప్తిపరిహారార్థస్పందరహి
తఃశరీరాభావాదవాప్తసకలకామత్వాచ్చేతిభావః - అపితుచైతన్యనిలయః
పరంచిన్మాత్రమిత్యర్థః-చైతన్యనిలయఇత్యత్రస్వేమహిమ్నిభూమాప్రతి
ష్ఠితఇత్యత్రభూమ్నోనన్యాశ్రితత్వలాభవచ్చైతన్యస్యాప్యనాశ్రితత్వలా

ఏవమానకదుందుభి రత్యద్భుతా నుభావ మభూతపూర్వ
మావిర్భూత మేనమర్భకంచతుర్భుజమవధార్య నిర్భ
రానందసింధునిమజ్జనమనుభవన్నపిపునరుక్తసలిలావగాహ
న శ్చేత సైవ సురభి శత మవనీసురసా ద్విధాయ భగవంత
మంభోజలోచన మస్తౌషీత్ ॥౨౮॥ తథాహి ॥ప॥పురా
ణోనీరూపస్త్వమసివిగుణోనైవవశగోగిరాంవానిశ్చేష్టః
పరమపితుచైతన్యనిలయః । కథంవారజ్యంతి శ్రుతియువత

భనచైతన్యస్వరూపత్వేపర్యవసానం-ఈదృశేష్వప్యపిశ్రుతయఏవయువత
యఃకథంవారజ్యంతికథంవాతాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః - అ
ప్రాప్యేతిశక్తినిషేధాదసంగత్వేనశక్యసంబంధరూపలక్షణాయాఅప్యభా
వాన్నిర్ధర్మకత్వేనవేదాంతవేద్యత్వరూపధర్మాసంభవాచ్చేతి భావః ॥
మాయావైభవేనసర్వంసంగచ్ఛతఇత్యాహ - భువనసమ్మోహనకరీజగన్మో
హినీతవమాయానజయ్యాజేతు మశక్యా అఘటిత ఘటనాపటీయసామా
యయా సర్వం సంభావ్యత ఇతి భావః ॥ వ్యంగ్యార్థస్తు ॥ హరే త్వం పు
రాణఃస్థవిరోసినవాసుందరఇత్యాహ-నీరూపఇతి - విగుణోయువతిశ్లాఘ్య
గుణరహితఇత్యర్థః- గిరాంవావశగోనప్రియవచనాదినావశీకర్తుమశ
క్యఇత్యర్థః- నాపిస్త్రీభోగానుకూలాశక్తిరస్తీత్యాహ - నిశ్చేష్టఇతి-హ

స్తపాదాదిచాలనేప్యసమర్థ ఇత్యర్థః- అపితుపరంచైతన్యనిలయఃపరం
ప్రాణమాత్రసంప్రయుక్త ఇత్యర్థః- ఈదృశేత్వయ్యపిశ్రుతఏవయువతయఃక
థంవారజ్యంతిమాయామహిమ్నాసర్వంసంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనేత్యా
నేనతదాశ్రితజనోవ్యజ్యతే- తస్యసంమోహనకరీతవమాయామణిమంత్రౌ
షధాదికృతావంచనా॥ ని॥ వంచనాదంభహింసాసుమాయేతిభాస్కరః-
నజయ్యా అచింత్యోహిమణిమంత్రౌషధీనాం ప్రభావ ఇతిభావః - అత్రచ
పురాణ ఇత్యాదౌశ్లేషః శ్రుతీనాంయువతిత్వరూపణా ద్రూపకాలంకారః
ఏతదుభయోత్థాపితః ఈదృశేపిత్వయియువతయోరజ్యన్తీతివిరోధస్యాభాస
త్వాద్విరోధాభాసోలంకారః - కథంవేత్యాదినాసోక్త్యాయా అనురాగా
నుపపత్తేః నజయ్యేత్యాదినానిషేధాదాక్షేపాలంకారః- పూర్వప్రతిపాది
తవిరోధస్యనజయ్యేత్యాదివాక్యార్థేనసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం

యస్త్వయ్యపి హరేనజయ్యాతేమాయాబతభువనసంమో
హనకరీ ॥ ౮౯ ॥ వ ॥ నిధిఃకల్యాణానాం త్వమధికముదా
రస్సకరుణఃకృతార్థాస్తే భృత్యాఇతిచతవసేవాపరవశః॥

కావ్యలింగంచాలంకారః - నచవిరోధస్యసమర్థనేవిరోధాభాసత్వం న
స్యాదితివాచ్యంసమర్థితస్యాపివిరోధస్యవస్తుత ఆభాసత్వేనతత్సంభవాత్
కావ్యలింగాక్షేపయోరేకవాచకానుప్రవేశలక్షణస్సంకరః-అర్థాలంకా
రయోరేవాయంసంకరః - స్వారసికవాచ్యప్రతియోగిత్వాద్వాచకత్వస్యే
త్యలంకారసర్వస్వరహస్యం- సందేహసంకరోవా - ఏతైస్సర్వైరుత్థాప్య
మానానిందయాస్తుత్యభివ్యక్తిరూపావ్యాజస్తుతిః-పురాణత్వాదీనాంగుణా
నాందోషత్వకల్పనరూపలేశగర్భవఉత్థాప్యత ఇతిలేశవ్యాజస్తుత్యోస్సమ
ప్రాధాన్యసంకర ఇతివివేకః- ఏవమేతేషుస్తుతిశ్లోకేషుసంసృష్టిసంకరాదికం
బహువివేచనీయమస్తి- అథాపిగ్రంథవిస్తరభయాదుపరమ్యతే॥ ౮౯॥ నిధి
రితి ॥త్వంకల్యాణానాంనిధిస్స్వయంకల్యాణనిధిరేవపరస్యకల్యాణందాతుం
శక్నోతీతిభావః - అతఏవ పరికరాలంకారః - అధికమత్యంతముదారోమ
హానత్యుత్కృష్ట ఇత్యర్థః - కర్తవ్యామహదాశ్రయ ఇతిన్యాయాదితి భా

షః॥ ని ॥ ఉదారోదాత్తమహతారిత్యమరః - సకరుణో నిరుపాధిక కృపాని
ధిరిత్యర్థః - తేభృత్యాః కృతార్థాః కృతకృత్యా ధన్యా ఇతి యావదితిచమ
త్వేత్యర్థః - గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః ప్రయోగే పౌనరుక్త్యమి
త్యాలంకారికాః - తవ సేవాపరవశః నిరంతర సేవోత్సుకః జన ఇతి శేషః ॥
సర్వస్వే సర్వధనేపి హృతే సతి ॥ * ॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య వి
త్తం హరామ్యహమితి విష్ణుపురాణవచనాదితి భావః - అఖిలజనాత్ప్ర
పంచికసకలజనాపేక్షయా అతిరిక్తః అధికః ॥ ని ॥ అతిరిక్తస్సమధికఇత్య
మరః - అభవదితి యత్ నిర్ధనత్వేన హేతునా మదనాశే సతి మోక్షాధికారి
త్వాదితి భావః - తదస్తు న తావన్మాత్రమేవ పురుషార్థ ఇత్యర్థః - కస్త
హి పురుషార్థ ఇత్యత ఆహ - ఆత్మా పరముత్కృష్టం నిర్విచికిత్సం య
థా తథా లబ్ధ ఇతి హి సమధికో లాభః - ఆత్మలాభాన్న పరం విద్యత ఇతి
శ్రుతేరితి పరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - త్వం కల్యాణానాం సువర్ణానాం

హృతేయత్సర్వస్వేస్వభవదతిరిక్తోఖిలజనాత్తతస్స్వాత్మాలబ్ధః

నిధిః అతిధనిక ఇత్యర్థః॥ని॥ కల్యాణంమంగళేస్వర్ణ ఇతి భాస్కరః- అధిక
మత్యంతముదారోదాత్తా సకరుణః పరదుఃఖప్రహాణేచ్ఛుః- తేభృత్యాః కృ
తార్థాః లబ్ధధనాశ్శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చేత్యాదావివ కృత శబ్దో లాభార్థ
క ఇతి చమత్వా తవ సేవాపరవశః నిష్కపటసేవాసక్త ఇత్యర్థః- సంపత్తిరౌ
దార్యం కరుణేతి గుణత్రయం భృత్యసంపత్తిం చ విచార్య ప్రభుం సేవంత ఇతి
భావః- సర్వస్వేపి హృతే సతి* అన్యథా చింతితం కార్యం దైవమన్యత్ర చింతయే
దితి న్యాయాదితి భావః- అఖిలజనాదతిరిక్తః అతిదరిద్రః అభవదితి యత్- అత
ఏవాత్ర విషాదనాలంకారః*॥ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసంప్రాప్తిస్తు విషాద
నమితి లక్షణాత్ -తదస్తు సర్వస్వం హృతమిత్యేతావన్మాత్రమేవ న శోచనీయమి
త్యర్థః- ఆత్మాలబ్ధ ఇతి పరమిత్యేవ సమధికో లాభః చోరాదిభిర్హృతసర్వస్య
ప్రాణమాత్రావశేషణమాత్మలాభశబ్దార్థః- అత్ర ప్రభోః ఖలత్వదోషేణ వ
ధాభావస్య గుణత్వేన వర్ణనాదుల్లాసాలంకారశ్చ॥*॥ఏకస్య గుణదోషాభ్యా
మల్లాసోన్యస్య తౌ యదీతి లక్షణాత్ ॥౬౦॥ పురా పమితి॥ జగతి వితతమతయో

విస్మృతబుద్ధయః నిత్యానిత్యవస్తువివేచనచతురా ఇత్యర్థః - సుదృశాం సుధీయాం భక్తానామితి యావత్ వశ్యమధీనం త్వాం అపరైరభక్తైర్దురాపం మత్వా తే అభీష్టామభిరుతాం భక్తిం. యో మద్భక్తస్స మే ప్రియ ఇత్యాదౌ భక్తిసంబంధస్యాపి ప్రియత్వదర్శనేన భక్తైః ప్రియత్వం కైముతికన్యాయసిద్ధమితి భావః - శరణం యాంతి దృఢాం భక్తిమవలంబంత ఇత్యర్థః - తదవలంబో భక్తికర్మకపరిగ్రహః దృఢతరో యది దృఢభక్తిస్స్యాచ్చే దిత్యర్థః - శ్రేయోదాతా మోక్షప్రదః ॥ ని ॥ శ్రేయో నిశ్రేయసమామృతమిత్యమరః - ఏవం న చేత్ తేషాం భవతః సకాశాత్ఫలలేశోపి న భవేత్ ॥*॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ - ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచారస్స ఉచ్యతే - న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః - న కర్మ ఫలమితి హిలాభస్సమధికః ॥ ౯౦ ॥

దురాపం త్వాం మత్వా జగతి సుదృశాం వశ్యమపరైరభీష్టాం భక్తిం తే వితతమతయో యాంతి శరణమ్। అసి శ్రేయోదాతా యది తదవలంబో దృఢతరో న చేదేవం తేషాం న ఖలు ఫలలేశోపి భవతః ॥ ౯౧ ॥

నాథ త్వద్గుణజాలబద్ధహృదయా భక్తా విముక్తాః కథం సంజా

ఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తత ఇత్యాదిగీతావచనాదితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు ॥ వితతమతయస్సుధియః - జగతి సుదృశాం స్త్రీణాం వశ్యమధీనం త్వామపరైర్బహిస్స్థైః సేవకైర్దురాపం త్వాం మత్వా స్త్రీలోలతయా అంతఃపురగతత్వాదితి భావః - తే అభీష్టాం ప్రేయసీం భక్తిం తన్నామికాం స్త్రియం శరణం యాంతి మాతీ ద్వారా త్వామేవ వశీకుర్వంతీతి భావః - తదవలంబః ప్రేయసీకర్తృకపరిగ్రహః దృఢతరో యది త్వం ప్రేయసీం కంచిద్దాక్షిణ్యతయైన పరిగృహ్ణాతి చేదిత్యర్థః శ్రేయోదాతా కల్యాణప్రదః అసి కామాంధాః కిం న కుర్వంతీతి భావః - ఏవం న చేత్ తత్పక్షపాతో న స్యాచ్చేదిత్యర్థః - తేషాం భవతస్సకాశాత్ఫలలేశోపి న స్త్రీపరతంత్రస్య తవ దర్శనస్యైవ దుర్లభత్వాదితి భావః ॥ ౯౧ ॥ నాథేతి ॥ తవ గుణజాలం రజ్జునివహః తేన బద్ధహృదయాః సంద్యానితవక్షసః భక్తా విముక్తాః కథమితి విరోధః - గుణ

జాలంసత్యకామత్వాదికల్యాణగుణగణః తేనబద్ధంతద్ధ్యానశీలమిత్యర్థః - హృదయంమనో యేషామితివిరోధపరిహారః॥ ॥హృదయంవచసిస్వాంత ఇతిహలాయుధః - సంజాతా అమితా వ్యథా యేషాంతేతథోక్తాః ఈదృశా అపిభక్తాస్సుఖాంభోనిధౌకథంమగ్నా ఇతివిరోధః సంజాతంఅమితం వేదనంజ్ఞానం-విదజ్ఞానే అస్మాల్ల్యుట్ యేషామితివిరోధపరిహారః ధ్యానేనత వైవప్రకృతింమాయాంగమితాః ప్రాపితాభక్తాఃమాయామతీతాఃకథమితి విరోధః తవైవప్రకృతింస్వభావంగమితాః సారూప్యంప్రాప్తా ఇతిపరిహారః - నాశ్చర్యమితివిరుద్ధధర్మాణామేకత్రసమావేశనంనాద్భుతమిత్యర్థః- హియస్మాత్కారణాత్ తవవాంఛా ఇచ్ఛా-జగదేవేంద్రజాలంతస్యకలనే నిర్మాణేపింఛా యథేంద్రజాలికః పింఛాభ్రమణమాత్రేణ గగనే సముత్

> తామితవేదనా అపికథం మగ్నాస్సుఖాంభోనిధౌ। ధ్యానేన
> ప్రకృతింతవైవగమితామాయామతీతాఃకథం నాశ్చర్యం
> జగదింద్రజాలకలనే పింఛాహివాంఛాతవ ॥ ౯ ॥ ప్రా
> ప్తాస్తమఃపరిచయాద్విరసంభవాంధుంనిర్యాంతుతే గుణ
> గణానవలంబ్యధీరాః। మగ్నాత్మనాం త్వయి సుఖాంబుని

ధ్రాదికంరచయతి - తద్వదిచ్ఛామాత్రేణాచింత్యనిర్మాణం జగద్రచయేత స్తవనకించిదపిదుష్కరమిత్యర్థః - విరోధ సమాధాన శిరస్కో విరోధాభాసాలంకారః॥ ॥ఆభాసత్వేవిరోధస్య విరోధాభాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్॥ ౯॥ప్రాప్తాఇతి ॥ ధీరావిద్వాంసః॥ని॥ధీరోమనీషీజ్ఞఃప్రాజ్ఞ ఇత్యమరః-ధృష్టాశ్చేతిగమ్యతే-తమఃపరిచయాత్తమోగుణప్రాచుర్యా దంధకారప్రాకట్యాచ్చవిరసంఅసారంనిర్గలంచ॥ని॥రసోగంధరసేస్వాదే తిక్తాదౌవిషరాగయోః-శృంగారాదౌద్రవేవీర్యే దేహధాత్వంబుపారదఇతివిశ్వః భవస్సంసారఏవాంధుఃకూపః॥ని॥పుంస్యేవాంధుః ప్రహిఃకూపఇత్యమరః తేగుణగణానవలంబ్యధ్యాత్వేత్యర్థః-గుణగణాన్ రజ్జుగణానవలంబ్యధృత్వేతిచవ్యజ్యతే- నిర్యాంతునిర్గచ్ఛంతుయుక్తమిత్యర్థః - సుఖాంభోనిధౌ త్వయిమగ్నాత్మనాంమగ్నస్వరూపాణాంత్వదైక్యంప్రాప్తానామిత్యర్థః-

షాన్నశరీరాణామితిచ॥ ని ॥ ఆత్మా జీవేధృతౌ దేహేస్వభావేపరమాత్మనీతి
యాదవః-అమీషాంధీరాణాంనిరయస్యనిర్గమస్య పునరావృత్తేరితియా
వత్-సంభావనాపిక్వనాస్తీత్యర్థః- అంధకారేనిర్జలకూపపతితోధృష్టఃర
జ్వాద్యవలంబనేనకథంచిన్నిర్గచ్ఛేత్ - మధ్యేసముద్రంమగ్నస్యతునపున
రావృత్తిరితితాత్పర్యార్థః॥౯౩॥ఇతీతి॥ స్తావంస్తావంస్తుత్వాస్తుత్వాఏవ
ముత్తరత్రాపిజ్ఞేయం-ముహుఃముహురిత్యర్థః- వీప్సాయామవ్యయీభా

ధావమీషాంసంభావనాపినిరయస్యకథంపునస్స్యాత్ ౯౩
ఇతిస్తావంస్తావంప్రతిముహుకనంసీస్మరరిపుం దృశాపా
యంపాయంచిరమపిససౌహిత్యమగమత్ । సుఖం ధ్యా
యంధ్యాయం కృతినమయమాత్మానమభజద్రిపుంస్మారం
స్మారంవ్యథితపరమాత్మాహితమపి॥౯౪॥గ॥తదనుదేవకనం
దనాపిముకుందమమందానందకందళితమభివంద్యచ సుధా
సారసారతరాభిరమితస్తుతిభిరిత్థమేనంప్రార్థయత॥౯౫॥
గ॥ భగవన్ననను భూతచర మభిరూపం రూపమిదంసుని
రూపంమాదృశాంమా కుర్వీథాః ॥ ౯౬ ॥ అపితు తనయ
విరహదూయమానమానసామేనామానందయతురిపుఘ్నయ
మపిపరిహరతు భవానితి ॥ ౯౭ ॥ ఏవమభిదధానౌ తనయ
విరహకాతరౌమాతాపితరౌమురశాసనస్సాదరమిదమవా
దీత్ ॥౯౮॥ ప ॥పురాఖలుయువాంపృశ్నిసుతపోనామధార

వ్యా-ఆత్మానంకృతినంధన్యం ధ్యాయంధ్యాయంసుఖమభజదిత్యన్వయః-రి
పుంకంసంవ్యథితమకరోత్-అమందానందకందళితమితివ్యాఖ్యాతమేతత్-
మాదృశాంసునిరూపంసుఖేనద్రష్టుంయోగ్యం॥*॥నిరూపయత్యపినిచాయ
తినికూందతీతిదర్శనపర్యాయేషుభట్టమల్లః-అతఏవ ॥*॥ తంపర్వతీయప్ర
మదాశ్చచాయిరే ఇతిమాఘే ద్వాదశ సర్గే ప్రయోగః మాకుర్వీథాః ఏత
ద్రూపముపసంహరేత్యర్థః-ఏనాంమామిత్యర్థః॥౯౪॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥౯౮
పురేతి ॥ సుతపసఃపత్నీపృశ్నిః - అత్రస్యేత్థామితితపస్తపఃకర్మకస్యైవే

శికతుఙః కర్మవద్భావాదాత్మనేపదం - యువాం పూర్వం తపః కృతవంతా
విత్యర్థః - పురాభవామి భవిష్యామి - యావత్త్వరథః తరిష్యథః - సంప్ర
తారణాత్ వంచనాత్ పురతోరణతః పురబహిర్ద్వారాత్ ॥ ని ॥

యా । తపః పరమతస్యేధాం తేన ప్రముదితో భవమ్ ॥౯౯॥
ప ॥ పుత్రః పురాభవామీతి యువయోర్వరమభ్యహామ్ । తే
నాహమిహ జాతోద్య భవత్ప్రియవిధిత్సయా ॥ ౧౦౦ ॥ యూ
వన్మమానుభావేన తరథ శ్లోకవారిధిమ్ । నందవ్రజమహా
స్నేయసాం ప్రతం సంప్రతారణాత్ ॥ ౧౦౧ ॥ ఏవం వ్యా
హృత్య భగవాన్ బభూవ ప్రాకృతశ్శిశుః । రోదితిస్మ తత
స్తారం తారకో భవవారిధేః ॥ ౧౦౨ ॥ మాయాపి నంద
జాయాయామజాయత తదా హరేః । తయా విమోహితాః
కంసపురాంతఃపురరక్షిణః ॥ ౧౦౩ ॥ సమనంతరమానక
దుందుభిరపి జనార్దనప్రచోదనేన నందమందిరముపయా
తుకామస్తత్క్షణమేవ విగళితనిగళబంధస్సూతికానికేతనాద్వి
నిర్గత్య గత్యనుకూలమయత్నసంభూతమరరవిఘటనము
పలభ్య ఫణిపతిఫణాగణనివారితవారిధారమవిలంబితమం
తఃపురతః పురతోరణతోపి చ నిష్క్రమ్య తరణితనూభువ
మతిసృష్టసరణిమంతరేణ తరణిమతిలంఘ్య నందవ్రజముప
జగామ ॥ ౧౦౪ ॥ ప ॥ నందవ్రజం శౌరిరుపేత్య తత్ర శిశుం య
శోదాశయనే నివేశ్య । తస్యాస్సమాదాయ సుతామథా
శు వివేశ హర్షేణ నిజం నివేశమ్ ॥ ౧౦౫ ॥ తామసౌ నిజదా
రాణాం నిధాయ సవిధే తతః । చరణౌ నిగళైరాశు యథా

తోరణోస్త్రీ బహిర్ద్వారమిత్యమరః - తరణితనూభవం యమునాం -
అతిసృష్టసరణిం దత్తమార్గాం - తరణిమంతరేణ నావం వినా ॥ ని ॥
స్త్రియాం నౌస్తరణిస్తరిరిత్యమరః ॥౯౯॥౧౦౦॥౧౦౧॥౧౦౨॥౧౦౩॥౧౦౪॥
౧౦౫॥ తామసావితి ॥ అనహ్యతేతి - నహిరుధబంధనే - యథాపురాయథా

పురమిత్యవ్యయీభావః-పూర్వవదిత్యర్థః॥౧౦౬॥ అదత్తేతి॥ తత్రైవకృష్ణ
ఏవనిర్విశయయానిస్సంశయయా- పరతాధియా పరమాత్మత్వబుధ్యాపి॥ని॥
పరందూరాన్యముఖ్యేషుపరోరిపరమాత్మనోరితివైజయంతీ- తాదృగ్విధం
పుత్రత్వభ్రాంతిజన్యానంద సదృశ మిత్యర్థః - సుఖంఅనయాసులభంస్యా
త్కింనసులభమేవయశోదాయాఃభ్రాంతిసిద్ధంపుత్రదర్శనసుఖంబ్రహ్మసా
క్షాత్కారసుఖాదతిరిచ్యతఇత్యర్థః - యద్యప్యానందశబ్దస్యపుంస్త్వంతత్త్వా
త్పుల్లింగత్వమేవయుక్తం-తథాపిచిన్మాత్రమమలవిషయమద్వయమానంద

పురమనహ్యాత ॥౧౦౭॥ అదత్తనందరమణీ వసుదేవసూ
నావానందమాత్మజధియా భ్రమమూలయాయత్। తత్రై
వనిర్విశయయా పరతాధియా పితాదృగ్విధంకిమనయాసుల
భంసుఖంస్యాత్ ॥౧౦౮॥ గ॥ సమనంతరమంతఃపుర
ద్వారేషుపురగోపురేషుచయథాపురమావృతేషుబాలికా
కలకలమాకలయ్యనిలయపాలికాస్సత్వరమవబుధ్య కంసా
యసుతావతరణంన్యవేదయన్ ॥౧౦౯॥ ఘోపితద్వచన
నిశమనసమయమశనిహతఇవధారాధరస్సమధికగతహృద
యవేగనస్స్వజనినిజవిలయహేతురంతకఇతిసాతంకఃపంక
నిమగ్నపదఇవద్విరదఃకృత్యాకృత్యవివేకమకలయన్ ద్వివిధ

మనుభవారూఢం - బ్రహ్మవాస్మితదన్యంనకిమప్యస్తీతివిస్మయోవిదుషాం-
అఖండానందమేతంయత్తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేత్యాదిభగవత్పాదప్ర
యోగదర్శనాత్రప్రకృతేనపుంసకలింగనిర్దేశః-అతఏవక్వచిదానందశర్మశా
తసుఖానిచేతిసమాసపాఠఇతివేదితవ్యం- ప్రాచాతుపరతాధియాఅన్యత్వ
బుధ్యావసుదేవసుతత్వబుధ్యేత్యర్థః - పుత్రత్వభ్రమాదే వాయమానం
దఃనాయంమమపుత్రఇతియాథార్థ్యజ్ఞానేతుకుతస్సుఖమిత్యర్థఇతి వ్యా
ఖ్యాతం॥౧౦౮॥పురగోపురేషుపురద్వారేషు॥ని॥గోపురంతుపురద్వారేద్వా
రమాత్రేచపుస్తకఇతివిశ్వః-ద్వివిధమప్యరిష్టమితి-సూతికాగృహంఅశుభం
చేత్యర్థః॥ని॥అరిష్టంసూతికాగారేతక్రేచాప్యశుభేశుభఇతివైజయంతీ॥

౧౦౯ ॥ భూయాంస ఇతి ॥ సుధాధామానశ్చంద్రసదృశవదనాః మా
ననాః యోగ్యాః బహుమానార్హాః భాగినేయత్వాదితి భావః- భీరురంగనా
అయమూజంత ఇతి వందిఘటినా వ్యాఖ్యాతం - త్వంరక్ష సా భీరుయుతా వనీ
తేతి ప్రయోగశ్చ దన్వితః- హ్రస్వాంత ఏవాయమిత్యపరే - ఆపతంతి కుసు
మాన్యభియాతి-త్వా పభీరుకులకుంతలబంధాదిత్యాద్యభియుక్త ప్రయోగ
శ్చ ॥ అసావి అసూత ॥ కర్మణి లుజ్ స్వైశ్చిణ్ ॥ సపది ఇదానీం మానయన

మప్యరిష్టమాసాదయన్ వ్యాపాదనాయ దేవకతనయాం
తనయామయాచత ॥ సాపి పాపాశయమేనం ప్రత్యవా
దీత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ భూయాంసో నిహతాస్సుతా మ
మ సుధా ధామా [illegible] నా యోగ్యా [illegible] రు [illegible] సా వ
సాపి పది [illegible] తామ్ । క్లేశం మానయ మా
[illegible] నోసించంతి ధరాధరా
[illegible] ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ ఏవమతికరుణ
[illegible] తహారి
చంతరమవిగణ [illegible] ముప [illegible] లాతల ము
[illegible] ॥ ౧౧౧ ॥ [illegible] మద్దె
వక [illegible] వాణీమ్ । ఆ [illegible] భిశ
[illegible] తత్ ॥ ౧౧౨ ॥ [illegible] త
[illegible] గమ్యాచ

పా ప్రయమ [illegible] - అసూ
నాథినా అధికమనో [illegible] వృష్టాం
తమాహ ॥ నోసించంతీతి [illegible] - అశని
నాదగ్ధావపీత్యర్థః- [illegible] ౧౧౦॥ అబలేతి ॥ దేవకజా దే
వకీ తత ఇతి శ్రీత్వప్రయుక్తా నాదరాదిత్యర్థః - ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః
విస్మయాయేతి - పురుషవచనమపి నాక్షణోదితి విస్మయః - అతాప్రదరపూ
ర్వక శ్రవణనిషేధః- దుర్బలోచ్చారితశబ్దప్రతిమంరతయా శ్రవణాభా

వాఽయుక్తః పటహభేరీశబ్దమపి నాశ్రృణో దిత్యహోబాధిర్యమితి ధ్వనిః ॥ ౧౧౨ ॥ ౧౧౩ ॥ అయీతి ॥ వైధేయో మూర్ఖః ॥ ని ॥ మూర్ఖవైధేయ బాలిశా ఇత్యమరః - నిబర్హితయా హతయా ॥ ౧౧౪ ॥ అపీతి ॥ సమభ్యర్చనాయేత్యత్ర విపరీతలక్షణయా సమున్మీలనాయే త్యర్థో లభ్యతే ॥

సురసుందరీరూపం విస్మయమానమేనముగ్రసేనతనయ మవాదీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ గ ॥ అయిభో వైధేయకులతిలకకిమనయా బాలిశయా మయా నిబర్హితయా ॥ ౧౧౪ ॥ గ ॥ అపి తు భువి సముద్భూత ఏవ తవ సమభ్యర్చనాయ కోఽపి నిరంకుశ మహిమానుభావ స్సావధానమేవ తదవధారయతు భవానితి ॥ ౧౧౫ ॥ గ ॥ కంసోఽపి నితాంతమరుంతుదవచనఘుర్ఘురితహృదయకోటరః కమపి కర్కశదశావిశేషముపగమ్య వసుదేవ పరవశ రణీకరణీయ ఇతి ధియమయాసీత్ ॥ ౧౧౬ ॥ వ ॥ ప్రాప్తో ఽపి పుత్రార్దనవజ్రఘాతాత్కంసాంబువాహాద్వసుదేవశైలః । బభార తస్యైవ వచోంబుధారాశ్శైరేణ గుర్వీ ఖలు జీవనాశా ॥ ౧౧౭ ॥ గ ॥ దేవకీ చ సాంత్వవచనైరభ్యర్థ్యమాన మేనం సానుశయమాశయసంధుక్షణవిచక్షణం తత్క్షణమానందయామాస ॥ ౧౧౮ ॥ గ ॥ ఏవం ప్రసాదమేదురహృదయారవిందౌ దంపతీ పుండరీకవిలోచనవిలోకనవికలసకలబంధావపి విగళితనిగళబంధావాధాయ తాభ్యామాశ్వాసితః కంసోఽపి నిజసదనమాససాద ॥ ౧౧౯ ॥ తతః ॥ గ ॥ అపచితరుచినిచయహిమకరవిరహవిధురితరజ

౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ ప్రాప్త ఇతి ॥ శ్లేషేణ - బభార బహుమన్యతే స్మ - అన్యత్ర అగ్రేణ ధృతవానిత్యర్థః - జీవనాశా జీవితస్పృహా ఉదకవాంఛా చ - గమనికాభీ రచనావిశేషైః ॥ ౧౧౭ ॥ దేవకీతి ॥ సానుశయం సపశ్చాత్తాపం ॥ ని ॥ భవేదనుశయో ద్వేషే పశ్చాత్తాపానుబంధయోరితి వైజయంతీ - ఆశయసంధుక్షణవిచక్షణం హృదయోల్లాసనచతురం ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ అపచి

తేతి ॥ పూర్వపర్వసహభృదుదయపర్వతఏవపూర్వదేశస్థ భూపతిరితి శ్లి
ష్టరూపకం - సముదక్తముద్ధృతం॥ ని॥సముదక్తోద్ధృతేసమ ఇత్యమరః-ఉచ్చా
వచమనేకభేదం-ఉల్లిఖ్యమానేవణ్యమానే- హరిహయశ్శక్రః తస్యహరి
త్ప్రాచీ॥౧౨౦॥౧౨౧॥ ౧౨౨॥ సఇతి ॥ తదనువిధేయంతదనంతరకృత్యం-

నీయువతీపరిదేవనవిరావాయితనానావిధపతగవిరుతముఖ
రితేషుహరిన్ముఖేషుకిన్నుఖలుపూర్వపర్వసహభృదవలం
బ్యమానభాసురమణిముకురమిదంకిముతపరిసరవిసృమరకేస
రవాసరకమలావిలాసకోకనదమిదమాహోస్విదవనీతలావ
తీర్ణమధుసూదననిషేవణాయబలిసదనసముద్గతభుజగప
రివృఢచూడాశోణరత్నమిదమథవారథాంగవిహంగదూ
రీకృతవిరహానలజ్వాలాపటలమిదంకిముతద్విజరాజవసుహా
రణసముపనతవిగర్హణానిబర్హణాయ వాసరకరసము
దక్తతప్తలోహఫలకమిదమేవముచ్చావచ ముల్లిఖ్యమానే
హరిహయహరిన్ముఖచుంబ్యమానె సముదంచతి భగవతి
భాస్వతి ॥ ౧౨౧ ॥ వ ॥ దుర్మంత్రిభిరసావాశుసమ్మంత్రి
యితుమంతరాత్ । సమాజమాజగామాథకంసస్సంతాన
హాంసనః॥౧౨౨॥గ॥సాయమముయాకపటబాలిశయాసల్ల
పితమఖిలమపితేభ్యోనివేద్యతదనువిధేయమభిదధే॥౧౨౩॥
గ॥తేపిమంత్రిణస్తన్నియంత్రిణపరతంత్రితాస్సకలవసుమ
తీవాస్తవ్యపృథుకమథనకృతనిశ్చయాన్నిశ్చక్రముః-స్వయమ
పినిజనిలయమయాసీత్ ॥ ౧౨౪ ॥ వ ॥ తద్దైవనందస్సుతభా
వభాజఃపరస్యసాక్షాత్కారణేనపుంసః । నిర్వాణమాపాన

సకలబాలహననమిత్యర్థః - సకలశిశునాశనేస్వశత్రోరపినశ్యేదితితాత్ప
ర్యం॥౧౨౩॥తఇతి॥నియంత్రణంనియమనం వాస్తవ్యావర్తమానాః-వసే
స్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చేతికర్తరితవ్యత్॥౧౨౪॥ తద్దైవేతి॥సుతభావ భాజః
పరస్యపుంసఃపరమాత్మనః-సాక్షాత్కారణేనదర్శనేన-నిర్వాణంసుఖం॥ని॥

నిర్వాణం నివృత్తౌ మోక్షఇతిభాస్కరః - ఆపచక్రిధరేపరోక్షేసతికృష్ణ
స్యానందవ్రజప్రాప్త్యనంతరమిత్యర్థః - బంధః అభవత్ పునః కారాగా
రే ప్రాపితఇత్యర్థః - నందస్యపరమాత్మసాక్షాత్కారాన్ముక్తిరభూత్
వసుదేవస్తు తత్పారోక్ష్యాద్బద్ధఇతిధ్వనిః॥ ౧౩౫॥ స్థానేఇతి ॥ హృదా పరి
రభ్య వక్షసా ఆలింగ్య [illegible] లాజాతాః-అత్రవిరాగాణాంయ
తీనామపితదీయ [illegible] వస్త్వే [illegible] మాతు [illegible] దాయా ఇత్యర్థాపత్తి
త్తిరలంకారః॥ *॥ కైముత్యే [illegible] కావ్యార్థాపత్తిరిష్యత ఇతిల
క్షణాత్ ॥ ౧౩౬॥ [illegible] ఇతి ॥ [illegible] యశోదాయాః పుత్రలాభజ
న్యానందః స [illegible] విజ్ఞాయత ఇత్యర్థః - [illegible] మస్మైవ పుత్రో
యశోదయా [illegible] పీత్యర్థః - నేదం ఆనంద

[illegible] బంధోభవ [illegible] ౧౩౭ ॥ ప। స్థా
నేత [illegible] దతే
తి। [illegible] పరిరభ్య [illegible] మత
యో పిభూతాః ॥ ౧౩౮॥ ప॥ [illegible] వసుదేవసూ
నో [illegible] వృతాయాం అపి [illegible] । ప్ర [illegible]
నందముమ [illegible] నేదం వసుదేవత [illegible]॥

స్యప్రకాశనం నాస్తీత్యర్థః - పుత్ర [illegible] నందం స్వయమేవానుభవ
తి నతు కంసభయాత్ప్రకట [illegible] అత్ర [illegible] పూర్వవాక్యే
యశోదాయాం అజ్ఞానావృతస్య [illegible] ఇతి విభావనాలంకా
రవిశేషో వ్యజ్యతే- తల్లక్షణంతు॥ *॥ [illegible] స్మృతీయాస్యాత్సత్య
పి ప్రతిబంధక ఇతి - ఉత్తరవాక్యేతు [illegible] వృతస్య [illegible]
నస్ఫురణమితి విశేషోక్త్యలంకారో వ్యజ్యతే- తల్లక్షణంతు ॥ *॥ కార్యా
జని ర్విశేషోక్తిస్సతి పుష్కలకారణఇతి - తథాచోక్తం - అలంకారోథవ
స్త్వేవ శబ్దాద్యత్రావభాసతే- ప్రధానత్వేన విజ్ఞేయ శ్శబ్దశక్త్యుద్భవో ద్వి
ధేతి - అత్రయద్యప్యలంకారోపివస్త్వేవ తథాప్యలంకారో విచిత్రం వ
స్తు - ఇతరత్తుశుద్ధ వస్త్వితి ప్రతిపాదయితుం వస్త్వేవేత్యేవకార ఇతిరహ

స్యం॥౧౭౬॥ నందోపీతి ॥ నిస్సాణరాణేతినిస్సాణధ్వనిరిత్యర్థః - యద్య
పివశిరణ్యోరుపసంఖ్యానమితిఅచోవిధానాద్ఘుఙ్ బాధితః - అతఏవామ
రః- వశః కాంతౌ - రక్షుస్త్రీణేరణః క్వణఇతి-తథాపిస్త్రీవాదివద్బాహుళ
కాద్ఘుఙ్ ద్రష్టవ్యః - స్త్రీచాతురణ ఏవరాణః ప్రస్థాదిత్వాత్స్వార్థేణ అ
ణితివ్యాఖ్యాతం - లాస్యవిలాసేతి - లాస్యంనామనృత్తవిశేషః - తదు
క్తంసంగీతచూడామణౌ ॥ * ॥ శృంగారరసభూయిష్ఠై ర్వ్యభిచారిభావత
రంగితైః । అంగైరనంగసర్వస్వశోభాతిశయశాలిభిః । అన్వితోనృత్త

౧౭౬॥ న ॥ నందోపితత్సునందనసమయసముచిత [illegible] వి
తమానందమనుభూయ పయస్వినీశతము [illegible] కనకమప్యా
వనీసురసాద్విధాయ [illegible] తోరణ [illegible] భూషితేషు
నికేతనేషు దుందుభిపటహనిస్సాణరాణముఖరితేషు హరి
న్ముఖేషులాస్యవిలాసలాలసాసువేశమత్తకాశినీషు శ్రీతిరు
జాపహారిగానరసాయనేషు గాయనేషు [illegible] సుమనోగ
ణేషుసుమనోగణేషుప్రకటితకల [illegible] సత
ముదితానంద పల్లవేషుపల్లవేషు ప్రవర్తిత [illegible] సూక్త
జాతేషుద్విజాతేషుచతత్క్షణమాత్మజన్మనో [illegible] మంగ
ళంనిర్వర్తయామాస॥౧౭౭॥ ప్రక్రమేణపృథుశౌరిర్ధ
ర్మ్యోవిగ్రహవానివ।తథాదువిజనయా [illegible] వని

ఖేదోయస్తల్లాస్యమితికథ్యత ఇతి - వేశో వేశ్యాగృహ [illegible] కల్పక్షిత్తామత్తకా
శిన్యః వేశ్యా ఇత్యర్థః॥ * ॥ నేపథ్యేగృహమాత్రేపి వేశో వేశ్యాగృహేపిచే
తిరభసః-గాయనేషు గాయకేషు-ణ్వుల్ [illegible]-సుమనసో దేవాః
పుష్పాణిచ ద్విజా తేడఉత్పత్తిర్యేషాంతేద్విజాతాః బ్రాహ్మణాః॥౧॥జాతం
జన్మసమూహయోరితిశాశ్వతః॥౧౭౭॥ క్రమేణేతి ॥ విగ్రహవాన్ సశరీరః
దుర్వినస్యాంకూరః అంకురః ॥ ని ॥ అంకేలోపిప్రరోహస్స్యాదంకూరోం
కురమస్త్రియామితివైజయంతీ-అత్ర ప్రస్తుతయోఃకంసదుర్వినయాంకురకృ
ష్ణయోస్సమృద్ధిరూపైకధర్మాన్వయాత్ప్రస్తుతతుల్యయోగితాలంకారః॥*॥ వ

ర్థ్యానామితరేషాం వాధమైక్యం తుల్యయోగితేతిలక్షణాత్ ॥౧౨౯॥ అదసీయమితి ॥ త్యదాదీని చేతివృద్ధసంజ్ఞాయాం వృద్ధాచ్ఛః- ఉదవసితం గృహం॥ ని ॥ గృహాగేహోదవసితేత్యమరః ॥౧౩౦॥ తావితి ॥ భ్రాతరావితి నందవసుదేవయోర్వైశ్యక్షత్రియయోర్భ్రాతృభావః స్నేహాత్కృతః - స్నిగ్ధావయస్యోమిత్రంచ సగంధోమిత్రయుస్సుహృదితిసజ్జనకోశే - అనామయమితి క్షేమస్యాప్యుపలక్షణం ॥*॥ బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛేత్క్షత్రబంధుమనామయం - వైశ్యం క్షేమం సదా పృచ్ఛేచ్ఛూద్రమారోగ్యమేవ చేతివచనాత్- చ్యుతసుతాశస్యేతి- గతయౌవనత్వాత్పుత్రప్రాప్తివిషయే నిరాశస్యేత్యర్థంకుశః ॥౧౨౯॥

గ॥ అథకదాచిదుపహారవితరణాయ వ్రజపరిత్రాణభరమఖిలమపి నిజమనుజీవిజనసాద్విధాయ సమధిగతమధురానగరముపహృతసమస్తవస్తునికరతయా పరితోషితపరివృఢం నందగోపముపగతమాకర్ణ్య వసుదేవస్సత్వరమదసీయముదవసితమయాసీత్ ॥ ౧౩౦ ॥ తావథ భ్రాతరౌ స్నిగ్ధౌదైవాత్కృతసమాగమౌ । పరస్పరం పరిష్వజ్య పప్రచ్ఛతురనామయమ్ ॥ ౧౩౧ ॥ భ్రాతస్తనయసారేణ మధురేణ వివర్ధసే । జాతాచ్యుతసుతాశస్యాయదచ్యుతసుతస్పృహా ॥ ౧౩౨ ॥ కుశలీ రౌహిణేయస్తే భా

ర్థః- అచ్యుతసుతస్పృహా నిరవధికసుతానురాగః - అచ్యుతరూపసుతానురాగశ్చేతి వ్యజ్యతే- అత్రైకపదగతోపిధ్వనిః కృత్స్నశ్లోకశోభావహః - తదుక్తంధ్వన్యాచార్యైః ॥*॥ విచ్ఛిత్తిశోభినైకేన భూషణేనేవ కామినీ పదద్యోత్యేన సుకవేర్ధ్వనినా భాతి భారతీతి ॥౧౩౧॥౧౩౨॥ కుశలీతి ॥ కుశలీ కుశలవానితి సిద్ధవన్నిర్దేశః- రౌహిణేయో బలభద్రః భాస్వతః తేజస్వినః ॥ని॥ భాస్వాన్ భాస్వరసూర్యయోరితి వైజయంతీ - తేతవసద్మని తాతసద్మీయతి ॥*॥ తాతసద్మనీవాచరతి కిము- అధికరణాచ్చేతివచనాదాచారక్యచ్ నః క్య ఇతి పదసంజ్ఞాయాం నలోపః- క్యచి చేతీకారః- మాధ్యాత్త్వామేవ తాతం మన్యతే కిమిత్యర్థః- ప్రాధ్యామిత్రీగృహీయతి మిత్రగృహ ఇవాచరతి వా కిమితి ప్రశ్నః-

మమపితావసుదేవఏవనందస్తుమిత్రమితిమన్యతేకిమిత్యర్థః - వ్యంగ్యా
ర్థస్తురౌహిణేయోబుధః-భాస్వతస్సూర్యస్యసద్మనిసింహరాశౌతాతసద్మి
యతికిము॥*॥రాజానౌరవిశీతగూతీతిసుతోనేతాకుమారోబుధఇతివరాహ
మిహిరేణసూర్యస్యాపిబుధజనకత్వోక్తేః-కింవామిత్రగృహీయతీతి॥*॥
మిత్రేసూర్యసితౌబుధస్యేతి శాస్త్రాత్- కంసాజ్ఞయాపూతనా వ్రజంగ
మిష్యతీతిచేతసికృత్వాహ॥౧౩౩॥ తవేతి॥ అర్పితకరస్యదత్తోపాయనస్య
తవఇహమధురాయాంఆదేయంఆదాతుంయోగ్యంప్రాప్యమితియావత్

స్వతఃకిముసద్మని। తాతసద్మయతిప్రాధ్యాకింవామిత్రగృ
హీయతీ॥౧౩౩॥ తవార్పితకరస్యాద్యనాదేయమిహకించ
న।అతోర్హసివ్రజంగంతుంకర్తుంనైవాసనగ్రహమ్॥
౧౩౪॥భ్రాత్రవ్రజముపేక్షస్వనోత్పాతశతసంకులమ్।
విరరామాభిధాయేదంనందమానకదుందుభిః॥౧౩౫॥
ప్రముదితహృదయంవిధాయశౌరింతదభిహితంహిత
మాకలయ్యభూయః। భవనమనుతతశ్చచాలనందస్సమ
నుజీవిభిరాదృతైర్గవీశైః॥౧౩౬॥ పూతనాతదనునం
దమందిరంపాతనాయసకలార్భసంతతేః। యాతనాసుని
పుణాసమాయయాచేతనార్దనపరాయణాశయా॥
౧౩౭॥*॥సెయమవతంసితకంసశాసనాకమనీయతరకామి
నీరూపసంపదతిసంహితవసుంధరాబాలిశపరాసనపరా

కించిదపినాస్తిఅతఇతిప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః-ఆసనగ్రహంకర్తుం
స్థాతుం - వ్యంగ్యార్థస్తు-అర్పితకరస్యదత్తపాణేరాదేయంఆదాతుంయో
గ్యంవస్తునాస్తి-వచనాదానగమనవిసర్గానందానాంవాక్పాణ్యాదికర్మేం
ద్రియవిషయత్వాత్-అతోవ్రజంగంతుమర్హసి-పాణివైకల్యేపిపాదవై
కల్యాభావాదితిభావః - ఆసనగ్రహంకర్తుంపిత్రాద్యాసనంగృహీ
తుంపునఃపునశ్శబ్దస్త్వర్థః-నార్హసిపాణివైకల్యాదితిభావః-ప్రాచాం
తుపూర్వార్ధేనాదేయమిత్యత్రనఅదేయమితిచ్ఛేదంకృత్వాయఃపరో

పకారాయహస్తమేవప్రియచ్ఛతి- కిమన్యద దేయమితివ్యజ్యతఇతివ్యాఖ్యా
తం-సకలార్భక సంతతేఃసకలబాలసంఘస్య-అర్భకస్త్వాభాఖ్యాంభన్పత్ర్యయః
అతిసంహితవసుంధరేతి॥అతిసంహితావంచితా-సమోవాహితతతయోరి
తి వైకల్పికోమకారః॥ని॥ వంచనంచాతిసంధానమితివైజయంతీ- వసుంధరా
శబ్దేనతత్స్థానజనాలక్ష్యంతే- పరాసనంమారణంకరగ్రాహంగృహీత్వాకరే
ణగృహీత్వేత్యర్థః- హస్తేవర్తిగ్రహోరిత్యత్రార్థగ్రహణాణ్ణము

యణానందభవనభూషణీభూత ముపధిబాలికం వనమాలి
నమతివెలబాలలీలావిలోకన లాలసేవ కరగ్రాహంగృహీ
త్వాతదీయ మధురతరభారతీ భరనిశమనపరవశనిజాశయే
వకమప్రిప్రమోదభరమభినీయ హాలాహల నిలయే మాత్మ
నస్తనయుగళమపాయయత్ ॥ ౧౩౭ ॥ గ॥ యదునం
దనోపి త్రిభువనమోహన విశారదమపి మామియమతిసం
ధాతుమస్మా [illegible] తతో యచ్ఛందమనుసంధ ధానస్తదీయ
మప [illegible] బలజ వలేపమపిప్రాణసమీరణైస్సమమసిస్వ
దత్ ॥ ౧౩౮ ॥ వ ॥ యత్పూతనా ప్రాణసమీరవారమసా
స్తనా [illegible] ధాసీత్ । చక్రీతతోసౌ నిరధారితింతు
చిత్రంసు [illegible] ణయిత్వమస్మి ॥ ౧౩౯ ॥ వ ॥ సాసీజ్జగ
త్ప్రా [illegible] ప్రాణానిలానేవనినాయనాశమ్।

శ్ - తదీయ [illegible] ॥ని॥ ఛందోభిప్రాయఆశయఇత్యమరః
అవలేపంగర్వం ॥ [illegible] వారంసమూహం ॥ ని ॥ నివహావసరౌ వారౌ
విత్యమరః-స్తనాస్వాదనిభాత్ స్తన్యపయఃపానవ్యాజాత్॥ని॥నిభో వ్యాజస
దృశయోరితిభాస్కరః- అధాసీత్ పిబలిస్మ- ధేట్పానే-విభాషా ధేట్శ్వ్యోరి
తిచజ్లో వైకల్పికత్వాచ్చ్లుజభావపక్షేసిచిరూపం-విభాషాఘ్రాధేట్శ్వాసఇతిసి
జ్లోపశ్చవైకల్పికత్వాత్-తత్రఇతిసపన్నాశనత్వాదిత్యర్థః-చక్రీసర్పోపహ
రిశ్చనిరధారిన్పిశ్చితః - సుపర్ణప్రణయిత్వంగరుడసఖ్యం॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫॥
౧౩౬॥౧౩౭॥౧౩౮॥౧౩౯ ॥ సేతి ॥ జగత్ప్రాణ ధయీసకలజగత్ప్రాణ

హారిణీవాయుదో్రిహిణీచ॥ ని ॥ సమీరమారుతమరుజ్జగత్ప్రాణసమీరణా ఇత్యమరః ॥ తుల్యేతి ॥ వాతదోర్హిహాస్యాపీత్యర్థః॥ ౧౪౦॥నిపీతే తి మరుతాం దేవానాంపవనానాంచ॥ని॥మరుతౌపవనామరా విత్యమరః- విషధి ర్జలధిగర్రళనిధిశ్చ-నవివ్యథేనఖిన్నః-కథమేతదిత్యాశంక్యవిషఘుణన్యాయేనసంగచ్ఛతఇత్యాహ- ఆవాసభూమిరిత్యాదినా- విత్తంప్రసిద్ధం॥ ౧౪౧॥

తుల్యే పరాధే మరుతాం హితో భూదసౌరిపుస్సేతి విచి
త్రమేతత్ ॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ నిపీయతస్యాగరళాయతానిన
వివ్యథేస్తన్యపయాంసిసోయమ్ । ఆవాసభూమిర్విషధి
స్సుతాపితస్యైవయస్యేత్థగమేతివిత్తమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ ప ॥ అ
లమలమితివాదినీతతౌసౌర్ఘుడితి విభిన్న సవప్ర సంధిబం
ధా । అధిధరణిపపాతనష్టసంజ్ఞాగిరిరివదుస్సహరౌద్రవ
జ్రఘాతాత్ ॥ ౧౪౨ ॥ ప ॥ అపపురమిదమీయంగాత్ర
మాధాయఘోరంకలయతిశిశురక్షాంరక్షిణాంచక్రవాళే।
నిజసదన ముపాగా న్నందగోప స్సహాస్తైనిశమి తసుత
వాతోవిస్మయంచవ్యతానీత్ ॥ ౧౪౩ ॥ గ॥ అథకదాచి
దౌత్థానికమహోత్సవసముత్సుకసకలవల్లవవిలాసినీకులకల
కలకబళితాసుహరిద్దరీషుపయః పిపాసాసమాకుల యశో
దాకిశోరచరణతలసమీరితవిశంకటనికటశకటుర్ఘుర్ఘరీభా
వముత్పాతశతమాశంకమానానందగోప పురోగమాస్త
త్క్రమణాన్యనభిభూతమర్భకమవలోక్యకమపి ప్రమో
దమనుబభూవుః ॥ ౧౪౪ ॥ గ ॥ ఏవముత్పాతశతమపిపరిభ

అలమితి॥ నష్టసంజ్ఞాఅచేతనా ॥ ని ॥ సంజ్ఞాస్యాచ్చేతనేత్యమరః॥౧౪౨॥ అపపురమితి॥ గాత్రమార్గ్బహిరిత్యర్థః॥ ॥ అపపరిభహీరంచపఃపంచమ్యేత్యవ్యయీభావః ॥ ౧౪౩ ॥ అథేతి ॥ సమీరితఃక్షిప్తఃవిశంకటఃవిశాలః ॥ ని ॥ విశంకటంపృథుబృహద్విశాలమిత్యమరః -ఘుర్ఘురీభావశ్చూర్ణీభావః - తత్క్రమణాన్యనభిభూతమితి - పాదాగ్రస్థిత శక

టనాశేష్యవినశ్యంతమిత్యర్థః ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭॥ తృ ణావృత్త ఇతి ॥ యథాతూలమితి - తూలమివేత్యర్థః ॥ ౧౪౮ ॥ తదన్వితి ॥ అనురహసమేకాంతే - అన్వవతస్త్వాద్రహస ఇతి సమాసాంతోఽప్ర

వంతమనంతమహిమానమేనమర్భకం యశోదా కదాచి దుత్సంగసంగినమాధాయవర్తమానా గిరిశిఖరభరమివ త త్కళేబరభరం నిమిషమపినవిషేహే ॥ ౧౪౫ ॥ ప ॥ కుక్షిస్థాఖిలలోకోయమబలానందసుందరీ । విస్మయావిషయే ప్యస్మిన్వ్యస్మయంత తదాజనాః ॥ ౧౪౬ ॥ ప ॥ అద్భుతంప రమాస్థాయ జననీభారపీడితా । అవతార్య శిశుం భూమా క ర్మసువ్యాపృతాభవత్ ॥ ౧౪౭ ॥ ప ॥ తృణావర్తః క్రవ్యాత్తదనుకృతచక్రానిలతనుర్యథా తూలం నీత్వా శిశుముపరిభారార్దితకరః । వ్యవస్యన్మోక్తుం పృథుకకరని ష్పీడితగళో గళత్ప్రాణః ప్రాయాద్ధరణిమిదమత్యద్భుత మభూత్ ॥ ౧౪౮ ॥ గ ॥ తదను యదుకులపురోధా గర్గాభిధానో మహాముని ర్వసుదేవనిదేశేన నందమందిరమధిగమ్య యథావిధిసమభ్యర్చిత స్తనయయోరనురహస మేవ నామ కర్మమంగళం విధివద్విధాతుమారభత ॥ ౧౪౯ ॥ తతః ॥ ప ॥ రౌహిణేయం బలోరామస్సంకర్షణ ఇతి ద్విజః । అవ దద్వాసుదేవోసౌ కృష్ణ ఇత్యపి నందజమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ ప ॥ నపో తః పోతోసౌ నిరవధికసంసారజలధేర్న పాకః పాకోయం యదుకులగళద్వేలతపసామ్ । తథాప్యేతౌ పోతప్రకృతిమ వలంబ్యాధ జగతీం నిజైర్లీలాజాలై రహహ విదధాతే ప్ర

త్యయః ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ నేతి ॥ పోత ఇతి- నౌశ్శిశుశ్చ ॥ ని ॥ పోతశ్శిశువహిత్రయోరితి భాస్కరః - పాకః పరిపాకశ్శిశుశ్చ ॥ ని ॥ పాకోర్భకజనిని ష్ఠాయమర్భకేపచనేపిచేతి భాస్కరః - గళద్వేలతపసామమితసుకృతినాం నిజైర్లీలాజాలైరితి - ద్వితీయవిలాసేప్రథమతో వర్ణనీయానాం బాలలీలానా

మయముపోద్ఘాతః॥౧౫౧॥అ॥అథయావత్కీర్తిమన్నుష్యస్యలోకేతిష్ఠతిశాశ్వతీ తావత్పుణ్యాకృతాన్లోకాననంతాన్పురుషోశ్నుతఇతిశాస్త్రార్థమనుసంధానః ప్రబంధేనిజనామాఖ్యానపూర్వకంపరిచ్ఛేదసమాప్తింకథయతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ శంకరదారాణాంభవాన్యాఃసౌరభంసౌందర్యం ॥ని॥సుగంధౌచమనోజ్ఞేచవాచ్యవత్సురభిస్మృతఇతివిశ్వః- దుహిణహరగిరస్సౌరభంనారభంతఇతిసంకల్పసూర్యోదయేప్రయోగశ్చ తేనజరీజృంభంతః అతిశయేన జృంభమాణాఃఅతిసుందరాఇత్యర్థః-యేకటాక్షాః-॥ యద్గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యేణవివర్తనం- తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాఃతంకటాక్షంప్రచక్షతఇతి సంగీతరత్నాకరోక్తలక్షణాః తేషాంచటాఃతాసాంపాతాఃముదితామ్ ॥౧౫౧॥ ... ... *

వ ॥యస్మిన్ శంకరదారసౌరభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియంభావుకాః । తస్యాసౌ నవ కాళిదాస విదుష
శ్చంపూ ప్రబంధామృతేపూర్వాఃకావ్య
విదాం ప్రకల్పిత సముల్లాసో
విలాసోగమత్॥౧౫౨॥

ప్రవృత్తయఃకల్పలతేత్యాదిసకలేప్సితార్థప్రదాఇత్యర్థః - ప్రియంభావుకాఇత్యత్ర॥*॥కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితికర్తరిఖుకఞ్ప్రత్యయః అరుద్విషదజంతస్యముమ్- పూర్వఆదిమః॥ ని॥పుంస్యాదిఃపూర్వపౌరస్త్యేత్యమరః- విలాసఇతిపరిచ్ఛేదస్యసంజ్ఞా॥శిష్టంస్పష్టం॥...............*

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృ తనయేన అక్కయసూరిణావిరచితాయాం భాగవత చంపువ్యాఖ్యాయాంరత్నావళీసమాఖ్యాయాంప్రథమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే-

ద్వితీయవిలాసప్రారంభః-

అ॥ అథేదానీంబాలలీలాస్త్రింశత్ శ్లోక్యావర్ణయతి ॥ మత్సర్వ
స్వేత్యాదిభిః ॥ అమూల్యంలోకోత్తరమిత్యర్థః - లీలాజాలం విలాసస
మూహం ॥ ని ॥ లీలావిలాసక్రియయోరిత్యమరః - ఆదితస్స్వీకృతవాక్ - చ

మత్సర్వస్వమదీయజీవితమమప్రాణాంబతాతేతితంప్రేమ్ణా
యేనముహుశ్చుంబజనీయద్వ్యాహరిర్బాలిశః । స్మేరా

కారేతియావత్ -తస్మైయశోదాప్రేమ్ణైతస్మైకృష్ణలీలాజాలాయచఅస్మా
కంనమోనమస్కారః - అస్తీతిగమ్యతే ॥ ❋ ॥ అస్తిర్భవంతిపరః ప్ర
యుజ్యమానోప్యస్తీతి మహాభాష్యవచనాత్ - భవంతీతిపూర్వాచార్యా
ణాంలటస్సంజ్ఞా - అత్రహరిర్బాలిశఇతిపదసూచితేనలోకాంతరాలంబ
నవిభావేననిర్నిమిత్తహాసాస్పష్టభాషణోల్లలనాదిభిః- ఉద్దీపనవిభావైశ్చా
టువచనచుంబనాదిభిరనుభావైర్హర్షాదిభిస్సంచారీభావైరనురక్తసిద్ధై
రన్యైశ్చరోమాంచాదిసాత్త్వికభావైశ్చాసంయుక్తకోమలవర్ణ సందర్భ
సహకృతైర్నిరతిశయానందనిరతిశయరూపోవత్సలరసఃప్రతీయతే - నను
వత్సలరసస్యైవానంగీకారాదిదమయుక్తమితిచేత్ - వత్సలరసమనంగీకుర్వ
న్నైవద్రష్టవ్యః - కింస్థాయ్యభావాదుతసామగ్ర్యభావేన రస్యమానత్వా
భావాత్ - నాద్యఃవత్సాదివిషయకరతేరేవస్థాయిత్వాత్నద్వితీయః - లో
కోత్తరవత్సరూపవిభావస్యఅస్పష్టభాషణానిమిత్తహాసాదేరుద్దీపనవిభావ
స్యముహుర్ముహురవలోకనచాటువచనాద్యనుభవస్యరోమాంచాదిసా

త్వికభావస్యచింతాదిసంచారిణాంచసత్వేనవిశిష్ట సామగ్ర్యారస్య మాన
త్వాత్ - ఏతేనశృంగారఏవాంతర్భావఇతి పరంతఃపరాస్తాః - విలక్ష
ణవిభావాది సామగ్రీకత్వేన అన్యోన్య విషయక రతి స్థాయి కత్వాభావేన
చ అభేదాభావాత్ - నచరతిస్థాయికత్వేన స్థాయ్యభేదాద్భేదోపి నసంభ
వతీతివాచ్యం - నాయికానాయక విషయత్వేనవత్సాదివిషయకత్వేనచ భే
దాత్ వైజాత్యస్యానుభవసిద్ధత్వేజాతికృతభేదస్యాపిసత్వాత్ రతిత్వమాత్రే
ణాభేదేమనోధర్మత్వమాత్రేణస్థాయిభేదాభావా చ్ఛృంగారహాస్యాదీ
నామపిభేదోనస్యాత్ నచవీరాదిస్థాయీభావవిలక్షణరతిత్వానుగతస్థాయిక
త్వాద్వీరాదివద్వాత్సల్యస్యరసాంతర్గతత్వంనసంభవతీతివాచ్యం-పూర్వోక్త
రీత్యాప్రసిద్ధశృంగారవిజాతీయత్వేనఇతరవ్యావృత్తరతిత్వానుగతస్థాయిక
త్వేపిఅంతర్భావాభావాత్-అతఏవనైయాయికమతేద్రవ్యవిభాగేపృథివీజల

స్యాః కిమపి బ్రువన్ నిజజనన్యా లోకనాదులలలల్లీలాజాల
మమూల్యమాదితనమస్తస్మైచతస్మైచనః ॥ ౧ ॥గుణైరనవ
లంబితాంనియమిచిత్తడోలాంగమాగమత్యజమణీయసీ మ

యోరితరవ్యావృత్తరసవత్వేనానుగమేపిగంధవత్వస్నేహవత్వాభ్యాం వై
జాత్యాన్నజలస్యపృథివ్యామంతర్భావః - అతఏవదశమరసఇత్యేక దేశినః
అస్తువా అనయోరేకరసత్వం అన్యోన్యవైజాత్యాద్దానవీరదయాదివదే
కరసావాంతరభేదాశ్శృంగారవాత్సల్యాదయః-అతఏవప్రాచాంగ్రంథే
షుశృంగారశబ్దఃసజాతీయవాత్సల్యాదీనా ముపలక్షకః- అతఃశృంగారవివి
క్తఃవత్సలరసోప్యస్తీతిసిద్ధం॥౧॥ ....
గుణైరితి॥గుణైర్విషయైస్సత్వాదిభిర్వాఅనవలంబితాం ॥ని॥గుణస్త్వావృత్తిశ
బ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితివైజయంతీ - అతఏవగమాగమత్యజం
గమనాగమనరహితాం వైరాగ్యేణనిశ్చలామిత్యర్థః- అణీయసీంనైయా
యికమతేఅణుత్వాభ్యుపగమాత్ అసంత్యాపరమార్థభూతానిఅనుచ్ఛ
భూతానిసూక్ష్మపృథివ్యాదిభూతానితైరారబ్ధాంసూక్ష్మభూతమయీమి
త్యర్థః-డోలాపక్షేతుగుణైఃరజ్జుభిఃఅనవలంబితాంఅతఏవగమాగమత్యజం

నిశ్చలాం అజ్ఞేయసీంశయనాథర్మమపర్యాప్తాం అసంతిదుష్టానిఅనుచ్ఛభూ
తానితునద్రిజంతవోమత్కుణాదయస్తైరాశ్రితాం ఈదృశీంనియమినాంచి
త్తమేవడోలాతాం యోహరిః స్వయంజగద్గురుః జగదీశ్వరోపిసన్ అన్యత్ర జ
గతోపిగురురతిస్థూలోపిసన్ శ్రితస్సన్ సంమదమవాప ॥ తస్యేతి ॥ తాదృ
శదోషబహుళాండోలామప్యాశ్రిత్య సుఖమనుభూతవత ఇత్యర్థః - అ
స్యాండోలాయాంతుపూర్వోక్తదోషాఃసంతీత్యాహ - చలేత్యాదినా - ధృ
తగుణాసరజ్జుః మత్కుణాద్యభావరూపగుణశాలినీచేతిదోషద్వయనిరాసఇ
తిధ్యేయం - అత్రాధారాధేయయోర్మనః పరమాత్మనో రానురూప్యా

పదనుచ్ఛభూతాశ్రితామ్ । జగద్గురురపి శ్రితస్స్వయమ
వాపయస్సంమదంచలాధృతగుణాగురునక్షమ తస్యడో
లామజే॥౨॥ యత్యాస్యదజస్రామృతదంకరాబ్జంవిగృహ్య
యద్వామధుసారమాధాత్ । తత్సంగినీమంగుళిమేషనిత్యాం
బాలోహరిశ్చుంబతునాత్రచిత్రమ్ ॥ ౩ ॥ పురాభవేకింకర
వాలమాత్రం యోమేకృశానునశశోకదగ్ధమ్। సమేకియా
నేషఇతీవబాలస్ప్రష్టుంహరిర్దక్షపశాఖాంవ్యవాస్యత్ ॥ ౪ ॥
మనోగతంస్వప్రతిబింబమాప్తుం చక్రేహరిర్యచ్ఛిథిలంమ
నఃప్రాక్। స్పృత్త్వైవతద్దర్పణగంస్వమాప్తుంబాలోనఖైస్త

ద్వావాదధికాలంకారః॥ * ॥ఆధారాధేయయోరానురూప్యాభావాధికో
క్తఇతిలక్షణాత్ ॥౨॥యదితి॥అమృతదం ముక్తిదంసుధాప్రదంచ॥ని॥అమృ
తందివిఖేమోక్షేయజ్ఞశేషే మరాశనఇతి వ్యాడికోశే॥మధుసారంమధునా
మకరాక్షసబలంక్షౌద్రస్థిరాంశంచ॥ని॥సారోబలేస్థిరాంశే చేత్యమరః॥౩॥
పురేతి॥పురాభవే పూర్వజన్మని రామావతారఇత్యర్థః- కింకరోహనుమాం
స్తస్యబాలోవబయోరభేదాత్పుచ్ఛః- కింకరీభూతబాలోవ్యజ్యతే-అర్థాన్త
పత్తిరలంకారః - లక్షణంతూక్తం ॥ ౪ ॥ మనోగతమితి ॥ అంతఃకరణగత
పరమాత్మప్రతిబింబత్వాజ్జీవస్యేతిభావః - ఆప్తుంప్రాప్తుం భిన్నంకర్తుమిత్య
ర్థః- శిథిలం చక్రేజ్ఞానసంపాదనద్వారానాశయామాసేత్యర్థః - స్పృ

త్వైవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౫ ॥ పురాతనస్యేతి ॥ భక్తస్యాన్యస్యాశ్రితస్యచ ॥
అంధఃపూరం భక్తమితిహలాయుధః- నిర్వాణం తృప్తిజన్యసుఖం మోక్షశ్చ -
మహోత్సవే క్వాపి అన్నప్రాశనమహోత్సవమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ చిత్తేతి ॥
స్పష్టమేతత్ ॥ ౭ ॥ మాతేతి ॥ త్వం కస్యాః మాతా పితా భవసీతి అనుయుక్తః
పృష్టః ॥ ౮ ॥ ప్రశ్నోనుయోగః పృచ్ఛా చేత్యమరః - మృషానాభూదితి- జన
జనకత్వాత్తస్యేతి భావః ॥ ౯ ॥ స్తంభమితి ॥ సకిశోరో బాలః హరిః గృహాం
తరస్థం స్తంభం స్థూణాం సమాలంబ్య కృత్వా ఆదౌ ఉదస్థాదుత్థితః- తస్య ఉత్థి
తస్య కృష్ణస్య వా విలోకనే నపితు నందస్య ప్రహ్లాదవృద్ధిస్సంతోషాతిశయః
ప్రళయస్తన్నామకస్సాత్త్వికభావశ్చ నాస్తు కిం స్యాదేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యా

చ్ఛిథిలం వ్యధిత్సత్ ॥ ౫ ॥ పురాతనస్యాభినవస్య వాస్యాద్భ
క్తస్య నిర్వాణమితో ముకుందాత్ । మహోత్సవే క్వాపిన
వీనభక్త్యాద్బభూవ నిర్వాణమముష్య చిత్రమ్ ॥ ౬ ॥ చిత్తేని
రుద్ధస్య చిరం మునీనాం బద్ధస్య చాపిన్స్మృతి తంతుజాలైః । నిర
గళో నిష్క్రమణోత్సవేన యుక్తో ముకుందస్య శిశోః ప్ర
మోదః ॥ ౭ ॥ మాతా పితా త్వం భవసీతి కస్యాః ప్రశ్నాను
యుక్తస్సయశోదయార్భకః । తవేతి యత్ప్రాహ న తన్మృ
షాభూత్సమీకృతం ప్రాకృతపోతవాచా ॥ ౮ ॥ స్తంభం స

ర్థస్తు ॥ సహరిర్నృసింహ ఇత్యర్థః- గృహాంతరస్థం స్తంభం సమాలంబ్య
ఉదస్థాత్- స్తంభం నిర్భిద్యోద్గత ఇత్యర్థః- తస్య నృసింహస్య విలోకనేన
ప్రహ్లాదస్య భక్తస్య వృద్ధిః పితుస్తత్పితుః హిరణ్యకశిపోః ప్రళయో నాశోపి
నాస్తు కిం స్యాదేవేత్యర్థః- అత్రార్థాంతరప్రతీతిః - శబ్దశక్తిమూలధ్వ
నిరేవ ప్రకరణాదినా అభిధాయా నియంత్రితత్వేన అభిధయా అర్థాంతర
ప్రతీత్యసంభవాన్న చాప్రకృతార్థస్యాపి శక్త్యా ప్రతిపాద్యస్యాభిధేయ
త్వావశ్యంభావేన వ్యక్త్యనపేక్షణాదితి వాచ్యం- అర్థశక్తిమూలధ్వనా
వపి లక్షణయైవోపపత్తౌ వ్యంజనా న స్యాత్ - యది చ ముఖ్యార్థబాధా
ద్యభావాల్లక్షణా న సంభవతీతి వ్యంజనాపేక్షేతి మతం - తర్హి నా

నార్థశాబ్దప్రయోజకప్రకరణాదన్యతమాభావేన అభిధయా అప్రకృతార్థప్రతీత్యసంభవాద్వ్యక్తిరవశ్యం వాచ్యేతితుల్యం-అన్యథా ప్రథమ ఏవా ప్రకృతార్థప్రతీత్యాపత్తేః- నచ ప్రకరణాదేకం ప్రతిబంధకమితివాచ్యం- పశ్చాదపితత ఏవప్రతిబంధాదభిధాయా అర్థాంతరప్రతీత్యసంభవాత్ సచాభిధామూలకప్రతీతింప్రతి అర్థాంతరీయప్రకరణాదేః ప్రతిబంధకత్వాద్వ్యంజనయాప్యర్థాంతరప్రతీతిర్నసంభవతి ॥ అత్ర వ్యంజనాయాశ్శబ్దశక్తిమూలత్వేన అర్థాంతరప్రతీతేః శక్త్యాపిజన్యత్వాదితి వాచ్యం - శక్తిమాత్రప్రయోజ్యఏవజ్ఞానేతస్యప్రతిబంధకత్వేనఅభిధానసహకృతవ్యక్తిప్రయోజ్యేతస్యాప్రతిబంధకత్వాత్- వస్తుతస్తుశక్తేః పదార్థ

మాలంబ్య గృహాంతరస్థమాదావుదస్థాత్స హరిః కిశోరః।
ప్రహ్లాదవృద్ధిః ప్రళయోపికిన్ను పితుర్న తస్యాస్తు విలోకనేన ॥ ౯ ॥ పదే పదే సస్ఖలనం స బాలశ్చచాల యత్తజ్జయతు శ్రియైనః। సతీగతిస్సంస్మరణేపి యస్యముగ్ధైరవాప్యేతి న చిత్రమల్పమ్ ॥ ౧౦ ॥ స మంగ మందం విచచార చారు తదాయదానంద పదం తదస్తు। ప్రాప్తైర్విపద్భావమపి ప్రకామముచ్చైర్గతిర్యత్కలనేనగమ్యా ॥ ౧౧ ॥

స్మరణమాత్రప్రయోగః - శాబ్దప్రతీతౌతువ్యంజనాయాఏవ వ్యాపార ఇతినతత్రప్రతిబంధకత్వశంకాపీతిశబ్దశక్తిమూలధ్వనౌనకాచిదనుపపత్తిరిత్యలంవిస్తరేణఏవమస్మిన్కావ్యే యావద్గ్రంథసమాప్తిశబ్దశక్తిమూలధ్వనిరేవప్రాయశఃతత్రసర్వత్రాపిశ్లేషాదిబుద్ధిమపహాయహృదయాళుభిరవధాతవ్యం ॥ ౯ ॥ పదేపదఇతి ॥ సతీగతిరస్ఖలితగతిఃనిర్విచికిత్సంపరమాత్మజ్ఞానంచస్ఖలితగతిసంస్మరణేనసతీగతిర్భవతీతివిచిత్రమిత్యర్థః ॥ విపద్భావమితి ॥ విపదాంభావస్సత్తాతాం ప్రాప్తైరపివిపత్పరంపరా పరిభూతైరిత్యర్థః - అన్యత్రవిపద్భావంపదరహితత్వంప్రాప్తైఃపంగుభిరిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సమందమందమితి ॥ యత్కలనేనయదీయమందగత్యనుసంధానేన ॥ ౧౧ ॥

సతీగతిరితి॥హంసోనచేదీదృశంగతిసౌందర్యంనఘటేత ఇత్యర్థః-అతఏవా
తాస్రుపమాలంకారః-అన్యత్రసతీగతి మోర్థః-తత్పదమాత్ర త్తదీయ
చరణధ్యానేనైవలభ్యా - భక్తైరితి శేషః- యతస్తతః కారణాత్ హంసః
పరమాత్మా కథం నభవేత్ భవే దేవేత్యర్థః - హంసత్వేపి త్రివిధ
హంసేషు కోసౌ హంస ఇత్యత ఆహ - కృష్ణపదే నీల చరణేఽస్మిన్నపిధా
ర్తరాష్ట్రత్వం నేతి విచిత్రం - నీలచంచుచరణో హంసో ధార్త
రాష్ట్రః॥ని॥ రాజహంసాస్తుతేచంచుచరణైర్లోహితైస్సితాః । మలినై
ర్మల్లికాక్షాస్తేధార్తరాష్ట్రాస్సితేతరైరిత్యమరః- అన్యత్రకృష్ణపదే కృష్ణ
త్వే ధార్తరాష్ట్రత్వం ధృతరాష్ట్రసంబంధిత్వం తత్పక్షపాతిత్వమితి యా

ప ॥ సతీగతి స్తత్పద మాత్ర లభ్యా యత స్తతోసౌన
కథన్ను హంసః । అతిస్ఫుటే కృష్ణపదే ప్యముష్మిన్న ధార్త
రాష్ట్రత్వమిదంతుచిత్రమ్ ॥౧౨॥ తత్పాదపంకేరుహము
ద్రితాసుభూమీషులక్ష్మ్యానకథన్నివాసః । నవీనమేతత్స్థ
లపద్మగాపిసరోజలక్ష్మీమతియాతి సేతి॥ ౧౩ ॥అకాంబ
తా తేతివచాంసి తూర్ణం శిశుం ప్రసూ గ్రాహ యతి
స్మ శౌరిమ్ । కదాచి దేనం నగిరస్స్పృశే యురితి శ్రుతి
వత్ ॥ ౧౪ ॥ తత్పాదేతి॥లక్ష్మ్యాస్సంపత్తేః కాంతేశ్శ్రియోవా ॥ ని ॥ శో
భాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీశ్శ్రీరితిగద్యతఇతిశాశ్వతః - నవీనంచిత్రం-స్థలప
ద్మగాస్థలగతపద్మముద్రారూపకమలగతేత్యర్థః - అన్యత్ర స్థలకమలవా
సినీసాలక్ష్మీస్సరోజకాంతింతత్రత్యాంలక్ష్మీంచఅతియాతిఅతిశేతే - సరో
జాపేక్షయాస్థలకమలస్యనికృష్టత్వాదిదంచిత్రమితిభావః॥ ౧౩ ॥ అకేతి
తి ॥ తూర్ణంగ్రాహయతిస్మ ఉపదిశతిస్మేత్యర్థః - గ్రహేః ద్వికర్మక
త్వంకేచిన్నేచ్ఛంతి-ధాతువృత్తికారాస్తుద్వికర్మకోయమిత్యాహుః- క
దాచిదేనంగిరోనస్పృశేయురితిఅయంమూకోభవేదిత్యర్థః - సాశ్రుతిః
॥ యతో వాచోనివర్తంత ఇతి శ్రుతిరితిభావః-కథమాబభాషేకథమవదత్
స్వోక్తార్థస్యాన్యథాభావాదితిభావః॥౧౪॥ యస్మిన్నితి ॥ అసంకీర్ణం

యద్ధాతథా యథా పూర్వోత్తరాక్షరయోస్సంసర్గోనభవతి తథేత్య
ర్థః- వర్ణనిర్మాణంకాద్యక్షరలేఖనం-అన్యత్ర అసంకీర్ణం గుణకర్మ
విభాగేనఅశేషవర్ణానాంబ్రాహ్మణాదీనాంసృష్టిః- సోయంకృష్ణోపిఅశే
షవర్ణపరిగ్రహేసర్వాక్షరస్వీకరణే-అశిక్షిశిక్షితఇతిచిత్రం-కృష్ణఃనీలోపి
శుక్లపీతాదిసకలవర్ణపరిగ్రహేశిక్షితఇతిధ్వనిః॥ ౧౫ ॥ ప్రౌఢానితి॥లో
కేవయసాప్రౌఢాఃచిరమనశ్నతోబాలకాః అక్షరగ్రహణాయనిరుంధంతి
ప్రకృతేతుతద్వైపరీత్యమితితాత్పర్యార్థః-వాస్తవార్థస్తుయఃకృష్ణఃగా
ఢమనశ్నతఃఅనశనరూపంతపఃకుర్వాణాఃప్రౌఢానధీతసాంగస్వాధ్యా
యాన్సల్లాఘ్యమక్షరంబ్రహ్మ॥ని॥అక్షరంబ్రహ్మవర్ణయోరితిరుద్రః-గ్రా

స్సాకథమాబభాషే ॥ ౧౪ ॥ యస్మిన్నసంకీర్ణమశేషవ
ర్ణనిర్మాణచాతుర్యమనన్యలభ్యమ్ । అశిక్షి కృష్ణోపిసమ
స్తవర్ణపరిగ్రహేసోయమిదంనవీనమ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రౌఢా
నపిగ్రాహయితుంరుణద్ధి సదక్షరంగాఢమనశ్నతోయః ।
సదంభడింభఃకథమక్షరాప్త్యైపలాయదక్షో గురుణానిరో
ధ్యః ॥ ౧౬ ॥ అయంగజోయంవృషభోమమేతిసజంతుభి
ర్దారుమయైరఖేలత్ ।యత్క్రీడనంప్రౌఢపదేప్యుదార
కాష్ఠాశ్రితేనైవవృషేణచిత్రమ్ ॥ ౧౭ ॥ యదేషవత్సాన్న

హాయితుంప్రాపయితుంరుణద్ధివిషయేభ్యోనివర్తయతిజ్ఞానంసంపాదయతి
చేత్యర్థః॥ తేషామహంసముద్ధర్తామృత్యుసంసారసాగరాదితిగీతావచ
నాత్ - దంభడింభఃకపటబాలః-పలాయనంపలాయః-భావేఘఞ్ -తత్ర
దక్షః ॥ ౧౬ ॥ అయమితి ॥ ప్రౌఢపదేప్రౌఢత్వేబాల్యాతిక్రమేపీత్యర్థః
ఉదారకాష్ఠాశ్రితేనస్థూలదారుమయేన-వయోగౌరవవశేనస్థూలదారుమ
యవృషభాపేక్షేతిభావః- అన్యత్ర ఉదారకాష్ఠాఅత్యుత్కర్షః॥ని॥కాష్ఠో
త్కర్షేస్థితౌదిశీత్యమరః - తామాశ్రితేనఅత్యుత్కృష్టేనేత్యర్థః - వృ
షేణసుకృతేనసహ॥ని॥ సుకృతేవృషభేవృషఇత్యమరః - యస్య కృష్ణస్యక్రీడ
నంధర్మసంస్థాపనార్థాయప్రవృత్తిరితిభావః॥౧౭॥ యదితి॥వత్సాన్లా

త్యాదత్తఇతీవత్సలః - లాఆదానేఇత్యస్మాద్ధాతో రాతోనుపసర్గేకఇ
తికప్రత్యయః- తస్యభావోవత్సలత్వం-జనానర్దయతిబాధతఇతిజనార్ద
నః - ప్రతీమోవిశ్వసిమః ॥ ౧౮ ॥ కూరమితి॥కూరమన్నంఅశనం॥ని॥ కూర
మాహారఇత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః - ప్రతిగ్రాసంప్రతికబళంఉపాసనా
భిరభ్యర్చనాదిభిర్నిర్బధ్నతామేవేతి ॥ లోకేఇష్టసాధనతాజ్ఞానశూన్యత
యాఅభుంజానస్యబాలస్యమాధ్యంనిర్బధ్నతాంతుప్రౌఢిః-ప్రకృతేతుతద్వై
షరీత్యమితిభావః - తత్రహేతుమాహ - అజస్రతృప్తమితి - చోరితదుగ్ధ

రిగృహ్యారేమేతదస్యయుక్తంఖలువత్సలత్వమ్ ।విచారయాం
తఃకథమన్యధాతుజనార్దనేవత్సలతాంప్రతీమః॥ ౧౮ ॥కూ
రంసుధాకల్పమభుక్తకృచ్ఛ్రంసోయంప్రతిగ్రాసముపా
సనాభిః। నిబర్ధ్నతామేవహిమాగ్ధ్యమాసీదజస్రతృప్తం
తమహోనతస్య॥ ౧౯ ॥యదర్థితోభోక్తుమసౌసవిత్ర్యా
ముహుస్తదుద్వేలవిలాసమాత్రమ్ । భక్తానురక్తేఃకథమన్య
థాతుసభక్తవైరస్యభరంబిభర్తు॥ ౨౦ ॥ ఉచ్చైర్న్యధీయం
తపయాంసితస్యపయోముషఃప్రీత్యతువామనత్వమ్ । అ
పాహరత్తాని తథాపికేనతస్యావగమ్యం నిఖిలోన్నత
త్వమ్॥ ౨౧ ॥ లబ్ధాంస్వమాతురపిచౌర్యవశాదవాప్తామా
స్వాద్యదుగ్ధలహరీమనవాప్తతృప్తిమ్ । సంస్మృత్యబాలవన

పానాదినాసంతతతృప్తమిత్యర్థః-అన్యత్రావాప్తసమస్తకామమిత్యర్థః॥
౧౯ ॥ యదితి ॥ అర్థితఃప్రార్థితః - సవిత్ర్యాజనన్యా॥ని॥ అంబాసవి
త్రీజననీమాతేతిహలాయుధః - ఉద్వేలవిలాసమాత్రమితి- నత్వన్నవైరస్యా
దితిభావః- భక్తానురక్తేఃఅన్నాభిలాషీఆశ్రితకృపాళుశ్చ॥ని॥భిస్సాస్త్రీభక్త
మంధోన్నమిత్యమరః॥౨౦॥౨౧॥లబ్ధామితి॥వ్యాయితానష్టా- నిరవధికదుగ్ధ
పిపాసాభావేనిరంతరదుగ్ధాబ్ధిశాయీకథంభవేదితిభావః॥ ౨౧ ॥ భూత్వే
తి ॥ ప్రకటంయథాతథాస్వయంవిధుర్విష్ణుశ్చంద్రశ్చభవన్నపి॥ని॥విధుర్వి
ష్ణౌచంద్రమసీత్యమరః - రిరంసుఃరంతుమిచ్ఛుఃయేనమాగ్ధ్యేనబాలాఃక్రీడ

నాయచంద్రం వాంఛంతీతి ప్రసిద్ధిః - స్వపదాశ్రితె విష్ణుపదాపరనామక
వ్యోమాశ్రితే॥ని॥వియద్విష్ణుపదమిత్యమరః - స్వచరణసేవకేచ అస్మిన్ చం
ద్రే దుష్ప్రాపతామతిః దుర్లభత్వబుద్ధిః స్వపదాశ్రితో న దుర్లభ ఇతి॥౨౩॥
యదితి॥వ్యతనుత-తనువిస్తారే॥౨౪॥ పయ ఇతి॥అమృతం సుధాం మోక్షంచ
నిగూఢం ప్రకాశం యథాతథా చౌర్యేణ నీయమానం వస్తు స్వల్పమూల్యం
ప్రకటతయా దీయమానం తు మహార్ఘమితి అహో వైచిత్ర్యమితి భావః -
ముషి త్వేషద్వృత్తమితి॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహ
మితి వచనాదితి భావః-అవినయం దౌర్జన్యం-అత్ర పరివృత్తిరలంకారః॥*॥ప
రివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథ ఇతి లక్షణాత్ - నను యత్ర న్యూ

మాలిన మాశ్రితో సౌ దుగ్ధాంబుధిం కుత ఇతి వ్యయితాద్య
శంకా॥౨౨॥ భూత్వా స్వయం విధురపి ప్రకటం రిరంసుః
యేనాసకృద్విధుమసౌ జననీం యయాచే।దుష్ప్రాపతామతి
రపి స్వపదాశ్రితే స్మిన్ తేనైవ మార్గ్యమిదమస్తు ముదాం నిదా
నమ్॥౨౩॥ యదవ్యక్తైర్వర్ణైర్మధురమధురం వ్యాహ
రదసావహేతుం హాసం వావ్యతనుత దరస్మేరవదనమ్। ని
రుద్ధో యత్ప్రేమ్ణా వ్యసరదరమానర్తితకరో నతస్మై కో నా
మస్పృహయతు విలాసాయ జగతి॥౨౪॥ పయః పీత్వా చౌ

నందత్వా అధికం గృహ్యాతే తత్రైవ పరివృత్తిరలంకారః - విచ్ఛిత్తి విశేషస
ద్భావాత్-ఉదాహృతం చ తథా ప్రాచీనైః॥*॥ జగ్రాహైకం శరం ముక్త్వా
కటాక్షాన్ సరిపుశ్రియామితి॥ న్యూనం గృహీత్వా అధిక సమర్పణస్య మా
ర్ధ్య పర్యవసాయితయా నాలంకారత్వం-క్వచిద్విచ్ఛిత్తివిశేషసద్భావేపి ప్రా
చీనైరనుదాహృతత్వాచ్చేతి చేత్ నాయం కులధర్మః-విచ్ఛిత్తివిశేష సద్భా
వే తస్యాప్యలంకారత్వౌచిత్యాత్ - పరికృతే హి న్యూనమపి దుగ్ధాది స్వీకృ
త్య మోక్షాఖ్యం పరమపురుషార్థం దత్తవానిత్యనేన విచ్ఛిత్తివిశేషో స్త్యేవ -
కుతః అయం పరస్మాత్ కిం జ్ఞానాభావాత్ - గోపాస్స్వత ఏవ దుగ్ధాది నప్ర
యచ్ఛంతి-అప్రదానేన భగవదారాధనాభావాత్ ముక్తిర్నసిధ్యేదతో బ

లాత్కారేణదుగ్ధాదికంతేభ్యోగృహ్ణాన్ముక్తింప్రయచ్ఛతీత్యనేనభగవతః
పరమకారుణికత్వంవ్యజ్యతే-కించ॥*॥స్వల్పమేవగుణంగృహ్ణన్ప్రమోదమద
దాద్బహుమిత్యుదాహరణాంతరేకస్యచిదనతిరమ్యంస్వకావ్యంశ్రావయ
తఃకవేఃకావ్యాత్స్వల్పమపిగుణంగృహ్ణన్ అతివిదగ్ధఃకశ్చనవిద్వాన్ పునః పు
నరభినందనేనతస్మైప్రమోదాతిశయందత్తవానిత్యనేనశ్రోతునిరవధి
కసౌజన్యంవ్యజ్యతఇతివిచ్ఛిత్తివిశేషస్యైవేత్యలంకారత్వమవివాదం- నచ
ప్రాచీనైరనుదాహృతత్వమాత్రేణఅలంకారత్వంనసంభవతీతివాచ్యం-సా
హిత్యచింతామణికృతావీరనారాయణేన॥*॥బాలేనాథవిముంచమానినిరు

ర్యాదమృతమనిగూఢం వితరతః ఫలంకించిన్నిత్యానిఖిలఫ
లజాలానిదధతః। ముషిత్వైవ ద్వత్తంస్వపదమపితేభ్యోవిత
రతఃకథంభూయస్తస్యావినయమపినక్షామ్యతుజనః ॥౨౫॥
పయస్స్వాదం స్వాదంత్వరితమతిదూరం ప్రసరతః పున
ర్మాతుర్ముగ్ధైరనునయనజల్పైరుపయతః। ఘృతక్షీరద్ర
ప్సాకలిత వపుషస్తస్యహసతస్సుఖం లీలాజాలైఃకియదివ
సవిత్రీనభజతామ్॥ ౨౬॥ అకాలుష్యంజజ్ఞేతదవయవ
ధూళీవ్యతికరాదభూత్పంకాపాయస్తదురుపదపంకచ్ఛుర
ణతః।అభూన్నిర్లేపత్వంతదవిరళలాలాప్లుతతయాయశో

షమిత్యాదావుదాహృతస్య ప్రశ్నోత్తరికాలంకారస్య అప్పయదీక్షితశ్రీ
చరణైరుదాహృతస్యలలితాలంకారస్యసమప్రాధాన్య సంకరస్యచ ప్రాచీ
నైరనుక్తత్వేపివిచ్ఛిత్తి సద్భావేనాలంకారత్వానపాయాత్ అతఏవోక్తం
సాహిత్యచింతామణౌ॥*॥తేచాద్యాపిహికల్ప్యంతేకస్తాన్ కాత్స్న్యేనవ
క్ష్యతీతి॥౨౬॥ పయస్స్వాదమితి ॥ ఉపయతస్సమీపమాగచ్ఛతః-ఉపపూ
ర్వాదిణోలటశ్శత్రాదేశఃద్రప్సాబిందవః॥ని॥విప్రుట్స్త్రీపృషతోబిందుస్తో
కోద్రప్సఇతివైజయంతీ॥౨౫ ॥ అకాలుష్యమితి ॥ ఏకత్ర మాలిన్యాభావః
అన్యత్రపాపాభావఃపంకాపాయఃకర్దమాపాయఃపాపరాహిత్యంచ॥
ని॥పంకోస్త్రీకర్దమైనసోరితివైజయంతీ-నిర్లేపత్వం ద్రవీభూతవస్తుసం

పగాఽభావః - పాపసంబంధరాహిత్యంచ ॥ ౨౭ ॥ అసచ్ఛ్రురుదితైరితి ॥ అ
సాంత్వవచనగ్రాహైః సాంత్వవచనాశ్రవణైఃజనన్యాస్తద్విప్రియ మహి
తంకుతఃతత్స్థానామపిహితంతద్విప్రియంకథంజనన్యాః అహితమిత్యర్థః॥
౨౮ ॥ మాతరితి ॥ అధునాఅపరాహ్ణేకదాతహీఽతితహీఽ కదావాదా
స్యసీత్యర్థః-ఆయాతు-పితృప్రసూరితి-సాయంకాలస్సమాగచ్ఛత్విత్యర్థః॥
పి ॥ సాయంసంధ్యా పితృప్రసూరిత్యమరః- పితుర్నందస్యప్రసూమాఽ
తాపితామహీతియావత్- సాఆయాత్వితివ్యజ్యతె - గర్భగృహే గృహాం

దాయాఃకస్మాదితిఖలునవిద్మఃకథమపి ॥ ౨౭ ॥ అనశ్రురు
దితైరసావసమయెపయఃప్రార్థనైః కరాంబరవికర్షణ
నైర్భువిసరోషముల్లుంఠనైః । అసాంత్వవచనగ్రహైరకృ
తవిప్రియం యత్తదాతపోనిచయ సంచితంతదహితంజ
నన్యాఃకుతః ॥ ౨౮ ॥ మాతర్దేహిపయశ్శిశోకిమధునావ
ర్తైతదుగ్ధంకదాతర్హ్యేయాతుపితృ ప్రసూఃకిమధునాతా
తప్రసూర్జీవతి । నోసాయంకిమిదంతమఃప్రకటతాసా
గర్భగెహేస్ఫుటేత్యాలాపాస్తుయశోదికాతనయయోఃన
త్స్నేయసేభూయసే॥ ౨౯ ॥ గాయంతీవివిధాఃకథామురరి
పోఃపూర్వావతారాశ్రితాడోలాచాలనమాదధె యదుద
యుగ్మాదాయశోదాశిశోః । శ్రుత్వైవతత్సుఖపారవశ్యము
భజద్యద్వాసతంద్రీచ్ఛలాదాకల్పంవితనోతునస్తదుభయం

తత్వాతిఽగృహేయశోదైవయశోదికా-స్వార్థేకప్రత్యయెకేణ ఇతిహ్రి
స్వప్రత్యయస్థాదితీత్యాదినేత్వం-అత్రపరిశ్నోత్తరికాలంకారః-తదుక్తం
సాహిత్యచింతామణౌ॥అన్యోన్యభాషణంయత్స్యాత్సాపరిశ్నోత్తరికామ
తేతిలక్షణాత్ ॥ ౨౯ ॥ గాయంతీతి॥ నిద్రోత్పాదనార్థమితిభావః-తం
ద్రీచ్ఛలాదితి -నయంతంద్రీ-కింతుస్వకీయపూర్వావతారలీలాశ్రవణ జన్య
సుఖపారవశ్యమెవేత్యర్థః-అతఏవాత్ర కైతవాపహ్నుతిరలంకారః-కైత
వాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌవ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేఃపదైరితిలక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవమి

తి॥నియంతుమపారయంతీశిక్షితుమశక్తా పుత్రభుప్రత్యాదజేయత్వాచ్చేతి
భావః-సంభూయమిళిత్వా ॥ని॥ సంభవస్సంహతావపీతినిఘంటుసారో॥
౩౧॥సేతి॥ ఉపాలంభోనిందా-అనాకర్ణితకమనాకర్ణనపటునం-అనురహా

కల్యాణపారంపరీమ్॥౩౦॥క॥ఏవమతిదుర్లలితమపికమనీయ
చరితం ప్రతారితవల్లవయువతీజనమనవరతనవనీతచౌర్య
పర్యుత్సుకమేనమర్భకంనియన్తుమపారయంతీగోపసీమంతినీ
సంహతిస ంభూయతదీయమవినయంమాత్రేన్యవేదయత్॥
౩౦ ॥ క ॥ సాపిసమనంతరమతిమాత్రపుత్రవాత్సల్యాత్త
త్సమర్పిత మశేషమపితదుపాలంభ భాషిత మనాకర్ణి త
కేనపరిభూయతనయనియమనమనురహాసమభి నినాయ ॥
౩౨॥తతః॥ప॥ఆలోకైశ్చకితైస్సగద్గదశవైర్దీనైస్సుధాసోద
రైరాలాపైరపరాధమార్జన పరైర్బాష్పైర్బృవైర్దారం
భికైః।భీతింనాటయతస్సమీక్ష్యవదనంమాయావినశ్శ్రీపతేః
ప్రేమార్ద్రార్ద్రమనామనాగపినసావైరస్యమస్యాతనో
త్॥ ౩౩ ॥ పాయంపాయంరుచిమపితనోలూనబాలేం
దులీలాంశ్రావంశ్రావం గిరమపిసుధాసారసారాముదా
రామ్। చుంబంచుంబంముఖమపితనూజన్మనస్సానురాగం
శ్లేషంశ్లేషంతనుమపినసాసౌహితీమాలలంబే ॥ ౩౪ ॥ అ
థకదాచనవ్రజనివాసినస్సబ్రహ్మచారిణస్సకల బాలకా
స్సంభూయయదునందనశ్చఖాదమృదమితియశోదాయైన్య
వేదయన్ ॥ ౩౫ ॥ క ॥ సాపితదుదితనిశమనాదనునియమ
నకామనయాసరయమాహూయతనయ మయిభోదుర్లలి
తకిమిదమనార్యమాచరసీతిసరోషముపాలభత ॥ ౩౬ ॥క॥

మేకాంతే- అభినినాయ వస్తుతఇత్యర్థః-వాత్సల్యాదితిభావః॥౩౨॥ఆలోకై
రితి॥అత్రశ్లోకద్వయేనిర్భరానందసంవిదూపవత్సలరసాభివ్యక్తిర్వత్సలరస
ఏవనాస్తీతివదతాకేనవార్యేతఅతఏవసహృదయైకశరణోరసఇతి ధ్వన్యా

చార్యాః॥ ౩౩ ॥౩౬॥సఇతి॥సప్రి శ్రయంసవినయంవిశ్వంకృత్స్నం॥౩౭॥
౩౮ ॥ తదన్వితి ॥ అనుధావమానయాఅనుధావనశీలయేత్యర్థః - తా
చ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషుచానశితితాచ్ఛీల్యేచానశ్ - సృగతావిత్యస్యపర
స్మైపదిత్వాన్నాయంచానశ్ - తజానావాత్మనేపద మిత్యత్రిలః పర
స్మైపదమిత్యతోలఇత్యనువృత్తేర్లాదేశస్యానస్యైవగ్రిహణం - చానశ
స్తులాదేశత్వాభావాన్నాత్మనేపదిత్వమితిరహస్యం -ప్రాచాతుస్సృగతావి

సాపిసప్రిశ్రియమయిజననినవిశ్వసిహివిశ్వమపితదీయమా
లాపకలాపమవధారయజనమిమముపగతాసూయమిత్యభి
ధాయవ్యాదాయచవదనమదర్శయత్ ॥ ౩౭ ॥ X ॥ య
శోదాపివదనమనాలోకిత చరమశేషమపిచరాచరమవలో
క్యవిస్మయమానమానసా పరమపురుష ఏవాయమితితత్త్వ
మభిదధానాపునరపి మోహాగహనమగాహత॥ ౩౮ ॥ అథ
కదాచనవిశంకటదధిఘటవిఘటనసంజాతరోషయాయశో
దయాసముద్వీజితస్సపదియదునందనస్సరయామతిదూరమ
పాసరత్ ॥ ౩౯ ॥ తదనుతమనుధావమానయాచిత్రిచ
క్రచంక్రిమణచతురంఅతిరుచిర మథకమేనమవలంబితు
మపారయంత్యాపరిశ్రమఃపరమనుబభూవే॥౪౦॥స్థానే
హితత్॥౪౧॥ప ॥ జంఘాలతాయాముపమానభూతంమ
నోపియన్నప్రిభవేద్గ్రహీతుమ్। కథన్నుగృహ్ణాతుతమేనమే
షాసదానదంతావదమందయానా ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ తతః ॥

తిధాతోఃశానచ్ప్రిత్యయానుపపత్తిమాశంక్యధావుగతిశుద్ధ్యోరితిధాత్వం
తరమేవేదంతస్యచోభయపదిత్వాచ్ఛానచ్ కేవలగత్యర్థస్యాపిధావధాతో
శ్శీఘ్రిగత్యర్థకత్వంచ ప్రకరణాల్లభ్యతఇతివ్యాఖ్యాతం॥౪౦॥౪౧॥జంఘా
లతాయామితి॥ వేకవత్తాయామిత్యర్థః ॥ నప్రిభవేదితి ॥ అప్రాప్యమన
సాసహేతిభావః - మనసోవేగవానితివ్యజ్యతే - సదానదంతావతో మత్త
హస్తీతద్వన్మందయానేతి గతిసౌందర్యవర్ణనేనమందగతిత్వంవ్యజ్యతే -

అత్రానురూపఘటనాద్విషహాలఙ్కారః॥౪౨॥మత్వేతి॥ఏషాయశోదాయో
గంవంచనారూపముపాయంవినా॥ని॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసం
గతియుక్తిస్త్వత్యమరః - ఏనంకృష్ణంసమానంనిశ్శబ్దంనిగూఢాంగతిమాలం
బ్యహశ్చేద్భాగాదాగత్యేత్యర్థః - కథంచిత్క్రమేణజగ్రాహ - తతోవిము
క్త్వాప్రయత్నైకఇవవిమోచనార్థంకరాదిచాలన మప్రయోజనకమిత్య
ర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు - యోగంధ్యానం వినాపిసములభ్యంమత్వా సిద్ధి
ధ్యాసితవ్యఇతివిధేరితిభావః-సమానంలోకవార్తాకథనంహిత్వేత్యర్థః
నిగూఢామంతఃరహస్యభూతాంగతిం జ్ఞానంక్రమేణ జగ్రాహసాక్షాదక
ర్త్రోదిత్యర్థః- తతఃవిముక్త్వాప్రయత్నైక ఇవ ప్రయత్నాంతరేణకిమిత్య

మత్వావినాయోగమలభ్యమేనం సమానహాలంబ్యగతింని
గూఢామ్। క్రమేణజగ్రాహకథంచిదేషా తతోవిముక్త్వైకఇవప్ర
యత్నః॥౪౩॥ గ॥ఆదాయచతత్పనములూఖలసీమనిబద్ధు
మారభత॥౪౪॥ వ॥ పర్యాప్తభావంబహవోపితస్యబంధే
గుణాన్నైవయయుస్తదానీమ్। తస్మిన్మహాత్మన్యస్మితయాత
యాథబద్ధోగుణాతీతతనుఃకథంచిత్ ॥౪౫॥-గ॥ తదను
యదుపతిరపిపురాపిహమశరసంగతవిగతసిచయయువతిశ
తపరివృతావపాంగ్రివృతకళేబరోత్కణమేవతదవలోకనకు

తుకః॥౪౩॥౪౪॥పర్యాప్తభావమితి॥తస్యకృష్ణస్యబంధేబహవోపిగుణాస్తం
తవఃపర్యాప్తభావంసాకల్యంనయయుః-గుణాతీతతనుఃరజ్జుప్రమాణాతి
తతనుఃకథంచిద్బద్ధఇతిభావికార్యసిద్ధ్యర్థంబంధఃస్వేనైవాంగీకృతఇత్యర్థః-
వ్యంగ్యార్థస్తు - తస్యపరమాత్మనఃబంధేబహవోపిగుణాస్సత్త్వాదయః
పర్యాప్తభావం సామర్థ్యంనయయుః- తయామాయయాగుణాతీత త
నుఃనిర్గుణస్వరూపఃసకథంచిద్బద్ధఃబంధస్యానాదిత్వేనైవోపపత్తిః-కార
ణంత్వనిర్వచనీయమితిభావః ॥౪౫॥ తదన్వితి॥ సిచయోవస్త్రం ॥ని॥
స్త్రీ(స్త్రీ) పటో(స్త్రీ)సిచయఇతివైజయంతీ - అత్రిచపూర్వంకుబేర సుతౌ
(స్త్రీ)భిస్సహనగ్నభావేనక్రీడంతౌతదానీమాగతంనారదమునవలోక్యాపిమత్తౌ

తయా తథైవస్థితౌ- నారదేనచకోపాచ్ఛాపోదత్తఇతికథానుసంధేయా ॥ ౪౬ ॥ సాచీభూతమితి ॥ సాచీభూతంతిర్యగ్భూతం ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ తావితి ॥ తాం ప్రకృతింస్వభావంఅర్జునవృక్షత్వమిత్యర్థః- నిజంనిత్యంరూపంయక్షరూపమిత్యర్థః-ఉత్తరాంగతిమాశ్రితౌఉత్తరదిగాభిముఖ్యేనగ

పితనారదవిశ్రాణితశాపవ్యాపారాదుపాత్తార్జునమ
హీరుహభావామణిగ్రీవనళకూబరాభిధేయా నరవాహన
నందనౌమందిరపరిసరవర్తినావనుజిఘృక్షురులూఖలమపి
సమాకృష్యతత్సవిధముపససర్ప ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ సాచీభూత
ములూఖలంవిధివశాదాకృష్యశైలోపమం తస్మిన్ సత్వర
మంతరాతరుయుగంపాటోపమాధావతి । తత్సంరంభస
మీరితౌనిపతితౌక్షోణీరుహౌ తత్క్షణా త్తేనాభూన్నిబిడీకృ
తంపటపటధ్వానేనరోదోంతరమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప ॥బంధోయ
దుతనూజస్యమునిశాపవిపన్నయోః । అభవద్బంధమోక్షా
యయక్షరాజతనూజయోః॥ ౪౮ ॥ప॥ తౌతతఃకృపయాశౌ
రేఃప్రకృతింసమతీత్యతామ్ । ఉపగమ్యనిజంరూపమాశ్రి
తౌగతిముత్తరామ్ ॥ ౪౯ ॥గ॥ అథనందగోపపురోగమాః
ప్రవృద్ధేణ్యవయోవాహానివహానిఘోష పారంపరీస
బ్రహ్మచారిణమాకస్మికమనోకహపతనసంభూతపటుపటా
రవమాకర్ణ్యకిమిదముపస్థిత మతిభయానకమితివిస్మయపరీ
తమతయస్త్వరితమాపత్యశతధారవిదారితమివ ధరాధ
రశిఖరయుగళమాలింగితమహీతలమర్జునమహీరుహయు
గళమంతరాతరుయుగళ ముద్ఘూర్ణమానములూఖల నిబ

తావిత్యర్థః- దిగాశ్రితముత్తరత్వం తదభిముఖావుపచర్యతే - వ్యంగ్యార్థస్తు- శౌరేఃకృపయాతాంప్రకృతింమాయామతీత్యనిజంరూపముపగమ్యాజీవత్వావేశమపహాయేత్యర్థః-ఉత్తరాంఉత్కృష్టాంగతింమోక్షమితియావత్ ॥ ౪౯॥ అథేతి॥ అపతోభయంకుతశ్చిద్భయరహితం-మయూరవ్యంజ

కాదిత్వాత్సమాసః- ఏతదర్భకకృతంకృష్ణకృతం-అసంభూతవిస్రంభాఃఅ
జాతవిశ్వాసాః ॥ని॥ సమౌవిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః- కుంభినీభూమిః
పరిచ్ఛదఃవస్త్రభూషణాదివస్తుజాతం-నీలకంఠోమయూరఃహరిఃసింహః

ద్ధమకుతోభయమర్భకమపినిజమవలోక్య సకలమిదమేతద
ర్భకకృతమితి పరిసరవిసరదర్భకభారత్యామ సంభూత
విస్రంభావిముచ్యచ పృథుక ముత్పాతశతపరీతం పదమిద
మనివాసయోగ్యమితిసంమంత్ర్యమంత్రిభిస్సద్యఏవశృంగ
వాద్యనినదమాపాద్యగోధనమపి పురోధాయకుంభినీరం
భాయితా భిరాభీర భీరుభిస్సమమశేషమపి పరిచ్ఛదమా
రోప్యశకటమతివిస్మయనీయకామనీయక మన్వర్థాభిధా
నగోవర్ధనధరాధరవర్తనమనోరమంకైలాసమివనీల
కంఠనిలయంవైకుంఠమివహరినికేతనంచతురాననమివసక
లాగమ సేవధిం యామునపులిన లోభనీయం బృందావ
నోద్దేశమవిశన్ ॥౫౦॥వ॥ బృందావనపదేనబృందావన
పరాయణాః। గోపావిరచయంతిస్మగోపాలనకృతేవ్ర
జమ్॥౫౧॥తౌతతఃపితృనిదేశతస్తుతౌవత్సపాలపదమన్వతి
ష్ఠతామ్। తద్విహాయవసుదేవసన్నిధింగోపమందిరసమా
శ్రితేఃఫలమ్॥౫౨॥ అరమతమురవైరీమల్లయుద్ధైస్తదాయ
త్క్రముతదిదమఫాలీన్మల్లిచాణూరఘాతమ్। యదపిముహు
రఖేలత్క్రంతుకైగోర్పకాంతాకుచకలశవిమర్దం ప్రౌఢ
యస్తత్కృతాను ॥౫౩॥ వృషవివర్తపదం ప్రథితంయ
యోర్వృషభవేషభృతోశ్శిశుచాపలాత్। గుణసమున్నత

సకలాగమసేవధింసకలవృక్షాశ్రియం॥ని॥పలాశిద్రుద్రుమాగమమిత్యమ
రః॥౫౦॥౫౧॥తావితి॥వసూనాందేవఃపతిర్ధనికఇతియావత్॥ని॥దేవస్సురే
ధవేరాజ్ఞీతివిశ్వః॥౫౨॥౫౩॥వృషేతి॥గుణసమున్నతయోర్యయోరామకృష్ణ
యోఃవృషవివర్తపదంసుకృతపరిణామత్వంవృషభవికారత్వంచేతిగమ్యతే

ప్రకటితం ప్రసిద్ధం - శిశుబాలాగోవృషభవేషభృతోస్తయోః పరస్పరస్య సలీలవిలంఘనం సవిలాసాక్రమణం లీలాయుద్ధమితియావత్ - నాద్భుతం ఆశ్చర్యం స్వస్య చిత్రమిత్యర్థః ॥ ని ॥ లంఘనం తూపవాసేస్యాత్ క్రమణేప్లవనేపి చేతి విశ్వః ॥ ౫౮ ॥ సకలేతి ॥ సకలసత్వాస్సర్వజంతవః ॥ ని ॥ సత్వమస్త్రీతు జంతుష్విత్యమరః - తేషాం గుణానామింద్రియాణాం ఆస్పదతా ఆశ్రయత్వం యయోరవిశయా నిస్సంశయా స్వకలజీవాభిన్నత్వాదితి భావః - ఇతరయోః గయోః ప్రాప్తసంగమయోః అవినాభూతయోరిత్యర్థః - తయోః శిష్టం స్పష్టం ॥ ౫ ॥ బద్ధమితి ॥ శకృత్కారిస్త్వత్సః ॥ ని ॥ శకృత్కారిస్తువత్సస్స్యాదితి

యోః గతయోః పరస్పర సలీలవిలంఘనమద్భుతం ॥ ౫౮ ॥

సకలసత్వగుణాస్పదతాయయోరవిశయానతయోరితయో

గయోః । అఖిలసత్వగుణాస్స్ఫూర్తికరీయయాచిరసిత్వాపసతంసు

ఖిలాస్స్వభూతమ్ ॥ ౫౯ ॥ ౫ ॥ బద్ధమతిర్యతశకృత్కారిసతిపాల

నలాలసమానసాదితౌసందవమాన్యపిత్రోర్దశంహృషీకేశసత

ఖీఘోషకురుగ్రసేనసుతనియంత్రతస్త్వరితమాజగామ

వత్సాభిధానోయాతుధానః ॥ ౬౦ ॥ హితాహితజ్ఞానవిశే

త్యమరః ॥ ౬౧ ॥ హితేతి ॥ ఇదంహితమిదమహితమితిజ్ఞానరహితః ప్రబలవిరో

ధావితిభావః - పంగపశుమాత్మా ॥ ని ॥ పరోపిపరమాత్మనోరితి వైజయంతీ - త

స్యాశనాయాభసకౌమారణాయేతియావత్ - ఆగతః ఏషవత్సకితలోను

గోవిందస్యభుజదండః ఉరుమహాశాఖాదండస్తేనసున్నః తాడితః తృణావృత్తస్య

పదంస్థానంప్రాపే - తద్వస్సృతఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - హితా

హితజ్ఞానవిశేషశూన్యః పశుత్వాదితిభావః - పరాఅధికా అశనాయాక్షుత్ ॥

ని ॥ అశనాయాబుభుక్షాక్షుదిత్యమరః - తాంగతః ప్రాప్తః అతిక్షుధిత

ఇత్యర్థః - వత్సస్తర్ణకః - తతోసుగోవిందో గోపాలకః ॥ ని ॥ గోష్ఠాధ్యక్షేపి

గోవిందఇత్యమరః - తస్యభుజదండఉరుదండః తేనసున్నః ప్రేరితః తృణా

నామాసమంతాద్వర్తనమావర్తనః - భావేఘఞ్ - తస్యపదంస్థానం తృ

ణప్రచురప్రదేశమిత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆవర్తోవర్తనేపిస్యాచ్చింతనేపయ

సాంభ్రమ ఇతి భాస్కరః - ప్రపేదే-శబ్దశక్తిమూలవస్త్వలంకారధ్వనిః॥
౫౬ ॥ ౫౭ ॥ హంసమితి॥ సతాం మానసం మన ఏవ ఆవాసో యస్య తం తథో
క్తం ఆశ్లిష్ట ఆసమంతాత్ శ్లిష్టః పీడిత ఇతి యావత్ - కమలాయాః కరో యేన
తం లక్ష్మీపతిమిత్యర్థః - యద్వా ఆశ్లిష్టః కమలాయాః ఆకర ఉత్పత్తిస్థానం
క్షీరాబ్ధిర్యేన తం క్షీరాబ్ధిశాయినమిత్యర్థః- యద్వా ఆశ్లిష్టః కమలాకరః ప
ద్మసరో యేన తం తులసీకాననం యత్ర యత్ర పద్మవనాని చ ॥ *॥ సంతి భాగవ
తా యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిరితి శాస్త్రాత్ - ఉదారేణ బలేన రామేణ సం
పృక్తం హంసం పరమాత్మానం ॥ ని ॥ హంసో విహంగభేదే స్యాత్పర మా

మహాన్యః పరాశనాయాం గత ఏష వత్సః । తతోను గోవింద
భుజోరుదండనున్నస్తృణావర్తపదం ప్రపేదే ॥ ౫౬ ॥
గ॥ బకోపి తదనుయదునందనపరిబుభూషయా సత్వరమాప
త్యపూతనాపాహచర్యమలభత ॥ ౫౭ ॥ వ ॥ హంసం స
న్మానసావాసమాశ్లిష్టకమలాకరమ్ । ఉదారబలసంపృక్తం
బకః పరిభవేత్కథమ్ ॥ ౫౮ ॥ వ॥ ముష్టాముష్టివిహారసార
సరసాగోపాలబాలాస్తదాజాతాస్తేన పరాజితాః కిమిద
మిత్యాశ్చర్యపర్యాకులాః । గూఢం తస్య చతుర్భుజత్వమపి
వా సత్త్వైకసంవాసతాం వైదగ్ధ్యంచ బలిప్రతారణవిధౌ
కో నామ జానాతు తత్ ॥ ౬౦ ॥ వ॥ యామునేషు పులినేషు స

త్మని మాత్స్యగ ఇతి విశ్వః-బకః కథం పరిభవేత్-వ్యంగ్యార్థస్తు-సత్పురుషస్తం మా
నసం సరః ఆవాసో యస్య తం తథోక్తం-ఆశ్లిష్టః కమలాకరః సరో యేన తం-ఉ
దారబలసంపృక్తం ప్రబలం హంసం బకః కథం పరిభవేత్ ॥ ౫౮ ॥ ముష్టాముష్టి
తి॥ ఆశ్చర్యపర్యాకులాః-ఏకేన కథం బహవో వయం పరాజితా ఇతి విస్మితా ఇ
త్యర్థః - యుక్తం చైతదిత్యాహ - గూఢం వేదైకసమధిగమ్యం చతుర్భుజ
త్వం విష్ణుత్వం భుజచతుష్టయశాలిత్వం చ సత్త్వం బలం గుణశ్చ తస్య ఏకసంవాస
తాం ॥ ని ॥ సత్త్వం గుణే పిశాచాదౌ బలే ద్రవ్యస్వభావయోః । సద్భావే వ్యవసా
యే చ విత్తే ప్రాణిషు శబ్ద్యత ఇతి విశ్వప్రకాశః-బలిప్రతారణం శక్తవంచనం

బలినామకదైత్యవంచనంచ॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ఏవమితి॥ బర్హిర్ముఖాః దేవాః వసుంధ
రాజ్యరోభూభారః అన్యత్ర వసుంధరాశబ్దలక్షితానాం మనుష్యాణాం రోగ
శ్చ ఇష్టం యాగాదిపూర్తం వాపీతటాకాదినిర్మాణం॥ ని॥ త్రిష్వథక్రతుకర్మేష్టం
పూర్తం ఖాతాది కర్మణీత్యమరః - సశరీరబన్ధౌ శరీరధారిణౌ
విపినవర్త్మనా సంచరమాణావితి సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్వాత్మనేపదం ॥

శౌరిస్సేతుబన్ధవిధిభిర్యదరంస్త । తత్పురాపరిపయోనిధి
పైతోస్స్పష్టమారచనవాసనయేతి ॥ ౬౧ ॥ గ ॥ ఏవమా
నకదుందుభినయనాంభోజదులక్షాభిరాభిరశాబకభాగ
ధేయపరంపరాపరిణతిభిరంభోజసంభవప్రముఖబర్హిర్ము
ఖనికరలోభనీయాభిరర్భకలీలాభిరశేషమపిభువనమానంద
యంతావాశ్వినేయావివవసుంధరారాజ్యరనిషతేనాయమ
ధ్యమలోకభాజౌ మదనమాధవావివవనసంచారిణౌ జయం
తసఖకూబరావివభూలోకవిలోకనలాలసౌ ఇష్టాపూర్తేజ
న్యసుకృతసంచయావివసశరీరబన్ధౌ రామణీయకసర్వస్వవిశ్ర
మప్రదేశౌ వత్సపరిపాలనాయ విపినవర్త్మనా సంచరమా
ణౌ గుంజామణిపుంజరంజితావవతంసితనానాకుసుమదామ
సముదాయావనదేవతాభిరపిసవిస్మయమవలోక్యమా
నౌ పరశ్శతాభిరాభీరకిశోరరాజిభిరనుగమ్యమానౌ తావే
తౌ రౌహిణేయ నందనందనావధ్యక్షయన్నతిరూక్షః క్షణ
దాచరః కశ్చిదఘాభిధానోఽసన్నధాయసోదరనిషూదనసం
జాతవైరనిర్యాతనసముత్సుకః కమపిమహామహీధరవిడం

అధ్యక్షయన్ అధ్యక్షంకుర్వన్ పశ్యన్నిత్యర్థః॥ ని॥ ప్రత్యక్షేధికృతేధ్యక్ష ఇ
త్యమరః- అతిరూక్షః అతిక్రూరః॥ ని॥ రూక్షస్త్వప్రేమ్ణి చిక్కణే ఇత్యమ
రః- సోదరో బకః తస్య నిషూదనం మారణం వైరనిర్యాతనం పరకృతానిష్ట
ప్రతీకారః॥ ని॥ వైరశుద్ధిః ప్రతీకారో వైరనిర్యాతనం చ తదిత్యమరః- మహా
మహీధరవిడంబి మహాశైలసదృశం వ్యాదాయ వదనమవతస్థ ఇతి తత్కాలేపి

క్త్వా-క్వచిద్వ్యధాన్నేత్రేః మిత్యుహాసతీతి వదనం వ్యాదాయ స్వశాంకరభాష్యే
ఉదాహృతంచ స దేశస్సమీపం ॥ ౬౧ ॥ తమితి ॥ నిధ్యాయిత పశ్యత ఉరస్సరః ఉ
రగః గహ్వరపరిసరవర్తి గుహాయాః పార్శ్వద్వయవర్తి ఆశితోజ్ఝితం అతిభ
క్షణాద్వాంతం గిళితుం ఉదరం ప్రవేశయితుం-గ్రాసనిగరణ ఇతి ధాతోస్తుము
న్నిష్ఠ్యాభావాద్గుణః-ఉత్ప్రేక్షమాణా ఇతి-వస్తుతస్సర్వైకల్పితపర్వతవేషే తస్మి

బిబిలే శయకళేబరమాలంబ్య వ్యాదాయ చ వదనమనువిపిన
మవతస్థే ॥ ౬౨ ॥ తమేనమాభీరశాబకాస్సర్వేపినిర్వ్యా
జకమపి బృందావనస్య దేశవాస్తవ్యమవనీధరమవ్యానాని
ధ్యాయితం గిరిరయమురస్సర ఇవ తదీయకందరోదరమా
ననమితరమివ గహ్వరపరిసరవర్తి గండోపలయుగళమిదమి
యదంష్ట్రాయుగళమివ తదంతర పరిదృశ్యమాన ఘంటా
పథసరణి రాయతా రసజ్ఞేవ తత్రత్యా దావపావక పరిచితస
మీరణశ్శ్వాసానిల ఇవ దవదహనదగ్ధసత్వదుర్గంధస్తదశితో
జ్ఝితపిశితపూతిగంధ ఇవ శిఖరోపరి ఘూర్ణమానమభ్రపట
లమిదముష్ణఫణాసీలమణికిరణనికురుంబమివ నితాంత వ్యా
త్తదరీముఖతయా గిళితుమస్మానివ సోయముత్సుక ఇతి
పరస్పరముత్ప్రేక్షమాణా యది పునరిదమవితథమేవ
తర్హి బకలావం లావిష్యత ఇతి సాకూతస్థితకరతాళము
ద్భోతుజమవలోకయంతస్సత్వరమవిమృశ్య సహ కృత్సావత్సై
భిరదసీయవదనోదర-ప్రవేశమవిశన్ ॥ ౬౩ ॥ భగవాన
పితస్య మాయావినో మాయానుభావం నిభావయన్నతీ

స్వర్వ్యాత తత్వభ్రమేణ సర్వథ రోత్ప్రేక్షణం స్వభావోక్త్యాపర్యవస్యతీతి ధ్యేయం ॥
యదిపునరితి - తస్మిన్ప్రాప్తేఽవిలాసాదస్మాభిరుత్ప్రేక్ష్యమాణం సర్వం తథ్యా
మస్మిన్నిగరణోత్సుకత్వం తథ్యమేవ చేదిత్యర్థః - తర్హి బకలావం లావిష్యా
తే బక ఇవ హానిష్యతే కృష్ణేనేతి భావః-ఉపమాకమణిచేతి ణముల్-కషాదిషు
యథావిధ్యనుప్రయోగః-సామాన్యవిశేషభావేన భేదాన్వయః - స్యసిచ్ సీ

యుడిత్యాదినూత్రేణచిణ్వదిటివృద్ధిః॥౬౪॥వేగాదితి॥ త్రైవిక్రమం త్రివిక్ర
మసంబంధినంప్రక్రమంచక్రే।అతిష్ఠౌల్యమభజదిత్యర్థః - తేనశ్వాసనిరోధే
నఅసౌఅఘాసురఃబలిచక్రవర్త్యపి సమర్ధాగ్రేసరోపిశిర పథాన్మస్తక
మార్గాత్॥ని॥రజోవాచీరజోదంతఃశిరోవాచీశిరస్తథేతికంఠభూషణకోశే॥
*॥విచకర్త శిరాద్ద్రాణేరితిప్రయోగశ్చ-నిర్యత్ప్రాణసమీరణస్సన్ అథ
ప్రస్థితింనరకాభిముఖగమనంముంచన్ ఉచ్చైఃపదమాతిష్ఠత్ - ఆశ్రితః-న
హిభగవతాహతస్యదుర్గతిర్భవతి - ద్వేషాచ్చైద్యాదయోనృపా ఇతి
వచనాదితిభావః - భగవతా త్రివిక్రమధర్మేణ శ్రియశేక్రతేపి బలిచక్రవ

ర్త్యకుశలమభ్యర్థ్య యమాన స్తదీయవదన కోటరమయా
సీత్ ॥ ౬౪ ॥ వ ॥ వేగాచానన కందరాంతరగత
స్త్రైవిక్రమంప్రక్రమంచక్రే చక్రధర స్తదా
నియమిత శ్వాసా నిలా పూరణః । తేనాసౌ బలి చక్రవ
ర్త్యపితతో ముంచన్నధః ప్రస్థితింనిర్యత్ప్రాణసమీరణశ్శి
రపథాదాతిష్ఠదుచ్చైఃపదమ్ ॥ ౬౫ ॥ వ్యముచ్యతాఘేన
హరేఃప్రసాదాదానందమాసీత్పరమంనరాణామ్ । బుద్ధై
రపిప్రీతిరహోవిశాలాకథంసిద్ధాంతఇతివ్యథాయి॥౬౬॥
౫॥ అథసంక్రాంతయాతదీయ తేజస్సంపదాసంపన్నః కృ
తాంతనిశాంతాదివతదీయవదనకందరా దాపతద్భిస్స్వవ

తీపాతాళగమనంవిహాయస్వర్గాధిపతిస్సంవృత్తఇతిధ్వనిః॥ ౬౫ ॥వ్య
ముచ్యతేతి॥ అఘేనతన్నామకేనాసురేణఆనందమాసీదితి-జగదుపకారిత్వా
త్తస్యేతిభావః-ఏకస్యముక్తిరన్యస్య ఆనందావాప్తిరిత్యసంగత్యలంకారో
వ్యజ్యతే॥*విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥తన్మర
ణేనహృష్టాఇత్యాహ- సఃఅఘఃసిద్ధాంతోనివృత్తనాశఇతిమృతఇత్యర్థః-
ని॥సిద్ధేనివృత్తనిష్పన్నౌఅన్తౌనాశఇతిచామరః- బుధైర్దేవైరపికథంప్రీతిః
వ్యథాయి కృతా దేవానామపిహృదయశల్యాయిత ఇత్యహోసామర్థ్య మి
తిభావః - అపసిద్ధాంతభూతంముక్త్యానందయోర్వైయ్యధికరణ్యం కథం

విద్వద్భిరపిసిద్ధాంతఇత్యంగీకృతమితిధ్వనిః-కృతాంతనిశాంతాదివయమసద
నాదివఅపదానమద్భుతశౌర్యాదికర్మ॥౬౭॥అఘవదనేతి॥సజగ్ధిమితి॥ని॥సజగ్ధి
స్సహభోజనమిత్యమరః-నర్మవాగ్భిః పరిహాసగోష్ఠీభిః॥౬౮॥కూరమితి॥ని॥అ
శనంకూరమాహారమిత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః॥కథోపదంశమితి॥కథాభి
రుపదంశంకృత్వేత్యర్థః-ఉపదంశస్తృతీయాయామితిణముల్-రుచిప్రకా
శంస్వాదంప్రకాశ్యేత్యర్థః-ద్వితీయాయాంచేతిణముల్॥౬౯॥గోపాలేతి॥

తైస్సర్వత్సపాలైరభినంద్యమానస్తదపదానముదితదివిషదు
పపాదితమందారకుసుమవీచీభిరభ్యర్చ్యమానశ్చక్రధరఃక
మపివచసామవిషయంహర్షమభజత ॥ ౬౭ ॥ తతః॥ప॥అ
ఘవదనవిముక్తైస్తత్ర గోపాల బాలైస్తటభువియమునా
యాస్సాదరంసేవ్యమానః । అవిరతపరితృప్త్యైషశౌరి
స్సజగ్ధింవ్యతనుతలలితాభిర్నందయన్నర్మవాగ్భిః॥౬౮॥
కూరంమురారికమనీయ కథోపదంశమాధాయభాజనపు
టేషుసుధావధారి।మోదాత్తదానిజనిజాన్నరుచిప్రకాశ
మాచామతిస్మసురభీశకిశోరరాజిః ॥ ౬౯ ॥ గోపాలబాల
కులసంకులమూర్తిరేష వేషంపుపోషపులినే తలినేతరా
భః । రాకాసుధాకరకరప్రకరస్యతస్యతారాగ్రహైఃపరి
వృతస్యఖమధ్యభాజః॥ ౭౦ ॥ తతః ॥ప॥ప్రభూతమధుసూ
దనప్రియకథాసుధామాధురీ విజృంభపరిరంభజ ప్రమద

కులంసంఘః॥ని॥సజాతీయగణైస్వయెకులమితిభాస్కరః-సంకులావేష్టితా-
తలినమల్పంతదితరాఅధికేత్యర్థః॥ని॥తలినంవిరళస్తోకఇత్యమరః - సుధా
యాఆకరాఉత్పత్తిస్థానభూతాః॥ని॥ఆకరశ్శ్వఖనిరితివ్యాళిః-ప్రకరాఃకిరణ
సంఘాయస్యసతథోక్తశ్చంద్రఇత్యర్థః-తారానక్షత్రాణితారాగ్రహాః
కుజాదిపంచగ్రహాః॥ *॥తారాగ్రహాణామన్యోన్యంయుద్ధం చాథసమాగ
మఇతిసౌరసిద్ధాంతాత్-అత్రనిదర్శనాలంకారః॥ ౭౦॥ప్రసూతేతి॥మా
ధురీవిజృంభోమాధుర్యాతిశయఃతస్యపరిరంభఆస్వాదనంతత్ప్రాతః ప్రమ

చస్సన్తోషః ప్రకృష్టమపశ్చనబుబుధేతరామత్యంతంనబుబుధే- కిమెత్తిజిత్యా దినమాత్రేణాంప్రత్యయః-అతిదవీయసీమతిదూరాం॥౭౧॥౭౨॥౭౩॥తమితి॥త స్మిన్నేవసమయఇత్యర్థః-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- అవష్టంభసంభార

భూమవిస్తారితా । తదానబుబుధేతరామతిదవీయసీమప్య సౌశకృత్కారిపరంపరాంసురభిపాలబాలావళిః॥౭౧॥ గ॥ సమనంతరంసమంతతఃక్రిస్సార్గ్యవిలోచనమవలోకనపథమ తిక్రాంతంవత్ససంచయమనాలక్ష్యవైలక్ష్యాపాదకబళితే షువత్సపాలేషు ॥ ౭౨॥ వ॥ యశోదాదాయాదోనిరవధి పరీతాపలహరీపరీతాన్తస్వాన్ సపదిముదితాన్ గోపతి సుతాన్ । విచిన్వన్ వత్సానాంచరణసరణింమంక్షుగహ నంజగాహేభక్తార్తిచ్ఛిదురమధురస్మేరవదనః॥౭౩॥గ॥త మేవసమయమంభోజసంభవః సరభసమఘాసురావష్టంభ సంభారవిఘటనసమయమనుభూతమపిభగవతశ్చతుర్భుజ స్యమహిమానుభావమసంభూత విస్రంభ తయాభూ యోపివిభావయితుకామస్స మాపత్యసవత్సాన్ వత్సపా లానపజహార ॥ ౭౪ ॥ భగవానపివిపినసీమనివిచిత్యచిరతర మలబ్ధవత్సోపలబ్ధిఃపునరపిపులినోపకంఠ మాసాద్యతత్రవ త్సపాలానప్యనవలోకయన్ ముహూర్తమాత్రమివచి త్రీయమాణచిత్తస్సకలమేతదపికమలసంభవదంభసంభూ తమితిదివ్యచక్షుషా సాక్షాత్కుర్వాణస్తత్క్షణమేవతదుభ యాత్మకమాత్మానమకల్పయత్ ॥ ౭౫ ॥ వ॥ వత్సాస్తేవత్స పాలాయదుతనయమయాస్స్వాయమాపాద్యసద్మస్వంస్వం ప్రేష్ణప్రరోహంపరిపుపుషురమీపూర్వవత్సవస్వమాతుః। యావత్సంవత్సమేవంవిహరణపరతామస్య గూఢామవా

విఘటనంగర్వాతిశయనాశనం॥ని॥సంభారస్సంభృతౌగణఇతివిశ్వః - భూ యోపిపునరపివిభావయితుకామోదిదృక్షుశ్చిత్రీయమాణచిత్తోవిస్మితమనాః నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితిక్యచ్ - తదుభయాత్మకంవత్సవత్సపాలమయం

యావత్సంవత్సం సంవత్సరపర్యంతం॥ని॥ సంవత్సశ్శారదోవత్స ఇతినిఘంటు సారే॥ని॥ వత్సరేకుటజేవత్స ఇతిభాస్కరశ్చ॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ గవామితి॥ నిరవధిం ప్రేమాణం నిపీయపరప్రేమాస్పదత్వం దృష్ట్వేత్యర్థః-నిరచినోదితి-ఇదానీం గావోగోపాలాశ్చస్వస్వాపత్యేషు పరమప్రేమకుర్వంతి- పూర్వంతు ప్రేమమాత్రం పరమప్రేమాస్పదత్వంచస్వస్వాత్మన్యేవఘటతేనతుజాయాపుత్రాదేః- కృష్ణస్యతు పరమప్రేమాస్పదత్వంయుజ్యతే-స్వస్వాత్మాభిన్నత్వాత్ - అతఏవతేవత్సావత్సపాలాశ్చసర్వేమురరిపుమయా ఇతినిర్ధారితవానిత్యర్థః॥ ౭౭॥ చతురానన ఇతి॥ యథాపురం పూర్వవత్॥ ౭౮॥ అ॥ అథ

గాఢ(ద్రా)మోవా నైవచిత్రం వికృతిరుదభవత్తేషు నప్రాగ్దశాయాః॥ ౭౬ ॥ గవాం గోపాలానామపి నిజనిజాపత్యవిషయేనిపీయ ప్రేమాణం నిరవధిమనాస్వాదితచరమ్ । బలో విస్మేరాంతఃకరణసరణిర్వత్సవిసరౌ కథంచిత్తానేతాన్మురరిపురివ తాన్నిరచినోత్॥ ౭౭ ॥గ॥ చతురాననో౽పిసంవత్సరావసానే వసుమతీమవతీర్య యథాపురమేవ విహరమాణాన్సవత్సాన్వత్సపాలానవలోకయన్కిమపి మోహాగహనమవగాహ్య యాథార్థ్యమవగంతుమసమర్థః పురుషోత్తమమస్తౌషీత్॥ ౭౮॥ తథాహి॥ వ॥ జగజ్జీవాభేదస్ఫుటనపరయా వశ్రుతిగిరా నిరస్తం ద్వైతంతే స్వగతమపి నైవా

పంచభిర్లోకైస్తౌతి॥ జగజ్జీవేత్యాదిభిః॥ జగజ్జీవాభేదో జగదభేదో జీవాభేదశ్చ తస్యస్ఫుటనపరయా విజాతీయ జగదభిన్నం సజాతీయాభిన్నంచ బ్రహ్మేతి ప్రకటయంతీత్యర్థః-శ్రుతిగిరా-ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మేతి శ్రుత్యాతే స్వగతం ద్వైతం భవోద్విత్వం చేతివ్యజ్యతే- నిరస్తం ఇదం నైవాద్భుతం అయంచశ్రుత్యర్థః- సర్వైర్వరపిజ్ఞాయత ఇత్యర్థః-తథాపిత్వయిపంచజనతామానుషత్వం॥ని॥ స్యుఃపుమాంసః పంచజనాః పురుషాః పూరుషానర ఇత్యమరః అన్యత్ర పంచసంఖ్యాయుక్తజనాః పంచజనా ఇతి మధ్యమపదలోపిసమాసః తేషాంభావస్తత్తాచ-ప్రాగ్భ్యాం భజతీతియత్ - తస్మాయాకబళితస్యా

దామస్మాకం వంచనకళాప్రతారణచాతురీ - యస్మిన్ ద్విత్వమేవ శ్రుత్యా
నిషిధ్యతే-తస్మిన్ పంచజనత్వమత్యంతాసంభావితం తథాపి తత్ప్రకటనం వం
చనైవేత్యర్థః - వస్తుతస్సచ్చిదానంద విగ్రహస్యైవ ప్రాకృత శరీరభా
క్త్వం నాస్త్యేవ తథాపి మానుషవేష భాగినా స్వాభిమానాయా మోహితా
స్మ ఇతి పరమార్థః ॥ ౭౮ ॥..............................
సత ఇతి॥ హరే తవ సాక్షాత్కారాజ్జాయమానం ఫలం సతః సత్యస్య దుఃఖస్యాం
తో నాశో న భవతి॥ ని॥ సత్యే సాధౌ విద్యమానే ప్రశస్తే చార్చితే చ సదిత్యమరః-
తరతి శోకమాత్మవిదితి శ్రుత్యా జ్ఞాననివృత్త్యర్థే నావగతస్య శోకస్య శుక్తి
రూపవదన్యథాత్వేన సత్యస్య దుఃఖస్యైవాభావాదితి భావః - అసన్నిధ్యా
భూతం సుఖం వా న భవతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య సురూపసుఖాభివ్యక్తిఫల
కత్వేన విషయవత్ క్షుద్రసుఖజనకత్వాభావాదితి భావః - యద్వా అసదవి

దృతమిదమ్। తథాపి ప్రాగల్భ్యం త్వయి భజతి యత్పంచజన
తా తదస్మాకం మాయాకబళితహృదాం వంచనకలా॥ ౭౮ ॥
సతో దుఃఖస్యాంతో న హి సుఖమసద్వా తవ విభో ఫలం సా
క్షాత్కారాదపి తు నిజరూపేణ భవనమ్। అమత్వేదంతత్త్వం

ద్యమానం సుఖం వా న భవతి కంఠచామీకరన్యాయేన నిత్యసిద్ధసుఖస్యావిర్భావ
మాత్రం న తు తత్త్వసాక్షాత్కారేణావిద్యమానః కశ్చిదానందో జాయత ఇతి
భావః అపి తు నిజరూపేణ స్వస్వరూపేణ భవనమవస్థానం కాల్పనికం జీవత్వవే
షమపహాయ చిదానందలక్షణేన స్వస్వరూపేణావస్థానమిత్యర్థః- ఇదం త
త్త్వమమత్వా తత్త్వమజ్ఞాతమితి పశ్చాత్తాపం ప్రాప్యేత్యర్థః- కిమప్యనిర్వ
చనీయం ఫలం మోక్షాఖ్యముద్దిశ్య అపేత్య భజతాం సేవమానానామ నిష్ప
న్నతత్త్వజ్ఞానానాం-అనుదరా కన్యేతివదీషదర్థే పిసమాసః ప్రాంతే సమా
ప్తినిష్పత్త్యనంతరం ఉపనతాయాః ప్రాప్తాయాః భ్రాంతేరవిద్యాకృతస్య
దేహాదిష్వహమితి భ్రమస్య విలయో నివృత్తిః ఫలమితి పరమార్థః-వ్యాం
గ్యార్థస్తు - తవ సాక్షాత్కారాత్ దర్శనాత్ఫలం సతో విద్యమానస్య దుః
ఖస్యాంతో నాశస్స భవతి - అనేన అనిష్టనివారణరూప పురుషార్థాభావ

ఉక్తః ఆసదవిద్యమానంత్వదాశ్రయణాత్ పూర్వమవిద్యమానమిత్యర్థః - సుఖం వా నభవతి త్వదాశ్రయణానంతర మపూర్వ విషయాలాభేన తత్ప్రియుక్తసుఖం నాస్తీత్యర్థః-యద్వాఅసత్తుచ్ఛం వా సుఖంనభవతికిముతమహా సుఖమితిభావః-అనేనఇష్టప్రాప్తిరూపపురుషార్థాభావఉక్తః - అపితు నిజరూపేణభవనమవస్థానంత్వదాశ్రయణాత్పూర్వం యాదృశమవస్థానం తాదృశమేవావస్థానమిత్యర్థః- గృహాలంబికుమారీవన్నైధతేనచశుష్యతీతి న్యాయాదితిభావః-కిమపిమరు మరీచికాజలవదసంభావితం ఫలముద్దిశ్య భజతాంసేవమానానాంఅబోధానాం పరకీయ కపటమజానతామిత్యర్థః - ప్రాంతేచిరసేవాకృతనివేదానంతరం ఉసనతాయాః ప్రభుణా పునఃపు

కిమపిఫలముద్దిశ్యభజతామబోధానాంప్రాంతే ఫలముప

నతభ్రాంతివిలయః॥౭౦ ॥ పురాణస్త్వంమాయాతవచగృ

హిణీత్వంచనితరామసంగస్సాపిత్వాంస్పృశతి నకదాపిప్ర

ణయతః । తవేయంసాన్నిధ్యాత్పరమపితుమాతేజగదితిప్ర

సః క్రియమాణైశ్శుష్కప్రియైరుత్పన్నాయాఇత్యర్థః - భ్రాంతేలుబ్ధప్రభువిషయకదాతృత్వభ్రమస్యేత్యర్థః- విలయో నాశః ఫలంచాతృత్వభ్రమనివృత్త్యనంతరంనిరర్థకసేవాప్రవృత్త్యభావాద్భ్రమనాశస్యఫలత్వమితిభావః॥౭౦॥పురాణఇతి॥త్వంపురాణః అనాదిఃతవ గృహిణీమాయాచ పురాణీప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపీతివచనాత్-త్వంనితరామ సంగశ్చ॥ ౫॥ అసంగోహ్యాయంపురుషఇతిశ్రుతేః-సాపిమాయాపిత్వంప్రణయతఃస్నేహాత్ కదాచిదపినస్పృశతిమాయాయాస్స్వాశ్రయాధీనత్వస్యేతరవ్యామోహకత్వస్యచప్రసిద్ధత్వాత్ అపితుఇయంమాయాతవసాన్నిధ్యాత్పరంసన్నిధిమాత్రాదేవహేతోర్జగత్సూతేకల్పయతి- అయమర్థః-తవస్నిర్వికారస్యాపితవసన్నిధిమాత్రేణజడాపిమాయాజగత్కల్పనసమర్థాభవతీత్యర్థః-ఇత్యయంప్రవాదఃనిశ్చితధియాంజ్ఞానినాంమిథ్యానకథంభవతుపామరదృష్ట్యైవప్రపంచస్సత్యఃతాత్త్వికదృష్ట్యాతుమిథ్యైవేతి పరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- త్వంపురాణోవృద్ధఃతవగృహిణీచవృద్ధేత్యనేనఉ

ఛయోరపి ప్రజోత్పాదనానర్హా తా నూచితా క్వచిద్వృద్ధానామపి రిరంసా దృశ్యతే - తవతు సాపి నాస్తీత్యాహ - అసంగ ఇతి - మాస్తు తవానురాగః స్పృహా జీరిరంసుశ్చేత్ప్రజాసంభవేత్తదపి నాస్తీత్యాహ - సాపి త్వామితి - కదాచిన్నస్పృశతి సంభోగవార్తా తు దూరత ఏవేతి భావః - అపితు తవ సాన్నిధ్యాత్పరం జగత్స్యాత్తే జగచ్ఛబ్దేన తత్త్వాజనా లక్ష్యంతే తేన చ బహుప్రజత్వం వస్తు వ్యజ్యత ఇతి జహల్లక్షణామూలో వస్తుధ్వనిః-ఇత్యయం ప్రవాదో నిశ్చితధియాం తత్త్వమిథ్యావివేచనచతురాణామిత్యర్థః - మిథ్యా కథం న భవతు మూఢాస్తు కిం కిం న సంభావ్యంతి ఇతి న్యాయేన తదపి సత్యం మన్వతే న తు సుధియ ఇతి భావః ౭౧॥ మన ఇతి । స్వైరం యథేచ్ఛం లోకే విహరత్ - భ్రమ్యద్విషేష్వమితి యావత్ - మనః ఉపరుధ్య అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాముపరతవృత్తికం కృత్వేత్యర్థః - అమితఫలే మోక్షాఖ్యే ఆశాం ప్రకల్ప్య ముముక్షోర్యో

వాదోఽయం మిథ్యా భవతు కథం నిశ్చితధియామ్ ॥ ౭౧ ॥ మన
స్స్వైరం లోకే విహరదుపరుధ్యామితఫలే ప్రకల్ప్యాశాం
బోధాంకురభరణకృత్యే నియమయన్ । ఫలం భుక్తేర్యత్స్యా
న్మృతమయమముష్మాంత్తే జడమితి ప్రతార్యేదం మాయా కథమి

మనోధర్మత్వాదితి భావః - బోధాంకురస్య జ్ఞానాంకురస్య షడంగాద్యుపజన్యస్యాపాతబ్రహ్మజ్ఞానస్యేత్యర్థః - భరణకృత్యే పోషణవిధౌ నియమయన్ నియుక్తం కుర్వన్ ఉత్పన్నోఽపి జ్ఞానాంకురో మనస్స్థైర్యాభావే నశ్యతీతి భావః - తస్య జ్ఞానాంకురస్య సంబంధి అమృతమయం మోక్షరూపం ఫలం ప్రాంతే జడమితి మోహోరిదం మనః ప్రతార్య భుక్తేర్మోక్షదశాయాం కతకరేణున్యాయేన జడస్య మిథ్యాభూతస్య చ మనసోఽపి నాశాదితి భావః - తవ మాయా కథం సివత్యాత్ - న కథంచిదిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - స్వైరం లోకే విహరత్ తత్ర తత్ర యథేష్టసంచారేణోదరభరణం కుర్వాణమిత్యర్థః - మన ఇత్యనేన కశ్చిత్పురుషాకారరహితో జనో వ్యజ్యతే - అమితఫలే ఆశాం ప్రకల్ప్య అంకురరక్షణే కృతే తవ మహాన్ లాభో భవిష్యతీతి ఆశాముత్పాద్యేత్యర్థః - నియమయన్ అనన్యవ్యాపారతయా తత్రైవ స్థాపయన్నిత్యర్థః - తస్య జ్ఞానాం

కురస్యఅమృతమయమితిమధురమిత్యర్థః - ఫలంఉపాంతేఇదంమనఃజడం ప
రకీయకపటానభిజ్ఞమితిమత్వా పరిత్యక్తంతవమాయాకపటః॥ ని॥ వం
చనాదంభహింసాసుమాయామాయోస్త్రీయాముభేఇతిభాస్కరః-జనైః
కథమివనివర్త్యతే పరహృదయస్యాపరిత్యక్తత్వాదితిభావః॥ ౨-౨॥ పురాణ
ఇతి॥ త్వంపురాణఇత్యనేనభోగానర్హశరీరతాసూచితా - జాయాఅ
నపాయితయాపత్నీభూతాప్రకృతిర్మాయాఅసతీఅపరమార్థభూతాఅ
స్యజాయాయాఃప్రకృతిఃస్వభావఃఅసతీదుష్టాఅనేనఅనుకూలదాంపత్యా
భావస్సూచితః-త్వత్తోజాతానిఖిలాఆకాశాదయఃపదార్థాజడాఃఅస్యా
త్రత్వత్తోజాతాస్సుతా ఇత్యర్థః జడాఃవామదక్షిణహస్తానభిజ్ఞాః॥*॥పుత్ర
శ్చతుర్రపండితఇతిన్యాయాదిదమతిదుఃఖావహమితిభావః-ఇతిహేతోఃజగ

వనివర్త్యతేతవజనైః॥ ౨-౨॥ పురాణస్త్వం జాయాప్ర
కృతిరసతీహంతనిఖిలాజడాస్త్వత్తోజాతాఇతితవజగత్యా
అపివిభోః। నసంసారేసౌఖ్యంయదిహరుచిముచ్చాం విఘ
టయన్ కరోషిత్వత్తుల్యంశ్రితమపినవీనంతు తదిదమ్॥౨-౩॥
తవాపాంగైస్తుంగైస్సరసిజవిలాసప్రతిభటైర్దయాసా

త్యాలోకస్యభువశ్చ॥ని॥జగతీభువనేక్ష్మాయామితివిశ్వః-విభోరపితవసంసా
రేసౌఖ్యంసుఖమేవ-స్వార్థేష్యఞ్-నాస్తి-భూపతేరపిజాయాపుత్రాద్యాను
కూల్యమూలకంహిసంసారసుఖమితిభావః-స్వరూపానందభరితస్యతవపర
మాత్మనఃతుదరింసంసారసౌఖ్యంనాస్త్యేవేతిపరమార్థః-చిత్రంత్వేతదిత్యా
హ-ఇహసంసారేఉచ్చామధికాంరుచిమభిరతింవిఘటయన్నాశయన్ శ్రి
తమపిత్వత్తుల్యం కరోషీతియత్ త్వత్సాయుజ్యందదాసీతి యదిత్యర్థః -
అన్యత్ర త్వత్తుల్యంకరోషి త్వామివసంసారసుఖరహితంకరోషీతియత్-స్వ
యంనష్టఃపరాన్నాశయతీతిన్యాయాదితిభావఃతదిదంతునవీనంచిత్రంనకశ్చి
దపిసేవకస్యస్వపదందదాతిత్వన్తుతథాకరోషీతివిచిత్రమిత్యర్థః- అన్యత్రఈ
దృశీపునరసూయానక్వాపిదృష్టచరీతిభావః॥౨-౩॥తవేతి॥ దయయాయాఆసా
ర్ద్రైర్ధారాసంపాతైరితిశేషః అభేదోక్తిః ప్రతప్తంపశ్చాత్తప్తంమా మపాం

హైస్సిక్తం విరచయేత్యన్వయః॥ ౮౪॥ విరించిరితి॥ దదాతీతి దాయః - శ్యాద్వ్యధే త్యాదినాణప్రత్యయః॥ ౮౫ కరుణేతి॥ వరుణాలయస్సముద్రః॥ ౮౬॥ అథేతి॥ శుండాలోగజః కల్లోలమాలికాసుయత్సలిలం సవిలాసముచ్చలితాః సితపత త్రిహంసాః తేషాం పతత్రిసంరంభః పక్షవిక్షేపః ఉరగపరివృఢవివర్తీ

రైస్నారై రమృతరసకల్లోలమధురైః। ప్రతప్తం సిక్తంమాం
విరచయయదజ్ఞానవిధయాకృతం వాచాపల్యంతదపి సపది
క్షామ్యతుభవాన్ ॥ ౮౪ ॥ విరించిశ్శ్రీయస్సాందాయం
ధ్యాయం త్రిజగతామపి । స్తుత్యైవమఖిలేశానమగమత్స్వధ
మాత్మనః ॥ ౮౫ ॥ కరుణావరుణాలయస్తతోసౌహరిరా
శ్వాస్యవయస్యవత్సపాలాన్ ॥ వ్రజమాపతదాపదానమ
స్యవ్రిజసీమ్ని ప్రససార విస్మయాయ ॥ ౮౬ ॥ ౫ ॥ అథక
చాచనవిపినశుండాలశుండాఘాతసముద్ఘూర్ణమాననానా
నోకహనివహాశిఖరకుసుమ కోటరోదర సముచ్చరదమంద
మకరందబిందుసందోహమేదురీభూతైః కళిందనందనాక
ల్లోలమాలికాసలిలసవిలాసోచ్చలితసితపత్ర పతత్రిసంరంభ
సంభూత తుషారపృషత్కదంబకరంబితాకారైరురగపరి
వృఢవివర్తీభూతసంకర్షణసంసేవనాయమలయశైల వే
లానివాసినీభిరురస్సరవిలాసినీభిరాదరాదివసమీరితైరుదర
విసరదాసవాస్వాదమదశబ్దాయమానచంచరీక నిచయావా
చాలితవికచకుటజచాంపేయమచకికాపరిచయసముదం
చితామోదైర్వనదేవతావదనమారుతపరీరంభజృంభితై
ర్బాలానిలైరుపలాల్యమానంనందనమివహరినందనసదను

భూతేతి - శేషావతారఇత్యర్థః ॥ సమీరితేతి ॥ ప్రియస్యః ప్రియాయ శ్లాఘ్యవస్తు ప్రేషయంతీతిభావః - ఆసవోమకరందః శబ్దాయమానాః శబ్దం కుర్వాణాః - శబ్దవైరకలహేత్యాదినాకర్మణిక్యఙ్ ॥ హరినందనమితి ॥ హరిరింద్రః కృష్ణశ్చ తంనందయతీతితథోక్తంసరభసంశీఘ్రం సహర్షంవా॥

ని॥ రభసో వేగహర్షయోరితి భాస్కరః- అత్ర విపినకుండాలేత్యాది విశేషణ
బలాత్తదాఘ్రాతజనితమాంద్యం తదీయమదగంధమిశ్రితత్వం చ వ్యజ్యతే- క
ల్లోలమాలికాసలిలేత్యనేన హంసానాం తలగతజలసంబంధస్యాపి లబ్ధ్వా బిం
దూనామతిశీతలతా వ్యజ్యతే॥ ౮౭ పూరయన్నితి॥ రోషనాడింధమైః రోషాశ్రయీ
యీభూతసిరాభేదకైః రోషోత్పాదకైరితి యావత్- నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్
ప్రత్యయః॥ * ॥ పశ్యేతారుచయః పతంగదృషదామాగ్నేయనాడింధమా
ఇతి మురారిప్రయోగశ్చ- వయస్యానాం మిత్రాణాం॥ ని॥ స్నిగ్ధో వయస్యస్సవయా

గ్రహమివ సకలఫలాస్పదం బృందావనాంతరాళగతం తాళ
విపినమనుచరసమభ్యర్థనాభిస్సంకర్షణమధుసూదనౌ సరభ
సమభజతామ్ ॥ ౮౭ ॥ తత్ర ఖలు ॥ వ ॥ పూరయన్నారవై
ర్వ్యాతురోషనాడింధమైర్వనమ్ । రామస్సవయసాం తుష్ట్యై
ఫలభారమపాతయత్ ॥ ౮౮ ॥ తత్ర తాలఫలపాతనజన్మా
కోప్యభూచ్చటచటధ్వనిరుచ్చైః । తన్నిశమ్య కుపితః ఖర
రూపీ ధేనుకస్సపదిసన్నదధేపి ॥ ౮౯ ॥ అసౌ వత్సాపాయ
వ్యథితహృదయో ధేనుపదభృత్పదం వత్సస్యైవ ప్రారిత మధ
నిస్యై హాలభృతా । శశంసుస్తే బాలాస్తదనుకృతసాకూతహ
సితా బలం హర్షోత్కర్షాదసురపు బలజన్యైకఫమితి ॥
౯౦ ॥ గ ॥ తదను తదనుచరనికరమపి ఖరతరభైరవవేషభీ

ఇత్యమరః॥ ౮౮॥ ౮౯ అసావితి॥ ధేనుపదభృత్ అసౌ అసురః ధేనుకపదే ధేను
పదసద్భావాదితి భావః- వత్సాపాయేన వత్సాసురనాశేన వ్యథితహృదయః
ఖిన్నః- ఏకకార్యపరత్వాద్ధేనుకవత్సాదీనాం సఖ్యమితి ధ్యేయం- హాలభృతా
రామేణ వత్సస్యైవ పదం నిన్యే- వత్సాసురవన్మారిత ఇత్యర్థః- వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- ధేనుపదం ధేనుత్వం బిభర్తీతి ధేనుపదభృత్ ధేనురిత్యర్థః- వ
త్సాపాయేన తర్ణకవిరహేణ- వ్యథితహృదయేతి లింగవిపరిణామః- హాలభృ
తా కృషీవలేన వత్సస్యైవ పదం స్థానం నిన్యే- పశ్చాద్యోజితేత్యర్థః- బలజ
య్యాః బలభద్రవ్యతిరిక్తజన్యాః బలజయ్యశ్చ- సమూలకాషంకషతాంస

మూలఘాతం జఘ్నతురిత్యర్థః - నిమూలసమూలయోః కష ఇతి ణముల్ ప్ర-
యుక్త్వా విధ్యనుప్రయోగః ॥౯౧॥ తత ఇతి॥ పృథగ్జనేన మూర్ఖేణ నీచేన వా॥ వి॥
మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనావిత్యమరః - భుజంగేన కాళీయేన కదర్థ్యమానాం వి-
షప్రక్షేపాదినా కలుషీక్రియమాణాం - ప్రకృత్యా అమలాం నిర్దోషాం
స్వచ్ఛాం చ పావనియామకస్య యమస్య సహోదరీం యమునామిత్యర్థః - గో-
ప్తుం రక్షితుం కాళీయనాశనేన సుప్రవేశాం కర్తుమిత్యర్థః - పురుషోత్త-
మః కృష్ణః ప్రతస్థే - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరోపకారశీలతయా పురుషశ్రేష్ఠః

ఫణమతి కోషణౌ రామకేశవౌ సమూలకాషమకషతామ్ ॥
౯౧ ॥ ప ॥ తతో భుజంగేన పృథగ్జనేన కదర్థ్యమానామ-
మలాం ప్రకృత్యా । సహోదరీం పావనియామకస్య గో-
ప్తుం ప్రతస్థే పురుషోత్తమ స్తామ్ ॥౯౨॥ గ॥ తత్క్షణమేవ ఖరతర-
కిరణకిరణసంపాతసంపాదితపరితాపాతిరేకసముదితోద-
న్యాతిప్రసంగతయా కాళీయవ్యాళనిష్ఠ్యూతనిరర్గళగరళ-
శబళిత కళిందనందనా సలిలరసమాస్వాద్య మూర్ఛాలే-
షు సవత్సేషు వత్సపాలేషు ॥ ౯౩ ॥ ప॥ కారుణ్యామృతపూ-
రసారభరితైః స్తుంగైరపాంగైర్ముహుస్సంసిచ్య స్వపదాం-
బుజైకశరణాన్ సతాన్ సముజ్జీవయన్ । మధ్యేయామునవా-
రి ఘోరగరళజ్వాలావలీఢాంతరం సాపత్నం సద్మ వివేశ సా-
లశిఖరాల్లీలాకులో యో హరిః ॥ ౯౪ ॥ స్వభవనపరిభవసం

కశ్చిత్ - భుజంగేన విటేన కదర్థ్యమానాం భోగాయ నిబధ్యమానాం ప్ర-
కృత్యా అమలాం పతివ్రతాం పావనియామకస్యేత్యనేన స్వయమేవ కేవలం
న ధర్మతత్పరః కింతు పరానపి పాపాన్నివర్తయతీతి కశ్చిత్పురుషధౌరేయో వ్యా-
జ్యతే తస్య సహోదరీమిత్యనేన సత్కులోత్పన్నేతి వ్యజ్యతే - తాం గోప్తుం విట-
హననేన తస్యాః పాతివ్రత్యం రక్షితుమిత్యర్థః - ప్రతస్థే ॥౯౨॥ తదితి॥ ఉదన్యా-
తిప్రసంగః పిపాసాతిశయః - మూర్ఛాలేషు మూర్ఛితేషు ॥౯౩॥ కారుణ్యేతి॥
సాలశిఖరాదితి సాలశిఖరమారుహ్యేత్యర్థః ల్యబ్లోపే పంచమీ - లీలాసాంగ లా

యఆశ్రయః॥౯౫॥శౌరిరితి॥చక్రిణోరితి-కృష్ణకాళీయయోరిత్యర్థః॥ ని॥చక్రి కృష్ణైకలాలేపహా ఇతిభా...రః-సర్పయోరితివ్యాఖ్యాతే అత్రలోకోక్తిరలం కారః॥*॥లోకప్రవాదానుకృతిర్లోకోక్తిరితివర్ణ్యతే ఇతిలక్షణాత్॥౯౬ స్పందితుమితి ॥ చలితుంకథంయుజ్యతామితి - అచింత్యశక్తిత్వాదితిభావః ॥ ౯౭ ॥ తదేతి ॥ జడధియోబాలావత్సపాలబాలాః తస్మిన్కృష్ణే విషయే అరిపరిభవంకాళీయకృతతిరస్కారబంధంరజ్జుకల్పసర్పశరీరకృతవేష్టనంతత్ తత్కృతం దృఢబంధనకృతందుఃఖ మోహాదజ్ఞానాత్ ...మన్యతమవిది

భవరోషాదాయా...థా శుభుజగేంద్రః । మురరిపు...వి
రచరితోఘూరాకారైర్దంశదశనైశ్చ॥ ౯౫ ॥ శౌరిరా
పనభుజంగవిషాగ్ని జ్వాలజాల జనితాంపరిభూతిమ్ । చ
క్రిణోర్యదిపరస్పరయు...ంత్యోళతోహీనతదాన్యతరాస్తిః॥
౯౬॥ స్పందితుంసనశశాక తదైవశ్రీపతిర్భుజగభోగపిన
ద్ధః। చిత్రమేవతదిదంకథమస్మిన్యుజ్యతాంభుజగభోగజబం
ధః॥౯౭॥తదాబాలాస్తస్మిన్నరిపరిభవంబంధముపేక్ష్య కృతం
దుఃఖంమోహాద్వితథమవిదిత్వాజడధియః। కథంవాముక్తి
స్స్యాత్కథమివతదధ్యక్షజనితం సుఖన్నశోకోవా విరమతు
కథంవేతివివశాః ॥ ౯౮ ॥ ౫ ॥ భగవానపికంచితాకాలమ
బలభావమభినీయ నితాంతచింతాదంతురితాంతరంగేషు

త్వా ముక్తిస్స్యాత్కథం గ...నివృత్తిఃతదధ్యక్షజనితంసుఖం ఆపాదమస్తకం సర్పవేష్టితతయాదుర్దశస్యకృష్ణస్యదర్శనజన్యఆనందశ్చకథం స్యాత్ శోకోవాకథంవిరమత్వితివివశాఃజాతా ఇతిశేషః - వ్యంగ్యార్థస్తు- జడధియఃఅపరిశుద్ధాంతఃకరణాఃఅతఏవబాలాఅజ్ఞాఅస్మిన్జీవేఅరిపరిభవంకామక్రోధాదిపారవశ్యంబంధంకర్మాధీనతాంతత్కృతందుఃఖంచమోహాద్వితథమన్యతమవిదిత్వాముక్తిరవిద్యానివృత్తిఃకథంస్యాత్ తదధ్యక్షజనితంతత్వదార్థసాక్షాత్కారజన్యంసుఖంకథంస్యాత్ శోకోవాబడబానలసదృశఃకథంవిరమత్వితివివశానిర్విణ్ణా ఇత్యర్థః॥౯౮॥భగవానితి॥ చరణఘాతమాహాత్మ్యపా

దేనహత్యేత్యర్థః-కరణేహనఇతిణముల్ ॥౯౯॥ తత ఇతి ॥ అనాశ్వదితినుస్తుతౌలు
ఙ్ ॥౧౦౧॥ గజేంద్రమోక్షణకాలే కృపాంస్తౌతి ॥ ప్రియామితి ॥ యయా కృప
యా నిభృతం వినీతం ॥ని॥ నిభృతవినీతప్రశ్రితాస్సమా ఇత్యమరః ॥౧౦౨॥ దీనా
త్మనామితి ॥ దీనాత్మనామపరాధ ఏవ రీతిర్లోకే హావిశేషః ॥ని॥ రీతిః స్త్రియామా
రకూటమిత్యమరః- తావకస్త్వదీయః నిత్యసిద్ధో నిరుపాధికః రసోఽనురాగః కృ

సహచరేషు సచమత్కారముత్ప్లుత్యముహుర్ముహుశ్చర
ణఘాతమాహత్య చ భుజంగమతిమాత్రమసమర్థం సమర్థ
యామాస ॥౯౯॥ తతః ప్రియాణోన్ముఖప్రాణం ప్రాణే
శం నిరీక్ష్య తదంగనాజనస్సరభసమధోముఖం శరణమభజత స
వినయమనామృచ్ఛ ॥ ౧౦౦ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ కృతం మాత్స
ర్యేణ స్మరణమపి నిర్వాణకరణం హకత్యన్యోద్దేశాద్గ్రహణ
మపి నామ్నో భవభయమ్ । పయో వా పత్రం వాహితమహ
హ భక్తైరుపహృతం హరే పారం విద్మో న తవ కరుణాయా ని
రవధేః ॥ ౧౦౧ ॥ ప్రియాం ప్రాణప్రాయాం క్షణమపి వి
నా భావవిరసాం యయా హిత్వా యానం నిభృతమనుజీవి వ్ర
జమపి । అయాసీస్సంభ్రాంతస్సపది కరిదీనారవభరైర్మహా
ప్రేశ్రీయస్సాస్సఫలతు తవ కారుణ్యలహరీ ॥ ౧౦౨ ॥ దీనా
త్మనాం తావకనిత్యసిద్ధరసప్రభావాదపరాధరీతిః కల్యాణ
భావాయ న కల్పతే చేదనర్థలాభః కథమస్తు వార్యః ॥౧౦౩॥

అనాత్మజ్ఞస్తాన్నేశు చ మయి యమయాసీర్విభురితి స్వరూపం మ
త్వా తే సపది పరిపృష్ఠాత్యపశమమ్ । పరీభావం శోకైర్యదిసపున
ష్పేతియావత్ - తత్ప్రభావాత్కల్యాణభావాయ కల్యాణోత్పత్తయే న కల్పతే
న సంపద్యతే చేదనర్థలాభః అనిష్టావాప్తిః- కథం వార్యోఽస్తు దీనకృతా అప
రాధాస్త్వత్కృపాబలాదపరాధతామపహాయ ఉపచారా ఏవ భవంతి- అ
న్యథా ప్రతిపదమనాథాస్సంభవేయురితి భావః- వ్యంగ్యార్థస్తు- దీనాత్మ
నాం దరిద్రాణాం అపరాధ ఏవ రీతిర్లోకే హాః తావకో యో నిత్యఅష్యుయ్యా

సిద్ధరసః సిద్ధపారదః తత్ప్రభావాత్తత్సంపర్కమాహాత్మ్యాత్ కల్యాణభావాయ సువర్ణాయ న కల్పతే చేత్-అనర్థలాభః ద్రవ్యలబ్ధ్యభావః కథం వార్యోస్తు న కథంచిదిత్యర్థః॥ ప్రతీతిః ప్రసిద్ధిః॥ని॥ ప్రతీతః ప్రథితఖ్యాతవిత్తవిజ్ఞాతే మనీషిత ఇత్యజయ్యః॥౧౦౩॥౧౦౪॥స ఇతి॥ భోగిచూడామణిస్సర్పరాజః భోగైకతత్పరశ్చ భోగిన్యో భుజంగ్యః భోగాముకురాలా స్త్రియశ్చ॥ని॥భోగిన్యో నృపస్త్రియ ఇత్యమరః. ఏతదోర్భోగభాక్త్వం గరుడధ్వజస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత-జగదీశ్వరకృపాభావే కుతో భోగః ప్రత్యుత దుఃఖమేవ స్యాదిత్యర్థః॥అ

రద్యాపి భజతే ప్రతీతిః కేయం తే నిరవధికృపానీరధిరితి॥౧౦౪
స భోగిచూడామణిశేషపృథ్వ్యాం వయం చ భోగిన్య ఇతి ప్రతీతిః। ఘటేత నైతత్కిల భోగభాక్త్వం కృపాం వినా తే గరుడధ్వజస్య ॥ ౧౦౫ ॥ త్వయి నాథేపి జగతామమునా నస్సనాథతా। తేన నః కరుణాసింధో హరసౌభాగ్యవిప్లవమ్॥౧౦౬॥
౫ ॥ ఏవమభిధాయ బాష్పాయమాణనయనాభిరూష్మాయమాణహృదయాభిరజగరవధూటీభిరార్ద్రీకృత చిత్తవృత్తిః కారుణ్యకల్లోలమాలీ వనమాలీ తథేతి తత్క్షణమురరీకృత్వా క్షణముపసర్పతు పయోనిధిమిహానివసతు నిమిషమపి న భవానితి దండశూకమాదిశ్య సమాశ్వాస్య చ దూనమనుచరనికరమాత్మసదనమాససాద ॥ ౧౦౭ ॥ అథ కదాచిదుపచితరణకరణనిస్సాణరాణకల్పానల్ప శిలీముఖ పటల ఝుం

న్యత్రిభోగః సర్పశరీరం తద్భాక్త్వం గరుడధ్వజస్య గరుడనియామకస్యేతి యావత్-తస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత న కథంచిదిత్యర్థః॥౧౦౫॥౧౦౬॥ఏవమితి॥బాష్పాయమాణం. సాశ్రు ఊష్మాయమాణం సోష్మ-పరితప్తమితి యావత్ ॥*॥ బాష్పోష్మభ్యాముద్వమన ఇతి క్యజ్-అజగరవధూటీభిః సర్పయువతీభిః॥౧౦౭॥అథ గ్రీష్మం వర్ణయిష్యన్నాదౌ మలయానిలాన్వర్ణయతి॥అథ కదాచిదిత్యాదినా॥ఉపచితం వర్ధితం రణరణకం ఉత్కంఠా యేన స ఉపచిత రణరణకో మన్మథ ఇతి యావత్ - తస్య రణః కామయుద్ధమిత్యర్థః॥ని॥ ఆయలకము

తత్కాన్తాస్యాదుత్కలికారతిశ్చరణరణకమితి హలాయుధః ॥ * ॥ రణరణకవ్య
థాం బిభ్రదావర్తమానః ఇతిమాలతీమాధవే భవభూతి ప్రయోగశ్చ - వనదేవ
తాభిరివేతి - నన్వమీభృంగఝంకారాః కింతు వనదేవతాకృతకుశలప్రశ్నా ఇ
త్యుత్ప్రేక్షా - ఇవేనసహసమాసోఽపి క్వాచిత్కః - అతఏవ ఉద్బాహురివవామ
నః ఇత్యాదివ్యస్తప్రయోగః ఇతి కౌస్తుభకారః ప్రకృతేఽపి తద్వదితి ద్రష్టవ్యం -
భృంగఝంకారాణాం గీతత్వరూపణవద్వ్యక్తభాషణత్వరూపణమప్యస్తి -

కారకరంబితాకారతయా వనదేవతాభిరివ విహిత కుశలా
నుయోగాభిరుస్సేలితమల్లికామతల్లికా పాటలపటల పరిమ
ళపరిశీలన కషాయాభిరనవరత జాగరూక ధారా యం
త్రనిర్గళవినిర్గళద్వారిధారావిరచితలీలా విహారాభి
రతివేలతరళశిఖర తయా వనరాజిభిరివ సానందమభినంద్య
మానసమాగమాభిః ప్రతిదిశమశనాయితసరీసృపచర్వ్య
మాణతయైవవిరళప్రచారాభిర్మలయాచల బాలానిలమా
లాభిః కథంచన ధార్యమాణప్రాణప్రాణిసందోహాః స్వ
కీయ పరితాపాతిరేక మసహమానాభిరివ ప్రతి బింబదం
భాదభ్యంతరమవగాహమానాభిరహిమకర కిరణపరంప
రాభిర్మందోష్ణీకృతసకల సలిలాశయస్సముదంచిత మరుమరీ
చికాసలిలవీచికావిహారవైఖరీవిషయ పథికజనమనోరథవై
ధురీధురీణమధ్యందినవిజృంభణస్సముదితయా వనయోషా

యథానాగానం చే ॥ * ॥ మధురమివవదంతి స్వాగతం భృంగశబ్దైరితి - క
షాయాభిః సురభిభిః ॥ ని ॥ అస్త్రీ కషాయో నిర్యాసే సౌరభే రస రాగ
యోః । క్వాథే విలేపనే చాథ ద్రవ్యేస్యాద్దేశవాచ్యవదితి భాస్కరః -
ని ॥ కటుతిక్తకషాయాస్తు సౌరభేఽపి ప్రకీర్తితా ఇతి కేశవశ్చ - అ
నవరతజాగరూకం నిరంతరోద్ఘాటితద్వారం - అత్ర ధారాయంత్రే అచేత
నే జాగరణమనుపపన్నం సంతాపాతిశయం వ్యంజయతీతి జహల్లక్షణామూ
లవస్తుధ్వనిః - వైధురీధురీణం వైఫల్యసంపాదకం ॥ ని ॥ వైఫల్యేఽపి చ విశ్లేషే

విష్కరం విష్కభే త్రిష్వితి రభసః-పుష్పసమయో వసంతః ఆతపసమయశ్చ-
ని ।వసంతే పుష్పసమయః-స్యాద్రజః పుష్పమార్తవమితి చామరః- ఏతత్ప్రి
ధృతి వాక్యపంచకే పరిసంఖ్యాలంకారః- యువతీష్వేవ పుష్పసమయో నాన్య
త్రేత్యాదిపరిసంఖ్యానాత్ లక్షణంతు ॥*॥ ఏకస్య వస్తునః ప్రాప్తావనేకత్రైక
దా యదా. ఏకత్ర నియమస్సా హి పరిసంఖ్యా నిగద్యత ఇతి-శరదాయామః శ
ర్కాలభర్మవిజృంభణం వర్షదైర్ఘ్యం చ ॥ని॥ స్యాద్వృతౌ వత్సరే శరదిత్య
మరః - ప్రబలతరవిరోధేతి - హేమంతగ్రీష్మయోః శీతోష్ణప్రధానత్వేన

విశేషగవేషిత పుష్పసమయ శ్చిరతర విరహిణీజన నయన
మాత్రవిశ్రాంతవర్షసముత్కర్షః పితామహ పురుషా
యుష పూత్రావలంబి శరదాయామః ప్రబలతరసంభా
వితానర్థ పరి జిహీర్షయా తుషారగిరి కందరాంతరా
శ్రితపశ్చర్యాపర్యుత్సుక హేమంతసమయః తరుణీకుచకల
శసంఛన్న వాస్తవ్యశిశిరభావో భోజ్య విశేషవిరసపిపాసా
సమాకులసకలలోకతయా జీవనభావమంభస స్సమర్థయ
మానః క్రాయమాన నికాయ్యై కాయనవిలాసి జన చిరపరి
త్యాగకృతశోకాతిరేకాదివ బాష్పాపదేశేన నిరంతరనిస్సర
న్నిశ్వాసశ్వసనగర్భ భవనాభోగః పానకరసపానైకతాన
తాం పటీరపంకాలేపలోలుపతాం ప్రసూనశయనస్పృ
హాతాం ప్రపాసన్నివేశసాశయతాం వారివిహార సాదర

విరుద్ధత్వమితి భావః-తపశ్చర్యాపర్యుత్సుక ఇత్యనేన. హిమాద్రిగుహాస్వపి
తపః క్లేశసహిష్ణు ఇతి వ్యజ్యతే- శిశిరభావశ్శీతలత్వం శిశిరర్తు లీలా చ ॥ని॥ భా
వో బుద్ధి విభూత్యో చ యోనౌ లీలాపదార్థయోరిత్యమరశేషే - శీతకాలే
భవేదుష్ణముష్ణకాలేతు శీతలమితి వచనాదితి భావః - కాయమానం నామ ఉష్ణ
కాలే నలవప్త్రణాదినిర్మితం శిశిరోపచారబహుళం లీలాగృహం కా
యమానసమాభోగ ఇతి భోజః - బాష్పాపదేశేన ఊష్మవ్యాజేన నిరం
తరనిస్సరన్నిశ్వాసశ్వసనో యస్య స తథోక్తః ఈదృశో గర్భభవనాభోగో

యస్యేతిబహువ్రీహిః గర్భోఽబహువ్రీహిః- పానకరసేతి- ద్రాక్షామధూ
కఖర్జూరకార్కర్యైశ్చ సవర్షితైః॥*॥తుర్యాంశైఃకల్పితంపూతంశీతం
కర్పూరవాసితం-పానకంపంచసారాఖ్యందాహతృష్ణానివర్తకమిత్యు
క్తలక్షణేత్యర్థః- పటీరపంకశ్చందనపంకః తచ్చాలేపేలోలుపతామాసక్త
తాం॥*॥లోలుపోలోలుభోలోలూలంపటోలాలసోభిచేతియాదవః- తాళ
వృంతంవ్యజనంఅకించనోదరిద్రః సుభగంభావుకఃఅనుకూలః- కర్తరిభు
వఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితిసుభగపూర్వస్యభువఃఖుకఞ్-ఊష్మాగమఃగ్రీష్మః॥

తాం వారిజమాలాకుతూహలితాం నిశాకర కరాలోకకా
ముకతాంనిశాసమసుసముత్సుకతాంచ విషయలంపటా
నాంసంపాదయన్ సుభసలిలావగాహతయా సుగమసు
చ్ఛాయప్రవేశతయా పరిధాననిరపేక్షయా సుప్రాపప్ర
పాశిశిరపానీయతయా సుకరతాలవృంతతయాచకించిద
కించనజనస్యాపిభోగసుభగంభావుకస్సముదంచదాంతరప
రీతాపమాత్రపరిభూతవిరహిణీజనసత్వరపాత్రిణ హారణా
యబహిరపిసముస్మేషితోష్మాతి భూమిరూష్మాగమసమయ
స్సమజృంభత॥౧౦౭॥ తత్రచ। ఎ॥అయామయామభావేన
కృశాంగీ కామనీయకమ్। సకలా సకలా నాథా యామి
నీకామినీయయౌ॥ ౧౦౮॥ తస్మాధవబలాకాంతంబృందా
వనపదంతదా। శుశుభేనతథాప్యాసీద్వికస్వరపలాశతా॥

ని॥ ఉష్ణఊష్మాగమస్తపఇత్యమరః॥౧౦౭॥ అయామేతి॥ యామస్యదైర్ఘ్యా
భావేనహేతునేత్యర్థః- కృశాంగీసకళానాథాసచంద్రాప్రియసహితా
చకామినీకమనీయేతిభావః॥౧౦౮॥తదితి॥ మాధవ బలౌకృష్ణరామౌ తదా
గ్రీష్మేవికస్వరావిజృంభమాణాః పలాశాః క్రవ్యాదాయస్మిన్ వనేతే
స్వభావస్తత్తా॥*॥పలముస్మానమాంసయోరపీతిరుద్రః-రామకృష్ణనివాసభూ
మావతోరక్షఃప్రవృత్తిరితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-మాధవస్యవసంతస్య
బలేనశక్త్యాఆక్రాంతం.తథాపీతి- గ్రీష్మనిరసనేపివసంతోత్కర్ష ఏవేత్యర్థః-

పికస్వరపలాశతాసంఫుల్లపలాశ కుసుమవత్తానా భూదితి విశేషోక్తిః ॥ ౧౧౧॥ ఛిద్రైరితి॥ గాయకానాంముఖగతైఃవేణుచ్ఛిద్రేషు ముఖంక్షిప్త్వా గాయంతీతిప్రసిద్ధం- ఆగంతుకైస్సహజైశ్చ ఛిద్రైర్లక్ష్మీయాన్ భారహీనఃవంశో వేణుః తదాహరికరగ్రహణస్యానుభావాత్ శ్రుతింశ్రవణంప్రాప్తస్సన్ ముదంజనయతీతి నచిత్రం - వేణోరచేతనత్వేన స్వతోమంజుస్వనాభావేపి పరకీయ వ్యాపారేణవీణాదివత్కణప్రియంకరత్వంనచిత్రమిత్య

౧౧౦ ॥ బృందా వన పదే రమ్యే తదా విరహతో హ
రేః । వేణునాదవినోదేన కేవాన్తై వాలిహర్షితాః॥ ౧౧౧ ॥
స్థానేహీతత్ ॥ఛిద్రైర్ముఖహూ ముఖగతైరపి గాయకా
నామాగంతుకైశ్చసహజైబహుభిర్లఘీయాన్। వంశస్త
దాహరికరగ్రహణానుభావాత్ప్రాప్తశ్రుతింజనయతీతి
ముదంనచిత్రమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ ౫ ॥ తత్రైవగోరూపధారీప్ర
లంబనామాసిశాచరస్సంకర్షణమభిభూయ ధేనుకస్థిమ
లభత॥ ౧౧౩ ॥తదనుదందహ్యమానదావానలజ్వాలామా
లాపలయితేషుగోపాలేషు ॥ ౧౧౪ ॥వ ॥ హాకృష్ణహారామ
దయాపయోధేదీనార్తిహారిన్ శరణంభవేతి।ఆర్తప్రణా
దంకురరీవిరావసరూపమేషామశృణోత్స్మశౌరిః॥ ౧౧౫॥
శ్రీపతిశ్శ్రిత వాత్సల్యాత్కల్పాంతదహనోపమమ్ ।తదా
యోగబలాద్వహ్నిముపసంహరతిస్మతమ్॥ ౧౧౬ ॥ ఇత

ర్థః - వ్యాఖ్యార్థస్తు-గాయకానాందూషకాణాంముఖగతైః-ఉద్ఘోష్యమాణైరిత్యర్థః- ఆగంతుకైస్సహజైశ్చబహుభిశ్ఛిద్రైఃదోషైః లఘీయాన్శ్లాఘ్యః - వంశఃఅన్వయఃహరేర్యత్కరగ్రహణంతస్మిన్వంశేకన్యాగ్రహణమితియావత్ -శ్రుతింప్రాప్తస్సన్ ముదంజనయతీతి నచిత్రంఅత్యల్పోపివంశోమహద్భిస్సహసంబంధాచ్ఛ్లాఘ్యోభవతీతి భావః- అత్రవంశ శబ్దేన వేణుధ్వనిర్లక్ష్యతే॥ ౯ ॥యథా-అధ్మాయత పాంచజన్యఇతిమాఘే॥ ౧౧౩ తదితి॥దందహ్యమానః అతిశయేనదహన్॥౧౧౬॥ఇతర్త్రైరితి॥ఇతరైస్సమం ఇ

తరాని వేత్యర్థః-సన్నిధిస్థాగిరిప్రస్థానంతరభావిత్వాత్ప్రావృష ఇతి భావః-త
పేన గిరిప్రస్మేణ॥ని॥ ఉష్ణ ఊష్మాగమ స్తప ఇత్యమరః-తాపితాకిమిత్యుత్ప్రేక్షా॥
౧౧౭॥ నామోదితమితి॥ తదా వర్షాకాలే కాదంబః కదంబకుసుమసంబంధీ
ఉన్మేషో వికాసః తద్వైభవైః కిం వా నామోదితం న సురభితం॥ ని॥ ఆమోదో
గంధహర్షయోరితి విశ్వః-తథాపి కాదంబోన్మేషజ ఆమోదో నేతి విరోధః
కాదంబాః కలహంసాః తేషామున్మేషో విజృంభణం తజ్జన్యహర్ష ఆమోదః
నేతి పరిహారః॥ ని॥ కాదంబః కలహంసస్స్యాదిత్యమరః ॥ ౧౧౮ ॥ యదా
గతిరితి ॥ యదాగతిర్యస్యానుగమనం అయోగా విరహాః సతీప్రశస్తా పరోప

వైరస్సమమేపసన్నిధిస్థాకిముపర్షా అపి తాపితా తపేన । యు
జసా స్తనితచ్ఛలాదస్ఫుటంతీరుదతీవృష్టిమిషా త్తదావిరాసీత్॥
౧౧౭॥ నామోదితం తదా కిం వా కాదంబోన్మేషవైభవైః। చి
త్రింతథాపినామోదః కాదంబోన్మేషజోన్యదా॥౧౧౮॥
యదాగతిరయోగార్తవధూజనవినాశినీ। సాప్రావృషి ప్ర
వృత్తో వాతః కుతస్సోయం సదాగతిః ॥ ౧౧౯ ॥ మలినోప్య
తిచంచలోపి మేఘః కలయన్ సత్సు తిరస్క్రియాం సదాపి । వి
షపూరమయాశయోపి దీనైః పరిణుతః కైశ్చన జీవనప్రదా
నాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ గర్జన్తై స్తర్జ తామస్య తటిద్భిర్భీషితా
మపి।సర్వాంసహాం స్థిరాం నేతుం ప్రసాదం శరదాయయౌ॥

కారార్థేతియావత్-ఆగతిరాగమనం యస్య స సదాగతిః కుతః దురాగతిరే
వేత్యర్థః॥ ని॥ వాయుర్మాతరిశ్వా సదాగతిరిత్యమరః-అత ఏవాత్ర నిరుక్తిర
లంకారః-*॥ నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నామన్యార్థత్వప్రకల్పనమితి లక్షణాత్
౧౧౯॥ మలిన ఇతి॥ మలినో నీలః పాపీ చ అతిచంచలః అధికవిద్యుత్ ॥ ని॥ విద్యు
చ్చంచలా చపలా అపీత్యమరః - చంచల చిత్తశ్చ సత్సు నక్షత్రేషు విషయే తిర
స్క్రియామాచ్ఛాదనం కలయన్ కుర్వన్ ॥ని॥ భవాన్యాం తు సతీ స్త్రీ స్యాన్నక్షు
త్రే తు నపుంసకమిత్యమర శేషే - అన్యత్ర సత్సు సాధుషు తిరస్క్రియాం పరి
భవం కుర్వన్ విషపూరమయాశయః ఉదకపూరితాభ్యంతరః అతికూ్రర

హృదాశయశ్చ ప్రోణుతస్తుతః ॥ ౧౨౧॥ ప్రతిపన్నేతి ॥ ప్రతిపన్నః ప్రా
ప్తః ఘనాగమో మేఘాగమః ప్రావృడితియావత్ - అస్యాంతభాగో యేన
సతథోక్తః నివృత్తప్రావృడిత్యర్థః - మధ్యమో లోకో భూమిః - సముపద్య
తజాతః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అధ్యమః అనుత్తమః లోకో జనః ప్రతిపన్నో జ్ఞా
తః ఘనః అధికః ఆగమాంతభాగో వేదాంతభాగః యేనతథోక్తః - విమలీభూ
తః లడయోరభేదాజ్జడః ఆశయోంతఃకరణంయస్యతథోక్తః - విపంకోనిష్పా
పశ్చ బభూవ - తదానీం హంసః పరమాత్మా కథం నావిరస్తు సాక్షాత్కారః
స్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్షపాత ఇతి ॥ తదాశరదిపక్షపాతో

౧౨౧ ॥ ప్రతిపన్నఘనాగమాంతభాగో విమలీభూతజలా
శయో విపంకః । సముపద్యత మధ్యమో హి లోకో నతదానీం
కథమావిరస్తు హంసః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్షపాతస్తదానీలకంఠై
కవిషయో భవత్ । వాసుదేవే పరం రక్తా తథాపి సకలా మహీ ॥
౧౨౩ ॥ తదను శరది వ్యతీతాయామ్ ॥ ప ॥ సంతప్తాస్సుదృశస్త
దా ప్రజగతాం చిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్మన్నా నాహరిమంతరే
ణవిరసం సంసారసంసేవనమ్ । కుర్వాణా గుణవర్ణనం
ప్రతిముహుర్గేయాః కథాసంతతేః కింవా సాధనమంత
రంగమితి తత్ప్రాప్తౌ విచారాకులాః ॥ ౧౨౪ ॥ నాథస్త్రి
జగతాం నాథో హరిరస్మాకమస్త్వితి । హైమనే ప్రథమే మాసి

గిరుద్గళనం నీలకంఠో మయూరః శివ ఏవ పక్షపాతో నాన్య దేవతా
యామితి చ వ్యజ్యతే - మహీ శబ్దేన తత్స్థా జనా లక్ష్యంతే ॥ ౧౨౩ ॥ సంతప్తా ఇతి ॥
సుదృశస్త్రియః - చిత్తోద్భవవ్యాధిభిః మదనజ్వరైస్సంతప్తాః హరిమంతరేణ ప
తిమకృత్వేత్యర్థః - గుణవర్ణనం కుర్వాణా ఇత్యనేన ప్రలాపో నామా
వస్థా విశేషస్సూచితః ॥ ౦ ॥ ప్రలాపః ప్రియసంశ్లిష్టగుణాలాపఉదాహృత
ఇతి లక్షణాత్ - కథాసంతతేర్గేయాః కథాసమూహాన్ గాయంత్య ఇత్య
ర్థః - భవ్యగేయేత్యాదినా కర్తరినిపాతః - తత్ప్రాప్తౌ అంతరంగం సా
ధనం కింప్రసిద్ధికరం ప్రత్తాదికమిత్యర్థః - కిమితి విచారాకులా జాత

శేషః - అత్రహరిసంపర్కంవినాసంసారస్యఅరమ్యత్వకథనాద్వినోక్తిరలం
కారః ॥ * ॥వినోక్తిశ్చేద్వినాకించిత్ప్రస్తుతంహీనముచ్యతఇతిలక్షణాత్-
వ్యంగ్యార్థస్తు- సుదృశఃసుధియఃచిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్దుఃఖైఃదుఃఖాదీనాం
మనోధర్మత్వాదితిభావః-హరిమంతరేణహరిధ్యానంవినైవేత్యర్థః-గుణా
స్పృశ్యకామత్వాదయః-కథాభారతాదయఃతత్ప్రాప్తౌముక్తౌ అంతరంగం
సాధనంకిమితివిచారేఆకులాఃధక్తైజ్ఞానద్వారామోక్షహేతురితిబహిరంగ

చక్రికాత్యాయినీచరితమ్॥౧౨౫॥గ॥అనంతరమభ్యర్చ్య
చభగవతీంభవానీంవివిధోపచారైరేవమస్తౌషుః॥ ౧౨౬॥
తథాహి ॥ నాళీకద్యుతిపశ్యతోహరమదస్తవత్పాదపం
కేరుహంవందేయన్నఖరందబిందులహరీసైన్యానలధ్వంసి
నీ। యత్కేళీకలహేషువిశ్వజననిత్వత్ప్రసాన్నతశ్శంకరశ్చూ
డాపీడహిమద్యుతిస్రుతసుధాధారాభిరాసించతి॥౧౨౭॥
మాతస్త్వాతి చతుర్ముఖః ప్రణమతిప్రాచీనబర్హిర్ముఖా
హుర్వ్యాచష్టేమురశాసనస్తవగుణాన్సందారమాల్యాప
మాః । ఇత్థంపార్శ్వచరోక్తిభిఃకథమపివ్యాపారయంతీ
దృశః ప్రాంతేకాచనమోహినీవిజయతే లీలాశుకైకాయ
నా॥ ౧౨౮ ॥ ఆనందాశ్రుఝరీపరీతనయనాస్సంఫుల్లరో
మచ్ఛటాస్వేదాపూరితగద్గదధ్వనిశృశస్పందీణవేద్యా
న్తరాః । ధన్యాఃకేచనచిన్మయీంపశుపతేరానందకందా

గసాధనత్వాదితిభావః॥౧౨౬॥నాళీకేతి॥ నాళీకద్యుతేఃకమలకాంతేః - ప
శ్యతోహరం॥ని॥పశ్యతోయోహరత్యర్థంసచౌరఃపశ్యతోహరఇతిహలాయు
ధః-వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యోయుక్తిదండహరేష్విత్యలుక్-ఆసించతిఆసమంతాత్సిం
చంతీత్యనేనచిరంప్రసాదాభావోవ్యజ్యతే-తేనచభగవత్యామహానపరాధః
కృతఇతివ్యజ్యతే॥౧౨౭॥మాతస్త్వాతి॥లీలాశుకైకాయనా శుకైకాగ్రచిత్తా
అయమేవవ్యాసంగేహేతురితిభావః॥౧౨౮॥ ఆనందేతి॥స్వేదేతి- స్వేదేన
ఆపూరితావ్యాప్తాఅనంతరంగద్గదధ్వనిశ్శృతఇతి పూర్వకాలసమాసః-ప

శుపతేరానందకందాయితామితి॥*॥సచ్చిన్మయ శ్శివస్సాక్షాత్తస్యానంద మయీశివేతివచనాదితిభావః॥౧౩౦॥నకర్మేతి॥అత్రకర్మాదికరణనిషే ధేనుపపన్నస్య భక్త్యతిశయేపర్యవస్యతి - అతఏవా క్షేపభేదోలంకా రః॥*॥నిషేధాభాసమాక్షేపంబుధాః కేచనమన్వతఇతిలక్షణాత్॥

యితామంబత్వామనుచింతయంతికరుణా కల్లోలినీమాద రాత్॥౧౨౯॥ మురాంతకపురాంతకప్రభృతయోద యామేదురానసంతి కిముదేవతాః ప్రణుతలాలనాలాల సాః। తథాపిమమమానసంకలితకల్పవల్లీనిభేదయారసమ యాశయేమహసిశంకరాహ్లాదిని॥౧౩౦॥ నకర్మరచయా మహేనచతపాంసి శిక్షేమహేనదైవత ముపాస్మహే నహ్యాదికించిదాశాస్మహే।మహఃకిమపి మంగళంపరమమం గళానామపి త్రిలోచనతపఃఫలం హ్యాదివిధాతు మీహామహే॥౧౩౧॥ తుషారగిరిసంభవం మఘవనీలనీలాలకం క ళాధర కళాధరంకలితలోలలీలాశుకమ్। దయామయమ యా మహోశరణమిందు బింబాననం ముదారుణమదారు ణం కిమపిహారిహారం మహః॥౧౩౨॥ సుధామధువిధా ధరేసవిధు ఖండచూడాపదేమహీయసిమహో మహోమ హాసిపద్మరాగారుణే।నిమజ్జతునమజ్జనప్రచుర దైన్యదావా నలేమనోమమమనోభవాహితమనోవినోదావహే॥౧౩౩॥ విభావసువిభాఝరీతుహినరశ్మిరశ్మిచ్ఛటాశి ఖాలయశిఖా వళీమిళితలోచనాబ్జంమహః। సదామృతముదావహంకిమ పినీపవాటీతటీనివాసిగుణవాసితంభజతుమామకీనంమనః॥

౧౩౧॥తుషారేతి॥ముదారుణమితి - ముదాసంతోషేణశరణమయామహః ఇతిసంబంధః-అరుణంరక్తంఅదారుణంసౌమ్యం హారిణోమనోహరాహా రాయస్యతథోక్తం॥౧౩౨॥౧౩౩॥విభావస్వితి॥శిఖానాంజ్వాలానామాల యోవహ్నిః-సూర్యచంద్రాగ్ని లోచనఇత్యర్థః॥౧౩౪॥దయారసేతి॥జ్యో

భత ఇత్యనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యం-చక్షే జ్ఞాజితక్కారణాత్ జ్ఞాపకాత్ ॥*॥తృష్ణే జృంభసి పాపకమణ్ణాపిశునేఇలిభర్తులహరేః ప్రయోగశ్చ దాయాదస్సుతః॥౧౪౫॥దయితి ॥౨॥ దాయాదౌసుతబాంధవావిత్యమరః॥

౧౩౪॥దయాంరసకరంబితైర్నవసుధాతరంగోజ్జ్వలైస్సరోజపరిపంథిభిస్స్నపయమామపాంగైశ్శివే। అనేనమమధన్యతానచతవశ్రమస్త్వప తాయశోపితవజృంభతిశ్రితకృపాళుతా హేతుకమ్॥౧౩౫॥దయితో మేయశో దాయాదాయాదోయందయామయః। దేవి తేదయయా భూయాదాయాపాయంకియానయే॥౧౩౬॥౪॥ఏవంభూయమసాప్రాశస్త్యభగవతీంభవానీమభీప్సిత మభ్యర్థ్యయమానా వల్లవ విలాసిన్యోయాంవన్యాసంవ్రతమన్వతిష్ఠన్॥ ౧౩౭॥ ...... ❀

యస్మిన్సం కరదారసౌరభ జరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః। తస్యాసౌ నవకాళిదాసవిదు
షః కావ్యేద్వితీయఃపునశ్చంపూ నామని
ధీమతాం కృత సముల్లాసో విలా
సో గమత్ ॥ ౧౩౮ ॥

కియానితి - జగన్మిమాత్యాప్తవనిర్మితయోస్త్రీపుంసయోర్ఘటనం కియదిత్యర్థః ॥ ....❀

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయేన
అక్కయ్యసూరిణావిరచితాయాంభాగవత
చంపూవ్యాఖ్యాయాంరత్నావళీ
సమాఖ్యాయాం
ద్వితీయోవిలాసః.

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే

తృతీయవిలాసప్రారంభః-

అ॥ అథేదానీం వ్రజయువతీనాం కాత్యాయనీవ్రతఫలీభూతం భగవత్సమాగమం వర్ణయితుకామస్తదుపోద్ఘాతత్వేన జలక్రీడాం ప్రస్తౌతి ॥ అథేత్యాదినా ॥ తరవారిః ఖడ్గః ॥ ని ॥ అసితాంగో విశసనస్తరవారిశ్చహం

ప॥ అథవారివిహారసాదరావిదరాపల్లవలోలలోచనాః ।
అగమన్యమునామనా విలాంకలయంత్యో హృదినందనంద
నమ్॥ ౧ ॥ వసనాన్యపనీయ యామునీమవగాఢా లహరీంత
త్స్త్రియః । చ్యుతకౌశలతీశవిస్ఫుర త్తరవారి ప్రతిమాంస
మాగమన్ ॥ ౨॥ అథనేత్రపరంపరాంహరన్ హరిరా
సామసరత్తరోర్నికః । ప్రమదానతదప్యవాగమన్నతివేలం
జలసంగలాలసాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తదనువిరతతర వారివిహారని
తాంత పరిశ్రాంతాః కాంతాః నిర్గమనకామనయాతత్కూ
లోపకంఠ వ్యాపారితనయనాంతాస్తత్ర దుకూల జాలమ

హృతః । కరవాళః కుఠారుశ్చవాలశ్చంద్రసుతోఽపిచేత్యజయ్యః-విమలతరవారిధారాపరిత్రసిత రాజహంసమండల ఇతి వాసవదత్తాయాం శ్లిష్టప్రయోగశ్చ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ అథేతి ॥ నేత్రపరంపరాం పత్రసంచయం ॥ ని ॥ స్యాజ్జటాంశుకయోర్నేత్రమిత్యమరః-జలసంగో జలక్రీడా-నావాగమన్ జానంతిస్మ-లోచనానిజహారేతిచగమ్యతే - తదపిలోచనహరణమపినావాగమన్ తత్ర హేతుమాహ - లడయోరభేదాజ్జడసంగలాలసాః సంసర్గజా దోషగుణా భవం

తీతి భావః॥ ౩॥౪॥తత్రేతి॥అధోక్షజోపిజితేంద్రియోపి-అధఃఅధఃకృతంఅక్ష
జంఇంద్రియజన్యజ్ఞానంయేనేతివ్యుత్పత్తేః- అతఏవాత్ర పరికరాంకురా
లంకారః॥౫॥సాభిప్రాయేవిశేష్యేతుభవేత్పరికరాంకురఇతిలక్షణాత్॥౫
౬॥ కస్యామితి॥తేఅనంతైర్గుణైఃదానదాక్షిణ్యాదిభిఃకస్యాందిశిఆచ్ఛాదనం
నకృతంకావాదిశోనాచ్ఛాదితాఃదిగంతవిశ్రాంతాస్తవగుణాఇత్యర్థః -
శిష్టంస్పష్టం- వ్యంగ్యార్థస్తు - తేఅనంతైర్గుణైస్తంతుభిఃకస్యాందిశిఆచ్ఛా
దనంనకృతం ॥ ని॥ వస్త్రమాచ్ఛాదనంవాసఇత్యమరః - సర్వత్రాపిత్వ
త్కృతతంతుభిరేవవస్త్రాణివయంతీత్యర్థః- త్వంతుకిముతేతిభావః-తతో

వ్యానాలక్ష్యసమీపనీపపాదపశిఖరవాస్తవ్యముపహృతపరి
ధానమరవిందలోచనమవలోక్యమానా విస్మయమాన
మానసాబభూవుః॥౪॥ప॥తత్రేతరేతరవిలోకనహాసశంకా
సంకోచవిభ్రమమనోహరమంగనానామ్ । పాండిత్యమాం
గజమనర్గళమావిరాసీదాకర్షణేయేనస విలాసమధోక్షజో
పి॥ ౫ ॥ అథతాస్తరుణ్యఃయదుతనయమేవంసవినయంవ్యా
జిజ్ఞపన్ ॥ అయేకరుణాపారావారయశోదానందన॥౬॥
మ॥ కస్యాందిశినతేనంతైఃకృతమాచ్ఛాదనంగుణైః। అతో
గుణనిధేర్యుక్తా నాబలాంబరహారితా॥ ౭ ॥వ్రతస్యఫలమ
స్మాకందాసీభావాన్నతేపరమ్ । ఆసాదితమిదందేహివా
సోనఃకృతగోపనమ్॥ ౮॥ ౫ ॥ ఏవమృజుబుద్ధ్యాప్రార్థ

హేతో గుణనిధేస్తంతువయతస్తవా బలాంబరహారితాదరిద్రవస్త్రహ
రణంనయుక్తా॥౭॥అ॥యదివయంతవప్రతికూలాస్తదాత్వేవం కర్తవ్యం
సంప్రతితునైవమిత్యాహ॥ వ్రతస్యేతి ॥ దాసీభావాద్దాసీత్వాత్ తవదా
స్యోభూయాస్మఇతివ్రతమకరవామేత్యర్థః- ఏవందాసీత్వం ఆసాదితంవ
యందాస్యేజాతాఏవేత్యర్థః- కృతగోపనంగోపితంఅంగీకృతదాసీభా
వాసుపరాక్రమేణనయుక్తఇతిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తేతవదాసీభా
వాద్దాసత్వాత్- అభూతతద్భావేచ్విః - వయమస్మాకందాసోభూయాఇతి

వ్రీతంకృతమిత్యర్థః - ఇదందాసత్వమాసాదితం - స్నానావసరేఽస్మ
ద్వస్త్రరక్షణాదితిభావః-కృతగోపనంరక్షితం వాసో దేహి-దాసాః ప్రభో
స్నానసమయేవస్త్రాణిసంరక్ష్యస్నానానన్తరంపునః ప్రయచ్ఛంతీతిభావః
౯॥అ॥తమేనంవ్యంగ్యార్థముద్ఘాటయతి॥కువిందఇతి॥ త్వంకువిందస్తంతు
వాయఇతిప్రథమశ్లోకవ్యంగ్యం- వ్రీతేనాసీత్యాది ద్వితీయశ్లోకేజ్ఞేయం -
అతఏవాత్రవక్రోక్తిరలంకారః॥*॥వక్రోక్తిశ్లేషకాకుభ్యామపరార్థ

యమానాసు తాసుస కౌటిల్యమరవింద లోచనః ప్రీత్యా
భాషత ॥ ౯ ॥ ప ॥ కువిందస్త్వంవ్రతేనాసి దాసానశ్చేల
పాలకః। ఇతివశ్లేషవాగ్భంగిరబోధినమయాకిము॥ ౧౦ ॥
ప్రీత్యైకంయాయమాయాతవినిర్యాయ జలాశయాత్।త
దాదాస్యతిదాసోయంవాసాంసివినయేనవః ॥ ౧౧ ॥ గ ॥
ఏవమర్థాంతరపరికల్పనయావిడంబనైకతానేభవతిభగ
వతిగత్యంతరాభావాదేకాంతశీతవేపితావనితావామహా
స్తసంవృతవరాంగానితాంతనమితాంగాఃకథమపిసలిలా
శయాన్నిశ్చక్రముః॥ ౧౨ ॥ ప ॥తదాతీరమపిప్రాప్యమజ్జం
తీనాంత్రపార్ణవే। పరస్పరాదృతేతాసామాసీన్నావా
వలంబనమ్॥ ౧౩ ॥ ఊరుమూలపిహితఃవిలోకయన్గోప
ముగ్ధరమణీమణీగణమ్। సంతుతాః ఫలితమాత్మనోవ్రతం
ప్రీత్యుతేతిభగవానచింతయత్ ॥ ౧౪ ॥ గుహ్యామస్తుకిము

ప్రికల్పనమితిలక్షణాత్॥నతావదత్రవివృతోక్తిరలంకారః॥ శ్లోకద్వయేపి
వ్యంగ్యార్థస్యస్త్రీణామపివివక్షితత్వాత్॥౧౦॥౧౧॥ఏవమితి॥ఏకాంతం
నితాంతంశీతవేపితాః॥ని॥తీవ్రైకాంతనితాంతానీత్యమరః-సంవృతవరాం
గాఃఆచ్ఛాదితగుహ్యాః॥ని॥వరాంగంమూర్ధగుహ్యయోరిత్యమరః॥౧౨॥తదే
తి॥తీరమపీత్యపిశబ్దద్యోతితస్యవిరోధస్యతీరస్యయమునాసంబంధిత్వమాచా
యపరిహారః-పరస్పరాదృతేఅన్యోన్యంవినాఅవలంబనంనాసీత్ - నదుఃఖం
పంచభిస్సహేతిన్యాయేనకథంచిల్లజ్జానదీమితవ్యర్థః॥౧౩॥౧౪॥ గుహ్యా

మితి॥సర్వవేదినాసర్వజ్ఞేనమురారిణా-తాసుస్త్రీషువిషయే-నేక్షితచరమనవ లోకితపూర్వం-గుహ్యాంవరాంగమస్తికిమునస్యాదేవేత్యర్థః-సర్వాంతర్గత స్యాపీతిభావః - సర్వజ్ఞేనావిదితంరహస్యంనాస్తీతిధ్వనిః ॥ ని॥ రహస్యో పస్థయోర్గుహ్యమిత్యమరః॥ ౧౫ ॥ అంజలిమితి ॥ అంతరంభావంపదా ర్థంయోనిమితియావత్ - స్పష్టమాకలయతాపశ్యతేతివ్యంగ్యార్థః వా చ్యార్థస్తు-అంతరంభావమభిప్రాయంస్పష్టమాకలతాసకపటంనవేతిశోధ

సర్వవేదినాతాసునేక్షితచరంమురారిణా । మోహనాయ
మనసస్తథాప్యసౌసుభ్రువామిదమువాచ సస్మితః ॥ ౧౫ ॥
అంజలింశిరసిసంరచయ్యచేన్మాంనమస్కురుతభావమాం
తరమ్।స్పష్టమాకలయతాతదామయాదీయతేభిలషితార్థ
సంచయః ॥౧౬॥ ఏవమభిదధానమేనమతిసంధానమంతరే
ణ వచనకరణమ పరిహార్యనిశ్చయం మన్వానా సుతరుణీషు
తథాకుర్వాణాసు ॥ ౧౭ ॥ ఆసామాసాదితామోదో
వాసాంసివితరన్హరిః । ఆశ్రీషీన్నిజసంబంధరూపవ్రి
తఫలార్పణమ్॥౧౮॥అథవాసాంస్యుపాదాయవ్రజంవ్ర
జవధూజనః। వివేశకేశవాదేశాదాశాపాశాసితాశయః ॥
౧౯ ॥ అథభృశంవివశానశనాశయాసపదినశ్శ్రితపాలక
పాలయ। ఇతినిశమ్యవచస్సహచారిణాంహరిరువాచవచః
ప్రియమీదృశమ్ ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞవాటఇతస్సామ్యానాతి

యతేత్యర్థః - శిరస్యంజలింబధ్వానమస్కారేకృతేమనోనిష్కపట మస్య థాసకపటమితిభావః॥౧౬॥ఏవమితి॥ అతిసంధానంవంచనంతం॥ని॥వం చనంచాతిసంధానమితివైజయంతీ-అంతరేణవచనకరణమితితదుక్తార్థా నుష్ఠానంవినేత్యర్థః॥౧౭॥ఆసామితి॥అత్రిదానస్యాపూర్వానాధాయక త్వాద్రజకస్యవస్త్రందదాతీత్యాదివత్ షష్ఠీఆ-శ్రాషీత్ ప్రతిజ్ఞాతవాన్॥౧౮ అథేతి ॥ ఆసితఃఆసమంతాద్బద్ధః-ఆశయోంతఃకరణంయస్యాసతథోక్తః ॥ ని॥బద్ధాఙ్గనాసితావిత్యమరః॥౧౯॥౨౦॥యజ్ఞేతి॥అంధఃఅన్నం॥ని॥ భిస్సా

స్త్రీభక్తమంధోన్నమిత్యమరః ॥ ౨౧॥౨౨ ॥ ప్రతీపదర్శినఇతి॥ విపరీత
బుద్ధయోవక్రదర్శినశ్చ- ప్రతీపదర్శిన్యఇత్యత్రాప్యేవం॥ ని॥ ప్రతీపదర్శి
నీవామావనితేత్యమరః-అత్ర ప్రతీపదృష్టిస్త్రీరవహాయపురుషా న్నాశ్రితేత్యా
నైనపర్యాయాలంకారః॥ * ॥ పర్యాయోయదిపర్యాయేణైకస్యానేకసం

దూరవ్రజేశతః।తత్రయాచధ్వమంధాంసియదిసౌహిత్య
మిచ్ఛథ ॥౨౧॥x॥ ఏవంహృషీకేశాదేశాదాశావేశపరవశ
నిజాశయైర్గీర్వీశై రాసాద్యసవనసదనమభ్యర్థ్యచనిజేప్సి
తార్థమప్యవినీతమునిజనప్రత్యాఖ్యాత తయా ప్రత్యా
గతై రావేదితవృత్తాంతేనభగవతాతదీయప్రమదాజనాద్ది
శేనపునరపి ప్రహితైరభ్యర్థితస్తదీయ రమణీగణో ము
హుర్ముహుర్నిజరమణ నివారితోపి భోజ్యమమృతప్రా
యంప్రాయచ్ఛత॥౨౨॥ ఆశ్చర్యమేతత్॥ ప్రతీప దర్శి
న్యోజాతాఃపుమాంస స్తదవజ్ఞయా। నతుప్రతీపదర్శిన్య
స్త్రియస్తత్త్వవేదనాత్ ॥౨౩॥x॥ దత్వాచతదన్నంభగ
వంతమేవమశ్లాఘంత ॥౨౪॥ ప॥ప్రసాదస్సాధ్యస్తైర్విధిమ
నతియాతైఃక్రతుశతైర్యదిస్వైనైవాస్మాకకలయసికృతా
ర్థీకరుణయా । తతః కిం భాగ్యం నః కిమివ
తపసాంవాఫలమహోనమత్వాత్త్వంతేకతిచనవిముహ్యా
న్తికుధియః॥ ౨౫॥ఏవమభిదధానమవగతభగవత్ప్రభావ
మబలాజనమనుగృహ్యతదర్పితమఖిలమపిభోజ్యజాతమా
స్వాద్యచనితాంతమభినన్దనందనందనః॥౨౬॥ ప॥అథ
జాతుపురందరాదరాదరమారాధనతత్పరాక్ హరిః। కల

త్రయఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౩॥౨౪ ॥ ప్రసాదఇతి ॥ విధింశాస్త్రమనతియా
తైస్సాంగమనుష్ఠితైరిత్యర్థః- స్వైనైవస్వతఏవ-అతఏవాత్ర ప్రహర్షణా
లంకారః॥*॥ ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినాయత్నంప్రహర్షణమితిలక్ష
ణాత్ ॥ ౨౫॥౨౬ ॥ అథేతి॥ అరంశీఘ్రం ॥ ని ॥ అరంశీఘ్రచ చ

శ్రాంగఇతివిశ్వః - బలవైరివైరితామింద్రశత్రుతాం కలయన్ ప్రకట
యన్॥౨౬॥ అమే ఇతి॥ కృతమితి - అలమిత్యర్థః॥ ని॥ యుగపర్యాప్తయోః
కృతమిత్యమరః॥ ౨౮॥ అత్యుచ్చమితి॥ అత్యుచ్చమత్యున్నతం-సకలాగమప్ర
ణయినంసర్వవృక్షసంపృక్తం॥ ని॥ పలాశీద్రుద్రుమాగమా ఇత్యమరః -గ
వాంధేనూనాంవిశ్రామభూమింవిశ్రామోపశబ్దఇతికాశికాకారః-వ్యాకర
ణాన్తరేణాయంసాధురితికేచిత్-అతఏవ॥ *॥ విశ్రామంలభతామిదంప్రశిధి
లజ్యాబంధమస్మద్ధనురితిశాకుంతలే॥ ప్రవేశవిశ్రామశాఖినంవాచామితిము
రారిప్రయోగశ్చ - నిత్యంఅశేషఫలానామాస్పదంసుమనసాం పుష్పాణా
మామోదతోగంధాద్ధేతోస్సంసేవ్యంనానాకుసుమగంధైర్జనానాకర్షం
తమిత్యర్థః - ఏనమచలంగోవర్ధనంసముపాస్యవనవాసినాంవనేచరా

యన్బలవైరివైరితామవదన్నందపురస్సరాన్నరాన్॥
౨౬॥ గ॥ అమేకృతమనేనసంభృతసంభారేణసంక్రందనసప
ర్యాసంరంభేణ॥ ౨౮॥ ప॥ అత్యుచ్చంసకలాగమప్రణయినం
విశ్రామభూమింగవాంనిత్యాశేషఫలాస్పదంసుమనసాం
సంసేవ్యమామోదతః। స్యాదేనంసముపాస్యనూనమచలం
శ్రేయోవనావాసినాం మోహేనావసురరాజపూజనధి

ణామస్మాకంశ్రేయఃకల్యాణంస్యాత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు - అత్యుచ్చంస
ర్వోత్కృష్టంసకలాగమప్రణయినంసకలవేదవేద్యంగవాంవాచాం విశ్రా
మభూమిం॥ *॥ యతోవాచోనివర్తంతఇతిశ్రుతేః - నిత్యంయదశేషఫ
లంఅఖండఫలంతదాస్పదంతత్సంపాదకమిత్యర్థః - మోక్షస్య సకలఫలా
నామంతర్భావాదితిభావః-సుమనసాంజ్ఞానినాంచఆమోదతోహర్షాత్సం
సేవ్యంనతునిర్బంధేనేతిభావః - అచలంపూర్ణత్వాచ్చలనరహితం ఏనం
పరమాత్మానంసముపాస్యవనవాసినాం వైరాగ్యాద్గృహంపరిత్యజ్య వన
మాశ్రితానామిత్యర్థః - నశ్శ్రేయోమోక్షస్స్యాత్ - మోహ ఇతిక్షు
ద్రదేవతోపాసనమూఢానామేవ॥ *॥ అంతవత్తుఫలంతేషాంతద్భవత్య
ల్పమేధసామితిభగవద్వచనాదితిభావః॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ హరిణాకృతపక్ష

పాతఃగిరిరేవపూజనీయోనత్వింద్ర ఇతికృతస్నేహ ఇత్యర్థః- తోషంపుపో
ష-నను కథంఅస్యపరకీయజీవనభేదప్రయుక్తదుఃఖంనాస్తీత్యత ఆహ- చిరా
చ్చిరకాలాత్పూర్వకాలమిత్యర్థః- మఘోనాకృతః పక్షపాతః పక్షచ్ఛేదోయ
స్యసతథోక్తః- అతఏవాత్ర వైరస్యంచ కారయుక్తఏవ తస్యజీవనచ్ఛేద ఇత్యభి
నవందేత్యర్థః - చిత్రమితి - జీర్ణాపరాధోపినవిస్మృత ఇత్యాశ్చర్యం- అత్ర
పూర్వార్ధే కృష్ణేనసద్యఃకృతపక్షచ్ఛేదోపితుష్ట ఇతిధ్వనిః-ఉత్తరార్ధే మఘో
నాచిరాదారభ్యకృతస్నేహోపివైరస్యంచకారేతిధ్వనిః॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥౩౩

యాకస్మాదకస్మాదయమ్॥౨౯॥ ఏవంతదానీంకృతపక్షపా
తఃపుపోషతోషంహరిణాగిరీంద్రః। చిరాన్మఘోనాకృతప
క్షపాతశ్చకారవైరస్యమముత్రచిత్రమ్॥౩౦॥ తతః॥ ప్ర॥
హితాంభగవతోవాణీంప్రమాణంచ విచింత్య తే। విధివ
త్పూజయాంచక్రుర్విప్రామోహాజ్జగతీధరమ్॥ ౩౧ ॥ గోగణం
హుతభుజంప్రదక్షిణజ్వాలజాలమవనీసురానపి। తద్వ్ర
జవ్రజనివాసినాంవ్రజోభూభృతేబలిమథన్యవేదయత్॥
౩౨॥ అథచేతనయన్ను ప్రవేశాద చలేంద్రంబలిమగ్ర
హీన్మురారిః। చరితంపరిపీయతద్గభీరంనతదాకేపునరద్భు
తంవితేనుః॥౩౩॥ బలరిపుర్మఘవానహితోహారేరితినహేతు
రహిద్రుహినాదరే। బలిమసావచలచ్ఛలతస్స్వయంపరిజ

బలరిపురితి॥ అహిద్రుహివృత్రహావిషయే॥ని॥ సర్వేష్వత్రాసురేష్వహారితిరభసః
కృష్ణస్యనారదః అనాదరఃతత్ర బలోరాక్షసఃతస్యరిపుః బలభద్రరిపురితిచగ
మ్యతే- మఘవాహరేఃనహితఃబలభద్రవిరోధీనకృష్ణస్యహిత ఇతి భావః-ఇ
తినహేతుఃబలభద్రరిపురింద్రోమమాపిద్వేష్యఇతి హేతునాద్వేషం నకృత
వానిత్యర్థః-తర్హిద్వేషేకోహేతురిత్యత ఆహ - అచలచ్ఛలత ఇతి - గిరి
పూజావ్యాజేనస్వోదరపూరణంకర్తుమిత్యర్థః-ఇదంఇంద్రపూజానివార
ణంవ్యధిత అకరోత్ -తత్రబలభద్రరిపుత్వస్యశ్లేషలబ్ధత్వేన అహేతుత్వేసిద్ధే
పిహేతుత్వనిషేధశ్చమత్కారావహ ఇతి ప్రతిషేధాలంకారః॥*॥ ప్రతిషేధః

ప్రసిద్ధస్యనిషేధస్యానుకీర్తనమితిలక్షణాత్॥౩౪॥అథేతి॥సంవర్తసమయః॥ప్ర
లయకాలః॥ధారాళాః అవిచ్ఛిన్నాః॥చుళుకితం కబళితం॥౩౫॥అపయశ ఇతి॥గో
త్రభిత్పర్వతచ్ఛేదీకులనాశకశ్చ-అపనయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - గోత్రసముద్ధర
ణం పర్వతోత్క్షేపణం వంశోద్ధారం చ॥౩౬॥గోగణైరితి॥జీమూతతలజ్జైరధః
ప్రదేశం వృష్టిభీత్యా మేఘస్యాధః ప్రదేశం గతా ఇతి మాహాత్మ్యం గమ్యతే॥ ని॥జీ
మూతౌ మేఘపర్వతావిత్యమరః॥౩౭॥కలుష ఇతి॥హరిమాహాత్మ్యాద్గోవర్ధనో

ధృతస్తూరిదం వ్యథితధ్రువమ్॥౩౪॥గ॥అథ నిజవిమతమురరిపు
చరితపరికుపితహరిహయసమీరితసంవర్తసమయసము
జ్జృంభణోచితధారాళధారాధరనిరంతరసముద్గీర్యమాణ
సలిలాసారచుళుకితాశేషనివేశప్రదేశతయా సముదీర్ణకర్ణప
రుషవిషమదీనభాంకారేణ సురభినికరేణ సమమతికదర్థితే
షు గవీశేషు శరణముపయాతేషు॥౩౫॥ప॥అపయశః ఖలు గో
త్రభిదిత్యలంఘువిబభూవ హరేరితి చింతయా।అపనయన్నివ
తద్యతనం వినా వ్యథితగోత్రసముద్ధరణం హరిః॥౩౬॥ప॥గో
గణైస్సమమాతాః తైర్యశోదాతనయాజ్ఞయా।జీమూత
తలమాభీరా జవాదవజగాహిరే॥ ౩౭॥ప॥కలుషేపిజలైర్గ్లా
నైర్మర్యాదప్రవృత్తిభిః।నతదా హరిమాహాత్మ్యాత్పంక
స్పర్శః పశోరపి॥౩౮॥ప॥ పరిభూతిరభూజ్జలైర్న తేషామతి
సంధైరపిమాధవాశ్రితానామ్।గతిరోధిషు సత్పథచ్యుతైస్తై

ర్ధరణరూపాత్-వ్యంగ్యార్థస్తు -నిర్మర్యాదప్రవృత్తిభిరుల్లంఘితవిధీభిర్నీ
చైర్దుర్జనైర్గ్లానైరిత్యర్థః-లోకేకలుషేపి పశోరవివేకినోపి స్వాశ్రితస్యేతి
శేషః-పంకస్పర్శః పాపబంధోన-అస్తీతిశేషః-అస్తిర్భవంతిపరః ప్రథమ
పురుషే ప్రయుజ్యమానోప్యస్తీతి మహాభాష్యవచనాత్॥౩౮॥పరిభూతిరితి॥
అతిసంధైర్నిస్సీమైః॥ని॥ సంధా సంధానసీమయోరిత్యమరశేషే-అన్యత్ర-ని
ర్మర్యాదైః॥ ని॥ సంధా ప్రతిజ్ఞామర్యాదేత్యమరః-జలైర్జడైః గతిరోధి
సంచారప్రతిబంధకం సత్పథచ్యుతైరాకాశాద్గళితైః దురాచారైశ్చ॥౩౯॥స్వ

కమితి ॥ అవమతే_స్తిరస్కరణాద్ధేతోర్వృషభావంవృషత్వం॥ ని ॥ వాసవో వృత్రహావృషేత్యమరః- వృషభత్వంచేతిగమ్యతే- ప్రకాశంప్రకటనం వితేనే॥ ని ॥ ప్రకాశంప్రకటంస్పష్టముల్బణంవిశదంస్ఫుటమితియాదవః-స ర్వేశ్వరప్రాతికూల్యం కుర్వాణోవృషభవన్మూఢఏవేతిభావః- గవాం సంతతేస్సమూహస్యస్వైరంప్రవృత్తింయథేష్టసంచారంనిరుంధేస్మవృష్ట్యే తిభావః- అన్యత్ర-గవాంసంతతేఃప్రజాయాఃస్వైరప్రవృత్తిం నిరంతరో త్పాదనం॥ని॥సంతతిఃప_జ్క్తివిస్తారపారంపర్యసుతాస్వపీతిభాస్కరః-విప ర్యయ...

ధరణౌ వంకముపార్జితంప్రభూతమ్॥ ౩౯ ॥ ప॥ స్వకం ప్రకాశంవృషభావమింద్రస్స ర్వేశ్వరస్యావమతేర్వితేనే॥ గవాంనిరుంధేస్మ ససంతతేస్తుస్వైరప్రవృత్తిం విపరీతమేత త్ ॥ ౪౦॥ప॥హంసస్యతస్యోదయతో౽ఖిలేషులోకేషుశోభా తిశయాశ్రయేషు।ఆంధ్యంప్రపద్యప్రతికూలచారీతమోనుగః కౌశికఏవనాన్యః॥౪౧॥ గ॥తదనుయదునందనాపదానని శమన సమసమయవిగళితదురవష్టంభసంభారేణజంభరిపు ణానివారితేవారివాహనివహేవిహాయవిహాయసస్థ్సలమవస రతినిరపాయమావాసవసుమతీసవిధమధిశయానేషుగోపా లబాలేషు॥౪౨॥ ప॥అనునేతుంయథాస్థానసంస్థాపితగిరిం హరిమ్।పురందరస్సమాయాసీదాసీచ్చావనతాననః ॥ ౪౩॥ గ॥ఆనమ్యచముహుర్ముహురనంతరమస్తావీత్ ॥౪౪॥ తథా

రీతమితి- వృషభస్యగోత్రజానిరోధిత్వంవిపరీతమిత్యర్థః॥౪౦॥హంసస్యే తి ॥ తస్యహంసస్యపరమాత్మనఃఉదయతః - అవతరణాత్ లోకేషుజనేషు ఆంధ్యంమోహంతమోనుగః తమోగుణపరవశఃకౌశికఇంద్రః- వ్యంగ్యా ర్థస్తు - హంసస్యరవేఃలోకేషుభువనేషుకౌశికఉలూకః॥ని॥ మహేంద్రగు గ్గులూలూకవ్యాళగ్రాహిషుకౌశికఇత్యమరః॥౪౧॥౪౨॥ఆనునేతుమితి॥అత్ర నతత్వేనానుభావేనఅనుచితకర్మారంభకృతలజ్జాఖ్యసంచారీభావోవ్యజ్యతే॥ ౪౩॥౪౪॥అథపంచభిశ్లోకైస్తౌతి॥పరేభ్యఇత్యాదిభిః॥పరేభ్యఇతి॥ మునీనా

మవిరతస్మృతిశ్రేణీసంతతధ్యానధారైవరశ్మిప్రకరోరజ్జునివహాస్తైనపరిణద్ధో
బద్ధః త్వం పరేభ్యోముక్తింమోక్షంకథంవితరసి - తేషాంభక్తిరేవప్రచురజ
లధిస్తత్రమగ్నాః తాన్ కథంవా తారయసి ఉభయమేతదాశ్చర్యమిత్యర్థః
తేతత్త్వంవిపరీతుంనిర్ణేతుంప్రభూతోవేతివాదీభూః-కఇవప్రభవతి-ఇవశ
బ్దోవాక్యాలంకారే-నకశ్చిదపిశక్నోతీత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ అమత్వేతి॥ కేపిజీ
వాః త్వామమత్వాఽజ్ఞాత్వాఽజ్ఞానమూలకత్వాత్సంసారస్యేతిభావః - ఆ
శాపరవశహృదః సకామాః నిష్కామస్యసంసారప్రవృత్త్యభావాదితిభా
వః-స్ఫురన్నానారూపాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదినానావేషభాజశ్చసం
తః త్వయిమిషతిపశ్యతిసతిసర్వసాక్షిత్వాత్తవేతిభావః - సంసారఏవ నట
నంనాట్యంమిథ్యాత్వాదితిభావః-విదధుశ్చక్రుః-చిరాదపికిమపిఫలమప్రా

> ప్తా॥ ప॥ పరేభ్యస్త్వంముక్తింకథమివమునీనామవిరతస్మృతి
> శ్రేణీరశ్మిప్రకరపరిణద్ధో వితరసి। నిమగ్నాస్త్వద్భక్తిప్రచుర
> జలధౌ తారయసి తాన్కథంవాతత్త్వంతేకఇవవిపరీతుంప్రభ
> వతి॥ ౪౫॥ అమత్వాత్వామాశాపరవశహృదః కేపి విదధు
> స్స్ఫురన్నానారూపాస్త్వయిమిషతిసంసారనటనమ్। చిరా
> దప్యప్రాప్తాః కిమపిఫలమాచార్యమథ తేవిదిత్వాయాచంతే

ప్తాః-నైయ్యాయికమతేసుఖస్యాపిదుఃఖానువిద్ధస్యదుఃఖవద్విషయభోగరూ
పఫలస్యనశ్వరత్వాదఫలత్వవ్యపదేశః అథనిత్యానిత్యవస్తువివేకానంతర మి
త్యర్థః - తేపౌదార్యముత్కృష్టతాం విదిత్వాకృతమితివచః కేవలం ఇతఃప
రంతవసంసారేణాలమితివచోమాత్రం॥ ని॥ యుగపద్వ్యాప్తయోః కృతమిత్యే
మరః - యాచంతేఇతిపరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- కేపినటాః త్వామమత్వా
త్వాంలుబ్ధఇత్యజానానాఇత్యర్థః - అవిదితపరశోస్తైదోర్బలంకాముకా
కేచిత్త్యాదివత్సామాన్యజ్ఞానవాదోవిశేషాజ్ఞానే పర్యవస్యతీతి ధ్యే
యం -ఆశాపరవశహృదః ముహుర్ముహుర్నాట్యదర్శనోత్సుకోయంప్ర
చురభీష్టం దాస్యతీతిఆశయాఽవిష్టాఇత్యర్థః అతఏవస్ఫురంతిసుందరాణి
నానారూపాణివేషాయేషాంతే తథోక్తాస్సంతః త్వయిమిషతిసతిత్వదవ

లోకనార్థమేవేత్యర్థః- సంసారనటనంచక్రుః చిరాదపి అప్రిభాతమపీ
త్యర్థః-కిమపిఫలమప్రాప్తాస్సంతః- అథతెషౌదార్యంజ్ఞాత్వావిపరీతలక్ష
ణయాఔదార్యాభావంజ్ఞాత్వేత్యర్థః-కృతమితివచః కేవలం- నతుధనాది
కమిత్యర్థః-యాచంతెఅప్యాలుబ్ధత్వమితిభావః॥౪౬॥సతీతి॥ తవప్రకృ
తిమాయాసతీతిత్రికాలాబాధ్యా చేత్ లోకానాంమాయాజన్యానాంబా
ధస్యఆప్తిబాధ్యత్వంనభవతి - అత్యంతమసతీవాశశశృంగాదివత్స్వరూ
పేణత్రైకాలికనిషేధప్రతియోగినీవేత్యర్థః-నభవతి- కుతఇత్యతఆహ -
యద్వస్మాత్కారణాత్ సత్యాంప్రకృతావివబ్రహ్మణీవేత్యర్థః- యథో
క్తంగీతాసు॥*॥భూమిరాపోనలోవాయుఃఖంమనోబుద్ధిరేవచ। అహంకా
రఇతీయంమెభిన్నాప్రకృతిరష్టధా। అపరెయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధి
మెపరాం।జీవభూతాంమహాబాహోయయెదంధార్యతెజగదితి- ప్రత్య

కృతమితివచః కేవలమహో॥ ౪౬ ॥సతీచేల్లోకానాంనభవతి
హిబాధాప్తిర సతీనవాత్యంతం సత్యామివ భవతియత్ప్ర
త్యయఇతి।అశక్తానిర్వక్తుంప్రకృతిమతఏతాంతవబుధాభ

యః ప్రతీతిర్భవతి-అహమజ్ఞో మామన్యంచనజానామీతిబ్రహ్మవదపరోక్ష
మనుభూయతఇత్యర్థః- అత్యంతాసత్వేశశ శృంగాదివత్ప్రతీతి రేవనస్యా
దితిభావః-ఇత్యతో హేతోరేతాంతవప్రకృతింనిర్వక్తుంసదసచ్ఛబ్దాభ్యాంని
తరాంవక్తుంఅశక్తాబుధావిద్వాంసః ఔదాసీన్యాన్మాయావిలాసోపేక్ష
ణేనపరమానందలహరింభజంతిసేవంతెధ్యాయంతీతియావత్॥*॥విశ్వప్ర
తీతిర్విదుషాంస్వప్నప్రబుద్ధవన్మిథ్యేతి।నాంగీకార్యానచత్యాజ్యా కింతుకర్మక్ష
యావధిరితివచనాదితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తవ ప్రకృతి స్స్వ
భావః సతీ సాధ్వీ చెత్ లోకానాం జనానాం బాధా యా వ్యథా
యాః ఆప్తి నభవతి నహి సజ్జనా జనాన్బాధత ఇతి భావః - అత్యంత
మసతిఅతిదుష్టావానభవతి - యద్వస్మాత్కారణాత్ సత్యాం ప్రకృతావివ
ప్రత్యయో విశ్వాసోభవతి ॥ ని ॥ ప్రత్యయోధీనశపథ జ్ఞాన విశ్వాసహే
తుష్విత్యమరః-విసీతవేషవచనమాధుర్యాద్యభినయెనసజ్జనఇవతస్మియివిశ్వా

సోభవతీత్యర్థః - అతోహేతోస్తవప్రకృతింనిర్వక్తుమశక్తాస్సజ్జనోదుర్జ
నోవేతివివేక్తుమసమర్థాఇత్యర్థః-ఔదాసీన్యాదుపేక్షణాత్- స్నేహ ద్వే
షయో రుభయోరపి ప్రహాణే నేత్యర్థః - పరమానంద లహరీం భజం
తే సేవంతే ॥ ౮౭ ॥ మనఇతి॥ శోకైఃప్లుష్టం దగ్ధం॥ ని॥ ప్లుష్ట ప్లుష్టోషి
తాదగ్ధఇత్యమరః - మనఃపరమాంనివృతిం సుఖం శీతలతాంచభజత్వితి
మత్వేతి శేషః - అమృతస్యందిసుధాస్రావిసుధామయతనుత్వాదితిభావః॥
యద్వాఅమృతస్యందిమోక్షప్రదం తేచరణంఏతస్మిన్నపక్షేపంతిక్షేపేహృ
దయంవినశ్యేత్ - నిరంతరధ్యానేనమనసిలయోభవతి॥ ❀ ॥ ధ్యానికో
టిసమోలయఇతిశాస్త్రాత్ - ఏతస్యమనసోవిరహేణకృతంకైవల్యం -
మోక్షశ్చస్యాదిత్యేవంకోజానీతే మనస్సంసర్గాసంసర్గావేవ బంధమో

జంత్యౌదాసీన్యాదహాహాపరమానందలహరీమ్॥ ౮౭॥మన
శ్శోకప్లుష్టంభజతుపరమాంనివృతిమితిక్షిపంత్యేతస్మింస్తే
చరణమమృతస్యందిమునయః।కఏవంజానీతేహృదయమిద
మాపత్సహచరంవినశ్యేత్తస్యేదేతద్విరహకృతకైవల్యమితి
చ॥౮౮॥పరప్రేమాధారస్త్వమసిసకలానాంప్రకృతితస్తవ
ప్రేష్ఠః పాత్రంభవతి చిరసేవాభిరపికః। సదంభోస్య

క్షావితిమతమనుసృత్యేదముక్తం-అన్యత్ర-ఆపత్సహచరం ఆపత్స్వప్యనపా
యశీలంమిత్రమిత్యర్థః-ఇదం హృదయం వినశ్యేత్ .తాదృశమిత్రవిపత్తి
ర్దుస్సహేతిభావః - ఏతద్విరహేణమిత్రనాశేనకృతంకైవల్యంకేవలస్య
భావః- అసహాయత్వమనాథత్వమితియావత్ - తచ్చస్యాదిత్యేవంకోజానీ
తేనకశ్చిద్భావినమర్థంజానీతఇతిభావః॥౮౮॥పరప్రేమాధారఇతి॥ త్వం
సకలానాంజనానాంప్రకృతితఃప్రకృత్యాఉపాధింవినేత్యర్థః- సార్వవిభ
క్తికస్తసిః-పరప్రేమాధారఃపరప్రేమాస్పదంభవసి-సర్వస్యాపిస్వస్యాత్మ
నః పరప్రేమాస్పదత్వాత్తస్యచత్వద.భిన్నత్వాదితిభావః - తవప్రేష్ఠః
పాత్రంతుచిరసేవాభిరసికోభవతినకశ్చిదిత్యర్థః॥❀॥బహూనాం జన్మనా
మంతేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభః

భఇతివచనాదితిభావః-తదపితథాపిఅన్యప్రేమఇతరజనస్నేహఃసదంభఃసో
పాధికఃత్వంతు నిరుపధికృపానీరధిః-వ్యాజకరుణాసాగరఇతితవభువికీ
ర్తిజాగర్తిఅహహేతి॥వస్తుతస్సర్వోనిరుపధికృపాశ్రయఃత్వంతుసవ్యా
జకృపాశ్రయఇతిదుర్యశసిభవితవ్యేవైపరీత్యమాశ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥
స్పృశంతఇతి॥సిర్వాణాశ్చాంతాః-పరీవాహేత్యుపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యే
బహుళమితిదీర్ఘః॥౫౦॥అథేతి॥హరివాసరఃఏకాదశీ అనేహాసంకాలం.

ప్రేమానిరుపధికృపానీరధిరసిత్వమిత్యేవం జాగర్త్యహ
హాభువికీర్తిస్తదపితే॥౪౯॥స్పృశంతోభక్తానామనిశమపరా
ధానలకణాభవంతంనిర్వాణాఃకతికతినకారుణ్యజలధిమ్।
కటాక్షైస్తద్వన్మామపిసురగవీసంతతపయఃపరీవాహప్రాయై
స్స్నపయచిరమాగఃకలుషితమ్॥౫౦॥ సురధేనుపయః పూ
రైరభిషిచ్యతతోహరిమ్।దివందివస్పతిః ప్రాయాత్పరిపూ
ర్ణమనోరథః॥౫౧॥౫॥అథకదాచిదాచరితహరివాసరవ్ర
తముపజాతానందం నందమవగాహనానర్హమనేహాస
మవిచార్యపరివిభావరిశమనభగినీపానీయ మవగాహమాన
మతిమాత్రకుపితఃప్రచేతోదూతస్స్వాధీశనివేశమవేశయ
త్॥౫౨॥స్థానేహితత్ ॥ప॥ అసమయమవిచింత్యతత్రనందే
గతవతిసూర్యసుతామశాంతనిద్రే। నిజగృహంగతమకరోమం
విదిత్వాకథమివసోఢుమపాంపతిస్సమర్థః॥ ౫౩ ॥ అథో

శమనభగినీయమునా-ప్రచేతావరుణః ॥ ౫౨ ॥ అసమయమితి॥అసమయ
మవిచింత్యనాయంస్నానార్హకాలఇత్యవిదిత్వేత్యర్థః-తత్రహేతుమా
హ-అశాంతనిద్ర ఇతి-నిద్రాశేష సంభవే మోహస్స్యాదితి భావః - సూ
ర్యసుతాంయమునాంఉదకేసంభవతోదురాచారస్యవరుణఃఖలుశిక్షకః అ
పాంపతిత్వాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అసమయందురాచారమవిచిం
త్యపారచార్యమనాచారఇత్యవిగణయ్యేత్యర్థః॥ని॥సమయాశ్శపథాచార
కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః- సూర్యసుతాంగతవతిఅశాంతనిద్రేఅనిష్ప

త్త్వాజ్ఞానేనిజగృహంగతంస్వపత్నీగతం॥ని॥గృహాఃపత్న్యాం గృహేష్వపితా
ఇతివిశ్వః-అక్రిమందోషంపత్నీత్వమేవవివినక్తి-అపాంపతిరితి-అత్రసమా
సాక్తిరలంకారః॥*॥సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిఃప్రస్తుతేప్రస్తుతస్యచేదితిలక్ష
ణాత్-నాత్రశబ్దశక్తిమూలధ్వనిః-విశేష్యశ్లేషసద్భావఏవతస్యసముత్థాపాది
తిరహస్యం॥౫౩॥౫౪॥పరిపూజ్యేతి॥ లడయోరభేదాజ్జడాధీశోపిఅత్యంత
జడోపిఅప్రమత్తఇతివిరోధాభాసోవ్యజ్యతే - ఆనందమిత్యత్రఆఃనందమి
తిపదచ్ఛేదః నందంసంత్యజన్కృష్ణాయసమర్పయన్నిత్యర్థః తూర్ణంనం
దపరిత్యాగాదేవానందమభజత్-అన్యథాదుఃఖమేవభజేదితిభావః॥ ౫౬॥
పుణ్యవానితి॥కృతీకుశలః వరుణలోకయాత్రయానందమాప్యవరుణలోకం

విదితవృత్తాంతస్త్వరితంమురశాసనః। అగమన్మనసారోష
గురుణావరుణాలయమ్॥ ౫౪ ॥ పరిపూజ్యజలాధీశోవ్య
ప్రమత్తస్తదాహరిమ్। ఆనందమభజత్తూర్ణమానందం
సంత్యజన్నపి॥ ౫౫ ॥ పుణ్యవాన్వరుణలోకయాత్రయానం
దమాప్యపురుషోత్తమఃకృతీ। తత్కృతైరవసితౌపునఃక్షితిం
ప్రాపమాయికమనుష్యవేషభృత్॥ ౫౬ ॥ ౫ ॥ అథభగవా
నరవిందలోచనఃకస్యామపితామస్యామభ్యుపగతార్థసమ

గత్వానందం స్వవశీకృత్యేత్యర్థః - శిష్టంస్పష్టం-వ్యంగ్యార్థస్తు - పు
ణ్యవానతఏవకృతీధన్యః పురుషోత్తమః కశ్చిత్పురుషశ్రేష్ఠః వరుణలోక
యాత్రయాఆనందమాప్య వరుణలోకేభూయోనుభూయేత్యర్థః - త
త్కృతైరిత్యాది॥*॥ప్రాప్యపుణ్యకృతాంలోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః శు
చీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోభిజాయతేఇతివచనాదితిభావః॥౫౬॥
అథేతి॥తామస్యామితి- తామసీప్రారంభఇత్యర్థః.అభ్యుపగతార్థేతి
వస్త్రాపహారసమయప్రతిజ్ఞాతస్వసంభోగరూపేత్యర్థః- ఆశావశాధీశా
దిగ్గజాఃకురువిందఃపద్మరాగః॥ని॥ కురువిందాఃపద్మరాగహింగుళాదర్శ
ముస్తకాఇతిభాస్కరః- మనోభవస్యస్మరస్యమణిబింబమండలం మణి
మంత్రౌషధానీహవశీక్రియాసాధనానీతిభావః-అంజనకరండమితి కళంక

శ్యాంజనసాదృశ్యంచంద్రిస్యచకరండసాదృశ్యంబంభరోఘ్నంగఃవిలాసకో
కనదంలీలారక్తకువలయం॥ని॥ భవేతో-కనదంరక్తపద్మంరక్తోత్పలేపిచేతి
భాస్కరః-రక్తాబ్జైరక్తకుము దేబుధైఃకోకనదంస్మృతమితికోశాంతరేవ -
అతఏవ॥ని॥అధరక్తసమోరుహే। రక్తోత్పలేకోకనదమితిపాఠాంతరం-బు
భుక్షాపరిశోషణంతున్నివర్తకంశిథిలీకృతాంతరంశిథిలీకృతమధ్యభాగం

థనాయకాననపరిసరంరిరంసురశిశ్రయత్ ॥ ౫౭ ॥ సమ
నంతర మాశా వశాధీశ కుశలాను యోగా మేవ దిగంత
లంఘునజంఘాలాభి రంధకార ధారాభి రాపాదితా స్త్రై
తేజగతి॥౫౮॥ కిన్నుఖలుపూర్వపర్వతశిఖరకురువిందకందళ
ద్యుతికదంబమిదంకిముతసకలవిలాసినీ జనమోహనసాధనీ
భూతమనోభవమణిబింబమిదమథవాపురందరహరిదంగనా
నయనాంజనస్ఫటికకరండమిదంకిముతబంభరభరితరజనీభా
మినీవిలాసకోకనదమిదమథవాచకోరనికరబుభుక్షాపరికల్పి
తమాషవటకమిదమాహోస్విదవిరతప్రహారశిథిలీకృతాస్త
రపురందరమందిరపరిసరవర్తి ఘటికాయంత్రిఫలకమిద
మేవమాలోకసంశయశలాకాశకలిత శరీరేపురుహూతహ
రిదారంభపరీరంభసంరంభభాజిభగవతి పీయూషరోచిషి॥
౫౯ ॥ వ ॥ ముదావందారుమందార స్సుషమైస్సుషిరారవ
వైః । ఆచకర్ష మనశ్చారిరాభీరతరళభ్రువామ్ ॥ ౬౦ ॥
శ్రిత్వాతాంసుదృశస్తదాభగవతోగీతిం విసృజ్యాలయా

సంశయాఎవశలాకాస్తాభిశ్శకలితశరీరేఅతఎవపురుహూతహరిదారంభః
ప్రాచీముఖంతస్య పరిరంభః తద్భాజిసవిదీర్ణతనురశక్తైఃకించిదాలింగ
తీతిభావః॥౫౯॥ముదేతి॥సుషమైశ్చారుభిః॥ని॥సుషమంచారుశోభనమిత్యమ
రః-సుషిరారవైర్వంశవాద్యధ్వనిభిః॥ని॥ రంధ్రేరంధ్రాన్వితేవాద్యేసుషిర
మితివైజయంతీ॥౬౦॥శ్రిత్వేతి॥సుదృశఃస్త్రియఃసీతింగానంశ్రిత్వా-విసృ
జ్యేతి-గురుదారాదీతిభావః-వినివారితాఇతిశ్వశ్రూశ్వశురాదిభిరితిభావః

ఆత్మసుఖం స్వసుఖం- వ్యంగ్యార్థస్తు- సుదృశః సుధియః భగవతశ్శీతింతదుప
దిష్టతత్వకథామిత్యర్థః - విసృజ్యేతి వైరాగ్యాదితిభావః-వినివారితాస
న్యాసాసహిష్ణుభిర్జాయాపుత్రాదిభిరితిభావః- శౌరిమన్విష్టుం ధ్యాతుం
ఆత్మసుఖంఆత్మలాభజన్యసుఖంతత్ప్రాప్తిం పుత్రాదివర్జనం విషాదాయనా
భూత్ ॥౬౧॥ సారసాక్షేతి॥ అరుచేరితిఅరుచేరివేత్యర్థః- అతఏవగవ్యా
స్పేక్షా॥*॥ అమృతాకాంక్షిణః క్షీరంనాద్రియంత ఇతిభావః- పురుషార్థ

న్యార్థాన్మిత్రసగర్భ్యతాతజననీర్విత్తాన్యపత్యాన్యపి। అన్వే
ష్టుం వినివారితా అపి ముహుశ్శౌరిం వనం ప్రావిశన్నాభూ
దాత్మసుఖైకలోలమనసాం చిత్రం విషాదాయ తత్ ॥౬౧॥
సారసాక్షమధురాధరామృతాస్వాదనాదరకృతేతరారు
చేః। మందిరాదపససార సారదృక్ క్షీరదోహనమపాస్య
కాచన ॥౬౨॥ కిం ధనైర్మమ బహిశ్చరాసుభిః ప్రాణ
నాథాంతరముపేక్ష్య మాధవమ్। ఇత్యపాస్య వసుసద్మసంవిదా
కాపి కేశవముపాసరత్తరామ్ ॥౬౩॥ సౌఖ్యమస్తు హరియో
గజం కుతస్స్తోకసౌఖ్యమభిలష్యతేయది। ఇత్యపత్యమవపత్య
పత్యపి ప్రస్థితా సపది కాపి భామినీ ॥౬౪॥ గ॥ ఏవమవధీ
రితగురుగిరమగణితాభరణవిన్యాసవిపర్యాసమాసాదిత కు
తూహలమహంప్రథమికయా సమాసేదివాంసమాభీరతరు
ణీగణమభినంద్య నందనందనస్సాదరమిద మవాదీత్ ॥౬౫॥

రసపానమపి గాఢపీడిత పరస్పరాధరమిత్యాదౌ ప్రసిద్ధం॥౬౨॥ కిమితి॥ బహిశ్చ
రాసుభిః॥*॥ అర్థా బహిశ్చరాః ప్రాణా ఇతిన్యాయాదితిభావః॥౬౩॥ సౌ
ఖ్యమితి॥ తోకసౌఖ్యమపత్యసుఖం అభిలష్యతేయది॥ ని॥ అపత్యంతోకం తయో
స్సమే ఇత్యమరః- హరియోగజం కృష్ణసంగజన్యం సౌఖ్యం కుత ఇతి బుద్ధ్యా అప
త్యమవమత్య రోదనం కుర్వాణమపి క్షుధితమపి పరిత్యజ్యేత్యర్థః- వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- స్తోకసౌఖ్యం క్షుద్రం విషయసుఖమభిలష్యతేయది హరియోగేన భగ
వత్సాయుజ్యేన జనితం సుఖం కుత ఇతి॥౬౪॥ ఆమేతి॥ విరతిస్స్యాత్మనైర్బల్యం న

క్షమంనయుక్తం॥ని ॥క్షితిక్షాంత్యోః క్షమాయుక్తేక్షమమిత్యమరః ॥౬౬॥
పరేతి ॥ పరాతిసంధానధురంధరంపర వంచనచతురం తదాశయం కృష్ణ
హృదయంనవిచారయంతిస్మనజానంతిస్మ-ఉత్తరపూరణేఉత్తరప్రదానేవి
షయేగిరాంపరంపరాంపరంవాగ్ధారామేవపరామృశన్ అయం వంచయ
తీత్యజ్ఞాత్వాకిమస్యోత్తరమితిఋజుబుద్ధ్యావిచారితవత్య ఇత్యర్థః ॥ ౬౭॥
౬౮॥ రామేతి ॥ రామాణాంస్త్రీణామభీష్టకృన్నభవతీత్యనభీష్టకృత్ తథా
భూతంవిరాగమాశ్రియతఃస్త్రీష్వననురక్తస్యేత్యర్థః-ఏతాదృశపురుషా
శ్రియణంస్త్రీణాంనదోషాయేతిభావః- తవఅభ్యర్ణంశ్రితానాంశరణా

ప ॥ అయేబాలాఃకస్మాదయమధినిశీథంవనభువిప్రియాణ
ప్రారంభస్స్ఫుటఝణఝణస్నూపురరవః । ప్రియంవఃకా
ర్యంవాకిముతతదిదమావేదయతయత్న మంపత్యాదాస్యా
త్క్షణమపివధూనాంనవిరతిః ॥ ౬౬ ॥ ఏవమభిహితవతిభ
గవతి ॥ ప ॥ పరాతిసంధానధురంధరంతదాతదాశయం
వ్రీడభరాన్నతానతాః।విచారయంతిస్మపరంపరంపరాం
పరామృశన్నుత్తరపూరణేగిరామ్॥౬౭ ॥ గ ॥ అతాస్తదీ
యాంమాయామనుమాయస్వకాశయం ప్రకాశయంత్యో
మత్తకాశిన్యస్తదనుకూలంసకౌటిల్యమేవమవాదిషుః ॥
౬౮ ॥ ప ॥ రామానభీష్టకృతమాశ్రయతోవిరా

గతానామిత్యర్థః - ఉద్ఘుటందుస్సహంభవప్రతికూలంసంసారప్రతికూ
లంకమన్ పుత్రగృహాదిపరిత్యాగరూపమిత్యర్థః - తచ్ఛ్వాజామతఏవ అశ
తిస్పృశాంవిరక్తానాంముగ్ధదృశాంమందబుద్ధీనామాత్మానాత్మవివేకశూన్యా
నామిత్యర్థః-నఃఅస్మాకంనిర్వాణంమోక్షః కథంనభవేత్-భదేవభవానతి
విరక్తతయాతిరస్కృతస్త్రీసుఖస్సర్వజ్ఞశ్చవయంచవిరక్తా ఇత్యత్ర ప్రమా
ణంపుత్రాదీన్పరిత్యజ్యాత్రాగమనమేవతథాచ త్వాంశరణం గతానామ
స్మాకంమందబుద్ధీనాంత్వదనుగ్రహేణ మోక్షస్స్యాదేవేతిమధురార్థః -
వక్రస్తు - రామస్యానభీష్టో రావణః-తేనకృతంవిరాగమాశ్రయతః రావణ

సన్న్యాసిన్యాయేనవిరక్తాభాసస్యేత్యర్థః - తవఅభ్యర్ణం సమీపం శ్రితానాం ఉద్భటస్య భవప్రతికూలస్య శివరిపోర్మన్మథస్యేతి యావత్ - కర్మ బాణప్రక్షేపణరూపో వ్యాపారః తద్భాజాం మదనశరశీర్ణానామిత్యర్థః అరతిస్పృశాం చిరాత్ప్రభృత్యలబ్ధసురతానాం ముగ్ధదృశాం వామాక్షీణాం నః నిర్వాణం సుఖం ॥ ని ॥ నిర్వాణం నిర్వృతౌ మోక్షే ఇతి భాస్కరః - విరక్త ఇవ కిమస్మాన్వంచయసి యథేచ్ఛం యభస్వేతి భావః ॥ ౭౯ ॥ అఖిలేశేతి ॥ భీరవో భయశీలాస్సంసారాదితి శేషః - సమనోభవాధయః సవ్యథాః అత్ర ఆధిశబ్దేనైవ మానసీవ్యథేత్యర్థో లభ్యతే తథాపి మనోభవశబ్ద ఉపాత్తః అయమేవహి మహాకవీనాం పంథాః - యథాహ మాఘః - ఆనిన్యిరే వంశకరీరనీలైరితి - సౌందర్యలహర్యామపి ॥ * ॥ క్వణత్కాంచీదామా కరికలభ కుంభ

గమభ్యర్ణమీశ తవ ముగ్ధదృశాం శ్రితానామ్ । నిర్వాణము
ద్భటభవప్రతికూల కర్మభాజాం కథన్ను నభవేదరతిస్పృ
శాన్నః ॥ ౭౯ ॥ అఖిలేశధియా హి భీరవశ్శరణం త్వాం సమ
నోభవాధయః । అభజామ వయం పరిగ్రహే విరసో యాసి
కథన్ను పౌరుషమ్ ॥ ౮౦ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానమాభీరతరు

ణీనతా ఇతి - వయం అఖిలేశధియా సర్వేశ్వరబుద్ధ్యా త్వాం శరణం అభజామ - పరిగ్రహే స్వీకారే రతౌ ఇతి యావత్ - విరసో నిచ్ఛన్సన్ అపౌరుషం అబలత్వం కథం యాసి శరణాగతభీతపరిత్రాణం యుక్తం జగదీశ్వరస్యేత్యర్థః - అన్యత్ర - అఖిలానాం స్త్రీణామీశః పతిరఖిలేశః ॥ ని ॥ ఈశః ప్రభౌ శంకరే స్యాదితి విశ్వప్రకాశః - తద్బుద్ధ్యా అఖిలాంతర్గతత్వాదస్మాకమపి త్వమేవ పతిరితి బుద్ధ్యేత్యర్థః - సమనోభవాధయో మన్మథవ్యథాయుక్తాః భీరవః స్త్రియో వయం త్వాం శరణం ప్రాప్తాః పరిగ్రహే పత్న్యాం విరసో విరక్తస్సన్ ॥ ని ॥ పత్నీపరిజనాదానమూలశాపాః పరిగ్రహా ఇత్యమరః - అపౌరుషం క్లీబత్వం కథం యాసి ॥ ని ॥ పుంభావే తత్క్రియాయాం చ పౌరుషమిత్యమరః - అత్ర శ్లోకద్వయే గూఢోత్తరాలంకారః ॥ * ॥ కించిదాకూతమహితం స్యాద్గూఢోత్తరముత్తరమితిలక్షణాత్ శ్లేషస్య చ తదంగత్వేనోపయోగః ॥ ౮౧ ॥

౭౧ ॥అచిరాంశుర్విద్యుత్ ॥ ౭౨ ॥ తరుణీతి ॥ రమయాసమారమయామా సలక్ష్మీరివరమయామాసేత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ దరస్మేరైరితి ॥ ఈషత్స్మేరైరిత్యర్థః - అతఏవేయంమధ్యమాస్మేరలక్షణంభావప్రకాశే॥*॥ స్ఫురద్భ్రూప్రపక్ష్మతారంయత్తత్స్మేరమితికథ్యతఇతి-లజ్జయాసుభగసుభగాఅతిమనోహరాః స్వానుకూల్య ప్రకాశికాఇతి యావత్ - తదుక్తం॥*॥సవ్రీడాలోకనైనైవస్వానుకూల్యనివేదనమితి - కల్లోలాభైరితి - ప్రియదృష్టిప్రతిఘాతేనఔత్సుక్యేన చయథాక్రమమాసారప్రసారాభ్యామంగీకృతతరంగభంగికైరిత్యర్థః - అతఏవైతేసోత్సుకాస్తరంగితాశ్చ-తదుక్తం॥*॥సో

ణీగణమనివార్యధైర్యమవధార్యమురరిపురరీరమత్ ॥ ౭౧ ॥

ప ॥ రమణీసరోజరమణీయలోచనామధురాధరాశ్రీమధు
రాధరాపికా । రుచిరాచిరాంశురుచిరాశయంతదాతక్షళీ
చకారమురళీవినోదినః ॥ ౭౨ ॥ తరుణీవిలోలతరుణీహాకా
ననైమలయానిలేనకలయావిధోస్సమా । అపరాసమాగమ
పరామనోరమారమయాంబభూవరమయాసమాహరిమ్ ॥
౭౩ ॥దరస్మేరైర్లజ్జాసుభగసుభగైః ప్రేమలహరీలలత్క
ల్లోలాభైరసమశరనారాచసహజైః।తదాకాచిన్మందస్మిత
మధుపరీరంభమధురైః కృశాంగీ పానంగైర్మురరిపుమ

త్సుకంయద్యదాలోక్యభూయోభూయోవిలోకనమ్। కల్లోలఇవయతాకంతివిచ్ఛేదస్తత్తరంగితమితి ॥ అసమశరస్యనారాచాఆయుధవిశేషాస్సహాచరైస్తత్సదృశైరిత్యర్థః - అతఏతేప్రేమదాయినః - తదుక్తం ॥ * ॥ద్రవీభూతంమనోయత్రదర్శనంప్రేమదాయితదితి - మందస్మితమేవ మధుతస్యపరిరంభేణసంపర్కేణమధురైః - అతఏవైతే సంభోగౌత్సుక్య సూచకాస్తాపహారాశ్చ-తదుక్తంభావప్రకాశే॥*॥ కటాక్షైర్హాసగర్భైస్తుసంభోగౌత్సుక్యభావనా।శీతలీక్రియతేతాపోయేనతన్మధురంస్మితమితి-సానంగైరితి-విరక్తస్యాపిక్షోభకైరిత్యర్థః-తదుక్తం॥*॥యద్దర్శనేవిరక్తోపిక్షుభ్యతేతత్సమన్మథమితి॥ఈదృశైరపాంగైఃమురరిపుంసమకిరదితి॥ ౭౪ ॥హారిరితి

విధురాః విక్లబాః చంచలాపాంగిరితి॥*॥అంగగాత్రికం తేభ్య ఇతి వాచ్యమితి
మతభేదేన జీవ్-అతఏవ యుధిష్ఠిరవిజయేప్రయోగః॥*॥రుచిరతరాలాపాంగి
ఘూత్వా నిజగాదగిరమలాపాంగీతి ॥ ౭౫ ॥ ఉత్తేజనేతి॥ ఘర్షణం పాషా
ణవిశేషేణఘట్టనం - అత్రోత్తేజనయా రత్నస్య కాంతిఘర్షణేన సువర్ణ
స్యేతి క్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః॥*॥ యథాసంఖ్యం క్రమేణైవ
క్రమికాణాం సమన్వయ ఇతిలక్షణాత్ -లావణ్యరసైస్సౌందర్యద్రవైః॥ ని॥
గుణే రాగే ద్రవే రస ఇత్యమరః ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశోభేతి ॥ మోచేత్యభి
ధానం నామ ॥ ని॥ కదళీవారణబుసారంభా మోచేత్యమరః - త్వచం ముగ్ధ

పాంగైస్సమకిరత్ ॥ ౭౪ ॥ తతః॥ వ॥ హరిస్మరపరీతాపవిధురా
మధురాధరాః । స్యషించచ్చంచలాపాంగీ రేవం నర్మవ
చోమృతైః॥ ౭౫॥ ఉత్తేజనాఘర్షణజానరత్నహేమ్నో
రివాభాతవసౌకుమార్యాత్ । ప్రియేవినిర్మాణయుతనుం
విధిస్తేతతోనులావణ్యరసైరసించత్ ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశో
భాభిధవేనరంభాస్తంభాని జం దంభమయిత్యజంతః । మో
చాభిధానం దధురర్థయుక్తం కథం జడస్యోరుసమానతా
స్యాత్ ॥ ౭౭॥ అవిభ్రవేద్యత్రిలతాసుపుష్పం తత్రైవదృ
ష్టః ఫలసంభవోపి। ఉదేతి చిత్రం తరుణీలతే తే పుష్పం క్వచి
త్క్వాపి శలాటుయుగ్మమ్ ॥ ౭౮ ॥ బధ్నాసి చేతో హరతః

చలీతి మోచేతి వ్యుత్పత్తిః - అర్థయుక్తమన్వర్థం జడస్యాత్యంత శీతలస్య
ఊరుసమానతా కథం స్యాత్ ॥ * ॥ ఏకాంతశైత్యాత్కదళీవిశేషా ఇతి కు
మారసంభవే - జడస్యాజ్ఞస్య ఊరవో మహాంతస్తత్సామ్యం కథం స్యాదితి ధ్వ
నిః - పుష్పరజః -శలాటుయుగ్మం స్తనద్వయమితి యావత్॥ ని ॥ ఆమే ఫలే శ
లాటుస్స్యాదిత్యమరః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ బధ్నాసీతి॥ పరస్య పరమాత్మనః అన్యస్య
చ చోరస్య బంధన తాడనాదికమవశ్యం కర్తవ్యమితి భావః-తథాపి బంధనేపి
ఏతన్మనశ్చోర్యం న త్యజతః ॥*॥ సర్వమభ్యర్హితం వస్తు ప్రచ్ఛాదనమపేక్ష
త ఇతి న్యాయేన కంచుకధారణేసతి పూర్వాపేక్షయా ప్యతి మనోహరత్వాది

తిభావః-యుక్తంచైతదిత్యాహ - కఠోరజితి-శీలంస్వభావం-సామాన్యేనవి శేషణసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥*॥ ఉక్తిరర్థాంతరన్యాసస్యా త్సామాన్యవిశేషయోరితిలక్షణాత్॥౮౦॥విధిరితి॥ మదస్త్వితి- మృగస్యమదః కస్తూరీ॥ ని ॥ మృగనాభిర్మృగమదఃకస్తూరీత్యమరః ॥ ౮౧ ॥ తవేతి॥ తుండీఫలస్యబింబఫలస్య॥*॥బింబీరక్తఫలాతుండీతుండికేరఫలాచసా।ఒష్ఠోప

పరస్యకుచావితీమాకిముకంచుకేన। తథాపినైతత్త్యజతఃక ఠోరశ్శీలంనిజంనిగ్రహితస్త్యజేత్కః॥౭౯ ॥ పురాముినా కంచుకకేనమృగ్ధకెన్నామభద్రంవిహితంనజానే । భజత్యసౌయత్తవసావ్యలభ్యమనారతంత్వత్కుచకుంభసంగమ్॥ ౮౦॥ విధిర్విధిత్సుర్విధునాతవాస్యంసారంగసారాంశమపీహతేనే। ముఖేమృగస్యాఽఽయుగంమదస్తుఫాలేతవాస్తేత తఏవబాలే॥ ౮౧ ॥ తవాననాదర్శతలేధరోసౌతుండీఫలస్య ప్రతిబింబఏవ। మృగ్ధఫలేస్మిన్కథమన్యథాతుఘటేతబింబ వ్యవహారఏషః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమంగం తవచంచలాక్షి హారిద్రచూర్ణేనవిధాయవేధాః। సుధాంన్యధాన్నూనమిహాధరోష్ఠేయదత్రరాగాతిశయోపలంభః॥ ౮౩ ॥ సుదూరదర్శిన్యపిలోచనేతేభవత్యవార్యశ్రుతిలంఘనేచ్ఛే।తమస్సమూహప్రణయిత్వమస్తునవాలభారేమలినేకథం ను ॥ ౮౪ ॥సిక్త్వాచాతురసైరేవంకురంగనయనాస్తతః। ఆసంగింపక్రియామంగీకారయామాసమాధవః॥ ౮౫ ॥

మఫలాగోధాపీలుపర్ణీచతుండికేతివైద్యకే - ఘటేతేతి - ప్రతిబింబాభావేబింబమితివ్యవహారోనఘటతఇతిభావః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమితి ॥ అధరోష్ఠేహారిద్రచూర్ణమయేసుధాం తాంబూలోపయుక్తశిలాచూర్ణమమృతంచ- రాగాతిశయఅరుణ్యాతిరేకఃపేమాతిశయశ్చ ॥ ౮౩ ॥ సుదూరేతి ॥ ఏకత్రదీర్ఘదర్శినీ - అన్యత్రఆస్తికతయావిమృశ్యకారిణీ అవార్యాశ్రుతేః - శ్రవణస్యలంఘనేచ్ఛాయస్యతస్మిన్తథోక్తే- అన్యత్రనిత్

రాంవేదవిశ్వాసరహితేభవతిసతిమలినేనీతేఅశుచౌచవాలభారేచికురప్రక
రేమూర్ఖసంఘేచ ॥ ని ॥ మూర్ఖేర్భకేపిబాలస్స్యాదిత్యమరః - తమ
స్సమూహప్రణయిత్వంగాఢాంధకారసాదృశ్యం అన్యత్ర అజ్ఞాన పారవ
శ్యంనాస్తికింస్యాదేవేత్యర్థః- నేత్రకర్ణాంతవిశ్రాంతే కేశపాశస్త్వం
ధకారసదృశఇతితాత్పర్యార్థః- విమృశ్యకారిణోపినాస్తికత్వే కిముతమూ
ర్ఖస్యేతిధ్వనిః - చాటురసైరితి ॥ ని ॥ ప్రియవాక్చాటురస్త్రియా మితిర
త్నకోశే - సంవాహయామిమర్దయామి ॥ ని ॥ సంవాహనంసంవహనేభ

బాలేవిద్రుమపాటలౌతవపదౌసంవాహయామ్యద్యకింకిం
వాచందనచర్చనంవిరచయామ్యంగేయథానిర్వృతి । ధ
మ్మిల్లంకిముభూషయామికుసుమైరిత్యాదరాచ్ఛ్రీపతేరాభీ
రీనవయోగచాటువచనశ్రేణీశివాయాస్తునః॥ ౮౬॥ తతః॥
త్యక్త్వాబహిః కేళివిరోధితాయా లజ్జాంలతాకుంజమ
వాపదేకా।పునస్తదాపాతభయాదివాశుకాంతాకవాటం
ఘటయాంబభూవ॥ ౮౭॥మందాక్షభావాదవగమ్యకామస
మీకసాహాయ్యవిధావశక్తిమ్ । వ్రీడాస్య వర్తిష్టతదా
పరస్యానితాంతమశ్రాంతసమాశ్రయేపి ॥ ౮౮ ॥
యదేషశయ్యానయనచ్ఛలేన కరగ్రహం లోలదృశాం
వ్యతానీత్ । బభూవకామానలసాక్షికస్సపాణిగ్రహస్త
త్కథమేషజారః ॥ ౮౯॥సల్లాపలోలాపినసల్లలాపదదర్శ

రాదేరంగమదర్శన ఇతివిశ్వప్రకాశః - అవాపదితి ॥ లృగిత్వాదఙ్॥
౮౭॥మందాక్షేతి॥ని॥మందాక్షంహ్రీస్త్రపేత్యమరః-అన్యత్రమందానివిష
యగ్రహణాసమర్థానిఅక్షాణీంద్రియాణియస్యసతథోక్తః వృద్ధఇతియా
వత్-తత్త్వాశ్చామసమీకంమన్మథయుద్ధంనిత్యసేవకస్యయుద్ధసమయేప్రభుప
రిత్యాగోనయుక్తః తథాపివృద్ధతయాశిథిలేంద్రియస్యనదోషాయేతిభావః॥
౮౮॥ యదితి॥శయ్యానయనచ్ఛలేనశయ్యాప్రాపణవ్యాజేన-అత్రలజ్జాఖ్య
స్సంచారీభావోవ్యజ్యతే॥౮౯॥సల్లాపేతి॥అత్రాపిలజ్జాయావ్యక్తిః॥౯౦॥ అ

థకస్యాంచిద్రోమాంచస్సంవృత్తఇత్యాహ॥సమాగమాదితి॥౯౧॥ రదచ్ఛద మితి॥మృధేయుద్ధవీరపాణమితి॥ని॥వీరపాణంతుయత్పానంవృత్తేభావినివా రణఇత్యమరః॥౯౨॥ముగ్ధేఇతి॥వేణీకారికంచుకగ్రంథిం॥ని॥వేణీప్రవాహే సరితాం మెళకే కేశబంధనఇతిభాస్కరః-అచకలత్ విఘటయామాసఅత్రహి తోపదేశవ్యాజేనస్వేష్టసాధనాత్పర్యాయోక్తవిశేషాలంకారః॥౩॥పర్యా

నాలోకనలాలసాపి।స్వారయ త్పాణియుగేన కాపి నీవీవి
మోక్తుంసురతోత్సుకాపి ॥ ౯౦॥సమాగమాదస్యరథాధినే
తుః కియంతమంతఃకరణంసుదత్యాః । అవిందతానందమి
తిప్రతీమస్తనూరుహాఘపిబహిస్సహర్షైః ॥ ౯౧ ॥ రద
చ్ఛదం ప్రాక్సవిధం సుదత్యా స్సమాగతాయాయదసా
వచుంబత్ । బభూవతద్భావినిశంబ రారిమృధేవిధేయంకి
లవీరపాణమ్ ॥ ౯౨ ॥ ముగ్ధేకథంకంచుళికాందధాసివక్షో
జలక్ష్మీంతవయాపిదత్తే। ఇత్థం ప్రియాం కామపి మోహయి
త్వాతద్వేణికామాచకలన్మురారిః ॥ ౯౩ ॥ కోకీతతింనీరజ
కుట్మలాళింజిగాయవక్షోజయుగం పురైవ । ముగ్ధేధునా
కంచుకధారణాస్యాముధేతితద్గ్రంథిమసావముంచత్॥౯౪
అపిప్రసన్నంహృదయంతవేమాకుచాంకురావాహృణతఃక
ఠోరా।ఇతీవరోషాత్స్వచయంపినీయన్యపీడయత్తావదయం
మురారిః॥౯౫॥ఉరోజకుంభాయుగవత్కరాభ్యాంధరక్ష
హరిస్తద్దృఢమేళయాయ । మనోభవాయప్రభవేరరాజ
ఫలోపహారంవితరన్నివాసౌ ॥ ౯౬ ॥ స్పృశామితేసుందరి

యోక్తంతదప్యాహుర్యద్వ్యాజేనేష్టసాధనమితిలక్షణాత్-అయమేవాలం కారఉత్తరత్ర ప్రాయశః॥౯౪॥అపీతి॥హృదయంమనోవక్షశ్చ॥ని॥హృద యంవక్షసిస్వాంతఇతిహలాయుధః-అదయంనిర్దయందృఢమితియావత్- అనేనచకుచయోఃకాఠిన్యంవ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుధ్వనిః॥౯౫॥ఉరోజేతి॥అ త్రఫలోపహారంవితరన్నివేత్యుత్ప్రేక్షయాప్రభుసమర్పణీయోపాయనస్యాక

మ్యతాత్స్వవశ్యంభావాత్కుచయోర్లోకోత్తరసౌందర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలం
కారేణ వస్తుధ్వనిః॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥౯౮బభారేతి॥ ప్రియాసు కుచపీడనాదౌ వి
షయే నిర్దయతాం బభార - తదీయనిషేధవచనశుష్కరుదితాదికముల్లం
ఘ్య దృఢం కుచమర్దనాదికం చకారేత్యర్థః - ఇతి యత్ తచ్చాసాం మనో నా
జ్వలత్ న వ్యథయతి స్మ - అత్ర హేతుమాహ - యద్యస్మాత్కారణాత్ మనో
భూర్వి మోహయన్ మోహం ప్రాపయన్ అచీకరత్ కారయామాస మో

హారమేకం పయోధరౌ నాస్మితయా చితాన్యత్ । ఏవం నటి
త్వా వినయం సమాయీ ప్రసహ్య జగ్రాహ కుచౌ మృగా
క్ష్యాః ॥ ౯౬ ॥ మురారిణా కాపి హృతోత్తరీయా రయాదు
రోజౌ పిదధే కరాభ్యామ్ । లబ్ధావకాశస్స తదా చుచుంబ వి
పాణిరోధం తరసాధరోష్ఠమ్॥ ౯౭ ॥ పయోధరాగ్రక
లితాని తన్వ్యా విడంబయంతి స్మ నఖవ్రణాని । ఉదగ్రపూ
ర్వాచలశృంగశోణమణిప్రభాలిప్తశశాంకఖండమ్ ॥ ౯౯॥
బభార శౌరిః కుచపీడనాదౌ ప్రియాసు యన్నిర్దయతాం తదా
సామ్। అజిజ్వలన్నైవ మనో మనోభూరచీకరత్తేన విమోహ
యన్ యత్ ॥ ౧౦౦ ॥ హృదిస్థితావప్యనిశం ప్రియాయా
శ్చ్యుతావవేద్యాంతరచుంబితాయాః । కుచౌ నినీషుర్హృ
దయం పునర్వాశ్లేషవత్యప్యపపీడ మోహః ॥ ౧౦౧ ॥ నీవీస్పృ
శం కాపితతో మురారిం బబంధ మాలీకుసుమస్రజా సా । స
మాయినామగ్రసరోఽపి కామమనాటయద్బంధధుతావశ

హాస్యైవాపరాధేన మోహితస్యేతి భావః॥౧౦౦॥ హృదీతి॥ ప్రియాయాః
కుచౌ సదా హృదిస్థితావపి అతిస్పృహణీయతయా సదా స్మర్యమాణావపీత్య
ర్థః - అవేద్యాంతరచుంబితాయా ఇతి- అపూర్వవస్తుదర్శనలాభాదినా
హృదయం విగళితవేద్యాంతరం సదానందమయం భవతి - తదా కుచయోర
వేద్యత్వేన హృదయాన్నిర్గమో భవతీతి భావః- ముహుః పునః పునః హృద
యం నినీషుః స్వహృదయం ప్రవేశయితుమిచ్ఛన్నివేత్యర్థః ॥ ని ॥ వాసస్స్వా

ద్వికల్పోపమయోరితినిఘంటుసారే॥*॥పుష్పేత్యుత్తైరలంబితమోచనై శ్వేతి మాఘః-వత్తస్యోపపీడ్యవత్తస్యోపపీడం-సప్తమ్యాంచోపపీడరుధకర్ష ఇతిణ ముల్-తత్పురుషేకృతిబహులమిత్యలుక్॥౧౦౧॥౧౦౨యదితి॥కింకిణికామేఖ లాస్థక్షుద్రఘంటాఃమధ్యస్థయాఅవలగ్నవర్తిన్యాఅస్యత్రిమధ్యంన్యాయ్యో న్యత్రతిష్ఠతీతిమధ్యస్థా॥ని॥న్యాయ్యేపిమధ్యమిత్యమరః -తయాయథార్థవాది న్యేత్యర్థః-తద్వారణాయాఇతితాదర్థ్యేచతుర్థీ- సంధిమిచ్ఛంతిసాధ్వవ ర్తిమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ యస్మిన్వి మోక్షుంవినివారయంత్యామృగీ దృశఃకింకిణికానినేదుః ।స్మరాచనారంభణసూచకస్సన్ బభూవఘంటానినదపత్రిపంచః ॥ ౧౦౩ ॥ తదాదుకూలా పహృతిపత్రిసంగేబభూవయానోఃకలహస్తయోర్యః । మ ధ్యస్థయామేఖలయాతరుణ్యా స్తద్వారణాయాఇవ పర్యా రాణి॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధెనవత్నిప్రియమప్రియంవాస్వస్యేతి నిర్భత్సనతత్పరైర్వా । క్షౌమాపహారంవినివారయంత్యా ప్తాగంతరుణ్యావలమైరసింజి ॥ ౧౦౫ ॥ ఏకేనవేణీమపరే ణశౌరిఃకరేణగృహ్ణాక్చుబుకంప్రియాయాః । నాభూత్తుక చగ్రాహి కరద్వయీతిచతుర్భుజత్వంవిపరీతుమైచ్ఛత్॥౧౦౬॥ నీవీంవినీయదుర్తితమూరుమూలేలాలేత్తుణేగోపవధూకిశో రే। నిజాక్షియుగ్మంనిమిమీలదేకాపరాముదారేప్య[illegible]ధితా క్షియుగ్మమ్॥ ౧౦౭ ॥ అతారిమందాత్తువిమోహమాయా వ్యలంఘిసాందోర్తిపిమనోభవాధిః । అలంభికోపిపత్రిమదో

ఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధేనేతి॥నిభర్త్సనతత్పరై ర్వేతి-నిర్భర్త్సనయద్భిరివేత్యర్థః॥ ని ॥ వద్వాయథాతథైవైవం సామ్యేఇ త్యమరః ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥అతారీతి॥ అత్రిపత్రిథమంమాయాని వృత్తి స్తతస్తన్మూలకనివృత్తిఃతతఆనందావాప్తిరిత్యేషాంమోక్షసామగ్రీ త్వేనప్రసిద్ధానాంక్రమేణనివేశనాద్రత్నావళ్యలంకారః॥*॥ క్రిమికాపత్రిక్ర తాథానాంన్యాసంరత్నావళీంవిదురితిలక్షణాత్॥౧౦౮॥అభావీతి॥ భావే

లుఙ్-తదపి వై ముఖ్యమప్యభీష్టం సమమన్యత్ర ప్రార్థయామాసేత్యర్థః॥
అత్ర ద్రోషేపి వైముఖ్యే నితంబసౌందర్యదర్శనరూపగుణసద్భావేన ప్రా
ర్థనాదనుజ్ఞాలంకారః॥౯౭॥ దోషస్యాభ్యర్థనాను జ్ఞాతత్త్రైవగుణదర్శనాదితి
లక్షణాత్॥౯౮॥ పలాయేతి॥ పలాయనం పలాయః భావేఘఙ్-విశృత్యైర

వధూనాం నీవీవిమోక్షేన కథన్ను మోక్షః ॥ ౧౦౮ ॥
అభావి యత్రాస్వపి తయాపి రత్యై హ్రియా విముఖ్యా
పరివృత్యతన్వ్యా। విలోకయన్ముగ్ధనితంబబింబం తదప్య
భీష్టం సమమన్యతాసౌ ॥ ౧౦౯ ॥ పలాయయత్తైర్నరుద్భిత్తై
ర్విశృతైర్నిరర్భర్త్సనాభిస్స్మితగర్భితాభిః । ముగ్ధైర
పాంగైర్మృదుపాణిరోధైరనందయత్తా అపి తతో మురా
రిమ్॥ ౧౧౦ ॥ రతానుకూలః పరమంగనానాంబభూవబం
ధోవివిధస్తదానీమ్। నజారనాథాశ్రయణేపి బంధః పరో
మురారిప్రణయప్రభావాత్ ॥ ౧౧౧ ॥ రతాంతరేనిశ్చ
లతాం ప్రియా తాసుఖాతిరేకాద్దరమీలితాక్షీ। విలాసినీకా
చనపంచబాణం విచింతయంతీమనసేవరేజే ॥ ౧౧౨ ॥ య
దావినాభూతతయా బభాసే యువద్వయీ కేళిరసేనిమ
గ్నా । చిరాయతత్సంఘటనాసుఖిన్నస్తదైవవిశ్రాంతిమ
గాదనంగః॥౧౧౩॥ గ॥ ఏవమనంగదీక్షాదీక్షితానామాభీ
రచలాచలలోచనానా మతిశయితపతివాల్లభ్యసంభవదవ
ష్టంభసంభారవిఘటనాయయశోదాదారకస్సమనంతరమం
తరధాత్ ॥ ౧౧౪ ॥ ప॥ క్షణాదంతర్భూతైరనుభవపదం

ప్రాప్య సుదృశోహరేర్లీలాజాతైరపహసితవిద్యుద్విలసితైః॥
శ్రీరహితైర్ముగ్ధైర్మనోహరై రిత్యర్థః॥౧౧౦॥రతేతి॥బంధః కామశాస్త్రోక్త
శ్చతురశీతిబంధో ధేనుకాదిః-అన్యత్ర-కర్మపారవశ్యం॥౧౧౨॥ యదేతి-అ
వినాభూతతయేతి సంగమేనేత్యర్థః॥౧౧౪॥ క్షణాదితి॥ అనుభవపదం ప్రాప్య
ప్రత్యక్షీభూయక్షణా దంత ర్భూతైరంతర్హితైః అతఏవఅపహసిత

ద్యుద్విలసితైః-ఆంధ్యమితికర్తవ్యతామూఢ్యం నేత్రవైయర్థ్యం చ స్వైర
వ్యవహృతినిరోధి అభిసరణవిరోధి యథేష్టసంచారనిరోధీచ-నతాదృగితి-సం
యోగపూర్వ-కాలికవిరహాత్తదుత్తరకాలిక విరహోఽదుస్సహ ఇతి ప్రసిద్ధం-
గాఢాంధకారే గచ్ఛతో విద్యుద్దర్శనాత్పూర్వం యాదృశ మాంధ్యం
తతోఽప్యధికం విద్యుద్దర్శనోత్తరక్షణజన్యమితి ప్రసిద్ధం॥౧౧౪॥ అయీతి॥

తైః ।కిమప్యాంధ్యం స్వైరవ్యవహృతివిరోధి ప్రవివిశుర్న
తాదృక్ప్రాగేతద్విరహసమయేప్యస్థితమభూత్ ॥౧౧౫॥ ము
రారివిరహోద్దామవిమోహోఽగహనంగతాః। ముహుర్గహ
నమాసేదుస్తదన్వేషణకారణాత్॥౧౧౬॥ అయిమన్మథమ
న్మథస్త్వయారమితో మాధవి మాధవస్స్ఫుటమ్।స్ఫురతిత్వయి
మాధవీపదం హరిసంబంధవిబోధకం యతః॥ ౧౧౭ ॥ సత్వ
రం కథయ కేన పథా సౌ చూత పాదప హరిశ్చరితస్స్యాత్ ।
పల్లవస్య గతిరస్య విబుద్ధా పల్లవప్రణయినా భవతా స్యాత్ ॥
౧౧౮ ॥ అథోక్షజాధ్యక్షమశోకకిం తే బభూవ నిర్వాణని
దానభూతమ్। అశోకభావః కథమన్యథా తు తవైవ దృష్టస్స
కలాగమేషు ॥ ౧౧౯ ॥ దుత్తూరశౌరిః ప్రణయం విధాయ
సకృత్తతస్త్వామతిసందధేను । వియోగకాంతాజననిర్విశే
షమున్మత్తభావం వివృణోషి యేన ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమున్మత్త
తామేత్య పరిలపంత్యో మృగీదృశః। యశోదాదారకాద్వై
తమాపుస్తద్భావనాబలాత్ ॥ ౧౨౧॥ వధూరథాత్కాచి

మాధవీలతావిశేషః-మాధవస్య స్త్రీ చ- పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్ ॥
౧౧౭॥సత్వరమితి॥ పల్లవస్య విటస్య భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణక్రమమి
తి న్యాయాదితి భావః॥ ॥౧౧౮॥ అథోక్షజేతి॥ అధ్యక్షం సాక్షాత్కారః నిర్వా
ణం సుఖం మోక్షశ్చ - సకలాగమేషు సర్వవృక్షేషు సకలవేదేషు ॥ ౧౧౯ ॥
దుత్తూరేతి॥ ఉన్మత్తభావమితి వృక్షవిశేషత్వం ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమితి ॥
యశోదా దారకాద్వైతం కృష్ణాభేదం భ్రమరకీటన్యాయాదితి భావః ॥

౧౨౧ ॥ పఘూరితి ॥ అధాత్ పిబతిస్మ - ధేట్పానే అస్మాల్లుజి విభాషాఘ్రాధేట్ఛాసఇతిసిజ్లోపేరూపం- ప్రళయంనాశం తన్నామకసాత్వికభావంచపురోదితాపూర్వోక్తాపూతనాయితేత్యర్థః - పూర్వంతు పూతనాయాఏవ ప్రళయోన కృష్ణస్య అత్రతూభయోరపీతి విచిత్రమిత్యర్థః-ఉభయోరపిప్రళయాఖ్యస్సాత్వికభావస్సంవృత్తఇతి పరమార్థః ॥ ౧౨౨॥కయాపీతి॥భుజంగః కాళీయః ఆదిమాకృష్ణాయితాభుజంగంవిజేతుమీశాపిభుజంగాయితాంజేతుంసమర్థాపీత్యర్థః- కృష్ణాయితత్వాదితిభావః- తేనప్రతారితాజితాలీలాకలహేజయపరాజయయోరనియమాదితిభావః-

దళితపూతనాస్తనావినోదేనజనార్దనాయితా । ప్రియా
తత్ర ప్రళయంపురోదితాతథాద్వితీయాపి పునస్తదద్భు
తమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ కయాపితన్వ్యామధుసూదనాయితంక
యాచిదాలంబి భుజంగభావనా । విజేతుమీశాపి భుజంగ
మాదిమాప్రతారితా ప్రత్యుతతేనలీలయా॥౧౨౩॥జనార్ద
నాద్వైతమవాప్యకాప్యహోదవానలాపానమనాటయ
త్తమామ్। తతఃపరీతాపధురామవాపసామృషావిషాదో
విరహానలాదితి॥౧౨౪॥తతః॥ అదృశ్యోయంశౌరిః పదకమ
లముద్రాశ్రియణతస్సుఖంసాక్షాత్కార్యోభవతి ననుయో
గైఃకిమపరైః। విచింత్యైవం తత్రవ్యవసితమతీనాంనసుదృ

భుజంగేనవిజేనకృష్ణేనప్రతారితావంచితేతిధ్వనిః॥౧౨౩॥జనార్దనాదితి॥ విరహానలాద్విషాదఇతిమృషేత్యన్వయః ॥ ౧౨౪॥అదృశ్యఇతి॥ వ్యవహితత్వాద్ద్రష్టుమశక్యఇత్యర్థః- అయంశౌరిఃపదకమలస్యముద్రాచిహ్నంతస్యాఃశ్రియణతః-అన్వేషణాత్-సుఖంసాక్షాత్కార్యోభవతి - పదముద్రానుసారేణహిచోరాదయోగృహ్యంతఇతిభావః-అపరైర్యోగైరుపాయైఃకింని॥యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిషిత్యమరః - ఏవంవిచింత్య - తత్రపదముద్రాన్వేషణేవ్యవసితమతీనాంప్రవృత్తానామితియావత్ సుదృశాంస్త్రీణాం- అస్యాముద్రాయాఃప్రకాశః స్ఫురణంక్వచన తమ

సా క్వాపి రజసా చ నాభూత్-ఆచ్ఛాదనాదితి భావః - అత్ర ప్రకాశోభూదస్యా ఇతి పాఠేస్థితే క్వచిత్తో ... శే ప్రకాశ స్తస్యాసీదితి పాఠో లేఖకభ్రమమూల ఇతి ధ్యేయం వ్యాంగ్యార్థస్తు-అవిద్యావృతత్వాదదృశ్యః పదకమలమేవముద్రా వస్తుతస్య ఆశ్రయణతో ధ్యానాత్ - యోగైర్ధ్యానైః- సుదృశాం సుధియాం రజసా తమసా చ గుణేన అస్యాః పదకమల ముద్రాయాః ప్రకాశోనాభూత్-రజస్తమోగుణావిర్భావసమయే చిత్తైకాగ్ర్యాభావాదితి భావః-ఉక్తం చ గీతాసు॥*॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత। జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుతేతి॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ పంక ఇతి॥ త్రిజగతో పి గు

శాం ప్రకాశో భూదస్యాః క్వచన రజసా క్వాపి తమసా ॥

౧౨౫॥ ఏవమనికటవికటాటవీపర్యటనపాటవపాటలచర

ణయుగళా వల్లవలోలలోచనాః క్వచననితాంతనిమగ్నా

మరవిందలోచనచరణకమల ముద్రామవలోక్యకామపికా

మినీమనురాగభరేణబభార భుజశిరసా యశోదాకిశోర ఇతి

నిర్ధార్య ధార్యమాణధైర్యవిపర్యయా బభూవుః॥ ౧౨౬॥

ప॥ పంకేషు నేరజసివా ప్రచురేక థంతదభ్యున్నతం త్రిజగ

తోపి గురోః పదం స్యాత్। కామాభిభూతమనసామిదమావి

రస్తు తత్త్వావధారణ కథాం కథమంతరేణ॥ ౧౨౭॥ తతశ్చ॥

సముత్ప్లుత్య ప్రేమామృతజలధిపూరే ప్రియతమాం ప్రి

యః క్షేప్తుం వాంఛన్నివ సకతమామేవ మవహాత్ । భవ

రోరతిస్థూలత్వేనేత్యర్థః-పదం పదముద్రా అభ్యున్నతముత్తానం సాంద్రకర్దమభూమౌ ర్యర్పిద్యమానాయస్య కస్యాపి పాదముద్రా అతినిమ్నా భవతి-అతిస్థూలస్యతు కిముతేతి భావః॥ కామేత్యాది॥ ఈదృశం వస్తుతత్త్వవిచారణం కామాంధానాం కుత ఇతి భావః-వ్యాంగ్యార్థస్తుస్పష్టః॥ ౧౨౭॥ అథ ప్రేయస్యాస్స్కంధేన వహనే హేతుముత్ప్రేక్షతే-సముత్ప్లుత్యేతి॥ ఉత్ప్లుత్య పాతనే గాఢం నిమజ్జతీతి భావః॥ భవత్వేతి॥ సాపి ప్రేమాస్పదం భవతు దక్షిణనాయకత్వాత్తస్య తావతా నాస్మాకం హానిరితి భావః॥ ఇతరదురవాపమితి॥ సా చ కేన

చిత్తపోబలేనతస్యదక్షిణనాయకత్వమపివిఘటితవతీ కిమన్యథా కథం నాగ
చ్ఛేదితిభావః॥౧౨౮॥౧౨౯॥కదావేతి॥ అత్రకదావేతిపదసూచితశ్చింతా

త్వేతత్తప్త్వాకమపితపసాంసంచయమియంనిజైర్లీలాజా
లైరితరదురవాపంకిమతనోత్॥ ౧౨౮॥ అలమలమపయా
హిముంచభీతాంగురుజనతః కితవేతిభాషిణీంమామ్। చిర
ముచితవచోభిరస్వైర్నైషీస్మధుమధురైస్సకథం కృపాంజ
హాతి॥ ౧౨౯॥ కదావాలావణ్యామృతరసపరీవాహనిల
యంపురఃప్రాదుర్భూతం మధురమధురంవీక్ష్యదయితమ్।
హా రైశా రేకాంత ప్రియతమ సరోజాక్షశరణంభవేతి క్రో
శంతీనిమిషమివనేష్యామిదివసాన్॥౧౩౦॥ త్యక్త్వాధర్మ
కథాంనిజాదుపనతాం కేళీసుఖంచప్రియాన్మోహాదుచ్చసు
ఖానుభూతిచపలావిస్రంభమాప్తాత్వయి। నాథత్వంచన
వీక్షసేయదికృపాతుంగైరపాంగైస్తదా భ్రష్టానాముభ
యత్రహంతశరణంకింస్యాద్గతిఃకాహినః॥ ౧౩౧ ॥ ప్రా
శైశముగ్ధమధురంవదనంసకృత్తేసందర్శయాశున తతో౽ధి
కమర్థయేత్వామ్। అభ్యర్థితో నిరపరాధివధూవధా
ర్థమంత దర్ధాతు కితవస్త్రపయా శశాంకః॥
౧౩౨॥ కందర్పలోప నవిధావబలాజనస్యనింద్యా
పరాక్రమవిధాకతమేయమార్యైః। త్వాంరూపశౌర్య
విభవాదభిభావయంతముద్వీక్షసేయదిహరింపురుషస్తదా
స్యాః॥ ౧౩౩॥కల్యాణజాలనిలయంకరుణారసార్ద్రమా
నందకందమనవద్యముఖారవిందమ్। త్రైలోక్యమోహన
మనూనమవాప్తపుణ్యాహాహంతకాంత మహతంక్వవిలోక
యామః ॥ ౧౩౪॥రోషాభవేద్యదినిరస్యమదంగసంగిచేలం

ఖ్యాస్సంచారీభావః-శృంగారస్యాంగమితిప్రేయానలంకారః॥౧౩౦॥౧౩౧
౧౩౨॥కందర్పేతి॥ లోపనవిధాహింసాకృత్యేవిషయేఆర్యైర్నింద్యాకే

యంపరాక్రమవిథేత్యన్వయః - ఉద్వీక్షుసేయదితి॥కలహాస్తుదూరతఏవేతి భావః-వర్తమానసామీప్యేవర్తమాన ప్రత్యయః॥౧౩౩॥౧౩౪॥౧౩౫॥ ౧౩౬॥ఏవమితి॥శ్యామాభిరపీతి ॥ ని ॥ శ్యామాయావనమధ్యస్థేత్యుత్పల మాలాయాం॥౧౩౭ ॥ తాఇతి ॥ చరణసంవాహనేనపదమర్దనేన॥ని॥

కుచౌరచయనిర్దయమర్దనాహర్షా । దంతైర్నఖైరపిలునీ
హీకపోతనాద్రైస్సంతాస్యపాతయతతోవివశాం సుఖా
బ్ధౌ॥ ౧౩౫॥అకృత్యంమత్వైదంనిరణయమనర్థంగురుజనా
ద్గతంపాతివ్రత్యంసుఖమపివిగీతంనసులభమ్ । ఇయంచప్ర
త్యాశానవిరమతి హాహా తదనుగావిధైవైధేయాగ్ర్యవ్యవ
సితమయేకిన్నుభవతా ॥ ౧౩౬ ॥ ౫ ॥ ఏవమభిధాయస
మారబ్ధరోదనాభిః అతిశయితవిరహాకృశాను కృశాను
భావాభిరాభీరభామినీభిశ్శ్యామాభిరపిపాండురాభిస్తరు
ణీభిరపిపురాణపురుషాభిలాలిషిణీభిరార్ద్రీకృతహృద
యోయశోదానందనస్తదనుపురతఃప్రాదురభవత్ ॥౧౩౭॥

తాశ్చతదనన్తరమకాండపతితసుధాసారసరసమరవిందలో
చనావలోకనసుఖమనుభూయకాచనచరణ సంవాహనేన
కాచనకరావలంబవితరణేనకాచనవ్యజనవీజనేన కాచిదా
లోకశబ్దసముచ్చారణేనకాపితాం బూలవీటికాప్రదానేన
కాపిస్వేదాంబుజాలకపరిమార్జనేనకాచిత్పాంసుసందో
హనిరసనేనకాచిత్తాంబూలకరంకవహనేనకాపిపల్లవతల్ప
కల్పనేనచయథాభిలాషమేవమారాధ్య పరిపూర్ణమనో
రథాబభూవుః ॥౧౩౮ ॥ స్థానేహితత్ ॥ ప ॥ వనమాలిని.

సంవాహనంమర్దనంస్యాదిత్యమరః - ఆలోకశబ్దాజయజయేత్యాదయః- తాంబూలకరంకస్తాంబూలరసనిష్ఠీవనపాత్రంయద్యపి॥ని॥కరంకోనారికేళ స్యకృత్తిఃకరకపత్రికేతిఅజయ్యకోశే- నారికేళకరండవాచకఏవకరంకశబ్దఃత థాపిలక్షణయాప్రకృతేపాత్రమాత్రపరఇతిద్రష్టవ్యం॥౧౩౮॥వనమాలి

నీతి॥ మాయయా౽కపటేన సుదృశాం స్త్రీణాం-అత్రివ్యంగ్యార్థో౽యం వ్యాఖ్యా
తప్రాయః॥౧౩౯॥ అనుగృహ్యేతి॥ రాసవిహారైరితిగోపక్రీడాభిరిత్య
ర్థః॥ ని॥ గోపక్రీడారవా రాసావితిభాస్కరః ॥౧౪౦॥ ౧౪౧॥ రాజన్ని

మాయయాపరోక్షే సుదృశాం శోకకృశానురుద్యయాయః।
సకథం శమమేతు వాగభూమిం హరిసాక్షాత్కృతితో౽షమం
తరేణ॥ ౧౩౯॥ అనుగృహ్య తతో రాసవిహారై రమణీర్హ
రిః। విరహానలసంజాతపరితాపమపాహరత్॥ ౧౪౦॥ తదా
సదనమాసేదుర్ముదితాః ప్రమదా అపి। అపితస్యానుభావే
నపతివాల్లభ్యమభ్యయుః॥ ౧౪౧॥ తతః॥ రాజన్నంబరముద్గ
తాం కలయతాం కన్యాం యశోదాత్మజాం కృష్ణం దేవకజా
త్మజం బలమసౌ రోహిణ్యుపాజీజనత్। భీతైరానకదుందుభి
ర్వ్యారచయత్సర్వం తదేతత్పురేత్యాచఖ్యౌ కలహోత్సుకః
క్షితిభృతే కంసాయ సర్వం మునిః॥౧౪౨॥x॥ ఏతదాకర్ణ్య
కర్ణపరుష మతివిషమరోషజాజ్వల్యమాన మానసః కంస
స్సపది నారదనివారణయా శిథిలీకృత దేవకీవసుదేవవ్యాపా
దనాభినివేశో విధాయ నిగళమాత్రసందానితౌ కేశినామా
నం నిశాచరమపి కేశవ నిశారణాయ సమాదిశ్య మహామా
త్యనికరమాహూయ నారదోదితముదంతమావేద్య ము
ష్టికచాణూరాభిధానం మల్లయుగళం హలధరవాసుదేవ
ప్రతిమల్లతయా పరికల్ప్య కువలయాపీడనామానం వేతం
డచూడామణిం ప్రతిహారప్రదేశం ప్రాపయ్య రంగభువి
మంచప్రపంచనాయకంచుకినః ప్రచోద్య శరాసనమఖవి
లోకనాపదేశేన సపరివారమాహరయశోదానందనమితి

తి॥ రోహిణ్యుపాజీజనదితి-ప్రసూతైవ నతు గర్భే మాసనవకం ధృతవతీ దే
వకీతు గర్భే బభారేతి భావః ॥ కలహోత్సుక ఇతి నారదః కలహప్రియ ఇతి
ప్రసిద్ధః ॥ ౧౪౨॥ ఏతదితి॥ జాజ్వల్యమానమతిశయేన జ్వలత్ - నిశారణం మా

రణం - వేతండోగజః ॥ ౧౪౩॥ అక్రూరోపీతి ॥ మధుసూదనముపస్పృ
శ్యేత్యత్ర సేనాన్వయః ॥ ౧౪౪॥౧౪౫॥ బ్రహ్మపుత్రివదితి ॥ ని ॥ ౫౦ శేష

యథార్థనామానమక్రూరం ప్రాహిణోత్ ॥ ౧౪౩ ॥అ
క్రూరోపికంసనిదేశాదుపగతవంతమంత కథయానక ము
ధిగతహయరూపం కేశినామానంనిశాచర మఖర్వగర్వస
ర్వంకషేణదృఢతరముష్టిప్రహారేణ పశుమారం మారయి
త్వాసదనమాసేదివాంసంమధుసూదనముపస్పృశ్య దండవ
త్ప్రణిపత్యయశోదాశాబకేనరోహిణేయేనచ పరిరంభ
కుశలానుయోగస్నహభోజనాదిభిరతివేలముప లాలితస్స్వ
సమాగమన కారణ మభిధాయతావేతౌ శతాంగమారో
ప్యసావహైరైరాభీరై ర్నందాదిభిరను గమ్యమానోమధు
రానగరమచలత్ ॥౧౪౪॥ ప॥ వాతౌమిమామశనిపాత
నిభాంనిశమ్యయామావిశన్పరవశాస్సుదృశోదశాంతామ్॥
సంసారసౌఖ్యవిరహేణ కఠోరచిత్తం వక్తుంక్షమేతకతమ
శ్శకమంతరేణ ॥ ౧౪౫॥ బ్రహ్మపుత్రివదాపాత రమణీ
యాభిధఃకథమ్ । నపాపపరిపాకోయమక్రూరఃక్రూర
చేష్టితః॥౧౪౬ ॥ దయోదారాదారాపురవిజయినః
ప్రార్థితవతీమురారిర్మేభూయాన్మదనమదనోయంప్రియ
ఇతి।అనాథంనైవాహందురిత భరితాజాతువిరహేనభూ
యాదేతస్యేత్యహహనిహతాహంతవిధినా ॥౧౪౭॥ సం
భుక్తాపిముహుర్ముహుర్నవఇవప్రేమాస్పదం సాధ్వస
స్పృష్టాదులభతామనోహరతరస్సంమోహనశ్చేతసః ।
వైకల్యేపి రతోచితోపకరణగ్రామస్యసౌఖ్యాకరః శౌరేచా

బ్రహ్మపుత్రిఇతిభాస్కరః - నేతికాకుః - పాపపరిపాక ఏవేత్యర్థః ॥
౧౪౬॥దయఇతి॥ అనాథమితి ॥ నాథృయాచ్ఞాయామితిధాతోర్లజిఉత్త
మపురుషైకవచనం ॥ ౧౪౭ ॥ సంభుక్తఇతి ॥ రతోచితోపకరణగ్రామః శ

య్యాసక్తిస్పందనాదిః-శతాంగసంగతం రథారూఢం॥ని॥శతాంగస్స్యందనో
రథ ఇత్యమరః॥౧౪౮॥౧౪౯॥౧౫౦॥విరహానలేతి॥అనలసంతాపజన్యాశ్రూ
ణాంయాత్రాసమయే మంగళవిఘాతకత్వం నాస్తీతి భావః॥౧౫౧॥ ౧౫౨॥బ
లాదపీతి॥ కృష్ణవర్త్మాశ్రయం కృష్ణమార్గాశ్రయణం అగ్నిప్రవేశం చ సమీ
హితమీప్సితం జారః కదాచిచ్చౌర్యేణ పరనారీర్భుంజానః ప్రస్థానసమయే

ర్యారతోత్సవస్తవ కథం హా విస్మరిష్యామి తమ్ ॥ ౧౪౮ ॥
నిమిషం త్వయి లీలయా నిలీనే నవలంబా విపదంబుధావమ
జ్జమ్ । మరణం శరణం మమాద్య శౌరే నియతం త్వద్విరహాన
లాసహాయాః ॥ ౧౪౯ ॥ గ॥ఏవమతివేలం విలప్య విలుప్య
మానవివేకా పల్లవవిలాసినీసంహతిః ప్రస్థానలాలసతయా
శతాంగసంగతం సపరివారం మురరిపుమతిచిరమరోదీచ్చ ॥
౧౫౦॥ప॥విరహానలసంతాపసంభవస్తరళభ్రువామ్।సమం
గళవిఘాతాయ నాభూదశ్రుసముద్గమః ॥ ౧౫౧ ॥ తతో
నిపుణమాశ్వాస్య వధూమధురయా గిరా।నివర్త్య చరయా
త్ప్రియాద్యమునామమనాగయమ్॥ ౧౫౨॥బలాదపినివా
రితా విరహభీరవోఽభీరవో విసృజ్య సకలం యయుర్ఝడితి కృ
ష్ణవర్త్మాశ్రయమ్ । తథాపి న సమీహితం ప్రియసమాగ
మం భేజిరే న జారదయితాశ్రయాదిహ కిలాపరం కారణమ్॥
౧౫౩॥గ॥తదనునయనపథమతీతవతి భగవతి॥౧౫౪॥తదసా
క్షాత్కృతేః ఖేదమవాప్య సుదృశః పరమ్। చక్రిరస్తద సమ
స్తాశా నివృత్త్యభిముఖం మనః॥ ౧౫౫॥ గ॥ తదను యదునం

తాః కథం నమేదితి భావః-అన్యత్ర సహగమనే స్త్రీణాం ప్రియసంగో నియతః
జారప్రియానుగమనే తు నేతి భావః॥౧౫౩॥౧౫౪॥తదితి॥నివృత్త్యభిముఖమా
గమనోన్ముఖం-వ్యంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియః తదసాక్షాత్కృతేః పరమా
త్మసాక్షాత్కారాభావాత్ ఖేదమవాప్య అస్తసమస్తాశా నిష్కామాస్సంతః మ
నః నివృత్త్యభిముఖం శమప్రధానం చక్రురితి॥౧౫౫॥ తదితి॥ ప్రీతిప్రతీరం

తీరే- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః॥ని॥కూలంరోధశ్చతీరంచప్రతీరంచతటం త్రిష్విత్యమరః-ఆవేశ్య-ఉపవేశ్య- సిస్నాసుః స్నాతుమిచ్ఛుః సమున్నతా స్నాధవః-ఉన్నతపరిదేశశ్చనీచ ప్రవణత్వాత్ప్రవాహస్యేతిభావః - సుదర్శనంచక్రంఅబ్జానుషక్తశ్శంఖానుషక్తకః॥ని॥ అబ్జోధన్వంతరౌశంఖఇతివైజయంతీ-గదాక్రామోదకీవ్యాధిశ్చ-నిర్లేపం పాపసంబంధరహితం-మాధవోవసంతః-పలాశారాక్షసాః॥ని॥పలమున్మానమాంసయోరితిరుద్రః- సుధీ

దనావధ్యాసితస్యందనౌప్రతిప్రతీరమావేశ్యాసిస్నాసుర కూప్రరశ్శమనభగినీపానీయమవగాహ్యా కరుణాపూరమపి సమున్నతప్రవణమసుకర దర్శనమపిసుదర్శనకరంనిరంత రాబ్జాసక్తకరమప్యబ్జపరిపంధికరయుగళమవిరతానుషక్తగ దమపికమనీయవిగ్రహందివ్యగంధానులిప్త సకలాంగమశ్వని ర్లేపమనావృతమూర్తిమపిపీతాంబరావృతవిగ్రహంమాధ వమపి పలాశ వికాసపరి పంధినం విధుమపి విగత కళంక మశేషాధారమపిశేషాధారంమీనరూపధరమపిసుధీవరదుర వాపముపగతకమఠాకృతిమపి భూభారమసహమానమవిర తవసుమతీ దయితమపికాదా చిత్క-భూదారభావమాలం బితనరసింహరూప మపిపరిపాలిత మదావళ మత్యున్నతమ పిపరిగృహీతవామనభావం-అనంతవిక్రమమపిత్రివిక్రమం నిగృహీతభక్తబలిమపిభక్తబలిపరిగ్రహైకతానం రాజదు ధిరవిరచితపితృతర్పణమపివిహితరాజవంశాభ్యుదయమను

వరావిద్వదుత్తమానిపుణమత్స్యగ్రాహిణశ్చ॥ని॥ కైవర్తేదాశధీవరావిత్యమరః - వసుమతీదయితమితి - భూదేవ్యావిష్ణుదారత్వంప్రసిద్ధం భూదారోవరాహశ్చ-భక్తబలిభర్తృకృతపూజాభక్తో బలిర్దైత్యశ్చ॥ని॥బలిః పూజోపహారేచకరేదైత్యాంతరేపిసఇతిభాస్కరః- రాజవంశాభ్యుదయః సోమవంశోత్పత్తిఃక్షత్రియాభివృద్ధిశ్చ-మనుమార్గానువర్తినంకుబేరానుసారిణం-పౌలస్త్యఃకుబేరోరావణశ్చసహజమైత్రీభ్రాతృస్నేహఃబలహా

వో బలరామత్వం బలాఖ్యారాక్షసత్వం చ అర్జునగుణశ్శుక్లగుణః బభ్రుర్న
కులో విష్ణుశ్చ ॥ని॥ విపులే నకులే విష్ణౌ బభ్రుస్స్యాదిత్యమరః-పుష్పవద్విలో
చనం చంద్రార్కనేత్రం॥ని॥ ఏకయోక్త్యా పుష్పవంతౌ దివాకర నిశాకరావి
త్యమరః-పుష్పం నేత్రదోషశ్చ అస్వప్నరక్షకౌ నిర్నిద్రః దేవరక్షకశ్చ భవస్సం
సారశ్శివశ్చ త్రివిష్టపం స్వర్గః త్రయాణాం విష్టపానాం సమాహారస్త్రివి

ష్టధర్మానువర్తిన మపి పౌలస్త్యపరిపంథిన మమోఘశర
ప్రసరమపి స్వీకృతశరభంగముపగతబలభావమపి సుత్రా
మసహజమైత్రీపాత్రమర్జునగుణప్రణయిన మపితమా
లనీలం-చక్రిణమపి విగతభోగాభిలాషం బభ్రుమపి భుజగ
రాజబద్ధాదరం పుష్పవద్విలోచనమపి కమనీయనయనం విష్వ
క్సేనమపి ప్రకటితాద్వైత మస్వప్న రక్షకమపి నిద్రాను
రక్తం భవవల్లభమపి భవసమ్మాలనైకతానం చతుర్దశ భువ
నశరణమపి త్రివిష్టప పరిపాలక మఖిలఖేచరాధిగమ్య మ
పిబుధైకగమ్యం ముకుందమపి కిన్నరేశరక్షణానపేక్షిణం ధా
ర్మికజనదయితమపి పుణ్యజననిషూదనలం పట మవిరతప
రితృప్తమపి భక్తైక తత్పరం సకలాగమశిఖరలక్ష్యమపి న్యగ్రో
ధదళైకశాయినం శమప్రధానమపి శతమన్యుసంశ్రయం ద్వి
జరాజపక్షపాతినమపి దోషాకరవిపక్ష మపరిమితరుగా
శ్రయమపి విగత శోకమపునర్భవపదమపి సపునర్భవపదం పు
రాణపురుషమపి నిర్జరం హంస మప్యమానస వృత్తిమజమ
పిపితామహోపలాలిత మనంతమపి సంవర్ధిత మరుద్గ

ష్టపమితివ్యుత్పత్త్యా లోకత్రయం చ పాత్రాదేరా-కృతిగణత్వాద్ద్విగోరితి
ప్రాప్తస్య ఙీషః ప్రతిషేధః-అఖిలఖేచరాస్సూర్యాదినవగ్రహాః-బుధస్సౌ
మ్యో విద్వాంశ్చ - కిన్నరేశః కుబేరః కుత్సితనృపశ్చ ॥*॥ సకింసఖా సాధు నశా
స్తి యోధిపమితి భారవిః - ఆగమశిఖరముపనిషద్వృక్షాగ్రం చ-రుక్కాంతి
ర్వ్యాధిశ్చ పునర్భవః పునరుత్పత్తిర్నఖశ్చ ॥ని॥ పునర్భవః కరరుహో నఖో

స్త్రీనఖరో స్త్రియామిత్యమరః- మానసవృత్తిమర్ణవోవృత్తిస్సరోవిశేషాశ్రి
తశ్చ॥౧౫౬॥అ॥అథసప్తభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి-వదన్నిత్యాదిభిః॥భక్తేభ్యఃస్వపదం
స్వస్థానమపిదదామీతివదన్ ప్రరోచనాముత్పాదయన్నిత్యర్థః - సవిధం
ప్రపన్నానాంభగవత్పదప్రాప్త్యాశయాసమీపమాస్థితానాంభక్తానామే
షాంవిపదభావంవిపదామాత్యంతికనివృత్తింవితనుషేకిముతత్రహేతుమా
హ - యద్యస్మాత్కారణాదితరసురానింద్రాదీనధిగమ్యప్రాప్యతత్తల్లో
కాన్ గత్వేత్యర్థః-లఘుశీఘ్రం॥ని॥లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరః-నివృ
త్తాఃపునరాగతాఃవిపదామాత్యంతికనివృత్త్యభావాదితిభావః-దృశ్యంతే॥
॥ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాఃపునరావృత్తినోఽర్జునేతివచనాత్-త్వాంప్ర

ణంజనాదన మపికరుణా తరంగి తాంతరంగ మతిదక్షిణ
మపి సకలాత్తరంభగవంతం దామోదరమద్రాక్షీదస్మ
చ్చ ॥ ౧౫౬ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ వదన్భక్తేభ్యస్త్వంపదమ
పిదదామీతిసవిధంప్రపన్నానామేషాంకిమువిపదభావంవి
తనుషే । నివృత్తాదృశ్యంతేలఘుయదధిగమ్యేతరసురాన్
ప్రపన్నస్త్వాంపంగుర్భవతిపునరావృత్తివిధురః ॥౧౫౭॥
పుమాంసంస్వీకర్తుంకమపిభవరోగంప్రకృతి జంబలాత్క్వా

ప్తస్తుపునరావృత్తివిధురః-పంగుర్భవతి॥ ॥నసపునరావర్తత ఇతిశ్రుతేః
వ్యంగ్యార్థస్తు-భక్తేభ్యఃస్వంపదంచరణమపిదదామీతివదన్ సవిధంప్ర
పన్నానామేషాంవిపదభావంపదరహితత్వంపదభంగమితియావత్ వితనుషే
కిముతత్రహేతుమాహ-ఇతరసురానధిగమ్యలఘునివృత్తాదృశ్యంతేపదభం
గాభావాదితిభావః-త్వాంప్రపన్నఇత్యాది-మాస్తునామనపీ న పదదానం
ప్రాక్సిద్ధపదభంజనాభావేవాకథంనాగచ్ఛేయురితిభావః౧౫౭॥పుమాంసమి
తి॥కమపిధన్యమిత్యర్థః॥శ్రు॥మనుష్యాణాంసహస్రేషుకశ్చిద్యతతిసిద్ధయే-యత
తామపిసిద్ధానాంకశ్చిన్మాంవేత్తితత్త్వత ఇతివచనాదితిభావః-పుమాంసం
స్వీకర్తుంస్వసాయుజ్యందాతుమిత్యర్థః-అభూతతద్భావేచ్వ్యః-అసత్వంచభ్రాం
తిమూలమితినసిద్ధాంతవిరోధః- ప్రకృతిజంమాయాజన్యంభవం సంసారమే

వరోగంబలాద్విషమందుస్సహంకృత్వాభార్యాపుత్రాదినాశేనవైరస్యము త్పాద్యేత్యర్థః॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తంహరామ్యహం-తస్యపుత్రాంశ్చపౌత్రాంశ్చేతివిష్ణుపురాణాదితిభావః-అథవిత్తాన్యపహారక తస్యాపిమదనివర్తకత్వాదితిభావః - నకేవలమేతావదిత్యాహ మామేవశరణంయదిసభజసితేమృత్యుస్సంసారో ధ్రువఃనియతః-ఎవంత్రాసం ప్రకల్ప్య॥*॥ మామేవయేప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతితఇతి వచనాదితిభావః - పరమాత్మన్నిస్సారసంసారనిర్వేదాదిత్యర్థః-బహుమతిం పూజాంభజసిపూజ్యసఇత్యర్థః- ఆర్తస్యభక్తౌముఖ్యాధికారః-యథోక్తం గీతాసు॥*॥చతుర్విధాభజంతేమాంయ్యదాభావసమన్వితాః- ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థీజ్ఞానీచభరతర్షభేతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- కమపిపుమాంసం ధనికమిత్యర్థః-స్వీకర్తుంవశీకర్తుం॥*॥భిషజోవ్యాధికాంక్షిణఇతి న్యా

త్తాన్కృత్వావిషమమథవిత్తాన్యపహారక ।ధ్రువస్తేమృత్యు
నోయదిభజసిమామేవశరణంప్రకల్ప్యైవంత్రాసంవ్రజసి
పరమాత్మన్బహుమతిమ్॥౧౫౮॥ అవిశ్రాంతంసేవా
నతుఫలమపేక్ష్యంచిరచితంఫలంభోగ్యంకృత్వాకృతిమపి

యాదితిభావః - ప్రకృతిజంస్వాభావికంఆజన్మసిద్ధరోగానవిశేషదుఃఖావహాఇతిప్రసిద్ధిః- భవఏవరోగస్తంబలాద్విషమంకృత్వావిరుద్ధౌషధప్రదానాదినాసంవర్ధ్యేత్యర్థః - అథవిత్తాన్యపహారకతైలలేహ్యాదికరణవ్యాజేనేత్యర్థః - నకేవలమేతావదిత్యాహ - మామేవమమైవత్వదీయదేహస్వభావజ్ఞత్వాదితిభావః - శరణంభజసి యది - మదీయమౌషధమేవనగృహ్ణాసిచేదిత్యర్థః - తేమృత్యుమరణంధ్రువోనియతః ఆశుభావీత్యర్థః - ఎవంత్రాసంప్రకల్ప్యఆర్తాద్వ్యాధిపీడితాద్బహుమతింపరం పూజామేవభజసి- నతురోగస్యాంతికనివృత్తింకరోషి॥*॥లబ్ధపుత్రాపతింద్వేష్టిలబ్ధారోగ్యశ్చికిత్సకం-ఆతురస్యభిషజ్మిత్రమితిన్యాయాదితి భావః॥౧౫౮॥అవిశ్రాంతమితి॥సేవావిశ్రాంతం సంతతంకర్తవ్యేతిశేషః- బ్రహ్మాసంస్థోమృతత్వమేతీతిశ్రుత్యా॥*॥ఆసుప్తేరామృతేఃకాలంనయేద్వేదాంతచింతనా

దితి స్మృత్యాచ బ్రహ్మన్యవ్యాపారశూన్యస్యైవ మోక్షావగమాదితిభావః
ఫలంతునాపేక్ష్యంనిష్కామస్యైవ మోక్షాధికారాదితిభావః-చిర చితంచి
రాత్సంచితంఫలం ప్రారబ్ధంకర్మజన్యంసుఖదుఃఖాదికమిత్యర్థః॥*॥సంచీ
యతామహాశ్రితపాలనార్థంచిరత్నరత్నాదికముచ్చితం చిరాదిత్యాదౌ సో
పసర్గస్యైవ చినుధాతోస్సంగ్రహార్థకత్వం దృశ్యతే కథం తర్హిచిర
చితమితిచేన్నైషదోషః-శాబ్దికైరుపసర్గస్యవాచకత్వానంగీకారేణ కేవ
లధాతోరపితదర్థలాభాత్ అతఏవనాగానందేప్రయోగః*చిన్వానాస్సుకృ
తానిపీతవిపదోనిమత్సరైర్మానసైరితి-భోగ్యంప్రారబ్ధం॥*॥ప్రారబ్ధంభోగ
తోనశ్యేదితివచనాదితిభావః- కృతింసంధ్యావందనాదికర్మకృత్వాఫలమపిత
వసమర్పయే॥*॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తేమాఫలేషుకదాచనేతివచనాదితి
భావః- భవత్వితి-ఏతత్సర్వమంగీకృతమిత్యర్థః - ప్రాప్తింతేఫల మమృత
భావాన్మోక్షాదనధికంతదధికఫలస్యైవాభావాదితిభావః ఇయంసేవాన

సమర్పయేంతవఫలమ్। భవత్వేవంప్రాప్తింతేఫలమమృతభా

దృష్టా॥*॥సమహాత్మాసుదుర్లభ ఇతివచనాదితిభావః-మధుమథనతవమా
యాలమస్తునమః-ఇతిపరమార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అవిశ్రాంతమహో
రాత్రంసేవా॥*॥ రాజసేవామనుష్యాణామసిధారావలేహనమితిన్యా
యాదితివిషమారాజ సేవాసాపిసర్వదాచేత్కర్తవ్యమితిభావః- ఫల
గౌరవేణసర్వంసోఢవ్యమిత్యతఆహ- ఫలంతునాపేక్ష్యంఅన్యస్య లుబ్ధప్ర
భోఃసకాశేవాచాపరంనయాచనీయంమనసాత్వపేక్షణేనహానిఃతస్యకించి
జ్జత్వేనపరహృదయజ్ఞానాభావాత్-తవతుసర్వజ్ఞత్వేనమనసాపినకాంక్ష్యమి
త్యహోమహాననర్థ ఇతిభావః-తర్హి సేవకాఃకథంజీవేయురిత్యత ఆహ-
చిరచితంపితృపితామహాదిభిశ్చిరాత్సంచితమిత్యర్థః- ఫలంభోగ్యంకృతిం
వ్యాపారంకృత్వాయత్కించిదవకాశేవాణిజ్యాదికరణరూపమిత్యర్థః -
ఫలంతజ్జన్యంతవసమర్పణీయంభవత్వేవమితి - సర్వమేతత్సోఢుం శక్యత
ఇత్యర్థః-ప్రాప్తింతేఅమృతభావాన్మృతత్వాభావాదనధికంఫలంయత్కించి
చిద్వాగూపానాదినాప్రాణమాత్రధారణాదధికంఫలంనాస్తీత్యర్థః

...యం సేవానదృష్టాసకృదపిదృష్టచరిత్యర్థః - మధుమథనతవ మాయాం వంచనాంనుమస్స్మః - యయామాయయాసర్వానదత్తైవనైవయసీత త్వైనమఇత్యర్థః॥౧౫॥ శ్రీ తానామితి॥ అమృగ్రీహాంకలయెకరోమీతిప్రీ తార్యశ్రీ తానాంభాగ్యంహరసీతియావత్ ఏతదాస్తాంభాగ్యహరణమాత్రే ణానశోచనీయాముత్తగతా్రీనథఃసద్భావాదితిభావః - తదేవాహ - విగత పునరావృత్తినిపదేస్థానే మోక్షఇతియావత్ -నిగఃంతుమశక్యకారాగారా విచవ్యజ్యతే-తదేవవిశినష్టి-అచంద్రాగ్న్యాదిత్యే॥ నతద్భాసయతేసూ ర్యోనశశాంకోనపావకఇతివచనాదితిభావః-అన్యత్రచంద్రాదిప్రకాశవి శహితఇత్యనేనగాఢాంధకారవిరహితేకిరీటపదేశఇతివ్యజ్యతే-హృదయ స్యాప్యసుగమే॥ ॥అపామవ్యామనసాసహేతిశ్రుతేరితిభావః-అన్యత్రకంట

పాదనథకంనదృష్టోయం సేవామధుమథనమాయాంతవను
మః॥౧౫॥ శ్రీ తానాంయద్భాగ్యంహరసికలయెమృగ్రీహ
మితిప్రతార్యాస్తమేతద్విగతపునరావృత్తినిపదే। అచం
ద్రాగ్న్యదిత్యేక్వచనహృదయస్యాప్యసుగమేత్వదేకద్యో
త్యేయాత్రిపసీతవయుక్తంకథమిదమ్॥౧౬॥ భావత్కాంగు

తాదిభిరతిదుర్గమమపిప్రదేశమితిసూక్ష్మత్వాన్మనఃప్రవిశతి-నతుశరీరమిదంతు మనసాపిదుర్గమమిత్యతివిషమతావ్యజ్యతే-త్వదేకద్యోత్యేత్వత్ప్రకాశాతిరిక్త ప్రకాశశూన్యేక్షిత మేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీ తిశ్రుతేరితిభావః-అన్యత్రత్వదేకద్యోత్యేఇత్యనేనపథాత్వం నిర్గచ్ఛేతిత్వదు పదేశమంతరేణకేనాపిపలాయితుమయోగ్యఇతివ్యజ్యతే-ఈదృశేప్రదేశే త్వేపసీతియావత్ -ఇదంతవకథంయుక్తం ఆశ్రితస్యవిత్తహరణమేవాయుక్తంప్రా ణానంతరంవాక్వచిద్భిక్షాటనాదినాజీవేతివిసర్జనంయుక్తంఉభయమపివి హాయాత్రైవన్యసనయాదేవం కరణంతుసర్వథైవాయుక్తమిత్యహోనైర్ఘృణ్యా మితిభావః॥౧౬॥ భావత్కామితి॥ భగవన్ అస్ఫుటతనురవిజ్ఞేయస్వభావస్త్వం పూర్వంప్రథమతఃభావత్కాంత్వదీయం-భవత్సంబంధిసాత్వికతీఇసుసుకాంతా

త్ర-ఇతికాదేశః-గుణజాలంకల్యాణగుణగణంప్రకాశ్యసగుణోపాసనేచ్ఛా
ముత్పాద్యేత్యర్థః - భ్రాంతిభృతోఽపిఅవిద్యావృతానపిద్విజాన్నిష్కామ
కర్మానుష్ఠానశుద్ధాంతఃకరణాన్ బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యానిత్యర్థః-తత్ర
సగుణోపాసనలగ్నానాసక్తాన్ తనుషేపశ్చాదనంతరంకృతపక్షపాతం
సస్నేహంఅగతేన్ గత్యంతరశూన్యాన్ స్వైకశరణానిత్యర్థః - నిజాంతర్గు

ణజాలమస్ఫుటతనుఃపూర్వం ప్రకాశ్యద్విజాన్ లగ్నాన్
భ్రాంతిభృతోఽపితత్రతనుషేపశ్చాద్గతేభ్యశ్చ్యుతాన్ । అత
స్స్వకృతపక్షపాతమగతేనేతాన్నిజాంతర్గతానాథత్సే
ద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావావతే ॥ ౧౬౧ ॥ కారు
ణ్యాబ్ధిరితి ప్రథాతవభువిఖ్యాతాచమేదీనతాదాసోహం
తవచేతిజృంభతిముహుర్దైన్యంయదద్యాపిమే । దోషఃకి
న్నుమమైవసోఽయమథవా త్రైలోక్యతాతస్యతేన్యాయోనే
హాసమంజసస్స్వరముహుస్సంరక్షణంశ్రీయసే ॥ ౧౬౨ ॥
ఆకల్మషప్రశమమాలకయేవిబింబమిత్థం త్రపౌరయితుము
స్త్రీయదిప్రయత్నః । పాపం త్వదంఘ్రికమలాశ్రి
యణావధీతిజానేనకిన్నునిగమప్రకరప్రవాదమ్ ॥ ౧౬౩ ॥ ౫ ॥
సమనంతరమంతర్హితేభగవతితూష్ణీం భూయస్సరయాముష్మ
జ్యచశతాంగసంగతమక్రూరం వాసుదేవఃకిమపూర్వమా
లోకితవానసీతిసకపటమపృచ్ఛత్ ॥ ౧౬౪ ॥ ౫ ॥ సోఽపిసకలవిస్మ
యభాజనంభవంతమంతరేణనకించిదుత్తరయన్ ప్రేరితరథ
తురంగమస్సపదిమధురానగరపరిసరముపగమ్యతత్రసపది
తాన్ స్వాభిన్నాన్సాధస్వైకరోఽపి తేద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావా
భవతిమాయామోహితతయా-ఇతికర్తవ్యతామూఢానాం ప్రథమతస్సుకృత
తయాసగుణోపాసనేచ్ఛాముత్పాద్య తదనుక్రమేణజ్ఞానముత్పాద్యామో
క్షందదత్తవకరుణాకేనవర్ణనీయేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అస్ఫుటత
నుఃప్రచ్ఛాదితశరీరః క్వచిన్నిలీనస్సన్నిత్యర్థః - భావతర్గుణజాలం తంతు

కృతంపక్షిగ్రహణసాధనవిశేషం-మృష్టఇతి వత్సామానాధికరణ్యాపత్త్య
యఉపాదానోపాదేయభావేన నిర్వాహ్యః పూర్వం ప్రకాశ్య విస్తార్య
భ్రాంతిం భృత్వా భ్రమణశీలాన్ ద్విజాన్ పక్షిణఃతత్రజాలేలగ్నాన్తను
షే - పశ్చాల్లగ్నానంతరంకృతపక్షపాతంపక్షచ్ఛేదనపూర్వకం గుణేభ్యః

వారం కేశవంనివేశ్యప్రవిశ్యచ స్వయంనగరం కంసాయాత
దాగమనాదంతమావేద్యనిజసదనమాససాద॥౧౬౫॥గ॥మ
ధురాంమధురాకారామవలోకయితుంతతః। చచాలకల్పి
తాకల్పస్సబలోబలిశాసనః॥౧౬౬॥గ॥ అథపుండరీకలోచ
నావలోకనకుతూహల సమాకులపౌరజన కలకలకబళిత శ
బ్దాంతరామమరనగర మపినైతదుపమమితినిషేధద్భిరివ చ
లాచలచేలాంచలైర్నికేతనకేతనైరుపశోభమానామవనీ
కామినీతాటంకాయితకనక ప్రాకారామభ్రంలిహశాత
కుంభసౌధామవిరతధారాయంత్రవిగళితసలిలశీకరసంసి
క్తవిపణిసరణిమాబద్ధమౌక్తికతోరణాంమృగమద ఘనసా
రసౌరభవిజృంభితాంప్రత్యాదేశమివసురాలయస్యాలిప్సా
మివపితామహలోకస్యామ్రేడితమివభోగవత్యాః ప్రతి
బింబమివకైలాసస్యద్విర్భావమివవైకుంఠస్య సకలభోగాను
కూలాంమధురాంప్రవిశ్య నాగరసుందరీనళిన నయనైరభ్య
ర్చ్యమానోలాజైరవకీర్యమాణో నిరంతరాలోకకశబ్దైరభి
నంద్యమానోయశోదానందనస్స్వకృతధౌతాం శుకనికా
యంకమపిరాజకీయంరజకమద్రాక్షీత్॥౧౬౭॥ఉపసృత్యచ

చ్యుతానాతన్వాన్ జాలతః పృథక్కుర్వాన్ అగతీన్ఛిన్న పక్షతయా గమన
రహితాన్ ఏతాన్పక్షిణఃనిజాంతర్గతాన్ అథస్వైఖాదసీత్యర్థః-అతఏవతే
ద్విజముక్తిదాన కరుణార్ద్రదృష్టాశుభ్రతావానభవతీత్యస్య॥*॥ఉపకృతంబహు
యత్రకిముచ్యతే సుజనతాప్రథితాభవతాపరమిత్యాదా వివవిపరీతలక్ష
ణయా ఈదృశం నైఘృణ్యంవిచిత్రమిత్యర్థః॥౧౬౧॥౧౬౨॥దద్యాఇతి॥

నేత్రదోషాన్వస్త్రగతమాలిన్యాదిదోషాన్ ॥టి॥ నేత్రంనాడ్యాంతరేర్శ్వా లేవస్త్రఇతివిశ్వః-అమృతావసిక్తైఃసుధాసేచనైః ఉదకసేచనైశ్చ॥౧౭౦ వినేతి॥టి॥పటచ్చరంజీర్ణవస్త్రంకచ్చరంమలదూషితమిత్యమరః - వనేచరేతి స్వభావకథనంననిందాగవాంవాచాంవతేమంజుభాషిన్నిత్యర్థః- పృథుర్నా మరాజ్-స్వార్థేకః-తస్యసంబుద్ధిః-మహత్తరేత్యర్థఃపృథివీభుజాంపరిగృహీ తమిత్యనేన జీర్ణత్వరూపో నిర్మాల్యత్వరూపో వాదోషోవివక్షితః అతఏ వాహ-అసదృశమితి-అయోగ్యమిత్యర్థః ॥ టి ॥ సదృశౌతుసమోచితావితిభా

మేనమయాచత ॥ ౧౬౮ ॥ ప ॥ దద్యాయదీదంమృ
దునోదుకూలజాలంవిశాలంసుకృతీతదాస్యాః । యన్నే
త్రదోషానమృతావసిక్తైర్ఘ్నంతోనృణాం యుక్తమిదం
తవైవ॥ ౧౬౯ ॥ గ॥ ఏవంసవినయమభ్యర్థ్యమానమే
నందుర్మనీషఏషస్సకపటం ప్రత్యవాదీత్ ॥౧౭౦॥ ప॥వినావ
సనమీదృశంమృదుపటచ్చరంకచ్చరంవనేచరగవాంపతేపృ
థుకతేకథంరోచతే । తథాపిపృథివీభుజా పరిగృహీతమేత
చ్చిరంభవత్యసదృశంబలాదసుహరంచహాహాతవ॥౧౭౧॥
గ॥ఏవమతినిగూఢంవిప్రియజల్పాకమల్పాయుషమేనంఖరత

స్కరః-అయోగ్యమిత్యవిగణయ్యకథంచిదపేక్షసేపి-స్వల్పంతదపిదుర్లభమి తిన్యాయఃప్రవర్తతఇత్యాహ-బలాదసుహరంచేతి - సుఖేనహర్తుమశ క్యమిత్యర్థః హాహేతిశోకాభినయః అయుంచమధురోర్థః-కటుస్తు-వనే చరేత్యాదివిశేషణత్రయంపశ్వాదివదవివేకిత్వాభిప్రాయగర్భం-మృదు వసనంవినా-ఈదృశంకచ్చరంపటచ్చరంచవసనంకథంరోచతఇత్యనేనవిప రీతలక్షణయాకంబళాహర్తస్య తవమృదువసనమనర్హమితివ్యజ్యతే-అస దృశమితి-కంబళాహర్తస్యతవరాజవస్త్రమననురూపమిత్యర్థః ఏవమపి బలాద్గ్రహణే అసుహరంప్రాణహరమిత్యర్థః॥ ౧౭౧॥ఏవమితి॥జల్పాకో

వాచాలః॥ని॥స్యాజ్జల్పాకస్తువాచాలఇత్యమరః॥౧౭౨॥సేతి॥అంగరాగః॥అ
నులేపనం॥ని॥అంగరాగోనులేపనమితివ్యాడిః॥౧౭౫॥అథేతి॥ఆదిత స్స్వీకృ
తవాన్-సజ్యంమౌర్వీయుక్తం-అత్రబహ్వీనాంక్రియాణాంయౌగపద్యా
త్సముచ్చయాలంకారః॥*॥బహూనాం యుగపద్భావభాజాంగుంభస్సము

రనఖరశిఖరేణస లీల మహాస్తమస్తకంవిధాయతదనుచర
నికరేప్రతిదిశంపలాయమానే తదీయకరతలగళితదుకూల
జాలంయథాభిలషితమాచ్ఛాద్యనిజోపయుక్తశేషమనుచరే
భ్యోవితీర్యచపునరస్యతోగత్వావాయకనామానమాలంకా
రకంసారూప్యప్రతిపాదనేనానుగృహ్యసుదామనామాన
మవగత భగవత్ప్రభావం కమపి మాలా కారంతత్సమర్పి
తనానావిధసుగంధి కుసుమదామసముదాయమాదాన పూ
ర్వకం ప్రసాద్యసమాలంబితవిలేపభాజనాంకుబ్జా మబ్జాన
నామద్రాక్షీత్॥౧౭౨॥సాచయాచితాచక్రధరేణవిరచిత
తదంగసంగాసానంగా ప్రభూతకాశ్మీరమృగమదఘనసా
రసౌరభేణగన్ధసారేణతస్యాంగరాగముపరచితవతీ॥౧౭౩॥
౫॥ భగవానపిసముదితదయారసస్సపదికుటిలామేనామకుటి
లాంవిధాయసమయాంతరేతదఙ్గసఙ్గమఙ్గీచకార॥౧౭౪స్థా
నేహితత్॥ప॥ధృతవామనభావోయంకుబ్జయమనయోర్ద్యు
తిః।అనురూపగుణాకేననేయంసమభినన్ద్యతామ్౧౭౫॥ప॥
అథధనుస్సవిధంమధుసూదనస్సమధిగమ్యరటత్స్వపిరక్షిషు।
త్వరితమాదితసజ్యమథ వ్యధాదపిశరంసమధత్తబభంజచ ॥
౧౭౬॥సాంప్రతమేతత్॥అపిపృథువంశసముత్థోగురుగుణ
చ్ఛయఇతిలక్షణాత్-అత్రక్రియాణాంకించిత్కాలభేదసంభవేపిశతపత్ర
పత్రశతభేదన్యాయేనయౌగపద్యమవిరుద్ధమితిధ్యేయం॥౧౭౬॥అపీతి॥పృ
థువంశసముత్థోమహావేణుకృతోపి॥ని॥వంశోవేణౌకులేవర్గఇతివిశ్వః-గురుణా
స్రుణేనమౌర్వ్యానమ్రోపిమార్గణస్యబాణస్యసంరంభంబాణంసంధాయక్రి

యమాణమాకర్షణమిత్యర్థః-అసహమానః అసౌచాపఃభగ్నమహత్తరకాష్ఠః
భగ్నవేణురిత్యర్థః-కథంనస్యాత్స్యాదేవేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వంశఃకు
లం కాష్ఠాఉత్కర్షః॥ని॥ కాష్ఠోత్కర్షేస్థితౌదిశీత్యమరః - మార్గణో

నమ్రోపినకథంస్యాత్ । భగ్నమహత్తరకాష్ఠో మార్గణసంరం
భమసహమానోసౌ॥౧౪౭॥గ॥అనంతరమశనిపాతప్రాక్కా
లికజీమూతగర్జితప్రాగ్భారప్రతిభటోద్భటధనుర్భంగఘో
షనిబిడితే జగదండకరండపిచండే గృహ్యాతామయంనిగృహ్యా
తామయమితి త్వరితమాపతతః కార్ముక పరిపాలకాన్
శరాసనశకలేనశకలితానాధాయతన్నిశమనవివశాశయం
భోజరాజమపిత్రాణాయమన్యమానా సమాసాదితానందౌ
వసుదేవనందనౌపుటభేదనసంపదంసంపూర్ణతయా నిర్వ
ర్ణ్యపునస్స్వావాసమావసతామ్॥ ౧౪౮॥కంసోపితదాక
ర్ణ్యకర్ణపరుషంయావత్తమిస్రమనుజ్ఝిత జాగరః ప్ర
భాతేమల్లాహవమహోత్సవమకల్పయత్ ॥ ౧౪౯ ॥ వ ॥
తత స్సపదిదుందుభిధ్వని రభూదభూతోప మస్తమంబుధర
డంబరంకతిచిదూచుర న్యేపునః । ప్రచండగరుడధ్వజక్షుభి
తధన్వఘోషస్ఫుటన్మహాండజఠరక్షరత్ప్రచురబాహ్యనీరా
రవమ్ ॥ ౧౫౦॥ఆహూతావివసస్నేహందుందుభిధ్వనినా
మునా । తావగాతాంసకుతుకౌ చేలునాగరికాఅపి ॥
౧౫౧ ॥గ ॥ గత్వాచనగరంరంగద్వారివినివేశితమంబష్ఠా
ధిష్ఠితంకువలయాపీడనామానం మదావళమవలోక్య పం
థానమలభమాన స్తమాధోరణమేవమవోచత్ ॥ ౧౫౨ ॥

యాచకః॥ని॥మార్గణౌయాచకార్థినావిత్యమరః - మహాకులీనోపిగుణ
వానపిదాతృత్వాభావేఅపహాస్యఏవస్యాదిత్యర్థః॥౧౪౭॥ అనంతరమితి॥
ప్రాగ్భారఅతిశయః-తృణాయేతి-మన్యకర్మణ్యనాదరఇతిసూత్రేణకర్మణి
చతుర్థీ-పుటభేదనసంపదంనగరశోభాం॥౧౪౮॥తతఇతి॥మహాండం బ్ర

హ్యంజంతుపితంత్రుటితం॥౧౮-౨॥ నేతి॥అజ్ఞాతాయా అజ్ఞానాత్ మమగతిం
గమనంనాంగీకరోషిప్రతిబధ్నాసిచేత్-మేహానిర్వ-శమనేత్యాది-మరిష్య
సీత్యర్థః- తదాహననసమయేవారణేగజే శక్తిస్స్యాత్-గజోనివారయే
త్కిమిత్యర్థః-స్వాత్మావబోధవిధురస్యస్వబలపరబలానభిజ్ఞస్య-వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- అజ్ఞాతాయాఃమమగతింజ్ఞానంనాంగీకరోషియదిమాంసధ్యాయాసి

ప ॥ నాంగీకరోషిమమ చేద్గతిమజ్ఞతాయా హానిర్నమేశ
మనమందిరభాగభాక్స్యాః। స్యాద్వారణేకిముత చాతవశ
క్తిరేషస్వాత్మావబోధవిధురస్య వృథాభ్రమస్తే ॥౧౮-౩॥
గ ॥ ఏవమరుంతుదభాషణరోషణాధోరణప్రేరణపరికుపి
తమనసిసంముఖమభిపతతికీనాశపాశనికాశేనశుండాదండే
నధృతవతికుంజరేసచమత్కారమున్మోచ్యచరణతలే నిలీ
యతత్రాపికరంప్రసారితవతిసలీలంలాంగూలమవలంబ్యా
జ ఝూసమీరసమీరితలఘుతూలలీలయా శౌరిరేనందూరం
ప్రేరితవాన్ ॥ ౧౮-౪ ॥ పునరేనమతిరోషాదభిపతంత
మభితఃపరిభ్రమన్నంతరాంతరమేవ నిహత్యస్వయమతా
డితోనితాంతపరిశ్రాంతమాధాయకరేగృహీత్వా భూ
మావపాతయత్ ॥ ౧౮-౫ ॥ ఉత్పాటితేనతదీయదంతేనై
వసమూలఘాతమవధీచ్చ॥౧౮-౬॥ప॥హరిర్హంతుకిశోరో
శికరిణంకిమిహాద్భుతమ్। త్రాతోమతంగజోనేనచిత్రంపున
రిదంపరమ్ ॥ ౧౮-౭ ॥ ఆదాయదంతినోదంతంకేతిర్నంమూ

చేదిత్యర్థః-మేహానిర్వ-శమనమందిరభాగభాక్స్యాఃయమయాతనామను
భవిష్యసీత్యర్థః - తదాయాతనాసమయేవారణేనివారణేశక్తిఃస్యాత్కిన్న
స్యాదేవేత్యర్థః-స్వాత్మేత్యాది-ఆత్మజ్ఞానశూన్యస్యతవాయంభ్రమోవృ
థేతి॥౧౮-౫॥ఉత్పాటితేనేతి॥ సమూలఘాతమవధీదితి-సమూలాకృతిజీవేషు
హన్ కృఞ్ గ్రహఇతిణముల్వధాదేశశ్చ-అతఏవభట్టికావ్యే ప్రయోగః॥
॥సమూలఘాతంన్యవధీదరీంశ్చేతి॥౧౮-౬॥హరిరితి॥హరిః॥కృష్ణఃసింహశ్చ

౧౮౮॥కామిన్యఇత్యాది॥సంసారేణఆహితస్సంపాదితశ్శోకః తేనశీర్ణం
వ్యధితం-కారుణ్యవారాన్నిధిమితి॥ *॥ పారంతీరమపాస్తకల్పమధునాసం
సారవారాన్నిధేరితిప్రబోధచంద్రోదయేప్రయోగః॥౧౮౯॥తత్త్వమితి॥ఆ
గమావేదాఏవఆగమాస్తరవః-తేషాంశిఖాశాఖాఅగ్రశాఖాః తాసుప్ర
వాళంపల్లవంఉపనిషద్వేద్యమిత్యర్థః- అకాల జమాకాలికంకాలంమృ
త్యుంఅపమృత్యుమిత్యర్థః-ప్రావృట్సరత్కాలదివాంజేరితిసూత్రేణాత్రా

తాఃమివాత్మనః। రంగంహరిరగాదాశుబలోపిబలినాం
వరః॥ ౧౮౮ ॥ తతః॥కామిన్యఃకుసుమాస్త్రవిభ్రమఝరీ
సర్వస్వసారాస్పదం సంసారాహితశోకశీర్ణహృదయాః
కారుణ్యవారాన్నిధిమ్। మల్లాఃకల్ప విరామ కాల విలస
త్కాలాగ్నిరుద్రాకృతింముగ్ధందుగ్ధగళంశిశుంచపితరౌ గో
పాస్సఖాయంస్వకమ్॥౧౮౯॥తత్త్వందుర్గమమాగమా
గమశిఖాశాఖాప్రవాళంబుధాఃకంసః కాలమకాలజంస్వ
కమలాలీలాపలాయావహమ్। సారంకించనపూర్ణపాత్ర
మపరేగోపైస్సమర్త్యంవిభోశ్శౌరింరంగగతంతదాబుబు
ధిరేరామంచకామోపమమ్॥౧౯౦॥ సప్రేమసల్లపితుమ
న్వయితుంనిరోద్ధుమాలింగితుంరమయితుంపరిచుంబితుంచ।
కావాతదా యువతయోనతమాయతంతపాప్తాత్రపా
వ్యధితకింతుతదంతరాయమ్॥ ౧౯౧॥గ॥కంసస్యతుసంభూ

లుగభావః-అకాలేజాయతఇత్యకాలజమితివ్యుత్పత్తేః- యద్వాతత్పురుషే
కృతిబహుళమిత్యతోబహుళగ్రహణానువృత్తేరితిధ్యేయం-స్వకమలేత్యాది
స్వకీయసంపద్వినాశకమిత్యర్థః-పూర్ణపాత్రంనామఅతిశ్లాఘ్యముపా
యనం॥ని॥పూర్ణానకం పూర్ణపాత్రం వస్త్రాద్యాఃకర ఉత్సవఇత్యజ
య్యః-*ప్రణామసంజ్ఞస్యమయార్పితస్యకింపూర్ణపాత్రస్యనపాత్రమా
సీదితిభోజచంపూప్రబంధేప్రయోగశ్చ-రంగగతంశౌరింరామంచ-ఏవం
బుబుధిరేఉల్లేఖితవంతఇత్యర్థః-అత్రశ్లోకద్వయేఉల్లేఖాలంకారః-బహు

శ్చస్పృహాబుధోల్లేఖా చేకస్యోల్లేఖఇష్యతఇతిలక్షణాత్ ॥౧౯౦॥ సప్రేమేతి॥ అన్వ
యితుమనుగంతుంనాయితంతయత్నంనకృతవత్యఇత్యర్థః-యతీప్రయాత్నే అ
స్మాల్లఙ్ ॥౧౯౨॥ తాదృగితి॥ అపిసంస్మరతామితి-సంస్మరతామపీత్యన్వయః ॥

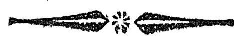
తపిత్తవికృతైర్మధురరసఇవ మధుసూదనః కటురజాయత॥
౧౯౨॥ తాదృఙ్మహఃకిమపిశాంతిరసైకసారమానందసాం
ద్రమపిసంస్మరతాంజనానామ్। చేతోద్రవత్యభిముఖంపరి
పశ్యతోస్యహాహంతదుస్సహతరంకథమేతదాసీత్ ॥౧౯౩॥
గ॥ అథనందసునందాదీనాభీరాన్ సమర్పితోపహారాన్ నప
రానపి రాజ పురుషానతిలంబితావలోకనకుతూహ
లానేకత్ర మంచాంచలే సముపవేశ్య స్వయమపి భావినీ
మూర్ధ్వగతిమాసూచయన్నివకంచిదుచ్చతరంమంచమ
ధిశయానఃకంసస్సమవతస్థే॥ ౧౯౪॥ ....*

యస్మిన్నంకరదారసౌరభజరీ జృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
ఘాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభఃప్రియంభావుకాః।
తస్యాసౌ నవ కాళిదాసవిదుషః కావ్యే తృతీయో
వ్యసౌ చంపూ నామని ధీమతాం కృత
భవముల్లాసో విలాసో గమత్ ॥

క్షేతి॥౧౯౩॥ సమవతస్థఇతి-సమవప్రవిశ్యాస్థఇత్యాత్మనేపదం॥ ౧౯౪॥

ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ మహో
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభాగ్యోత్పతనయేనా
కల్యాణసూరిణా విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీ
సమాఖ్యాయాం
తృతీయోవిలాసః

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

చతుర్థవిలాసప్రారంభః-

చాణూరఇతి॥ నియుద్ధేబాహుయుద్ధేసాదరశ్చాణూరఃబలావలేపా
త్బలగర్వాత్-సంముహ్యన్ ఇదంఉత్తరశ్లోకేవక్ష్యమాణమవదత్-సహజో
భ్రాతాయోబలోరామఃతదాశ్రితేస్వాభావికబలయుక్తేచబలవిరహంచదు
ర్బలత్వంబలభద్రవియోగంచ ॥౧॥౨॥౩॥మహీపతేరితి॥అస్యమహీపతేః
కంసస్యఉపకంఠంసమీపే- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ని॥ఉపకంఠాంతి

ప ॥ చాణూరోహరిమథసాదరోనియుద్ధే సంముహ్యన్నిద
మవదద్బలావలేపాత్ । సవ్యక్తంసహజబలాశ్రితేపితస్మి
న్మన్వానోబలవిరహంకథంనమూఢః ॥౧॥ బలినా వితివిశ్రు
తౌయువాంకుతుకాన్నూన మిహానయత్ప్రభుః । పరిద
ర్శ్యతాని యుద్ధకౌశలం క్షమమేతస్యహిచిత్తరంజనమ్ ॥
౨ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానమేనమనాత్మవేదినంమధుసూదన
స్సకపటంప్రత్యవాదీత్ ॥ ౩ ॥ ప॥మహీపతేరస్యమయోపకం
ఠంప్రకాశ్యతేప్రాణఇదంహితంనః । తథాపిబాలానను

కాభ్యంతేత్యమరః - మయాప్రాణఃపరాక్రమః ॥ ని ॥ శక్తిఃపరాక్రమః
ప్రాణఇత్యమరః - ప్రకాశ్యతే- ఇదంనఃహితం - ప్రభుసన్నిధౌస్వశక్తి
ప్రకాశనంభృత్యస్యయుక్తమితిభావః ॥ అననురూపేతి ॥ బాలస్యయాదశ
క్యకృత్యంతత్రప్రవర్తనంతవదయాలోనోచితమితిదైన్యోక్తిః - వ్యంగ్యార్థ
స్తు - అస్యమహీపతేఃప్రాణఃహృదయస్థానిలః॥ని॥హృత్థానేనిలేనిలేజీవెబతే

ప్రాణఃప్రకీర్తితఇతిరుద్రః - ఉపకంఠంకంఠసమీపేసామీప్యేవ్యయీభావః-ప్రకాశ్యతే - ఏనంకంఠగతప్రాణంకరిష్యామీత్యర్థః-నకేవలంకంసమేవఅనుచితకార్యేప్రవర్తయంతం-త్వామపీత్యాహ॥తథాపీత్యాదినా గూఢోత్తరాలంకారః ॥ బాలిశోయమితి ॥ నిశిశావజ్ఞేపిబాలిశ ఇత్యమరః నిహత్యేతి॥ బాలభావోమాఖ్యేణంశైశవంచ॥ని॥ మూఢేభ్యేకేపి బాలస్స్యాదిత్యమర॥ః అతిశూరంకేశినంకువలయాపీడంచహతవతస్తవనబాల్యంఇదానీంతుబాల్యమాగతంకేయంవంచనేతిభావః ॥ ౭॥ క్వేతి ॥

రూపకృత్యేప్రవర్తనాతేనశుభావిభాతి ॥ ౪ ॥ ఉపంచద్వైన్యయాప్యేవంఛాదితోత్సాహయాగిరా। తస్యాశయమజానానోబాలిశోయంనమాధవః ॥౫॥ తతః॥ నిహత్యకేశినంశూరంబంధురంగంధసింధురమ్। బాలభావప్రకాశస్సైబాలభావప్రకాశనమ్॥౬ ॥ గ॥ ఏవమీరయతిచాణూరేభగవానపిబాఢమిత్యభిధాయ నియుద్ధవిద్యాపారీణ ఇవపరికలితకరతలాస్ఫాలనశ్చపలమభిచచాలచాణూరంరోహిణేయోపిముష్టికమభ్యధావత్॥౭॥వ॥క్వాసౌశిరీషకుసుమాశతనుఃకిశోరఃక్వాయంమహాభుజగభోగకరాళరూపః।ధర్మవ్యతిక్రమమిమంపరిపశ్యతోస్యశ్రేయఃకథంభవతురాజకులాధమస్య॥౮॥గ॥ ఎవంచింతాసంతానదంతురితాంతరంగేషునాగరికేషు॥౯॥ప॥ఉద్భూతసింహరవముద్గతవీరవాదముత్ప్రరిభ్రమణమాహితరంధ్రమార్గమ్ । స్ఫోత్సర్పణం

ఘోరంభీషణంకరాళమున్నతం॥ని॥కరాళోదంతురేతుంగేఇత్యమరః-అత్రయద్యపినాగరికనిష్ఠశోకస్థాయికఃకరుణారసోవ్యజ్యతే- తథాప్యయంనిరతిశయానందరూపంసహృదయైశ్చర్వ్యతే - తథాచోక్తంభగవతావిద్యానాథేన ※ సుఖంవా దుఃఖంవానిబిడయతు యూనోస్సహృదయోత్సవందానం వాత్మా పరిణమతిపూర్ణోరసభరఇతి- ఇతఃప్రభృతియావద్భగవదుపనయనోత్సవంకరుణారసోన్మేషః ॥ ౯ ॥ ఉద్భూతేతి॥ ఉత్సర్పణం విపక్షాభి

ముఖ్యేనధావనండుత్వాతముత్పతనమితిభేదోవగంతవ్యః - మృధంయుద్ధం
౧౦॥ స్వేదాంబ్వితి॥నచాత్రభగవతః కాతర్యకథనమనుచితమితివాచ్యం-త
స్యాతిమాయావితయాకాళీయమర్దనావసర ఇవకంచిత్కాలమాలోకక
హృదయశోకసాధనందౌర్బల్యాభినయస్యచమత్కారకారిత్వాదేవమా

మిళదవక్రిమణంసపాతం స్తోత్పాత మద్భుత తరంధ
మావిరాసీత్॥ ౧౦॥ప॥ స్వేదాంబుజాలకపరీతముదీతకం
పమాలోలలోచనమురుశ్వసనప్రచారమ్। మ్లానంవిలోల
దలకంముఖమస్య వీక్ష్యపాషాణ కర్కశహృదోపితదాద
యాద్రాః॥ ౧౧ ॥ తతః॥ ప॥ కించాలఇత్యవమతైఃకి
మువీరవాద్రైర్మార్గాఃప్రమాదముదితఃఫలకాలఏషః। ఇ
త్యాకలయ్య మధురాంగిరమస్యశౌరే రానందబంధురమ
భూద్ధృదయంజనానామ్॥ ౧౨॥౫॥ఏవమభిధాయసచమ
త్కారముత్పత్యతదీయకరతలయుగళమాలంబ్యభుజంగమ
మివవిహంగాధిపోదివిసముత్పాత్యపరిభ్రమయ్యాచసుచిర
మతిమాత్రఝుర్ఝరసకలసంధి బంధముద్గిర్యమాణరుధిర
ధారంచాణూరంమధురిపుర్ధరణి వసుంధర మపాతయత్॥
౧౩॥ సంకర్షణోపిముష్టిం ముష్టిసావష్టంభంముష్టికమతి
నిష్ఠురముష్టిప్రహారేణసశరీరబంధమివకంస మనోరథంభూ
మావపాతయత్॥ ౧౪॥ ప॥ చాణూరముష్టికాఘాతమఖ
సంపూర్తయేతతః। పూర్ణాహుతిరభూత్కూటశ్చ
లస్తోసలఏవచ॥ ౧౫॥ మల్లేషుపంచసుహతేషుసహావళి

లోకితవానితిధ్యేయం॥౧౧॥ కిమితి॥అత్రశౌరేరుత్సాహగిరంశ్రుత్వాజనా
నాంహృదయమానందబంధురమభూదితిప్రాకరణికార్థాదపిఅస్యకవేః
పూర్వోక్తసార్ధశ్లోకత్రయరూపాంనిరతిశయరసాభివ్యంజికాంగిరమా
కర్ణ్యజనానాంసహృదయానాంహృదయమానందబంధురమభూదిత్యయమ
ర్థోమధురతరః ప్రతీయతే॥౧౫॥మల్లేష్వితి॥అత్రసహోక్తిరలంకారః॥*॥స

హోక్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతే జనరంజనమితిలక్షణాత్-రసాతలాదుద్భూత లాత్ ॥ ౧౯ ॥ హాహాశబ్ద ఇతి ॥ ఏకత్ర హాహేతిశబ్దః- అన్యత్ర హాహాఖ్యగంధర్వశబ్దః - దివిషదాం ప్రమోదైరితి హేతుః-దేవానాం ప్రమోదే సతి హాహా

ష్టైర్ధైర్యం చ కంసనృపతేరతనోత్ప్రలాయమ్ । భేరీధ్వనిర్గురుతరైర్జయజీవసాధువత్సేతిపౌర వచనైస్సమమావిరాసీత్ ॥ ౧౬ ॥ దుర్దాంతౌ నగరాన్నిరస్య పృథుకౌ నందం బధాన ద్రుతం గోపాలాన్వ్యధనాన్విధేహి జహి మే తాతం సపత్నానుగమ్ । ప్రాణానానకదుందుభేర్హర గురోర్నాయా వినామిత్యథ క్రోధాత్తూర్యరవం నివార్య నృపతిర్భృత్యాన్నిజానాదిశత్ ॥ ౧౭ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానే భోజాధిపే భగవానతిరోషణస్తరసా రసాతలాదుద్గమ్య మంచశిఖరమారూఢమేనం కేసరీవ కరిణం కరగ్రాహం గృహీత్వా నిపాత్య వసుమత్యామస్యోపరి స్వయమపతత్ ॥ ౧౮ ॥ ప ॥ గతరాత్రిమసౌ కంసశ్చింతాఖచితజాగరః । పరిశ్రాంత ఇవాశ్రాంతం దీర్ఘనిద్రాముపాదదే ॥ ౧౯ ॥ తతః ॥ ప ॥ హాహాశబ్దో భువి సమభవత్సానుషాణాం విషాదైర్హాహాశబ్దో దివి దివిషదామావిరాసీత్ప్రమోదైః । కంసః ఖిన్నైరవనివనితాలింగితో దర్శి మర్త్యైర్గీర్వాణైశ్చ త్రిదివలలనాశ్లిష్టమూర్తిః ప్రహృష్టైః ॥ ౨౦ ॥ అథ కంకముఖానష్టౌ రుష్టాన్ కంససహోదరాన్ । హరిరాహవకండూలాన్ పశుమారమమారయత్ ॥ ౨౧ ॥ స్థానే హి తత్ ॥ ఆయాంతు నామ యుధి కంకముఖాః పరాసుమేకామిషప్రణయినః ప్రసమీక్ష్య కంసమ్ । అభ్యర్ణవర్తిని హరావతిరోషణే తు తేషాం నితాంత

దయోగాయంతీతి భావః-అవనిరేవ వనితా ॥ ౨౧ ॥ ఆయాంత్వితి ॥ యుధి యుద్ధే పరాసుం మృతం-ఏకామిషమేకభోగ్యవస్తు తత్ప్రణయినః ఏకరాజ్యభోక్తార ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆమిషం త్వస్త్రియాం మాంసే తథా స్యాద్భోగ్యవస్తునీతి

కేశవః॥ ౫॥ ఏకామిషప్రభవమేవసహోదరాణామితి ప్రబోధచంద్రో దయే ప్రయోగః - వ్యంగ్యార్థస్తు - కంకముఖాః కంకాది పక్షివిశేషాః ఆయాంత్వితి - మాంసభక్షణార్థమితిభావః- హారాసింహోజీవనాశా భక్ష్యేశా ఆచక్రందురాగతాః - సర్వాందిగంతిశోషణయోః - క్రందనం రోదనం॥ ౨౩॥. హానాథేతి॥ త్రిజగల్లలామేతి॥ని॥ శ్రేష్ఠభూషాపుండ్రేశ్వం గచ్ఛవిహ్నాశ్చాలింగిష్వితిలలామశబ్దార్థోక్త్యాయాదవః- సురూపరూపః

మఫలాఖలుజీవితాశా॥ ౨౨॥ క॥ అథనిజనాథపరిమథనవార్తా
విరావార్త్తాస్సంగతమనాగదాస్థలదంగదాస్తదంగనాస్సర
భసమాచక్రందురాచక్రందురతికరుణమేవం విలేపుశ్చ ॥
౨౩ ॥ వ॥ హానాథహా ప్రియతమత్రిజగల్లలామకస్మాది
మామధిగతోసిదశామకస్మాత్ । నీతఃప్రియాత్యయాదివా
సిసురూపరూపలోలాభిరాత్తరతిభిస్సురసుందరీభిః॥ ౨౪ ॥
ఉద్యానానామ వని వనితాంత్వచ్చరిత్రైరమిత్రైరాలిం
గ్యానామనునయసిచిరం ప్రేమభారానుబంధాత్ । తాదృ
శ స్త్వంవిరహవిధురాంప్రేయసీం నేక్షసేమాంనాపిబ్రూ
షేకథమశరణాంప్రాణనాథప్రసీద ॥ ౨౫ ॥ అపిమాం
వలితాననాంనిసర్గాదనునేతుంహితవత్సరాసశంకమ్। స
భవాన్ కురరీవిరావభంగ్యా విలపంతీమపిమాముపేక్షతే
కిమ్ ॥ ౨౬॥ హృదయంనతృణాయమన్యతేమేసురనారీరపి
లోలుపంప్రియాయామ్। ఇతిశశ్వదుదీర్యతద్వశస్త్వంనము

అతిసుందరః- ప్రశంసాయాంరూపప్॥ ని॥ ప్రాప్తరూపసురూపాభిరూ పాబుధమనోజ్ఞయోరిత్యామరః ॥ ౨౪ ॥ ఉద్యతఇతి॥ ఉద్యన్మానః స్త్రీణామీర్ష్యాకృతఃకోపోమానోన్యాసంగిని ప్రియోఇతిలక్షణో యస్యాస్సా తథోక్తా- అమిత్రైరనభిమతైఃత్వచ్చరిత్రైః అన్యత్ర భువాభారావహై రథమైః- తాదృశఇతి- తథాభూతోమేరపిమయ్యనురక్తఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ హృదయమితి ॥ ప్రియాయాంత్వయీతిశేషః- తద్వశః సురనారీవశః నై

తికాకుః మృషాభాష్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కథమితి ॥ ప్రియయా వైధవ్యా
కృతయా అవసానమీహమానా మరణం కామయమానా ముధాకృతా సుజా
తా వ్యర్థీకృతప్రాణా ॥ ౨౯ ॥ కారుణ్యేతి ॥ వారాకరో జలనిధిః కస్మైవ
సమీరణో వాతః వాతేన సాగరః క్షుభ్యతీతి భావః ॥ ౩౦ ॥ యదితి ॥ రాజకుం

షాభాషణచాతురీధురీణః ॥ ౨౭ ॥ కథమంకమపాస్య తే స
శంకం ప్రియయా గర్భగృహాంధకారలీనా। దివసా నవసా
నమీహమానాపి ప్రియసేష్యామి ముధాకృతా సుజాతా ॥
౨౮ ॥ గ ॥ ఏవమతివేలం విలప్య సమీపవర్తినం వాసుదేవమే
వమవాదీషుః ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ కారుణ్యవారాకరధీః కథం తే
క్రూరప్రకారా యది వా తదాభూత్। మదీయసౌభాగ్య
సమాపకేన సమీరణాకర్మ సమీరణేన ॥ ౩౦ ॥ యద్రాజకుం
జరమనారతవైరిణం తె యుక్తం హరే వికరుణం న్యవధీః క్రథ
తి। తస్యాని శం సహచరీవిధినాప్యవధ్యా క్రూరాం గళస్మద
భరాః కిము పేక్ష్యసేనః ॥ ౩౧ ॥ గ ॥ ఏవముపరచితనిజజీవితోప
క్రోశం క్రోశంతీ స్తదీయపాణిగృహీతీ రాజ్ఞ్యాస్య పితరా
వపి కారాగారాద్విమోచ్య యదునందనో సానందమవందే
తామ్ ॥ ౩౨ ॥ ప ॥ అంబేతి తాతేతి తయోరుదారాం గిరం త
దాస్యం పితరౌ నిశమ్య। సమాజ్ఞ్యతాం మంత్రుచిరాయ కారా
గారానుసారాహితమాత్రిభారమ్ ॥ ౩౩ ॥ గ ॥ తదను ముహు
ముహురాలింగ్య నిరంతరానందబాష్పాభిషేకేన కంసప
రాసనదీక్షాసమాపకావభృథమివ దధానౌ పితరౌ మధుసూ
దనో మధురమిదమవాదీత్ ॥ ౩౪ ॥ ప ॥ న బాలలీలాభిరనందయం

జరం మహారాజం గజరాజం చ హరిస్సింహశ్చ గళస్మదభరా నివృత్తగర్వాః ౼
అన్యత్ర కరణభావః- ప్రసిద్ధః- కిము పేక్షస ఇతి- సింహః కరిణమేవ హంతి నతు
కరిణీమితి నాస్తిఖలు నియమ ఇతి భావః ॥ ౩౨ ॥ అంబేతి ॥ సమాజ్ఞ్యతామత్యజ
తాం కారాగారేను సారాహితం కారాగృహాశ్రయణజన్యం ॥ ౩౩ ॥

౩౪॥ ౩౫॥ ప్రమోదయేదితి॥ యోబాలః-సుతనిర్విశేషఃసుతసదృశస్స్వ
స్వకృత్యైఃస్వకీయబాలలీలాభిఃవిజాతీయమపిజనంప్రమోదయేత్ - సజాతీ
యజనంతుకిముతేతిభావః - లోకేసఏవపురుషోత్తమస్స్యాత్తస్యైవజ
న్మసఫలమిత్యర్థః-మమతుస్వపిత్రోరపినందనం నాస్తీత్యహోదౌర్భా
గ్యమిత్యాహ-దూరేఇతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- విజాతీయమపిజనంసుతవద్యః
ప్రమోదయేత్సఏవలోకేపురుషోత్తమఃవిష్ణుర్భగవాన్బాలస్స్యాత్స్వ

వాంనవారితో వా విపదాం ప్రవాహః । తనూజభావాన్న
మకింతుహంతవిముక్తిమాత్రంఫలతామయాసీత్ ॥ ౩౫॥
ప్రమోదయేద్యస్సుతనిర్విశేషో జనంవిజాతీయ మపిస్వకృ
త్యైః । బాలస్సలోకేపురుషోత్తమస్స్యాద్దూరేస్వపిత్రోరపి
నందనంమే ॥ ౩౬ ॥ భాషితైర్మధురైరస్యతత్త్వసంక
షైరపి । లోకానుకారిభిర్వ్యక్తం మోహితౌపితరావితి ॥
౩౭॥ ౫ ॥ తదనుయదూనామవనిపరిగ్రహేయయాతిశాప
మంతరాయ మావేద్య మాతామహ ముగ్రసేనంసానున
యమురరీకృతరాజ్యభారమారచయ్యానందగోపమపిసప్రా
ర్థనంవ్రజం ప్రస్థాప్యయదుకులపురోధసాగర్గేణవసు
దేవనిదేశాదుపరచితోపనయసంస్కారౌ యదుకుమారౌ
వ్యరోచేతామ్ ॥ ౩౮ ॥ ప॥ యం బ్రహ్మచర్యాన్నిజసూ
త్రలబ్ధాత్ప్రాగేవగోపప్రమదాంగసంగాత్। భేజేగ్రహ
స్థాశ్రమమేషశౌరిస్సఏషవాత్స్యాయనసూత్రసిద్ధః॥ ౩౯॥

ఘమిత్యర్థః-నకేవలమేతావద్దూరతస్స్థితైవస్వపితరావప్య నందయమి
త్యాహ-దూరేఇతి - స్థిత్వేతి శేషః తత్త్వసర్వంకషైఃతత్త్వమర్మస్పృగ్భిః॥
౩౮॥ యమితి॥ నిజసూత్రలబ్ధాదితి-కృష్ణస్యక్షత్రియత్వేనఇతికర్తవ్యతాబో
ధకకల్పసూత్రసద్భావాదితిభావః-వాత్స్యాయనసూత్రాణికామశాస్త్ర
మూలభూతానితత్సిద్ధఃసూత్రసిద్ధోర్థఃప్రమాణమితిభావః- అత్రఉప
నయనాత్పూర్వమేవగృహస్థాశ్రమేసూత్రత్వసాజాత్యాద్వాత్స్యాయన

మాత్రస్య ప్రమాణత్వకల్పనం సచమత్కారకారీతిశబ్దప్రమాణాలంకారః॥
౩౯॥ నాభూత్ద్రాహికేతి॥ ౧॥ యత్రోవాచానివర్తంత ఇతి శ్రుతేరితి భావః॥
౪౦॥ క్వేతి॥ త్రిపదక్రమః త్రిభిః పదైః క్రమణం, త్రయాణాం పదానామగ్ని
హోత్రత్యాదీనాం క్రమకథనం చ॥ ౪౧॥ విధురితి॥ ని ॥ విధుర్విష్ణుశ్చంద్రమ శ్చేత్యు
దారః- అత్ర వ్యంగ్యార్థః స్పష్టః॥ ౪౨॥ ఉదస్వదుదరేతి- అత్ర గురుపుత్రః సమా

అథో గురుకులావాసమాసాద్యయదునందనౌ। వేదాన్ జ
గృహతుర్జాతు నాభూత్ద్రాహికాశ్రితిః॥ ౪౦॥ క్వహా
రేశ్రితిభాగభూన్న పదక్రమకౌశలమ్। ఖ్యాతి స్తథాపిత
స్యాసీత్త్రిపదక్రమమాత్రతః॥ ౪౧॥ అథచతుష్షష్ట్యావా
సరాణామర్థిగత సకలకలాకలాపోయదుభగవానభవత్ ॥
౪౨॥ విధురేషచతుష్షష్ట్యాదీనా నాం సకలాః కలాః। పుపో
ష న తథా ప్యాసీద్దాసామప చయః కథమ్ ॥ ౪౩ ॥
౪ ॥ తదను యదునందనావుదన్వదుదరవిలీననిజతనయప్ర
దానస్పృహగురుదక్షిణాకాంక్షిణా పారిశ్రాంతి మీరి
తౌ సరుణావరుణాలయమభ్యజతామ్॥ ౪౪ ॥ తత్రచసప
ర్యామముపరచితాభ్యర్చనాదుదన్వతఃకమపిజలచరం పం
చజనాభిధానం యాతుధానం శంఖరూపధారిణం త
దపహారిణమపలభ్యాసిలలం సలిలమవగాహ్యాత మేనమా
శ్వాచతేదుదరమంతరాగురుతనయమపశ్యం తావాదాయ
తదంగసంభవం శంఖం సంయమినీనామకంశమన నగరమగ

మిన్నార్థంగతః జలజంతు నాథకిత ఇతి కథానుసంధేయా- వరుణాలయ
మబ్ధిం- ఆలభ్య హత్వా॥ ౪౫॥ అథేతి॥ కాలవశాత్- యమాధీనతాం నిర్వర్త్యే
త్యర్థో పేపంవహే॥ ని ॥ త్రివ్యర్థేనవశో వాంఛాప్రభుత్వాధీనతా మునాఇ
త్యజ్ఞానకరః- ద్విజాత్మజమునసేయ ఆనీయ- వ్యంగ్యార్థస్తు - కాలవశాత్
అష్టమాబ్దాది కాలవశాత్ ద్విజాత్మజముపనీయ ఉపనయనాఖ్య సంస్కారే
ణసంస్కృత్యగః వేదవిశత్- అన్వయానాగంగురుసతేష్ఠా వయామాసేత్య

ర్థః - ద్వితీయమేవేతి - ఉపనయనం ద్వితీయం జన్మేతిహి వైదికస్థితిః॥౪౪॥ శాం
తమితి॥ నష్టమిత్యర్థః - భూమిస్పృశం భూభాజం - మాయాశ్రయస్థి
తిరఘటితఘటనాపటీయసీహి మాయేతి భావః - విధింశాస్త్రాచారమతీత్యోల్లం
ఘ్యావర్తమానః ప్రస్థారపినియామక ఇత్యర్థః - పరార్థలౌల్యాత్ పరో
మతామ్॥ ౪౫॥ ప॥ అథకాలవశాచ్ఛౌరిరుపనీయ ద్విజా
త్మజమ్। అదీశద్గురవేజన్మ శేద్ద్వితీయమివాభవత్ ॥ ౪౬॥
శాంతం మహీసురసుతం వపుష్యైవ తేవ భూమిస్పృశం మధురి
పుర్వ్యధితాద్భుతం తత్। మాయాశ్రయో విధిమతీత్య చ
వర్తమానో యద్వానకీన్నువిదధాతు పరార్థలౌల్యా
త్॥ ౪౭॥ గ॥ అథకదాచిదస్తి ప్రాప్తినామభిరుగ్రసేనసుత
దారైరభినవవిధవాపదవిధురైరుద్బోధితో జరాసంధాభి
ధానో మగధాధిపతిర్మథురానగరవరణమరుణత్॥౪౮॥ప॥
ద్వారం పూర్వముపారుధత్ క్షితిభృతస్సాళ్వాదయోదక్ష
ిణం విన్దాద్యా అపి పశ్చిమం దుమముఖాశ్లిష్టం శకున్యా
దయః। కల్పాంతోద్యదఖండ ఖండ పరశుప్రోద్దామధ కాఠ
ధ్వనిభ్రాంత్రా డిండిమడంబరేణనిబిడం బ్రహ్మాండభాండం
వ్యధుః॥౪౯॥ సపది విదితో దంతో నందం తో యదుకదనమా
పాదితస్యందనో యదునందనోకృతవర్మసాత్యకీ ముఖాన్సా
చివ్యనగరరక్షాయైసమధిగతవివిధాయుధా వాయోధనా
యతదుత్తరద్వారేణ సరయం నిరయాత్॥౫౦॥ ప॥ దధ్మౌ
శంఖమథావధీరితరిపుశ్శౌరిర్ధరాంఘ్రూన్దయన్ లోకానా
కులయన్ ఘనాన్విఘటయన్ పృథ్వీభృతః పాతయన్। నిర్భి
కారార్థం - వ్యంగ్యార్థస్తు - శాంతం శమప్రధానం భూమిస్పృశం వైశ్యం
ని॥ వైశ్యాభూమిస్పృశో విశ ఇత్యమరః - విప్రం వైశ్యమకరోదిత్యర్థః - మాయా
శ్రయః కపటవిధిం శాస్త్రమతీత్యోల్లంఘ్యావర్తమానః పరార్థః పరద్రవ్యం
కపటీదురాచారః పరధనలోలుపశ్చకిం కిం నకుర్యాదితి భావః - వరణం ప్రా

కారం॥ని॥ ప్రాకారో వరణస్సాల ఇత్యమరః॥ ద్వారమితి॥ ఉపారుధన్నితి ఇరి త్వాదఙ్॥౫౦॥ దధ్మావితి॥ నాలోకయత్పృష్ఠత ఇతి। సింహస్య పశ్చాదపలోకనం ప్రసిద్ధం॥౫౧॥ స్థాన ఇతి॥ మిత్రాంగం సుహృచ్ఛరీరం రవిమండలం చ॥ని॥ మిత్రం సుహృది మిత్రోర్కే ఇతి విశ్వః॥*॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ-పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హత ఇతి స్మరణాత్-తేన యుద్ధేన సంఘర్షః కలహోన్ముఖః - అరిభూభృద్గణః ఉపయమం యమసమీపం ప్రతిపద్య త్వాం భజతాం యుక్తమేతదిత్యర్థః-పశ్యన్ దివ్యవధూగణోప్యు

న్నాచ్ఛత ధానిశమ్య మగధాధీశస్య హృత్కంధరాచ్ఛిత్రం
హైహయహరిస్తదా నిరగమన్నాలోకయన్ పృష్ఠతః॥౫౦॥ ౫॥
తదను సమపద్యత వివిధం యశోధనమాయోధనమ్॥౫౧॥ త
థాహి॥ వ॥ స్థానే వైరివిదారణాయ యదభూదాయోధనం
శార్ఙ్గిణో యన్మిత్రాంగవిదారణాయ చ పునశ్చిత్రం త
దాలక్ష్యతే। సంఘర్ష ప్రతిపద్య తాముపయమం తేనారి
భూభృద్గణః పశ్యన్ దివ్యవధూగణోప్యుపయమం తేనైవ చి
త్రం త్విదమ్॥౫౨॥ యుద్ధే తత్ర సముద్ధతో యదుపతిః కాలా
గ్నిరుద్రాకృతిస్తైర్జ్యావిరహం న ధన్వసు పరం ధన్విష్వరా
తిష్వపి। వంశం కేవలమాచ్ఛిదన్న ధనుషః క్షుద్రక్షితీశామపి
స్వం చక్రం పరమగ్రహీన్న కుపితో వైరీశ్వరాణామపి॥

పయమం యమసమీపమేతీతి విరోధః -ఉపయమం వివాహమేతీతి పరిహారః-పౌరుషలాభ ఏవ హి వివాహ ఇతి భావః - అత్ర హరేః శత్రుషు మిత్రేషు చ సామ్యేన వర్ణనాత్తుల్యయోగితా విశేషోలంకారః॥*॥ హితాహితే వృత్తితౌల్యమపరా తుల్యయోగితేతి లక్షణాత్॥౫౩॥ యుద్ధ ఇతి॥ జ్యావిరహం మౌర్వీచ్ఛేదనం భూవియోగం చ॥ని॥ జ్యా మౌర్వీ మాతృభూమిష్వితి భాస్కరః-వంశమితి-వేణుం సంఘం చ॥ని॥ వంశో వేణౌ కులే వర్గ ఇతి విశ్వః-ఆచ్ఛిదదితి-ఇరిత్వాదఙ్-ఈశ్ శబ్దస్య షష్ఠీబహువచనం-చక్రమితి-సుదర్శనం రాష్ట్రం చ-అత్ర సముచ్చయాలంకారః॥౫౪॥ ధానుమితి॥ ఆయోధనైరితి కరణే తృతీయా తేజో

భానుఃప్రతాపరవిః-అఖండితఇతి-పరకీయగృహభంజనేనస్వగృహదృఢకర
ణవదితిభావః-అవర్ధ్యతవర్ధితః-రాజమండలంనృపగణంచంద్రమండలంచ॥
ని॥ రాజామృగాంకేక్షత్రియేనృపఇత్యమరః-జగతాంహితేహేతురితికథంగీ
యతఇత్యన్వయః-జగద్ధితైషీతికథమస్యకీర్తిరితిభావః॥౫౫॥తదన్వితి॥అభిధా
వమానమితి-విస్తరేణవ్యాఖ్యాతమేతద్ద్వితీయవిలాసే ॥ ౫౬॥ కిమితి॥హరే

౫౪ ॥ వ ॥ భానుంఖండితమారచయ్యవివిధైరాయోధనై
ర్మాఽయినా తేజోభాసుర ఖండితోఽపి రచిత స్స్వస్యైవ కం
సారిణా। స్వస్యా వర్ధ్యత రాజమండలమపి ఛిత్వాయశ
శ్చంద్రమా ఇత్థం స్వాత్మపరః కథం స జగతాం హేతుర్హి
తే గీయతే॥౫౫॥గ॥ తదనుచైద్యమగధాధిపావభిధావమా
నం మధుసూదనం మగధాధిపతిరుద్ధతమేవ మభ్యధాత్॥
౫౬॥ వ॥ కిం రాజసింహస్యమమాగ్రతోఽస్యహరేతవైత
త్ప్లవనంచకాస్తు। నమత్కికాభ్యాఃకిము వాలహస్తసంచాల
నం స్వావయ వావనాయ ॥ ౫౭ ॥ గ ॥ ఏవం సపరివాదవీర
వాదమేనమతిరోషణో భగవానవాదీత్॥ ౫౮॥ వ ॥ నిర్భి
న్నం శతశస్తైస్తవవపుర్బాణైర్మదీయైః పునస్సంధా
స్యత్యచిరాజ్జరేతికుమతేమైనాం దురాశాంకృథాః।నోకా
మార్యపిపాలనంతవపరాశక్తిర్విధాతుం క్షమా ప్రాణ
స్యాత్తృణతావలంబినిభవత్యాకృష్ణవత్మా శ్రియాత్॥

కపౌ॥ని॥ శుకాహికపిభేకేషుహరిర్నేత్యమరః- వాలహస్తఃపుచ్ఛఃఅస్యక
హస్తశ్చనేతికాకుః॥ని॥ పుచ్ఛోఽస్త్రీలూమలాంగూలేవాలహస్తశ్చ వాలధి
రిత్యమరః॥ ౫౮ ॥నిర్భిన్నమితి॥ జరారాక్షసీవార్ధకంచ-మాకృథాఇతి-
ద్వేధాఛిన్నస్యైవఘటనేజరాయాశ్శక్తిః- నతుశతధాఛిన్నస్యేతిభావః
యద్వామయాచ్ఛిన్నంజరాఘటయితుంబిభేతీతిభావః-కౌమారీస్కందసం
బంధినీశక్తిరాయుధవిశేషః అన్యత్ర కౌమారీశక్తిర్యౌవనబలం- యౌవనశ
క్తిరేవత్వాంరక్షితుమశక్తా కిముతజరేతిధ్వనిః-తృణతావలంబినిధనుర్ధారి
ణి॥ని॥ధన్వనాతృణతాస్త్రియాంఅస్త్రియాంచాపధనుషావితివైజయంతీ

కృష్ణవర్త్మార్చిశ్శ్రియః కృష్ణేనసహకలహః - ఏవంహిలోకేప్రియుంజంతేతే నసహకలహంమాకుర్వీతివక్తవ్యేతస్యవర్త్మానానగచ్ఛేతి-అన్యత్రత్యృణతా తృణత్వం తదవలంబిని తృణఇత్యర్థః - అకృష్ణవర్త్మార్చిశ్రియాదగ్నిసంప ర్కపర్యంతం ప్రాణశ్శక్తిస్స్యాదితి॥సి॥హృష్టానిలేనిలెజీవెబలె ప్రాణఃప్ర

ఙ్మ ॥ ౫ ॥ ఏవమభిదధానౌమధుసూదనమగధాధిపావ నాలత్యేశరసంధానమోక్షమతివెలవరస్పరజయాకాంక్ష మమందభుజక్రాశలంకలహలాలసేనతా పసేనాప్యనను భూతపూర్వమాబాధిత సురాసురం సమరం సమరచయ తామ్ ॥ ౬౦॥ అథవిగతరథందుర్త్రితమపిహలాయుధేనమగ ధాధిపమపత్రపానమితానసంకార్యగౌరవేణకరుణయే వమోచయిత్వామధురిపురధిమధురానగరమగమత్ ॥౬౧॥ ఏవంసప్తదశకృత్వః కృత్వాసమరావదానమష్టాదశసం గ్రామకామేసతిమగధాధిపేనారదప్రచోదితోజవనోయ వనోమధురానగరముపగమ్యమధుసూదనమాహవాయా హ్వయత॥౬౨॥ యదుపతిరపిపిదితోదంతస్సముపస్థితమ తివిషమమితిసమ్మంత్ర్యమంత్రిభిస్స్వజనగోపనాయమధ్యే సముద్రంవిశ్వకర్మణాద్వాదశయోజనాయామంద్వార కాభిధానంపురమతిరుచిరమచీకరత్ ॥ ౬౩ ॥ నిధాయచత త్రసలిలదుర్గేనిజదాయాదాన్యాదవాన్ యదునాయక స్సరోహిణేయేన సహాసంగ్రామ కామనయానగరాన్నిర గాత్ ॥ ౬౪ ॥ ఆగతంచతమేనంనారదోదిత రూపధేయ సంవాదాదరవిందనాభమవధార్యయవనస్సోత్కంఠముప

కీర్ణతఇతిరుద్ర॥౬౧॥ఏవమితి॥ఆహవాయాహ్వయతేతి-స్పర్ధాయామా జఇత్యాత్మనేపదం॥౬౨॥ యదుపతిరితి॥ మధ్యేసముద్రమితి-పారేమధ్యేష ష్ఠ్యావేత్యవ్యయీభావః ॥౬౪॥ ఆగతమితి ॥ రూపధేయసంవాదాద్రూప సామ్యాత్-భాగరూపనామభ్యోధేయః ప్రత్యయోవాచ్యఇతిస్వార్థేధే

యపీత్యయః॥౬౫॥ భగవానితి॥ చపలంశీఘ్రం॥౬౬॥ సఇతి॥ పాదఘాతమ
వధీత్ పాదేనజఘానేత్యర్థః-కరణేహనఇతిణముల్॥౬౭॥ అథపంచభిశ్శ్లో
కైస్స్తౌతి - గుణానిత్యాదిభిః॥ త్వయిఅనిశమసతః కాలత్రయేప్యవిద్యమా
నానపరమార్థానిత్యర్థః గుణాన్ సత్యకామత్వాదీనారోప్య స్తోత్ర
షుస్తోత్రంకుర్వాణేషుకృపాఅస్తీతి శేషః అనేనత్వమింద్రస్త్వం చంద్ర
ఇత్యాద్యత్యంతాసంభావితేషు వాచాటచాటువాదేష్వనురజ్యసఇతిసిం

కంఠమవజగాహే॥ ౬౫ ॥ భగవానపిచపలమబలఇవప
లాయమానస్తమేన మనుధావమాన మనయ వేదినమన
యద్గవనీధరకందరాంతరమంతరధాత్ ॥ ౬౬ ॥ సఏషదు
ర్మనీషస్తత్రగిరికందరాంతరాళేమాం ధాతృతనయమై
క్ష్వాకమసురసంగరసంగతప్రమాపనయనాయత్రిదశాధీశ
నిదేశతశ్శయాళుంభవతుభవతోనిద్రాభంగహేతుర్భస్మ
సాదితిసమాసాదితవరంరాజర్షింముచుకుందాభిధానం
ముకుందధియాసక్రోధం పాదఘాతమవధీత్ ॥ ౬౭ ॥
సోపిసముపజాతజాగరస్సముత్థాయసర్వాసుదిక్షుచక్షుర్వి
క్షిపన్నక్షిపాతేనైవపురోవర్తినంభస్మసాద్విధాయకిమి
దమస్థానేసముపస్థితమితిచింతయన్ పశ్చాదుపవిష్టమక్షీ
ణమహిమానమధోక్షజమద్రాక్షీదస్త్రాక్షీచ్చ॥౬౮॥ తథా
హి॥ ప॥ గుణానారోప్యత్వయ్యనిశమసతస్తోతృషుకృపా

దాచవ్యజ్యతే - లోకేమత్తఃపరతరంమదుత్కృష్టంఅన్యద్వస్తునాస్తీతిస్వ
స్తుతిః స్వస్వరూపకథనమపిఅస్తీతిగమ్యతే- అహమఖిలాతిశయీమదుపాస
నయైవకైవల్యంనతుక్షుద్రదేవతోపాసనయేతిహితముపదిశసీత్యర్థః॥*॥మ
త్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయేతివచనాదితిభావః- అనేనచఆత్మ
శ్లాఘారూపంవికత్థనంవ్యజ్యతే-తవసర్వంవచఃఅనంతవేదరూపందూరంప
రిచయాచ్చిరనిదిధ్యాసనాదిత్యర్థః- మిథ్యాభవతికతకరేణున్యాయేనకలు
షంబ్రహ్మనిర్మలీకృత్య స్వయమపి మిథ్యాభవతీత్యర్థః - అనేనచ నపి

నానాంసత్యావాదీవప్రతీయసే పరిచయేనతుమృషాభాషీతి నిశ్చయసఇతి
నిందాచవ్యజ్యతే- తదపిదుష్కృతీకారణేసత్యపీత్యర్థః- తేననిరహంకా
రఇతియశోరాశిఃనతుయత్కించిద్యశఇత్యర్థః - చిత్రమితి- పుణ్యైర్య
శోలభ్యతఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౬౯॥ ఇయమితి॥ ఇయంఅసతీమిథ్యా
ఖ్యాతాతవప్రియాప్రేయసీ వదనపాయినీ మాయాత్వామాక్రమ్యఆవృ
త్యభిదాబుద్ధింద్వైతబుద్ధింప్రథయతువిభేదజనకేజ్ఞానఇతివచనాదితిభావః
సజాతీయాన్ చేతనత్వేన బ్రహ్మసజాతీయాన్ జీవాన్ భవద్వేశ్మవిము
ఖాన్ మోక్షపరాఙ్ముఖానిత్యర్థః - రచయతునహిజానపదందుఃఖమేక
శ్శోచితుమర్హతీతిన్యాయేన తేనైతదుభయమపి శోచనీయమితిభావః - త
ర్హి కిం శోచనీయమిత్యాశయేనాహ - భవాన్నాస్తేనోవేత్త్యపీ

నలోకేన్యన్మత్తఃపరతరమితిస్వస్తుతిరపి।వచస్సర్వంమిథ్యా
తవభవతిదూరంపరిచయాద్యశోరాశిశ్చిత్రంతదపినిరహం
కారఇతితే॥ ౬౯ ॥ ఇయంత్వామాక్రమ్యప్రథయతుభిదా
బుద్ధిమసతీ సజాతీయాన్ జీవాన్ రచయతుభవద్వేశ్మవిము
ఖాన్।భవాన్నాస్తేనోవేత్త్యపివిశయముత్పాదయతియంప్రి

యం విశయం సంశయముత్పాదయతి సంశయాభావే క్షిత్యాదికం
సకర్తృకబుద్ధ్యాద్యనుమానం నావతరేదితిభావః - తం సంశయమ
పహర - అయమేవామితో లాభః జగదీశ్వరోస్తీతి నిశ్చయమాత్రే
ణ పాపనివృత్తిసద్భావాదితి భావః - తదుక్తమభియుక్తైః ॥*॥ పరో
క్షంబ్రహ్మవిజ్ఞానంశాబ్దందేశికపూర్వకం-బుద్ధిపూర్వకృతంపాపంకృత్స్నం
దహతివహ్నివదితి - వ్యంగ్యార్థస్తు- ఇయంఅసతీదుష్టాతవప్రియాప్రేయసీ
మాయాత్వామాక్రమ్యవశీకృత్యాభిదాభేదోవిభాగఇతి యావత్ తత్రబు
ద్ధిమిచ్ఛాంప్రథయతుఏతైస్సహానస్థేయంఆవాభ్యాంపృథగేవస్థాతవ్యమితి
బోధయత్విత్యర్థః - సజాతీయాన్జీవాన్సుహృదఇత్యర్థః - భవద్వేశ్మ
విముఖాన్ రచయతుతర్జనభర్త్సనాదిభిరుచ్చాటయత్విత్యర్థః - సజాతీ
యానామేవమవస్థాయాంవిజాతీయానాంపునఃకాకథేతిభావః - భవానా

స్తైనోవేత్యపీయంవిశయముత్పాదయతిఇతరైర్గృహస్యదుష్ప్రవేశ్యత్వేన తవచబహిరాగమనాభావేనహేతునాకిమియం కూప్రాపతిమపిజహానేతి సంశయముత్పాదయతీత్యర్థః - తంసంశయమపహరతద్దాజ్ఞయానగరదర్శనాదివ్యాజేనవాకదాచిద్బహిరాగత్యజీవామ్యహమితిజ్ఞాపయేత్యర్థః-అయమమితోలాభఃఉచ్చాటనేనతావదస్మాకంనహానిః॥ *॥ ఆహారస్సర్వజంతూనాంజన్మనాసహజాయతఇతిన్యాయేనఅన్యత్రాపిజీవనసంభవాత్ ఈదృశీహస్తగతస్యతవజీవనమేవాస్మాకంమహాల్లాభఇత్యర్థః॥ ౭౦ ॥ బధ్వేతి॥ తనుభృతఃశరీరిణఃసుష్ఠుత్రిభిర్గుణైర్బద్ధ్వాసత్వాదిగుణపరవశాన్కృత్వేత్యర్థః - పశ్చాత్ సాంసారికదుఃఖకృతనిర్వేదానంతరమిత్యర్థః - మిళత్సంభవత్ వేదనంసర్వథాపరమేశ్వరఃశరణీకరణీయఇత్యేవంరూపంజ్ఞానంయేషాంతాన్ తథోక్తాన్ అతఏవదీనంమాంపరిపాలయపాహీతి ముక్త్యా

యామాయాస్మాకంతమపహరలాభోయమమితః ॥ ౭౦॥

బధ్వాసుష్ఠుగుణైస్త్రిభిస్తనుభృతఃపశ్చాన్మిళద్వేదనాన్దీ

నంపాలయపాహిమామితిముహుర్ముక్త్యాశయాక్రోశ

తః । ముక్తాన్జీవతఏవయద్వితనుషేలాభస్సఏవామృతేయ

శయాముహుఃక్రోశతఃఉచ్చైస్స్రవతఇత్యర్థః-తాన్తనుభృతఃజీవతఏవముక్తాన్వితనుషే-జీవన్ముక్తిందదాసీత్యర్థః - ఇతియత్స ఏవలాభః విధేయప్రార్థనాత్పుల్లింగనిర్దేశః-పరమానందావిర్భావాజ్జీవన్ముక్తిరేవలాభఇత్యర్థః - అంతేదేహనాశానంతరం దుర్లభే అమృతేమోక్షేపునఃపాతయసీతియత్ విదేహకైవల్యం దదాసీతియదిత్యర్థః-తత్ శోకాయన- ఆత్యంతికశోకనివృత్త్యర్థమిత్యర్థః - జీవన్ముక్తిదశాయాంక్షుత్పిపాసాదిదుఃఖలేశానువృత్తిరస్తి దేహావ్యపాయేతు దుఃఖస్యాత్యంతిక నివృత్తిర్భవతీతిమహానయంలాభఇతిభావః - వ్యంగార్థస్తు - త్రిభిర్గుణైః రజ్జుభిః సుష్ఠుదృఢంతనుభృతోబధ్వా పశ్చాన్మిళద్వేదనాన్దృఢబంధనోత్పన్నవ్యథాన్ అతఏవ దీనంమాం పరిపాలయపాహీతి ముహుర్ముక్త్యాశయాబంధవిమోక్షవాంఛయాక్రోశతః ఉ

చ్చైత్యాపతః తాన్ జీవతఏవముక్త్వాత్వితనుషే - ఇతియత్సఏవలాభః
యావన్మరణమాబధ్వాజీవనదశాయాం మోచనంలాభఏవేత్యర్థః-అంతే
మోచనానంతరందుర్గేఅమృతేఉదకేపాతయసీతియత్తతన్నశోకాయసద్యో
మరణాదితిభావః॥ ౭౧॥ కల్యాణమితి॥యతో యస్మాత్కారణాత్త్వం
అనంతమమితంకల్యాణంచిదానంద లక్షణంఆత్మవశయన్స్వవశంకుర్వన్
అవిద్యానావృతత్వాదితిభావఃజీవేభ్యస్తు-అసారాన్ విణ్మూత్రాదిదూషిత
త్వేనఅశ్లాఘ్యాన్ఆపాతమనోరమాన్ మనోహరవదవభాసమానాన్ కనక
లతికావాకిమబలేత్యాది కావ్యాదితిభావః - పంచకోశానన్నమయ ప్రాణ
మయమనోమయ విజ్ఞానమయానందమయ కోశాన్దదత్ ప్రయచ్ఛన్నా
భ్యస్తాచ్ఛతురితినుమ్ప్రతిషేధః-అతఏవ మోహయన్ జీవాన్ వ్యభజథాః-వి
భక్తానకృథాః త్వమేవజీవరూపేణవిభక్తోభూరిత్యర్థః-భేదస్యానాదిత్వా

ద్దుర్గేపునరేవపాతయసితానంతేనశోకాయతత్॥౭౧॥క
ల్యాణంత్వమనంతమాత్మవశయన్ కోశానసారాన్దదత్త్వం
చాపాతమనోరమాన్వ్యభజథాజీవాన్యతో మోహయన్ ।
తత్తేమాయినమాకలయ్య సుచిరాత్త్వామైక్య కామాత్పునః

క్లేశ్వరాశ్రిత మాయాధీనత్వా దీశ్వరకర్తృకత్వవ్యపదేశ ఇతి ధ్యే
యం-తత్తస్మాత్కారణాత్ తేజీవాః సుచిరాదనేకజన్మభిః మాయినం మా
యాశ్రయంత్వామాకలయ్యఆపాతతః ప్రతిపద్యేత్యర్థః -పునరైక్యకా
మాస్సంతః అనశనాదిభిఃఆదిశబ్దేన తమేతం వేదానువచనేనేతిశ్రుతిగతా
నాంయజ్ఞదానాదీనాంసంగ్రహః శ్రుతిహిన్సాన్యా[illegible]యైగ్నతుదుస్తరైరి
త్యర్థః॥*॥దుస్తరకాత్సువిరమ్యతాంశ్రుతిమతస్తర్కోను సంధీయతా
మితిభగవత్పాదవచనాత్ -ఖిద్యంతేక్లిశ్యంతికేయంకలావిద్యేతిపరమార్థః-
వ్యంగ్యార్థస్తు-యతఃత్వంఅనంత కల్యాణంసువర్ణం॥సి॥కల్యాణంమంగ
ళేస్వర్ణే ఇతిభాస్కరః- ఆత్మవశయన్నపహరన్ అసారానంతస్సారగహి
తాన్ సువర్ణస్యస్వస్యాపిత్వమేవాపహృతత్వాదితిభావః-ఆపాతమనో
రమాన్ పెటికాదిబహుళతయానిస్సీమద్రవిణగర్భత్వేనపరిదృశ్యమానాని

త్యర్థః- కోశాన్ధనగృహాణిదదత్ప్రియచ్ఛ-అతఏవ మోహాయక్ జీవా
న్భ్రాతృజీవానిత్యర్థః - వ్యభజధాః తత్తస్మాత్తేభ్రాతృ జీవాస్సుచిరా
త్త్వాం మాయిన ంవంచ కమాఃకల య్యజ్ఞాత్వాఐక్య కామాస్సంస్పృష్టికా
మాస్సంతః - అనంతకల్యాణలాభార్థమితిభావః-అనశనాదిభిఃఆది శబ్దేన
నిరోధదాదిర్ద్యప్రకటనాదయోగృహ్యంతె - శ్రుతిహితైఃశ్రోత్రసుఖైః
ఉపపన్నతయాప్రతీయమానైరిత్యర్థః- న్యాయైశ్చఖిద్యంతేకేయంకలాకి
మిదంచాతుర్యమిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ సంతఇతి ॥ సంతఃత్వాంత్రివిక్రమ
ఇతిజ్ఞాత్వాపియత్కించిదవకాశప్రదానేభిత్తుపాదప్రసారణన్యాయేనస
ర్వాక్రమణశీలఇతిజ్ఞాత్వాపీత్యర్థః - హృదయేకింకుర్వతే-కిమర్థంస్థాప
యంతి - యుక్తంచైతదిత్యాహ - యద్వా - అవిద్యయావిస్మారితస్వాత్మ

ఖిద్యంతేఽనశనాదిభిశ్శ్రుతిహితైర్న్యాయైశ్చకేయంకలా॥
౭౨ ॥ సంతస్త్వాంహృదయేత్రివిక్రమఇతిజ్ఞాత్వాపికింకుర్వ
తేయద్వానూనమవిద్యయాకిముహితం విస్మారితస్వాత్మ
నామ్। ప్రాగాక్రమ్యహృదేవతత్రచవశేసర్వంతదాత్మా
నమప్యాత్మన్యేవనిపాత్యతేషుయదహోనామాకృతీలుంప

నామాకృతస్వరూపాణాంకిముహితంస్వచ్ఛరణధ్యానాదన్యత్కించాహి
తమిత్యర్థః - అన్యత్రఅవిద్యయాఅజ్ఞానేనవిస్మారితస్వాత్మనాంమత్తానా
మిత్యర్థః - కిముహితంహితాహితజ్ఞానంమత్తానాంకుతఇత్యర్థః - త
స్యేదంకర్మణః ఫలమిత్యాహ - ప్రాక్ హృదేవాక్రమ్యధ్యానబలాన్మ
నఃపరమేశ్వరైకతానందంభవతీతిపరమార్థః-హృదయరూపమవకాశం
కంచిత్కాలంతిష్ఠతిదత్తమపిస్వవశీకృత్యేత్యపివ్యజ్యతేతత్రహృదయేచవశే
అధీనేసతిసర్వం తదాత్మానమపి ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవం నిపాత్య స్వసాయు
జ్యందత్త్వేత్యర్థః-స్వరూపమేవాపహృత్యేతిచవ్యజ్యతే-తేషునామాకృతీనా
మరూపేలుంపసి॥*॥తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః- పరాత్పరంపు
రుషముపైతిదివ్యమితిశ్రుతేరితిభావః - యథానామాపినశ్రూయతేతథా
సమూలమున్మూలయామాసేతిచవ్యజ్యతే ॥ ౭౩ ॥ అపాణిరితి॥*॥ అపా

ణిపాదోజవనోగృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణ ఇతిశ్రుతిరత్రాను
సంధేయా-ప్రాచఃపూర్వదిగాశ్రితస్యతవఆలోకనపరఃదృష్టా ప్రత్యగ్దృగి
తివిరోధః- ప్రాచఃపురాణస్యతవద్రష్టాప్రత్యక్ జ్ఞానచక్షురితిపరిహారః-
నవిదితా ఇతి-కర్తరిక్తః - సకర్మకస్యాప్యస్యకర్మవివక్షాభావేనాకర్మ

సి ॥ ౭౩ ॥ అపాణిర్గృహ్ణాసిత్వరితమపదోధావసివి
దృక్ప్రపశ్యస్యశ్రోత్రశ్శ్రవణపటురాలోకనపరః। తవ
ప్రాచఃప్రత్యగ్దృగితికథమేతత్క-మథవాభ్రమంతి బ్రహ్మ
ద్యాఅపినవిదితాస్తత్త్వపదవీమ్॥ ౭౪ ॥ x ॥ ఏవంతార
మాశంసితారంముచుకుందం ముకుందస్సానంద మభినం
ద్యసందాయచవరంప్రత్యావర్తతమథురామధరిణసకల
రిపుః॥ ౭౫ ॥ అథముచుకుందఃకందరోదరాన్నిస్సరన్ ప్రతి
పద్యగంధమాదనంనరనారాయణాశ్రయేబదర్యాశ్రమేస
పర్యామమర్యాదాంమురరిపోరకరోత్॥ ౭౬॥ భగవతిచయ
వనానుయాయినస్తుచ్ఛాన్ మ్లేచ్ఛాననుచ్ఛిద్యతదీయమఖిలమపి
ద్రవిణంద్వారకాంనయతిసతిసన్నిధాయ మాగధోవిధా
యమకరవ్యూహంమురవైరిణస్సరణిమరుణత్ ॥ ౭౭ ॥
విధాయచవివిధమాయోధనమాక్రమ్యచ జాతరూపజాత
ముపజాతప్రీతిరభిప్రేత్యసమరమరవిందనయ నపరిసరమస

కత్వా త్తదుక్తం॥*॥ ధాతోరర్థాంతరేవృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్ర
హాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణోకర్మికాక్రియేతి - యద్వావిదితం
వేదనమస్యాస్తీతివిదితః- అర్శాదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయః- పీతా
గావోభుక్తాబ్రాహ్మణావిభక్తాభ్రాతరవత్సాధుః - ఉక్తంచ మహాభా
ష్యే॥*॥ అకారోమత్వర్థీయః విభక్తమేషామస్తీతివిభక్తాఃపీత మేషామస్తీతి
పీతాః అథవాఉత్తరపదలోపోద్రష్టవ్యః- విభక్తధనావిభక్తాః పీతోదకాః
పీతా ఇతి-లోపశబ్దార్థమాహక్వైయటః-గమ్యమానార్థస్యప్రయోగఏవలో
పఇతి-తత్త్వపదవీంభ్రమంతీత్యన్వయః-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ ౭౪॥

౨౪॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ తామితి। స్వ
ర్గగతః సదాచారః సరౌహిణేయో బలభద్రః విధిచోదనాద్బ్రహ్మశాసనాత్-
తాం కన్యాం కాం రేవతీం కథం నైతు న ప్రాప్నోతు - ఉద్వహత్వేవేత్యర్థః-చి
త్రం త్వేతదిత్యాహ-స రామః అత్రైవ రేవత్యామేవ నివేశితాశయః అనురక్తః
తుంగగృహోప్త్యాలోకోత్తరదారలాభేన॥ని॥ గృహాః పత్న్యాం గృహేస్మృతా
ఇతివిశ్వః- సాపిచ తస్మింజాతహర్షాస్సంచచాల త్ర్యంతరం సపరిజనా

రత్ ॥ ౨౯ ॥ భగవాన్ స పితరౌ [illegible] ఉపసహామానః సహ
బలేన పలంపలాయమానః పపమాన వేగః కరపి ప్రకేసి
త్వా సిద్ధిసిద్ధి [illegible] గోమంతనామానం
సానుమంతమారురోహ ॥ ౨౯ ॥ తత్ర చ ప్ర సర్గాధి
చానంగిరిశిఖరమారూఢా ఫలపురాలోకినా వసుదేవనంద
నౌ దృష్ట్వా మార్గగంధస్సరిద్వారి [illegible] వారచ శిఖరిణమా
రుహ్య చ సలీనావేతాపలభమానస్సకలమచల మనల సాదచ
కలత్ ॥ ౩౦ ॥ యదునందనౌ చపి పహయహంతపహపర్తం
గోమంతం సచమత్కారముత్పత్య సముత్తీర్య చ పశ్యేయానా
సి సహసా సహసా సాహసేన సస్వం సహమాపసతా ॥ ౩౧ ॥
ప ॥ ఆయాతాం ద్వారకామేతావతిసంభ్రాయమాగధమ।
సోపిహృష్టః పురేలప్రాప్య యాస్మృతాం దగ్ధావిమావితి ॥ ౩౨ ॥
గ ॥ అనంతరమగ్రాసతార్థ ధీపోత్రైవత్యా స్పతురాసన నియో
గాన్నిజతనయాం రేవతీం రౌహిణేయాయ ప్రాయచ్ఛత్ ॥

హేత్యర్థః - ఇదంతు చిత్రమితి సంబంధః- మహాప్రభోరేకదారత్వం విచి
త్రమిత్యర్థః-స్వ్యం గ్యాథః-స్తు- స్వర్గగతః ఆకాశగతః॥౩౩॥ భవాన్యాం తు స
తీ స్త్రీ స్త్ర్యాన్న తు త్రైతునవం సకమిత్యమరశేషః-సరౌహిణేయో బుధః విధి
చోదనాద్దైవనియోగాత్ తాం కన్యకాం కన్యారాశిం కథం నైతు ప్రాప్నోత్వే
వేత్యర్థః- ద్వాదశరాశీనామపి భోగ్యత్వావిశేషాదితి భావః - తుంగగృ
హోప్తి హర్షితం ఉచ్చస్థానప్రాప్త్యా హర్షితః సంతుష్టః స్యాదితి

ధౌచ్చత్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం-అత్రైవకన్యారాశావేవనివేశితాశయఃసా
నురాగస్సన్ సచచాలరాశ్యంతరంనజగామేత్యర్థః-ఇదంతుచిత్రం||౭౪|| భీ
ష్మస్యేతి|| భీష్మస్యబాలాంరుక్మిణీత్యర్థః- విధోఃకృష్ణస్యకరేణగ్రహణంపరి
ణయంసమైచ్ఛదభిలలాష - దురాపస్యదుర్లభస్యసమున్నతస్యలోకోత్తరస్య
కృష్ణస్యలిప్సాకృష్ణకర్మకాభిలాషఇత్యర్థః-తస్యాఃరుక్మిణ్యాఃహాసాయనా
భూత్ పరిహాసాయనజాతః - తత్ర హేతుమాహ - మౌగ్ధ్యాదితి-సౌంద
ర్యాదిత్యర్థః || ని || ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః- లోకోత్తరసౌంద
ర్యాభావేశూర్పణఖాయాః రామాభిలాషవత్ - అస్యాఅప్యుపహాస్యత్వం
స్యాదితిభావః-వ్యంగ్యార్థస్తు- విధోశ్చంద్రస్యకరేణగ్రహణంబాలాశ్చ

౭౩ || ప || తామేతుసన్మార్గగతస్సకన్యాకాంనరోహిణే
యోవిధిచోదనాత్కథమ్। సచిత్రమత్రైవనివేశితాశయ
శ్చబాలనోత్తుంగగృహీత్తిహర్షితః || ౭౪ || భీష్మస్యబా
లాథగుణైకలోలా విధోః కరేణ గ్రహణం సమైచ్ఛత్ ।
మౌగ్ధ్యాద్దురాపస్యసమున్నతస్యనతస్యలిప్సాపి హసాయ
తస్యాః || ౭౫ || విధురవ్యధిరాజకన్యకాంచకమేకామవి
మోహితోహితామ్ । సఘటేతనవేతిసంశయంవిధిముల్లం

ఘ్యంథతామిచ్ఛంతీతిప్రసిద్ధం- దురాపస్యానేక యోజనాంతరితత్వాత్
తస్యచంద్రస్యమౌగ్ధ్యాద్బాల్యాత్ || ౭౫||విధురపీతి|| తాం రాజకన్యకాం
రుక్మిణీంఅత్రరుక్మిణీకామస్యాకార్యస్యకామవిమోహస్యపూర్వమేవకథనా
దత్యంతాతిశయోక్తిః||ని||అత్యంతాతిశయోక్తిస్స్యాత్పౌర్వాపర్యవ్యతిక్ర
మఇతిలక్షణాత్-నహికామనామాత్రేణేష్టవస్తులాభఇత్యాశంక్యాహ -
విధిందైవముల్లంఘ్యచరన్ దైవస్యాపినియామకఇత్యర్థః - ఘటేతనవేతి
సంశయంకరోతుకింనకుర్యాదేవ-తస్యకామత్వాదితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-
స్వయంవిధుశ్చంద్రోపిరాజకన్యకాంచంద్రపుత్రీంచకమే-తత్రహేతుమా
హ - కామవిమోహితఇతికామాంధఃకింనకుర్యాదిత్యర్థః-ననుకామాం
ధస్యాపికథమీదృశోదురాచారఇత్యతఆహ - విధింశాస్త్రమతిలంఘ్యచ

రఘుపతేర్న వేతి యుక్తమయుక్తం వేతి సంశయం కరోతు కిం విధినిషేధలంఘి
నః కిం కిం న కుర్యాదితి భావః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ అత్రాం
తర ఇతి ॥ అస్మిన్ సమయే ॥ ని ॥ అవసరమధ్యేంతరాత్మని చైత్యం
తరశబ్దావఘోర్ణకౌ అమరః - సోత్కంఠికే సోత్కంఠం రేపి. శౌరౌ వైమత్యమ
నంగీకారమాశంక్య హరిమానం నాంగీచకారకమిత్యాశంక్యేత్యర్థః - అ

ఘ్యుచరన్ కరోతు కిమ్ ॥ ౧౬ ॥ గ ॥ ఏవం పరస్పరగుణాకర్ణన
నిర్ణీత సంపర్కయో రుక్మిణీవనమాలినోః ప్రతికూల
చారిణో రుక్మిణశ్శిశుపాలగతాశయస్య హృదయనివేదనా
యా రుక్మిణీకమపి సందేశహారమాప్తతరమగ్రజన్మానమనుమ
ధుసూదనం ప్రాహిణోత్ ॥ ౧౬ ॥ ప ॥ శ్రుత్వైవ సందేశమథ
ప్రియాయా శౌరిర్ద్విజాద్భావినమన్వభూత్ప్రాక్ । సర్వ
స్వముద్వాహమహోత్సవస్య నిరీక్షణం కింత్వవశిష్టమ
స్యాః ॥ ౧౭ ॥ గ ॥ అథ సందేశహారేణ మహీసురేణ యదు
నందనావతివినతానందనం స్యందనమాసేదివాంసౌ దివ
సైనైకేన పరివారౌ కుండిననగరమగమతామ్ ॥ ౧౮ ॥ త
దైవ చేదిపతిరపి స్వగృహ్యస్సాల్వజరాసంధాదిభిస్సహ రు
క్మిణీమేవ పరిణేతుకామః కుండిననగరమగమత్ ॥ ౧౯ ॥ ప ॥
అత్రాంతరే సోత్కంఠికే పి శౌరౌ విశంక్య వైమత్యమఖిద్యత్తై
షా స్వతో విధావస్త్వనుకూలభావస్స బ్రహ్మణా కేన వినా
వగమ్యః ॥ ౨౦ ॥ గ ॥ తదను ద్విజన్మాపి సత్వరమాపత్యా
యదుపతిరుపనత ఇతి నివేదయితుమంతః పురమవజగా

ఖిద్యత - విధౌ కృష్ణే స్వతః పరప్రేరణం వినా అనుకూలభావోస్తు - స బ్రహ్మ
ణా బ్రాహ్మణేన వినా బ్రాహ్మణా గమనం వినేత్యర్థః - కేనావగమ్యః ప
రోక్షత్వాదితి భావః - అన్యత్ర విధౌ బ్రహ్మణి స్వత ఏవానుకూల్యవస్తు తత్
ద్బ్రహ్మణం వినా కేన జ్ఞాయేత - ఫలానుమేయత్వాద్విధిసంకల్పస్యేతి భా
వః ॥ ని ॥ బ్రహ్మా విప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః ॥ ౨౧ ॥ ఆలోకమాత్రా

దితి ॥ ద్విజరాజో రుక్మిణ్యా ప్రేషితః ఆలోకమాత్రాద్దర్శనమాత్రాత్
ఏనాం రాజసుతాం రుక్మిణీం ఆనందయత్ - కార్యసిద్ధిసూచకదూతముఖ
వికాసదర్శనేనైవ సంతుష్టాం ఇత్యర్థః - అతఏవ ప్రసాదచిహ్నాని పులకోద్భ
లానితి కాళిదాసః - తతస్సా రుక్మిణీ - మందతనూజో మూఢతనయః రు
క్మీతియావత్ - తద్భ్రుజా సవిత్రా విభీష్మకకృతాత్ రుచిభంగకృత్యాత్ అ
భిలాషవైయర్థ్యకరణాత్ శిశుపాలసమర్పణరూపాన్నతత్రాస - భగ
వదాగమననిశ్చయాదితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ద్విజరాజశ్చంద్రః ఆ
లోకమాత్రాత్ ప్రకాశమాత్రాత్ రాజసుతాం స్వసుతామితియావత్ - ఆ
నందయత్ మందః శని రేవతనూజః తద్భ్రుజా సవిత్రా రవిణా కృతాత్ రుచిభం
గకృత్యాన్నిస్తేజస్కతాసంపాదనాన్న తత్రాస - చంద్రో సుతారవిప్రభ
యాన్నిస్తేజస్కాం పితరమవలోక్యాభిన్నాతదనస్తమయానంతరముదితస్య చంద్ర

హే ॥ ౯౧ ॥ ప ॥ ఆలోకమాత్రాద్ద్విజరాజ ఏనా
మనందయద్రాజసుతాం తతస్సా । కృతాత్సవిత్రారు
చిభంగకృత్యాన్నతత్రాసనో మందతనూజభాజా ॥ ౯౨ ॥

ఆ ॥ సుదృశో ద్విజతస్స్రుత్వా హరేరాపాతధీరభూత్ । తె

స్య ప్రకాశమాత్రదర్శనేన సంతుష్టేతి నిర్గళితార్థః ॥ ౯౨ ॥ సుదృశ ఇతి ॥ సుదృశో
వనితాయాః ప్రకరణాద్రుక్మిణ్యాః - ద్విజతః తేనైవ ప్రేషితాత్ శ్రుత్వా హ
రేరాపాతధీరాగమనజ్ఞానమభూత్ - బ్రాహ్మణవాక్యానహరిరాయాతీతి నిశ్చి
కామేత్యర్థః - శ్రుత్వేత్యస్యకర్మణోవివక్షాభావాదకర్మకత్వం తదుక్తం ॥ * ॥
ధాతోరర్థాన్తరే వృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షా
తః కర్మణోకర్మికాక్రియేతి - తేనైవ సాక్షాత్కృతేదర్శనాదివ పరమానం
దం భేజిరే - ఆప్తవాక్యం హి ప్రత్యక్షసదృశం హీతి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు -
సుదృశః సుధియః ద్విజతో బ్రాహ్మణాత్ - శ్రుత్వా శ్రోతవ్యాయంతర్యాఖ్యాతి
శ్రుతివిహితం గుణాం పసదనపూర్వకం శ్రవణం కృత్వేత్యర్థః - హరేరాపాత
ధీరాపాతజ్ఞానమభూత్ మననిదిధ్యాసనోత్తరకాలీనత్వాన్ని శ్చయస్యేతి
భావః - తేనైవ శ్రవణమాత్రేణైవ సాక్షాత్కృతేరివ పరమానందం భేజే క

దావ్యశ్రుతవతస్తావత్తైవమహానానందో భవతీతి భావః- అంగమంగళకర్మా
ణిస్వస్తివాచనాదీని॥ ౯౬॥ నేతి॥ చేదిభర్తుః శిశుపాలస్య కౌతుకధారణః
కుతూహలితా కౌతుకబంధాఖ్యః కర్మవిశేషశ్చ ॥ ని॥ కౌతుకం త్వస- కు
తుకేచ్ఛాహర్షమాత్రమంగళేష్వితి హ్యాకర్మస్వితి భాస్కరః - ద్విజన్మనాం ముక్తి
జ్యాపేక్షితస్య లౌకికమంత్రోగుప్తవాదః భాషాన్ మిశ్రతః కృతకమంత్ర

నైవపరమానందం భేజే సాక్షాత్ర్పతేరివ ॥ ౯౩ ॥ అథవి
దర్భాధిపతిర్వసుదేవసుతౌ నిజదుహితురుద్వాహమహో
త్సవవిలోకనలాలసతయా సమాసేవివాంసౌ వవధార
యుక్తపత్రీః యథాన్యవిధినా సమారాధ్య నగరబాహ్యోద్యా
నేష్వావేశయచ్చ ॥ ౯౪ ॥ తద్వైవ చేదిరాజతనూజం జామా
తరం మన్వానస్సముపూజయన్నగరమంతరావేశయచ్చ ॥
౯౫ ॥ వ ॥ దమఘోషవిదర్భశౌ తతో నిజతనూజయోః।
అంగమంగళకర్మాణి స్వైరచీకరతాం జనైః ॥ ౯౬ ॥ ఆశ్చ
ర్యమేతత్ ॥ వ॥ న చేదిభర్తుః పుత్రీతిమంత్రజాపి శుభోత్త
రా కౌతుకధారణా భూత్। ద్విజన్మనా లౌకికమంత్రతోపిసి
ద్ధా భవత్యైవ శుభా ముహుర్తేః ॥ ౯౭ ॥ గ॥ సమనంతరమనర్గ
ళమంగళతూర్యరవ ముఖరితేషు హరిన్ముఖేషు దూర్వాంచిత
వారవారవరవణినీగళవిగళ దమలకలగీత వాచాలితేషు
దిగంచలేషు నానావినోదహార హారిణీషు విపణిశ్రేణీషు స
మీరితాలోకశబ్దేషు సకలాలోకకలోకేషు వర్ధ ధరప్రాయేషు

శ్చ॥ని॥ మంత్రోగూఢోక్తి వేదాంశావితి భాస్కరః- సా కౌతుకధారణావిరో
ధాభాసోలంకారః॥ ౯౭ ॥ అథ సంకేతత్వేన కల్పితం గ్రామాగ్రహస్థం భవానీ
భవనం పూజావ్యాజేన గంతుకామాం రుక్మిణీం వర్ణయతి- సమనంతరమిత్యా
దినాగద్యేన॥ దూర్వారామాలిచుంబితాః- విపణిః రాజపణక్షిపస్యావీధికా॥ని॥ ఆపణే వీథ్యా
వీధ్యాం చ పణ్యే చ విపణిః స్త్రియామితి రుద్రః॥ పణ్యశరస్థానం॥ పుంకోవ
షణ ధరస్తుల్యావిత్యమరః - వర్ధవరణ ఇతి పాఠే ప్రాతిపదికప్రాధాన్యాచ్ వర్ధ

స్వస్త్రైబ్యస్యావరః స్త్రైబ్యవానిత్యర్థః॥ ని॥ వషణ్ణం స్త్రైబ్యపుమాన్మేఘ ఇత్యమరశే
షే-సంయమనీ యమపత్నీ జీవితేశో యమః ॥ ని॥ జీవితేశో యమేపి చేత్యరత్నకో
శే-జీవితేశవసతిం జగామ సేతి కాలిదాసః-తామసీ నిఋర్తేః పత్నీ ఆశా దిక్పు
ణ్యజనో యాతుధానః తస్య దిక్పతిత్వాదితి భావః-అన్యత్ర నిరంతరాశా గాఢా
నురాగః-పుణ్యజనస్సుకృతీ-భువనముదకం తదధిపో వరుణః-ప్రియః ప్రేయా
న్స్పర్శనో వాయుః॥ ని॥ శ్వసనస్స్పర్శనో వాయురిత్యమరః-అన్యత్ర ప్రియా
లింగనం - మనుష్యధర్మాణం ధనదం అనువర్తత ఇతి తథోక్తా-అన్యత్ర మా

రుషశతపరిష్కృతా సమధిగతవివిధాయుధయోధయూధవల
యితా శచీవ హరిపరాయణా స్వాహేవ కృష్ణవర్త్మన్దత్తచి
త్తా సంయమనీవ జీవితేశహృదయా తామసీవ నిరంతరాశా
శ్రితపుణ్యజనైకలభ్యా భార్గవీవ భువనాధిపానురక్తా సదాగ
తిరివ ప్రియస్పర్శనాభిలాషిణీ సర్వసంపదివ మనుష్యధర్మా
నువర్తినీ పార్వతీవ వృషాకపిప్రణయినీ భారతీవ విధ్యాను
కూల్యకామా ఛాయేవ పద్మాప్తాభిలాషిణీ రోహిణీవ వి
ధుసంగమాభిలాషిణీ తారేవ కమనీయధిషణా దేవసేనేవ
కౌమారవిభ్రమప్రణయినీ రతిరివ కందర్పవశగా ద్రుపదాత్మ
జేవ ధర్మానురక్తా సుభద్రేవ పార్థైకకామావర్జితా చిత్రాం
గదేవ ప్రియవిజయాభిలాషిణీ ఇళేవ బుధశ్లాఘనీయా సతీవ

నుషీ వేషధారిణీ-వృషాకపిః॥ ని॥ హరవిష్ణూ వృషాకపీ ఇత్యమరః-విధ్యానుకూ
ల్యం దైవానుకూల్యం-బ్రహ్మప్రియం చ పద్మానామాప్తో రవిః పద్మాయా ఆప్తో
విష్ణుశ్చ-కమనీయ ఆశాస్యాధిషణో బృహస్పతిర్యస్యాస్సా తథోక్తా॥ ని॥ గీష్పతి
ర్ధిషణో గురురిత్యమరః- అన్యత్ర సుబుద్ధిః ॥ ని ॥ బుద్ధిర్మనీషా ధిషణేత్యమరః-
కౌమారవిభ్రమాః స్కందలీలాః యౌవనవిలాసాశ్చ అపార్థైకకామః- పా
ర్థైకభిన్న అనురాగః- మోహానురాగశ్చ-విజయోర్జునః జయశ్చ- తాతా
నుమతో దత్తద్వేషభిన్నాభిమతభిన్నశ్చ - కమనీయకచాకచం నామ పురుషమ
భిలషంతీ అన్యత్ర సుకేశా ॥ ని. ॥ చికురాశ్చికురాః కచా ఇత్యభ్యా

జనిఘంటుః- కాంచీపదం మేఖలాస్థానం పుణ్యక్షేత్రవిశేషశ్చ- కృతలంబో
దరానాదరేణ లంబనుదరమనాద్రియమాణేన కృశమేవోదరం సృష్టవతే
త్యర్థః - వినాయకపూజామకృతవతా చ జగతీధరస్య గిరేలిఙ్గలంఘుషా
శుష్టినెచ్ఛావప్రక్రీడేతియావత్ అన్యత్ర జగతీధరస్య పరమాత్మనోవిజిగీషా

తాతానభిమతపతికాముకాచ ఊర్మిళైవ రామానుజాను ర
క్తాదేవయానీవకమనీయకచాఽహల్యేవక్లిప్తాతిరిక్తపతికా
ముకాపిమూర్త్యైవ పాతివ్రతీగతిరామణీయకేనహారి సమీప
జిగమిషయా చ హంసగామినీధృతపాశరిదప్రివ సనతయా మా
ధవానురక్తతయా చ పీతాంబరపరిణయినీ సత్యకామతయా
హరివాంఛయా చాచ్యుతకామా మంజీరమంజుళశింజితా
నురంజితతయా జలజవిజిగీషయా గచ్ఛదివపదయుగళే మధివ
సుంధరమర్పయంతీ తపఃపరిభావసంభూతజంగమస్థావమివ
రంభాస్తంభయుగళమూరుయుగళమాకలయంతీ కాంచీపద
తయా తపస్సిద్ధిక్షేత్రమివ మదనస్య నితంబబింబమవలంబమా
నా తదంగనిస్త్రాణసమయేకృతలంబోదరానాదరేణ విధినావి
స్మృతమవలగ్నం బిభ్రాణా హృదయేశయస్యాంగజమతఙ్గ
జస్య జగతీధరలిలంఘిషయా పురఃప్రసారితముఖస్య కుంభా
నుకారిణా కుచయుగళేన శుండాదండానుకారయా రోమ
రేఖయా చ శోభమానా వదనేందుసేవనాయ సముపనత
యా నక్షత్రమాలయేవ నక్షత్రమాలావలయితగళప్రదేశా
తిరస్కృతచంద్రికా తాయామపి వస్తుతః సుధాంశుసోదరబిం
బమితి దుష్టి- ర్తినివర్తనా యెవస్వీకృతజన్మాంతరేణ వదనా

చ॥ సి॥ లంఘనం తూపవాసే స్యాత్క్రమణే ప్లవనేపి చేతి విశ్వః- శుండాదండ
స్యానుకారోనుకరణం యస్యాస్తయేతి వ్యధికరణో బహువ్రీహిః- నక్షత్రమా
లయేతి ॥ని॥ సైవ నక్షత్రమాలా స్యాత్సప్తవింశతి మౌక్తికైరిత్యమరః- సుధాం
శుసోదరమితి - చంద్రలక్ష్మ్యై రేకోదరత్వం ప్రసిద్ధం- చంద్రసదృశమిత్యర్థః

ఖ్యాతే - చంద్రాతిశాయినశ్చంద్రసామ్యానీచోపమేతి హేతోర్దుష్కీ
ర్తిరితి భావః-స్వీకృతజన్మాంతరేణాపి-లక్ష్మీత్వావస్థాపూర్వజన్మ-రుక్మిణీత్వా
వస్థా ఉత్తరజన్మేతి ధ్యేయం - మధుమాత్రవైరిణా న తు మధురవస్తుమాత్రవై
రిణేత్యర్థః - మధునామకదైత్యవైరిణా చ-సముజ్ఝితమధురేణ మధురాం త్య
క్త్వా ద్వారకాం గతవతేత్యర్థః-మధురవస్తుమాత్రవైరిణా చ -యథా అతివి
రక్తస్యాపి లోకోత్తరలావణ్యశాలిన్యాం కదాచిదనురాగః-ఏవం మధురవస్తు
మాత్రప్రద్వేషిణో౽ప్యేతదధరః స్పృహణీయ ఇత్యహో మాధుర్యమితి భా
వః - సముపస్థానీయేన సదుపస్థితేన ఆగతేనేతి యావత్ - భస్య గమ్యేత్యాదినా

తవేం దెవలోభనీయా ప్రథమం మధుమాత్రవైరిణా తతస్స
ర్వథా సముజ్ఝితమధురేణ హరిణాపి స్పృహణీయమాధురీ
ధురీణమధరం బిభ్రాణా బింబాధరమాధురీసముభ్యసనాయ
సముపస్థానీయేన సుధాబిందునేవ నాసామౌక్తికేనాలంకృ
తా అపరిపూర్ణైవ వదనసౌందర్యసాగరసేతునేవ నాసికయా
విరాజమానా మధుపసోదరతయా శ్రుతివిలంఘననిర్విశంకే
ననయనయుగళేనాలంకృతా కిం చ కేశప్రతారణేన ముకుం
దాభిధకల్యాణనిధివిలోకనాయ సుకరాలం సిద్ధాంజనమివ మృగమ
దతిలకమళికదేశే బిభ్రాణా౽నుభూతసీమంతకర్మ శ్రుతి
యువతీగర్భకుహరాదిర్భూతం వాలజాలం శిరసా శ్లాఘయ

కత్తరిని పాతః- మధుపో మద్యపాయీ భృంగశ్చ-కిం చ కేశో౽ధనదః కుత్సితనరే
శస్త్రిసుపాలాదిశ్చ - కల్యాణనిధిస్సుభాశ్రయః - సువర్ణనిధిశ్చ ॥ ని ॥ కల్యా
ణం మంగళే స్వర్ణ ఇతి భాస్కరః - అనుభూతసీమంతకర్మేతి - సీమంతో నా
మ కేశమార్గః - సమ్యగ్విభజ్య సంస్కృత్య బద్ధమిత్యర్థః - అన్యత్ర సీమంతో
న్నయనాఖ్యం సంస్కారేణ సంస్కృతమిత్యర్థః- అనేన గర్భస్య ప్రాథమిక
త్వం వ్యజ్యతే-శ్రుతియువతీతి-అవయవినః శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాదవయవస్యా
పి తత్ప్రతిపాద్యత్వముపచారాత్-యథా ॥*॥ శ్రుతీనాం మూర్ధానో దధతి త
వ యౌ శేఖరతయేతి - వాలజాలం చికురప్రకరం బాలజాలం చ శిరసా శ్లాఘ

మానాభిభ్రాణా అన్యత్ర ఏకస్మాత్ప్రథమగర్భాదేవ బహవశ్శిశవసంజాతా
ఇత్యాశ్చర్యేణ శిరశ్చాలయతీత్యర్థః-అమృతముచం మేఘం మోతఃప్రదంచకృ
ష్ణస్యాపి ప్రావృషేణ్యత్వం శ్రావణాష్టమ్యాముత్పన్నత్వాదితి వేదితవ్యం-రా
జమండలం శిశుపాలాది-అనంతస్నేహః కృష్ణానురాగః॥ ని ॥అనంతశ్శేషవి
ష్ణ్వోస్స్యాదనంతం సురవర్త్మనీతి విశ్వప్రకాశః- జగదాదరణీయపల్లవః ఆ
నింద్యవిటః॥*॥జగదాదరణీయ జారభావమితి కర్ణామృతే - అభీష్టస్పర్శన
మిష్టార్థదానం॥ని॥ విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యమరః-వి

మానావిద్యుదివ ప్రావృషేణ్యం నీలమమృతముచమనువర్త
మానా తారకేవ విష్ణుపదలోలా చంద్రికేవ కువలయామో
దినీ వాసరలక్ష్మీరివ రాజమండలమలినీకరణోత్సుకా దీపశిఖే
వానంతస్నేహానిక్షేవ యోగ్యాకల్పలతేవ జగదాదరణీయ
పల్లవానుషక్తా కామదుఘేవ గోవిందాధీనజీవనా చింతామ
ణిరివాభీష్టస్పర్శనబద్ధాదరా అమృతధారేవావశ్యంభావివి
ష్ణురథాపహారా సిద్ధరసలహరీవ జాతరూప రూపౌన్నత్యా
లాలస ధన్యజనైకలభ్యా దివ్యౌషధిరివ సకలాంగజరుజాప
హారిస్పర్శా కుముదినీవ విధుస్పృహణీయపుష్పోద్గమా రత్న
మయమేఖలేవ కల్యాణసంబద్ధా మణిమంజరీ వాలంబితగుణ
గణా రత్నమాలేవాంతరావేశితనాయక రత్నా శాంతిరివ
హరి యోగానుకూలా కరుణేవ పరసుఖావహా క్షమేవ పు

ష్ణురథో గరుడః॥ ని॥నాగాంతకో విష్ణురథస్సుపర్ణః పన్నగాశన ఇత్యమరః-
అన్యత్ర కృష్ణరథః- జాతా ఉత్పన్నా రూపౌన్నత్యలాలసా సౌందర్యాతిశయ
స్పృహా యస్యా॥ని॥రూపం స్వభావే సౌందర్యే ఆకారశ్లోకయోరపీతి విశ్వః
ని॥తృష్ణాతిరేకే వాంఛాయామౌత్సుక్యే లాలసా ద్వయోరపీతి రభసః- అన్య
త్ర జాతరూపస్య సువర్ణస్యౌన్నత్యం వృద్ధిః- తత్ర లాలస ఇచ్ఛావాన్ హ
రేర్యోగో ధ్యానసంపర్కశ్చ పరసుఖావహా పరమాత్మప్రియా అన్యత్ర ప
రదుఃఖప్రహాణేచ్ఛా హి కరుణేతి భానుః- సకలేష్టయస్సర్వమనోరథాః సక

లయాగాశ్చ॥ని॥ఇష్టిర్యాగేచ్ఛయోరిత్యమరః శిశూన్ నాలయంతీతి శిశుపాలాః గదాధరభీరుభావః కృష్ణదారత్వం గదాపా నెభీః తత్త్వంచ జగతీ పతిభూః పః జగత్పతిశ్చ॥ని॥జగతీభువనే క్ష్మాయామితి విశ్వః-చోళదేశః కూర్పవదేశః॥ ని॥ చోళః కూర్పాసకో స్త్రియామిత్యమరః - తద్గతౌ కూర్పాసస సంఛన్నావిత్యర్థః - పృథురతరౌ పయోధరౌ యస్యాస్సా తథోక్తా అన్యత్ర చోళాఖ్యదేశగతం మధురతరం పయః- ఉదకం ధరతీతి తథోక్తా హం

రుషోత్తమనిర్వాణహేతుభూతా శ్రీద్ధైవపురుషోత్తమకృత సకలేష్టసాఫల్యసంపాదికా ముక్తిరివ విబుధశ్లాఘనీయా తీర్థయాత్రేవ శిశుపాలదురవాపా సురభిరివ గదాధర భీరుభావోచితా భాగీరథీవ జగతీపతితపోలభ్యాయమునేవ కృష్ణగుణపరిణయినీ సరస్వతీవ విశ్వంభరాంతర్గత జీవనాకవెరతనయేవ చోళదేశగతమధురతర పయోధరా సరయూరివ హంసావాసమాన సప్రసృత సర్వతోముఖ సంభ్రమావిరజేవ వైకుంఠసమీపగామినీ తుంగభద్రేవ మధురతర సర్వతోముఖాటోపా కుసుమమంజరీ వాళికదంబకశంబితా కీర్తిరివ సుఖిస్వరూపా సుకృతపరంపరేవ హరిప్రీతిజనికా భగవతీ భీష్మతనయా స్వయమేవ సర్వమంగళోపాసితాపి సర్వమంగళాముపాసితుమంతఃపురతః పురతో నిర్గత్య భవానీభవనమభజత ॥ ౯౭ ॥ కృతాభ్యర్చనా చ నిర్గత్య భవానీభవనతస్సహ సఖీజనేన దేవపూయమేవ మనుజదుర

సేతి మానససరః ప్రసృతా సరయూరితి ప్రసిద్ధం సర్వతోముఖాటోపః- ఉదకసంభ్రమః- అన్యత్ర హంసావాసః- పరమాత్మాశ్రయభూతం యన్మానసం మనః- తతః ప్రసృతాః సర్వతోముఖాః - సర్వపథీనాః ఆటోపాస్సంభ్రమాయస్యాస్సా తథోక్తా అళీకదంబకం సఖీబృందం పూర్వపక్షే ద్యూష్యపక్షి తత్ర వాస్తవ్యమనభిమతమితి యావత్ - అన్యత్ర శుక్లపక్షేవతేమానసం అనాలోకపాత్రతాపాదనం దర్శనానర్హత్వసంపాదనం సిస్త్రైజ

స్ఫు-తాంకరణంచకృష్ణపక్షాశ్రితంభగవత్సాహాయ్యకారిణంబహుళపక్షగ
తంచ॥ ౯॥ రాజమండలమితి॥ ఆసన్నం రాజమండలం శిశుపాలాదినృపగ
ణంత్యక్త్వా- సవితుఃపితుఃభీష్మస్యప్రేమపాత్రంసారుక్మిణీచక్రేణసుదర్శనే
న ఏకభాసురమత్యుజ్జ్వలంపద్మాప్తస్య కృష్ణస్యస్యందనంయయావ్యాంగ్యార్థే

వాపా అఘటితఘటనాపటీయసీవ సకలమపి రాజమండ
లంపూర్వపక్షవాస్తవ్యమనాలోకపాత్రి తాపాదనేన
స్వల్పీకుర్వాణాకృష్ణ పక్షాశ్రితం రాజ మండలమభివ
ర్ధయంతీసమందానందంమందంమందం ముకుందస్యందనా
భిముఖముపయాసీత్ ॥ ౯ ॥ వ ॥ రాజమండలమాసన్నం
త్యక్త్వాచక్రైకభాసురమ్ । సవితృప్రేమపాత్రంసా పద్మా
ప్తస్యందనంయయౌ ॥ ౧౦౦ ॥ ప్రేయసీహరణాదన్యాద
నిచ్ఛన్ హరణంహరిః । చచాలచపలం హృష్టః పశ్యతాం
సర్వభూభుజామ్॥ ౧౦౧ ॥ గ॥ అథజరాసంధాదయస్సా
భిమానం యుద్ధాయబద్ధాదరామధుసూదనమనుధావ్య వి
ధాయచవివిధమాయోధన ముపజాత పరాజయాభగ్నర
థాశ్శ్లథిలమనోరథాశ్చ భూత్వాప్రత్యావృత్య త్రిదివపరి
భ్రష్టమివనహుషంపురుహూతపాతితమివ త్రిశంకుంప్ర
మాదగళితవిద్యమివ విపశ్చితం పశ్యతోహరపరిముషితర
త్నమివసార్థవాహమతిదూయమానమానసం శిశుపాల
మాశ్వాస్యతేనసహ స్వస్వభవనమభజన్॥ ౧౦౨॥ తతః॥
హరిమాయోధనేహత్వాగృహ్ణాస్న్యామిసోదరీమ్। ఇతి

తు-చక్రైకభాసురమేకచక్రేణభాసురమిత్యర్థః-శివభాగవతేవత్సమాసః॥
*॥సప్తయుంజంతిరథమేకచక్రమితిశ్రుతేః-శిష్టంస్పష్టం॥౧౦౦॥ప్రేయసీతి॥
హరణంయాతకంపశ్యతాంసర్వభూభుజామితిపశ్యతస్సర్వానపిభూపా
లాననాదృత్యేత్యర్థః- షష్ఠీచానాదరఇతిషష్ఠీ ॥౧౦౧॥అథేతి॥సార్థవా
హంవణిజం॥౧౦౨॥హరిమితి॥ఆయోధనేహత్వేత్యత్ర అహత్వేతిచ్ఛేదః -

హత్వాప్యగృహ్ణాన్నిత్యత్ర అగృహ్ణాన్నితిచ-అతఏవో క్తం-ప్రతిశ్రుతంసత్యమి
తి ॥౧౦౪॥స్వసారమితి॥ రుక్మిణః - స్వసారంభగినీంరుక్మిణీం- అథాపిభగి
నీ హరణేపిస్వమృత్యావేకృష్ణవర్త్మభాక్ కృష్ణమనుధావమానః - తథావి
ధోరుక్మిసదృశః - వ్యంగ్యార్థస్తు-రుక్మమస్యాస్తీతిరుక్మీధనికః-తత్స్వసా
రంసారభూతం ధనం అథాపిధననాశేపిస్వమృత్యావేధననాశ దుఃఖాసహన
తయామృతః-కృష్ణవర్త్మభాగగ్నింప్రవిష్టఃనవిలోకిత ఇతి - జీవన్భద్రాణి
పశ్యతీతిన్యాయమనుల్లంఘమానోనక్వాపిదృష్టఇత్యర్థః ॥ ౧౦౬॥ ఆ
యాంతీతి ॥ రుక్మిణి జీవతిసతికర్కశముఖాస్త్రీణ్యోగాఃమార్గణౌఘాబా

పరిత్రాతంసత్యమమహార్దధరుక్మిణా ॥ ౧౦౩॥ గ॥ ఏ
వంరాజ్ఞామగ్రతఃప్రతిజ్ఞాయసక్రోధమక్షౌహిణీప్రమిత
యాసహవాహిన్యామధుసూదనమన్వధావత్ ॥౧౦౪॥ స్ర
ప॥ స్వసారమాదాయ గతస్సరుక్మిణః పునర్యయిచ్ఛాతిక
ముపశ్యతోహరః । స్వమృత్యావేధాపినకృష్ణవర్త్మభాక్త
థావిధః క్వాపి విలోకిత శ్రుతః ॥౧౦౫॥గ॥గత్వాచమధు
సూదనసవిధమిద మవాదీత్ ॥౧౦౬॥ప॥ఆయాంతికర్కశ
ముఖానపునస్స్వసారమప్రాప్య జీవతిహి రుక్మిణిమార్గ
ణౌఘాః । కూరస్స్వభావమలినత్యజగాఢ ముష్టిమత్యాగత
స్స్వపరిపాలనధీఃఖలాతే ॥౧౦౭॥గ॥ఏవమభిహితవతిరుక్మి

ణిగణాఃస్వసార మప్రాప్యఅపరి గృహ్య కృష్ణహననద్వారేతిభావః - పున
ర్నాయాంతిఅమోఘా మమబాణాఇత్యర్థః - అత్యాగతః రుక్మిణీమ
త్యక్త్వాస్యస్యాత్మనః పరిపాలనధీః ఖలా విఫలారుక్మిణీంనత్యజ సిచేత్నజీ
విష్యసీత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు -కర్కశముఖాఃకటుభాషిణఃమార్గణౌ
ఘాయాచకసంఘాః రుక్మిణిధనికేజీవతిసతి స్వసారంసర్వస్వం అప్రాప్య
పునర్నయాంతియదిమృతస్యాత్తర్హిత్యజేయుఃఅన్యథానేతిభావః - గా
ఢముష్టింలోభంఅత్యాగతఃదానాభావేనసార్వవిభక్తికస్తసిః - స్వపరిపా
లనధీఃధనసంచయనేచ్ఛాఖలాదుష్టావిఫలేతియావత్ ॥ ౧౦౭ ॥ తతో

లమితి॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-గతాహిభయోనివృత్తశత్రుభయః॥ని॥ మహీభుజామహిభయంస్వపక్షపరిభవంభయమిత్యమరః - హరిఃపరంకృష్ణ ఎవచంద్రహాసంఖడ్గంనాదితఃస్వీకృతవాన్ ॥ని॥ ఖడ్గేతునిస్త్రింశచంద్రహాసాసిరిష్టయఇత్యమరః - కింతుతాదృక్కృష్ణవద్గతాహిభయమిత్యర్థః- అన్యత్రాహిభయంరాహుభయం అముష్యయశోపి చంద్రహాసమాదిత స్వస్యనాహిభయంచంద్రస్యతుతదస్తీతిజహాసేత్యర్థః - అస్త్రైఃశస్త్రైఃఅ

ణి ॥ వ ॥ తత్కాలమాదితగతాహిభయోనచంద్రహాసం
హరిః పరమముష్యయశోపి తాదృక్ । సిక్తానినోరిపువపూం
షి పరంతదాస్త్రైస్స్వాగాంగనాతనులతా అపిసత్వజైస్తైః॥
౧౦౮॥ క ॥ అథనిహతవాహినీ వాహనముపజాతపరాజ
యంరుక్మిణంహంతుకామేసతియోధయాధే॥ ౧౦౯ ॥ వ ॥
ప్రియసీదీనవచనసుధారసమధాద్ధరిః । రుక్మిణస్తదభూ
చ్చిత్రంమరణాభావసాధనమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ క ॥ తదనుకేశ
వనిదేశేనముండితముండమేన ముపజాతవైరూప్యం ప్ర
శ్రైహోబలబంధుః॥ ౧౧౧ ॥ స్థానేహితత్ ॥ వ ॥ అంత
భాజి ధనుర్వేదనైపుణ్యేతస్యయద్భవేత్ ।సమావర్తనమ
స్యాంగంచికురశ్మశ్రుముండనమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ క ॥ అథప
రమకారుణికేనరామేణమోచితేప్రతినివృత్తమానైరుక్మిణి

శ్రిభిశ్చ ॥ ని ॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితిభాస్కరః-సత్వజైస్సాత్వికైః॥ ౧౦౯॥ప్రియసీతి॥దీనవచనానిమమభ్రాతరంత్రాయస్వతవదాసీభవిష్యామీత్యాదీని తాన్యేవసుధారసః తమధాత్ పిబతిస్మ-అత్రహరేరమృతపానంరుక్మిణోమరణాభావఇతికార్యహేత్వోర్భిన్నదేశత్వమసంగత్యలంకారః॥ ॥విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥ ౧౧౦॥తదన్వితి॥ముణ్డితముణ్డంముండితశిరసం ॥ ని ॥ ముండోద్వైత్యాంతరేరాహౌమూర్ధ్నినాపితక్షుతముండితమితిభాస్కరః ॥ ౧౧౧ ॥ అంతభాజీతి॥ధనుర్వేదేయన్నైపుణ్యంకౌశలం తస్మిన్నంతభాజిపరిపూర్ణేసతిసతిచ-

సమావర్తనమితి - వేదసమాప్తౌ సమావర్తనస్యావశ్యకత్వాదితి భావః॥ ౧౧౩॥ తదాశయగ్రహ ఇతి॥ తస్యా రుక్మిణ్యాః ఆశయగ్రహో మనశ్శోధనం ఆసమంతాత్ శయగ్రహః- పాణిపీడనంచ ॥ ని॥ పాణిః కరశ్శయో హస్త ఇతి వామనమాలాయాం- అత ఏవాహ ద్వేధేతి॥ ౧౧౬॥ మీనకేతురితి ॥ దండము

ప్రాణమాత్రశేషే హరిరపి ద్వారకాముపగమ్య విధినా రుక్మిణీం పర్యణైషీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ వ ॥ తదాశయగ్రహో ద్వేధా రచితో మురవైరిణా । ద్విజన్మసాక్షికః పూర్వః పరః పావకసాక్షికః ॥ ౧౧౪ ॥ గ॥ అథ కదాచన పురా పురారినయనజ్వాలావలీఢః కామశ్శరీరకామః కమలాపతిమను ప్రావిశత్॥ ౧౧౫ ॥ తతశ్చ వైదర్భీగర్భాదావిర్భూతమేనమనతీతసూతకం ప్రద్యుమ్ననామానం శంబరస్స్వవైరిణం మత్వా హృత్వా చ మధ్యేసముద్రమక్షిపత్॥ ౧౧౬॥ వ॥ మీనకేతురసావస్మాద్దండం చిరమలంభయత్। ఇతి వైరీవ మీనస్తం నిజాగారమహార్షీచ్ఛిశుమ్॥ ౧౧౭॥ గ॥ తమేనం మీనం శంబరాయ ధీవరైరుపహారీకృతముపనీయ సూపకారశ్శంకులయా శకలీకృత్య తదంతర్గతం పోతం పౌరోగవపదనివేశితాయై మాయావత్యపరనామికాయై రత్యై న్యవేదయత్ ॥ ౧౧౮॥ సాపి కిమిదమితి శంకితమానసా తదను నారదవచనాదముష్య తత్త్వం మత్వా పతిలాభపరితుష్టా పరిపుపోష॥ ౧౧౯॥ అథ కియతాపి కాలేన సంజాతయౌవనః ప్రద్యుమ్నస్స్వాశ్రయశరవ్యతామగమత్॥ ౧౨౦॥ వ॥ సాంగోపి హాహాంతకథస్సు

అలంభయత్ అదండయదిత్యర్థః - ధ్వజదండం ప్రాపయామాసేతి చ ॥ ౧౧౭॥ తమితి॥ పౌరోగవపదం పాచకాధికారః ॥ని॥ పౌరోగవస్తదధ్యక్ష ఇత్యమరః- అత్ర చ పురారిః స్మరదాహానంతరం తత్పత్నీం రతిం బందీకృత్య శంబరః పాచకాధ్యక్షామకరోదితి కథాత్రానుసంధేయా॥ ౧౨౦॥ సాంగోపీతి॥ సోయం స్మరః సాంగోపి ప్రద్యుమ్నరూపేణ సశరీరోపి ఆత్మానమేవ

కథం ప్రజహార అసంగత్వదశాయామాత్మని స్వైనైవ తాడితే ముష్టిభిరాకాశ
తాడనవన్న హానిః - సాంగత్వదశాయాంతు హానిరేవేతి భావః - మధ్వపా
యీ వసంతవిశ్లిష్టః మద్యపానరహితశ్చ ॥ ని॥ మధుర్నాస్త్రియాం చైత్రే వ
సంతే దానవే ద్రుమే అస్త్రియాం మద్యభేదే స్యాత్ క్లీబం సలిలదుగ్ధయోరిత్య
మరశేషే - హితాప్రతీతిః హితజ్ఞానాభావః ॥ ౧౨ ॥ ఆహూయేతి ॥ తమే
నం శంబరం మాయాం నిర్మాయ తిరోధాయేత్యర్థః - ఆయాసయంతం క్లే

శాయమానమేవ ప్రజహార యద్వా । అపితుణం యోన
హి మధ్వపాయీ న తత్ర చిత్రం స్వహితాప్రతీతిః ॥ ౧౧ ॥

గ ॥ తదానీం ప్రియయా మాయావత్యా ప్రతిగ్రాహితమా
యాభంజనవిద్యావిద్యోతమానః ప్రద్యుమ్నః సత్వరం శంబ
రమాహవాయాహ్వయత ॥ ౧౨ ॥ ఆహూయ చ తమే
నమా విఘూర్ణ్య ఘూర్ణ్య స్వనిర్మాయ మాయా మాయా
సయంతమంతకసాద్విధాయ విధేయయా మాయావత్యా
సహ తద్గృహం విహాయ విహాయసి సముత్పత్య స్వముత్పత్త్యా
లయమగమత్ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర చ ॥ ప ॥ కాంతాసమేతమవ
రోధవధూజనస్తం మత్వా పరం ప్రియము వాహ విదర్భజా
తు । జ్ఞాత్వా పయోధరపయస్స్రపణాదనన్యజన్మానమేనమ
పి నావజగామ కామమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమాదాయ వి
నష్టలబ్ధం విదర్భజామన్యత భూరిలాభమ్ । కాంతాతతిస్త

శయంతం తద్గృహం శంబరగృహం సముత్పత్యాలయముత్పత్తిగృహం కృష్ణాం
తఃపురమితి యావత్ ॥ ౧౩ ॥ కాంతేతి ॥ పరం పరపురుషం మత్వా - అన
న్యజన్మా సంజ్ఞాత్వా మన్మథోయమితి జ్ఞాత్వేత్యర్థః ॥ ని ॥ కుసుమేషురనన్య
జ ఇత్యమరః - కామం నావజగామేతి విరోధః - అనన్యజన్మానం సుతమితి
పరిహారః - అత ఏవాత్రానుమానాలంకారః ॥ ౧౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమితి ॥
పూర్వం వినష్టమనంతరం లబ్ధమితి పూర్వకాలేత్యాదినా సమాసః - ప్రద్యు
మ్నమాదాయ లబ్ధ్వా విదర్భజా రుక్మిణీ భూరిలాభమమన్యత మహాలా

భోయమితి జ్ఞాతవతీత్యర్థః - వినష్టపుత్రలాభో హి మహానితి లాభః-పరా
రుక్మిణీవ్యతిరిక్తాపి కాంతా తతిః- తత్ప్రమదం రుక్మిణీసంతోషమవలోక్యస్వ
లాభబుద్ధ్యా ముముదే నాయం రుక్మిణ్యా ఏవ లాభః కింత్వస్మాకమప్యయమే
వ లాభ ఇత్యవమన్వతేత్యర్థః-అనేన చ రుక్మిణ్యా నిరవధిక సౌజన్యం వ్యజ్య

త్ప్రమదం విలోక్య స్వలాభబుద్ధ్యా ముముదే పరాపి ॥౧౨౫

అథ కదాచన శమంతకం నామ సకరుణదినమణివితీర్ణం దివ్య
మణిం బిభ్రత్ సత్రాజిదపర ఇవ తరణిరధిద్వారవతి నిజ
భవనమభజత॥ ౧౨౬ ॥ అవలోక్య చ తమేనం దుర్దర్శమ
ణికిరణమసృణితశరీరమవలోకనాయ తవ కమలసాక్షీ సా
క్షాదుపనత ఇతి నివేదయతి నాగరికలోకే మోఘదృష్టిరయ
మితి సమందస్మితేన ముకుందేన సత్రాజిద్భవనమాసేదుషా
విహితాయాం మణిప్రార్థనాయాం వ్యర్థాయామ్ ॥
౧౨౭ ॥ ప్రసేనో నామ సత్రాజిదనుజస్తమేవ మణిం బి
భ్రాణో మృగయావ్యాపారేణ విపినవర్త్మనా సంచరమా
ణః కేనాపి కేసరిణా మణిలోలుపేన వ్యాపాదితః॥ ౧౨౮ ॥
౫ ॥ తస్మిన్నపి కేసరిణి కందరాంతరగతే జాంబవతా నిహతే
మణౌ చ తనయాక్రీడనాయ నియోజితే సోదరవిరహవిహ్వ
లేన సత్రాజితా నియతమేనం చక్రపాణిర్మణిలోభేన నిహ
తవానితి సమారోపితాం పరివాదగిరమసహమానో హరిర
పి విపినముపగమ్య పరాసుం ప్రసేనమవలోకయన్ విహాయ
బహిరేవ సహచారిణో జాంబవత్యాధిష్ఠితం గహ్వరమగా
హత॥౧౨౯ ॥ తతశ్చ మణిహరణార్థం మథనకాభ్యర్ణ

తే-వ్యాఖ్యార్థస్తు-వినష్టలబ్ధం ప్రద్యుమ్నం ప్రకృష్టస్వర్ణం॥ని॥ హిరణ్యం
ద్రవిణం ద్యుమ్నమిత్యమరః - ఆదాయ లబ్ధ్వా భూరిలాభం స్వర్ణలాభ
మమన్యత ॥ని॥ భూరి ప్రాజ్య సువర్ణయోరితి విశ్వప్రకాశః-స్వలాభబుద్ధ్యా
ధనలాభబుద్ధ్యా-అత్ర సమాసోక్తిరలంకారః॥౧౨౭॥ ప్రసేన ఇతి॥సంచర

మాణ ఇతి- సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్వాత్మనేపదం॥ ౧౩౨॥ రమణీయమితి॥ ప్రియవాక్యేన సత్రాసహ॥ ని॥ సాకం సత్రా సమం సహేత్యమరః॥ ౧౩౩॥ అ

థాజిని భగవతి జాంబవానతిరోషణస్సహసా సన్నిధాయ చ
ముష్టాముష్టి సావష్టంభః పిష్టాఖిలావయవతయాపి విలీనబ
లః క్షితితలే నిపత్య సంజాతప్రత్యభిజ్ఞః స్తుత్వాచిర మరవింద
లోచనం మణినా సహ రమణీమణిం జాంబవతీం నామ నిజతన
యాం ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౦ ॥ హరిరపి లబ్ధరమణీమణిః
కందరోదరాన్నిస్సృత్య సానుచరః పురమధిగమ్య సత్రాజిత
మాహూయ తదాహరణప్రకారమావేద్య మణిమముష్మై
ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౧ ॥ సత్రాజిదపి సముపజాత లజ్జో
యదునందనానందనోపాయమనధిగచ్ఛన్ తేనైవ మణినా
సహ సత్యభామాం నామ స్వతనయాం హరయే వ్యతరత్ ॥
౧౩౨ ॥ ప॥ రమణీమణినైవాలమితి మత్వైవ మాధవః । ప్ర
త్యదాత్ప్రియవాక్యేన సత్రా సత్రాజితే మణిమ్॥ ౧౩౩ ॥
అక్రూరకృతవర్మభ్యాం శతధన్వా ప్రవర్తితః । సత్రా
జితమహన్ స్తైన్యకురూనథ హరౌ గతే ॥ ౧౩౪ ॥ పితృనా
శార్తయా సత్యభామయా గతయా కురూన్ । నీతో హరిః
పురం ఘాతమియేష శతధన్వనః ॥ ౧౩౫ ॥ విన్యస్య మణిమ
క్రూరే పలాయితముసుంభయాత్ । యోజనాని శతం శౌరి
రపధీవనుధావ్య చ ॥ ౧౩౬ ॥ తస్మిన్ మణిమదృష్ట్వార్త
స్తతోఽక్రూరమయాచత । లబ్ధ్వా చ మణిమక్రూరాదస్యై
ప్రత్యర్పయన్ముదా ॥ ౧౩౭ ॥ గ॥ జగామ నిర్వర్ణయి
తుం తతోఽర్జునం హరిర్హరిప్రస్థమతీవలాలసః । విలోక్య
పార్థః పరభాగభాగ్భూదపార్థఖేదాదరిణం జనార్ద

క్రూరేతి॥ అహన్నితి హంతేర్లఙి రూపం ॥ ౧౩౮ ॥ జగామేతి॥ నిర్వర్ణయితుం ద్రష్టుం- పార్థఖేదేత్యాదరీ సాదరోఽసభవతీత్యపార్థఖేదాదరీ- తం పరభా

గాఢశోత్కర్షః - సమ్ముఖోఽపి పరభాగమవాపేతిమాఘేదశమసర్గ-
శ్లిష్టప్రయోగః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అర్జునం శ్వేతం నిర్వర్ణయితుం వర్ణగహి-
తం కర్తుం జగామ-పరభాగభాగభూదితి॥ *॥అన్యథా చింతితం కార్యం దై
వమన్యత్ర చింతయేదితి న్యాయాదితి భావః-అత ఏవ అపార్థో నిరర్థకః ఖేదః
తతాఽదరీ-తం॥౧౩౮॥పరస్పరమితి॥ఏకో నీలః అన్యః శ్వేతః ఉభయోస్సంబం
ధేరక్తతా సంపన్నేత్యాశ్చర్యం మితౌ తారపిత్వం రక్తత్వం సూర్యయోనల-

నమ్॥౧౩౮॥పరస్పరం పరిష్వజ్య తతః కృష్ణార్జునావపూ ।
రక్తావతితరాం నేదం చిత్రం యన్మిత్రతా తయోః॥౧౩౯॥
గ॥ అథ కదాచిదతౌ దూరీకృతదురితావపి పాపర్ధిం కాంక్షి
ణౌ విగతమోహావపి గహనమవగాహ్య వ్యసృష్టైకగవేషణా
నురక్తావపి నానామృగాన్వేషిణౌ భూత్వా తతః పరితృప్తా
వపి తృష్ణా పరీతౌ యమునామువగమ్య విపీతపరజీవనావపి
స్వాదూదకం నిపీయ తత్రైవ పథా సంచరమాణౌ కామపిక
మలలోచనాం మలోకయతామ్॥౧౪౦॥ధనంజయః కేశవసందే
శేనతామేతాం వ్యాజహార॥౧౪౧॥ కల్యాణి కాత్వమేకాకి
నీ వనదేవతేవ కాననే చరసి కిం కామనా చేతి ॥౧౪౨॥ సాపి
సవ్యాజం ప్రత్యవాదీత్ ॥ యుక్తముక్తం భవతా వనదేవతేవే
తి సవితృతనయా వనదేవతైవాహమస్య క్షేత్రస్య మనోహరత
రుణాతిలోభనీయస్యాసన్న పుష్పోద్గమస్యా హూధవస్య సమా

చిత్రమితి వ్యంగ్యార్థః॥౧౩౯॥అథేతి॥ పాపర్ధిర్మృగయా॥ సి॥పాపర్ధిస్స్యా
త్పరాధిశ్చేతి నిఘంటుసారే-పాపసమృద్ధిశ్చ-గహనం వనం దుఃఖం చ॥ని॥గహ
నం వనదుఃఖయోరితి భాస్కరః- వనదేవ తా ఉదకాధిష్ఠానీనీ దేవతా కాననస్థ
దేవతా చ॥౧౪౨॥ నేతి॥ క్షేత్రస్య శరీరస్య సిద్ధస్థానస్య చ ॥ ని॥ క్షేత్రం కళత్రే
కేదారే సిద్ధస్థాన శరీరయోరితి ప్రతాపః - మనోహర తరుణేతి -
జాతావేకవచనం - మనోహరైర్నానా వృక్షైః అతిసుందరస్యేత్యర్థః -
అన్యత్ర మనోహరైస్తరుణైర్యువభిరతి లోభనీయస్యాలి స్పృహణీయస్య॥

౧౪౩ ॥ కాళిందీమితి ॥ మురారమయే తిష్ఠమానామితి। మురారిసమాగమం ప్రతీక్షమాణామిత్యర్థః - శ్లాఘమానాన్ స్త్రీశోభాం జిష్ణోరశ్మయాన ఇతి చ పఠ్యతే ౧౪౪॥ భద్రామితి ॥ కల్యాణస్య భావః వృషభస్య యో పశ్చ ॥ ని॥ ఉక్షా భద్రో బలీవర్ద ఇత్యమరః - మత్వాపీతి - వృషభస్య వృషభవిజయో యుక్త ఇతి జ్ఞా

గమం ప్రతీక్షమాణాం కాననమంతరా చరామితి ॥ ౧౪౩ ॥
ప ॥ కాళిందీం సవితుః పుత్రీం తిష్ఠమానాం మురారయే । ని
ధాయ స్యందనాత్తస్యాః ఫల్గునో హారయేత్యధాత్ ॥ ౧౪౪॥
రథమారోప్య తామేతావనుజ్ఞాప్య పృథాసుతౌ । ద్వార
కాం మురజిత్ ప్రియాం దిశినా చక్ర్యావాహతామ్ ॥ ౧౪౫॥
విందానువిందభగినీం మిత్రవిందాం తతో హరిః । హరన్ పితృ
కులాదుర్వ్యాదుపయేమే విధానతః ॥ ౧౪౬ ॥ ౫ ॥ అథన
గ్నజితః కోసలేశ్వరస్య దుహితరం సత్యాభిధానాం వృషభ
సప్తకవిజయలభ్యాం పరిణేతుకామో వసమాలి కోసలపతిపు
రము భజత వృషభానజైషీత్ప్రత్యేకో ష్యచ్చ ॥ ౧౪౭ ॥ ప॥ భద్రాత్మా
గోపతిశ్శౌరిర్వృషస్సతనుమారితి। మత్వాపి విస్మితాస్సర్వే
సప్తాజైషీద్వృషానితి ॥ ౧౪౮ ॥ శ్రుతకీర్తిసుతాం తతో
సుభద్రాం పరిజగ్రాహ సలక్షణాం చ మాద్రీమ్। విధురీక్షిత
లక్షణోపి సోయం వికళంకో భవతి స్మ విస్మయాయ ॥ ౧౪౯ ॥
అథ భూమిసుతం హత్వా మురారిరమునాజితమ్ । ఆహర
ద్రాజకన్యానాం షట్సహస్రాధికాయుతమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ కన్యా
రాశిరసౌ నైవ భౌమభోగాహతామగాత్ । విధుస్స్వగృ

త్వాపి స్పృష్టః - పునర్విస్మయహేతుమాహ - సప్తేతి - ఏకస్య వృషభస్య వృషభసప్తకవిజయోద్భుత ఇతి భావః ॥ ౧౪౮ ॥ శ్రుతేతి ॥ ఈక్షిత లక్షణః కామిత కళంకః । వి ॥ చిహ్నం లక్ష్మ చ లక్షణమిత్యమరః ॥ ౧౪౯ ॥ అథేతి ॥ భూమిసుతం నరకం ॥ ౧౫౦ ॥ కన్యేతి ॥ అసౌ కన్యారాశిః కన్యాగణః భౌమభోగాహతాం నరకాసురభోగ్యత్వం నాగాత్ విధుః కృష్ణః స్వగృహబుద్ధ్యా స్వదారధియా వి

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

వన్యవిలాసప్రారంభః-

తాభిరితి ॥ మధుజితో హరేః తాభిస్తరుణీభిస్సమం అష్టాభిర్మహి-
షీభిః షోడశసహస్రసంఖ్యాభిరపరాభిశ్చ సహేత్యర్థః- సురాణాం తాప
వర్గః తాపసంచయః గర్ధారీ తస్మిన్నవతీర్ణే సురతమేవాపవర్గః ఫలం తేనహా
రిమనోహరశ్చ విహారః క్రీడా బభూవ- స్థానే ఇతి - భగవద్విహారస్య సురతా
పహారత్వం యుక్తమిత్యర్థః - తదేవాహ- వనమాలిన ఏవం విచిత్రచరితే
సతి కాయవ్యూహాలంబనేన నానా స్త్రీసంభోగాదిరూప విచిత్రచరిత్రే సతీ
త్యర్థః - సుమనసాం దేవానాం నివహః ఆమోదవాన్ హృష్టో బభూవ -

తాభిస్సమం మధుజితస్సురతాపవర్గహారీ బభూవ తరుణీ
భిరధో విహారః । స్థానే విచిత్రచరితే వనమాలినీత్థమామో
దవాన్ సుమనసాం నివహో బభూవ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ అథ కదా
చన సకలమహోత్సవమహనీయే గగన ఇవ చంద్రకాంతా
లంకృతే రజనికరహృదయ ఇవ పుష్యరాగాశ్రితే సత్యలోక ఇ

భగవద్విహారఫలభూతానాం ప్రద్యుమ్నాదీనాం శంబరాద్యసురవినాశనే
న దేవహితసంపాదకత్వాదితి భావః - అత్ర వనమాలా అస్మిన్ సంతీతి వన
మాలీ తస్మిన్నామోదవాన్ సుగంధిః సుమనసాం పుష్పాణాం నివహో బభూ
వేతి ధ్వనిరితి వ్యాఖ్యాతం- ప్రాచీనటీకాకారైః ॥ ని ॥ సుమనాః పుష్పమాలత్యోః
స్త్రియాం దేవే బుధే సునా ఇతి భాస్కరః ॥ ౧ ॥ అథేతి ॥ చంద్రస్య కాంతాః ప్రి
యా నక్షత్రాణీ త్రియావత్ అన్యత్ర రత్నవిశేషాః పుష్యరాగః పుష్యనక్షత్రవి

పద్మరాగః రత్నవిశేషశ్చ కేసరైః కింజల్కైః ఆమోదితే అన్యత్ర కేసరై
ర్వకులైః పున్నాగైః నాగకేసరైర్వా ॥ ని॥ కింజల్కః కేసరో స్త్రియాం నాగ
కేసరపున్నాగవకులేషు పుమానయమితి భాస్కరః - సితాభ్రః కర్పూరః ॥ని॥
ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞః సితాభ్రో హిమవాలుకేత్యమరః - భద్రరసః చం
దనద్రవః వృషభరావశ్చ ॥ ని॥ ఆస్వాదః ధ్వనిసుధాంబురసాఖ్యా ధాతుష్వి
ష్టో రస ఇతి భాస్కరః - సురతాయా దేవభూమ్యా యస్యాధిగమః ప్రాప్తిః రతిలాభ
శ్చ హిమవాలుకా కర్పూరః శీతలా వాలుకా చ ॥ని॥ తుషారశ్శీతలశ్శీతో హిమ
స్సప్తాన్యలింగకా ఇత్యమరః - ఉపబర్హం ఉపధానం ॥ ని॥ ఉపధానం తూప

వముక్తౌఘసంకులే కమలాకర ఇవ పద్మరాగశోభితే కేసరా
మోదితే చ పాకశాసన ఇవ వజ్రరమణీయే వాసంతికవన ఇవ
ప్రవాళసమృద్ధే శరత్కాలగగన ఇవ సితాభ్రభాసురే హం
సమండితే చ నందన ఇవాసన్నపారిజాతే హరిచందనామోద
వాసితే చ గోష్ఠ ఇవ భద్రరసాస్పదే గోపాలవాసయోగ్యే చ స్వ
ర్గ ఇవ సుమనస్సంకీర్ణే సురతాధిగమయోగ్యే చ కైలాస ఇవ
సదాశివైకనిలయే నీలలోహితస్పృహణీయరత్నాస్పదే చ
శరత్కాలపులిన ఇవ హిమవాలుకాలంకృతే శార్దూలత్వ
వమృగమదామోదహారిణీ మయూరమేచక ఇవోపబర్హే
భాసురే చంద్రమండల ఇవాదర్శలేఖానువృత్తే భాగవత ఇవ
శుకాలాపరమణీయే బౌద్ధదర్శన ఇవ సాధుమూష్యే పాండ

బర్హం శయ్యాయాం శయనీయవదిత్యమరః - అన్యత్ర ఉపబర్హం బర్హా
విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః తత్ర భాసురే ॥ ని॥ పింఛబర్హే నపుంసక ఇత్యమ
రః - ఆదర్శరేఖా దర్పణపఙ్క్తిః తయా అనువృత్తే అన్యత్ర ఆదర్శమమావాస్యా
ప్రత్యంతభూరలయోరభేదాల్లేఖైః దేవైరనువృత్తేః భోజ్యత్వాదితి భావః ॥ ని॥
ఆదితేయాదివిబుధో లేఖా అదితినందనా ఇత్యమరః - సాధూని బహుమూ
ల్యాని మాష్యాణి వస్త్రాణి యస్మిన్ - బౌద్ధే - సాధు మాష్యం వస్త్రగృ
హాం తస్మిన్ [illegible] వస్త్రగృహాం

కుర్వంతీతి ప్రసిద్ధం ॥ని॥ దూష్యం వస్త్రే చ తద్గృహా ఇతి విశ్వః - పాంచాలి
కా ద్రౌపదీ కాష్ఠాదినిర్మితా ప్రతిమా చ॥ని॥ పాంచాలికా పుత్రికాయాం
ద్రౌపదీరతి భేదయోరితి భాస్కరః - చిత్రఫలకే విచిత్రఫలాఢ్యే స్వార్థే కః-
అన్యత్ర ఆలేఖ్యాశ్రయీభూతం ఫలకం దివ్యభల్లూకో జాంబవాన్ దివిభవా
భల్లూకాశ్చ ఇష్టగంధో మహామధూమః సుగంధశ్చ॥ని॥ ఇష్టగంధస్సుగంధిస్స్యా
దిత్యమరః-భూరిమంచాః సౌవర్ణమంచాః అనేకమంచాశ్చ॥ని॥ భూరి ప్రాజ్య

వ ఇవ పాంచాలికా రమణీయే కల్పపాద ఇవ రమణీయ చిత్రఫ
లకే సుమేరుశృంగ ఇవ కల్యాణనిలయే సురతసమయ ఇవ కపోత
కూజితరుచిరే పుష్పక ఇవ విష్ణుపదసంచారయోగ్యే బలిభవన
ఇవానంతభోగాస్పదే మేరుకందర ఇవ దివ్యభల్లూక బాలా
లంకృతే హరిశ్చంద్రచరిత ఇవ సత్యానపాయిని రామచరి
త ఇవ లక్ష్మణానపేతే మహారాజకుల ఇవ భద్రాసనయోగ్యే
గంగాప్రవాహ ఇవ కాళిందీమిశ్రితే న్యాయదర్శన ఇవ జాతి
మాలానపేతే చైత్రరథ ఇవ మనుష్యధర్మాశ్రిత లోకపాలవి
హారయోగ్యే ప్రాగ్వంశ ఇవేష్టగంధసంపన్నే సత్కావ్య
ఇవోత్తమశ్లోకగర్భే స్వయంవరస్థల ఇవ జగతీపతి సమాశ్రి
త భూరిమంచాంచితే సుగ్రీవసైన్య ఇవ కుముదామోదితే హి
మగిరికందర ఇవ పుండరీకమాలాశ్రితే ఇందిరామందిర ఇవా
శ్లిష్టాద్యకమలానుషక్తే చ సదివ్యభవనే పర్యంక మధిశ
యానం సత్ప్రబంధమివ విదగ్ధసుదృక్ఫణితిరీతిబద్ధాదరం సా
రసమివ లక్ష్మణాలోపలోలుపం ధర్మాత్మజమివ సత్త్వోల్లం

సుపర్ణయోరితి విశ్వప్రకాశః-కుముదః కపిశ్వేతః- తైః ఆమోదితం తోషితం
కుమల్యైస్సుగంధితం చ - పుండరీకో వ్యాఘ్రః ॥ని॥ పుండరీకో వ్యాఘ్రభేదే దిగ్గ
జేష్వష్టభేదయోరిత్యమరః-విదర్భే వైశేషికే సుధియస్సుదృశః తేషాం ఫణితిః
రీతిః - వైదర్భీనామికా శబ్దరీతిః-అన్యత్ర విదర్భే సుదృక్ రుక్మిణీ లక్షణా మ
హిషీ అన్యత్ర సారసస్త్రీ ॥ని॥ సారసస్య తు లక్ష్మణేత్యమరః - భద్రా గమశ్చం

దనపృషః భద్రాయా ఆగమనం చ - మిత్రవిందేతి విందానువిందయోర్దుర్యోధనమిత్రత్వం భారతప్రసిద్ధం-అన్యత్ర మిత్రవిందామహిషీ॥౨॥అత్రేతి॥ తాం భీరుం రుక్మిణీం ఉరురధికా జీవితాధీశాశాప్రాణేశానురాగః తద్వశాం తదధీనాం అత్యాసక్తామిత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-హరిః సింహః- భీరుం భయశీలాం ఉరుర్మహతీ చ సా జీవితాధీశస్య యమస్య ఆశా దిక్ దక్షిణా తత్రప్రశాం కరిణీం చ తాం ఉగ్రశబ్దైరకంపయదితి॥౩॥అయీతి॥ఆసన్నం జీవితేశపదం

ఘనభీరుం భార్గవ మివ రవితనయానురాగిణ మృక్షరాజసు
తానురాగిణం చ సిద్ధరసమివ ప్రద్యుమ్న జనకమారామమివ
ధదాప్రగమసంవర్ధితామోదం బ్రహ్మలోకమివ ప్రస
న్నమానసం దుర్యోధనమివ మిత్రవిందానురక్తం సమందస్మి
తం ముకుందముపాసీనా మోదమానా భగవతీ భీష్మతనయా
తస్థౌ॥౨॥ ప॥ అత్రాంతరే నవధి భీష్మసుతానురాగమం
తర్నిరుధ్య పరిహాసకథాప్రధానః। తాం భీరుమత్ర చ రై
రురుజీవితాధీశాశావశాం హరిరకంపయదుగ్రశబ్దైః॥౩॥
తథాహి॥౪॥ అయి బాలే విదర్భ రాజనందనే కథమాస
న్నజీవితేశపదం పుణ్యజనాగ్రగణ్యా మతిమృదుహృదయత
యా భీరుజనానురక్తం ఖద్యోతాతిశాయి తేజసం సంపదికిన్న
రేశం శాంతనవకీర్తిం తవ సహజప్రేమపాత్రం గురుస్పృ
హావిషయం మదుపసర్పణావసరే నితాంతమభీకయా త్వ

ప్రాణేశత్వం యస్య తం తథోక్తం-ఆసన్నా యమపదం చ-ఖద్యోతః కీటః రవిశ్చ-కిన్నరేశం కుబేరం కుత్సితస్య పంచ శాంతానష్టానవా కీర్తిర్యస్య తం-అన్యత్ర శాంతనవో భీష్మః తస్య కీర్తిరివ కీర్తిర్యస్య తం సహజప్రేమపాత్రం సోదరస్య రుక్మిణో మిత్రం నైసర్గికప్రేమాస్పదం చ గురుస్పృహా భీష్మానురాగః అధికానురాగశ్చ - అభీకయా కాముకయా నిశ్శంకం నిస్త్రపం అవలోకితం అన్యత్ర అభీకయా భయరహితయా॥ ని ॥అభీకః కామీ నిర్భయ ఇతి భాస్కరః- అన్యత్ర నిశ్శంకం కథం కియానయమితి స [illegible]

తర్కయోరితి భాస్కరః - అసుసదృశమననురూపం - ప్రాణసమంచ॥ని॥ సదృశౌతుసమోచితావితి భాస్కరః - అనంగ్రైకేతి - సశరీరః కోపితతః కురూపోనాస్తీతి భావః - అసుకుమారప్రభావతయా తీక్ష్ణప్రతాపతయా అన్యత్ర సురాజపుత్రప్రభావరహితయా మయాలక్ష్మ్యా వ్యనాక్రమణీయం ప్రాప్తుమనర్హం అర్హే కృత్యతృచశ్చేతివిధానాత్ నిశ్చితాసుహృద్భావః నిశ్చిత ప్రాణహారత్వం పాదస్థితలోచనభంజనాల్లింగాదితి భావః అన్యత్ర మామపిద్విషంతం అంతర్గతం నష్టం పరిపూర్ణం చ ధనుర్వేదనైపుణ్యం యస్య తం పరాసుపీడనం అశక్తబాధనమితి యావత్ అన్యత్ర పరేషాం శత్రూణాం

యాని శ్శంకమవలోకితమతఏవా సుసదృశమనంగ్రైకతుల
నీయరూపమసుకుమారప్రభావతయా మయాప్యనాక్ర
మణీయంమయి నిశ్చితాసుహృద్భావమంతర్గతధనుర్వేద
నైపుణ్యం పరాసుపీడనప్రవీణం స్వస్యనిరపాయత్రాణా
యాశ్రయీకృత భూభృదంతరం విశేషతో మాగధభావా
నువర్తినం చార్జునస్యాపి మాలిన్యసంపాదికామన్యామే
వకీర్తిమార్జయంతమాశ్రయాశతేజసం నిజప్రతాపేన
పాకశాసనేప్యశక్తిం వ్యక్తీకుర్వాణం నిగీర్ణపరపక్షరాజ
మండలతయా దర్శమనుకుర్వాణం బలాదేవ ధాత్రీమాక్ర
మ్యభుంజానం పురుషర్షభం శిశుపాలమపహాయ దాపా

అసవః ప్రాణాస్తత్పీడనంచ - భూభృదంతరమన్యన్నృపః గిరిమధ్యంచ మాగధభావో జరాసంధహృదయం వైతాళికత్వంచ అర్జునస్యాపి శ్వేతస్యాపి మాలిన్యసంపాదికాం నైల్యాధాయినీం అన్యామేవకీర్తిం దుష్కీర్తిమితి యావత్ అన్యత్ర అర్జునస్య పార్థస్యాపి అన్యామేవ లోకవిలక్షణాం పాకశాసనే శిశుశిక్షణే ఇంద్రేచ - నిగీర్ణేతి - అత్ర శత్రుహంతేతిస్తుతిః - నీచోపమయా నిందాభివ్యక్తిరితి ధ్యేయం ధాత్రీం జననీం ఉపమాతరం వా॥ ని ॥ ధాత్రీ జనన్యామలకీ వసుమత్యుపమాతృష్వితి విశ్వః - అసత్ప్రకృతిమిథ్యాభూతామహా[illegible]-దుష్టస్వభావశ్చ - పరాక్రమః పరకృతాక్రమ

ణం ॥*॥ పరాక్రమావిషయపరాక్రమావితిభోజః-క్షమామాశ్రితం భూ
మావవతీర్ణం అన్యత్ర క్షాంతం ॥ని॥ క్షితిక్షాంత్యోః క్షమేత్యమరః - అశక్త
స్య క్షమైవ శరణమితి భావః - అక్షమే అశక్తే విషయే శాసనకామం శిక్షణోద్యు
క్తం మృదుస్సర్వత్ర బాధ్యత ఇతి న్యాయాదితి భావః - అన్యత్ర అక్షమే అహితే
శాసనకామం శత్రుశిక్షణేఽపేక్షామకుర్వాణమితి స్తుతిః ॥ని॥ యుక్తే క్షమం శ
క్తే హితే త్రిష్విత్యమరః - అభద్రాసనయోగ్యం సింహాసనానర్హం అన్య
త్ర అభద్రం అమంగళం తస్య ఆసనం నిరసనం తస్య యోగ్యం అనిష్టనివారకమితి
యావత్ - అతిదుర్లభం న భవతీత్యనతిదుర్లభం లోకసాధారణమితి యా

కరకులసంభవ మసత్ప్రకృత్యాశ్రయం కదాచిదపి పరా
క్రమావిషయం బలివిరోధేన సంకోచితాత్మప్రభావం భు
విపరోత్కర్ష మవలోక్య సంప్రతి విశేషతః క్షమామాశ్రి
యం తమక్షమే శాసనకామ మభద్రాసన యోగ్య మనతి
దుర్లభరూపం త్వయా పరాసక్త,హృదయయాపి దై
వమనుగతయా లబ్ధమత్యున్నతబలానువర్తనేన కాలం నయం
తం భుజంగభోగలోలాత్మానం సర్వదా వాహినీశమర్జున
మనువర్తమానమగణితరిపుభయతయా సాంప్రతమపర
మపి వాహినీశం శరణం యాచితవంతమజాతరూప సంప

వత్ తాదృశం రూపం యస్య తం అనతిసుందరమిత్యర్థః - అన్యత్ర అసతయో
నమస్కారమకుర్వాణాః తైర్దుర్లభరూపం పరాసక్తం పరమాత్మాసక్త
మన్యాసక్తం చ దైవమనుగతయా దైవాధీనయా అన్యత్ర గ్రామ్యాద్బహి
ర్భవానీపూజార్థం గతయా అర్జునం శ్వేతం వాహినీశం అబ్ధిం క్షీరోద
మితి యావత్ అగణనీయరిపుభయతయా శత్రుభయరహితత్వేన హేతునే
త్యర్థః - అపరమపి వాహినీశం పశ్చిమాబ్ధిం శరణాయ గృహార్థం ద్వార
కార్థమితి యావత్ యాచితవంతం - అన్యత్ర వాహినీశం సేనాపతిం అ
ర్జునం పార్థం అగణనీయ రిపుభయతయా అమిత శత్రుభయతయా
అపరమపి వాహినీశం సేనాపతిం - శరణాయ రక్షణాయ ॥ని॥ శర

౨౦ గృహ ర క్షితో) రితివిశ్వః - అజాతరూప సంపన్నం నిర్ధనం ॥
ని ॥ చామీకరంజాతరూపం మహారజత కాంచనఇత్యమరః - అన్యత్ర అజా
తమభూతం అపూర్వమితియావత్ - రూపంసౌందర్యం॥ని॥ ఉత్పన్నభూ
తయోజాతమితిభాస్కరః - హరిపూజాశ్చంద్రపూజావిష్ణుపూజాచగో
త్రం కులంగోత్రః పర్వతశ్చ॥ ని ॥ గోత్రం కులేనామ్నిచస్యాద్గోత్రస్తుధ
రణీధర ఇత్యజయ్యః - కువలయస్యాపీడః శేఖరః భూషణాయితః కశ్చి
త్పురుషోత్తమః - తన్నాశనేనసధేనుకః ధేనుసంపాతః పయస్వినీవాహ్యాఇ
త్యర్థః - ఈదృశాచ్ఛకటాత్ స్వలాభేనధనసంపాదనేన - ఆదాశకటజీవ
నంసోపి ధేనువాహ్యాశ్చేతిర్మువక్తవ్యఇతిభావః - అన్యత్రసధేనుకోధేను
స్సం హరిపూజానివారణేనగోత్రోత్పాటనేనకువలయాపీడ
నాశనేనసధేనుశకటతస్స్వలాభః పరసుదృగ్భాగ్యతయాచా
లిరిక్తకీర్తిమసంగలెకమదూరదర్శిసీమామకామయథాః॥
౮॥ప॥ వృణు రాజసుతేతూర్ణమధునావరమీప్సితమ్। మా భై
షీశ్ఛిద్యతేతేనపరలోకాహర్త్యానతే ॥ ౫ ॥ ౫ ॥ ఏవమ
శ్రుతపూర్వవిప్రియాభాసభాషితవాసుదేవే, అశనిహతా
లతేవమృగీవ దవదహన పరీతాసీతేవ దశవదన కరగతా, అ
హల్యేవదృష్టాపరాధగౌతమకాతర్యాశకుంతలేవ దూర్వా
సాసురసహితః శకటశ్శకటాసురః తతఃస్వలాభేనాత్మలాభేన - హంతుమా
గతౌ ధేనుకశకటౌ హత్వాస్వసంరక్షణేనేత్యర్థః - అతిరిక్తా అధికా అత్యు
ల్బాచకీర్తిర్యస్యతం॥ ౮ ॥ వృణ్వితి ॥ ఈప్సితం వరం పతింవృణు॥ని॥ వరో
జామాతృషిద్ధయోరిత్యమరశేషః - తేనపునర్వరాంతరపరిణయేనపరలోకా
హర్తానచ్ఛిద్యతేధర్మవ్యతిక్రమోనాస్తీత్యర్థః - వరదోష దర్శనేపున
ర్వివాహాభ్యనుజ్ఞానాదితిభావః - తథాచస్మృతిచంద్రికాయాంకాత్యాయ
నః॥ ॥సతుయద్యన్యజాతీయఃపతితఃక్లీబఏవవా - వికర్మస్థస్సగోత్రోవాదా
సోదీర్ఘామయోపివా - ఊఢాపిదేయాసాన్యస్మైసప్రావరణభూషణేతి - వ్యం
గ్యార్థస్తు - ఈప్సితంవరంవృణుయాచస్వేత్యర్థః - తేనవరేణపరఉత్కృష్టో

లోకో జనః పరమాత్మేత్యర్థః-తదర్హా తాత ప్రియత్వం నచ్ఛిద్యతే అఖండితం
పతివాల్లభ్యం భవతీతి భావః॥ ౫॥ ఏవమితి॥ సంజ్ఞా చేతనా॥ని॥ సంజ్ఞా స్యాచ్చే
తనా నామ హస్తాద్యైశ్చార్థసూచనేత్యమరః॥ ౬॥ అసామాన్యేతి॥ అసామా
న్యా అసాధారణగుణాః శ్లేషాదయో యస్యాస్సా యం భగవదుచ్చారితాః -
యదృచ్ఛాశబ్దాః- స్వేచ్ఛా ప్రయుక్తాః- అయి బాలే త్యాదిఅదూరదర్శిని
మామకా మయథా ఇత్యాదయః - శబ్దాస్తేషాం సంతతిస్సంఘః- సుదృశో
రుక్మిణ్యాః క్రియాయై వ్యాపారాయ సంజ్ఞాయై చేతనాయై చ నజాతాతత్ -
విస్మయా యాశ్రుతపూర్వకటుశబ్దశ్రవణేన రుక్మిణీ అచేతనా నిష్క్రియా చ

సత్క్రోధవిషయీకృతాస్సంజ్ఞానసుంధరాయామపతత్॥
౬॥ప॥ అసామాన్యగుణా సేయం యదృచ్ఛాశబ్దసంతతిః।
నక్రియాయై నసంజ్ఞాయై సుదృశో విస్మయాయ తత్॥ ౭॥ తా
పో భవన్స్మరజితః కృతవిప్రియస్య స్వాన్తాఖిలావయవయా
ప్రియయా బభూవ। జాతో హరిదళితహృద్దయితావ
రాధాత్తస్యా హృది ప్రవహతిస్మ తదాస్రధారా ॥ ౮ ॥
౯ ॥ అథ భగవానపి శతధా శకలితహృదయః పర్యంకతో
వతీర్య పరిహాస కౌశలానభిజ్ఞాం ప్రాణప్రియాముత్సంగ
సంగినీమాధాయ మధుమధురయా గిరా సమాశ్వాసయ
ముహుర్ముహురాలింగ్య గండస్థలమచుంబత్॥ ౯॥ అవా

భాతేతి నిర్గళితార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-సామాన్యం జాతిగోత్రాది-గుణః శు
క్ల్యాదిః - తదుభయశూన్యా యదృచ్ఛాశబ్దానామిచ్ఛాపరికల్పితడిత్థాదిశబ్దా
నాం॥ని॥ స్వేచ్ఛా యదృచ్ఛా స్వచ్ఛందః స్వైరితా చేతితాస్సమా ఇతి కేశవః-సం
తతిస్సమూహః క్రియాయై వంచనాదిరూపాయై సంజ్ఞాయై నామ్నే చ నాభూ
త్ -ఇదం సుదృశః సుధియః విస్మయాయ యదృచ్ఛాశబ్దానాం జాతిగుణక్రి
యా వా ప్రవృత్తినిమిత్తం న భవతీతి యుక్తమేవ సంజ్ఞాపి ప్రవృత్తినిమిత్తం నా
భూదితి విదుషామాశ్చర్యమిత్యర్థః - అత ఏవ మహాభాష్యం-చతుష్టయీ శబ్దా
నాం ప్రవృత్తిరితి॥ ౭॥ తాప ఇతి ॥అత్ర భగవతస్తాపః రుక్మిణ్యాః స్వేద ఇతి
కార్యహేతోర్వైయధికరణ్యాద సంగత్యలంకారః - ఉత్తరార్ధే స్యే

వం॥ ని॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితి భాస్కరః॥ ౮॥ ౯॥ ప్రాణాదితి॥ కుచభూధరే పాతనం కుచభూధరాత్పాతనం చ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నిగూఢేతి॥ అర్థధర్మా నిగూఢభావః - శబ్దైప్యుపచర్యతే - నిగూఢార్థపదప్రయోగ ఇత్యర్థః - అన్యత్ర గూఢచరణవిన్యాసః॥ ని॥ కుండలీ గూఢపాచ్చక్షుశ్శ్రవా ఇత్యమరః - చక్రిణః కృష్ణస్య సర్పస్య చ అజిహ్మగత్వా ఋజుబుధ్యా అభుజంగ్యాచ॥ ని॥ జింహాగః పవనాశన ఇత్యమరః॥ ని॥ గతిస్తు గమనే మార్గే దశాయాం బుధ్యుపాయయోరితి భాస్కరః - కథం జ్ఞేయ ఇతి - న జ్ఞేయ ఏవేత్యర్థః-

దీచ్చ॥ ప॥ ప్రాణాదపి ప్రియతమాం తపసా వ్యలభ్యాం
పాతివ్రతీమివ శరీరవతీమపి త్వామ్। ఆతాంకం విధాయ
కురరీమివ సాగసా మే శిక్షాం విధేహి కుచభూధరపాతనే
న॥ ౧౦॥ ఏవమాశ్వాసితా తేన ప్రసన్నవదనాంబుజా।
మత్వాశ్లిష్టవచస్తత్త్వమథోవాచ విదర్భజా॥ ౧౧॥ నిగూ
ఢపదవిన్యాసశ్చక్రిణస్తవ సాంప్రతమ్। అజిహ్మగత్వాను
కథం జ్ఞేయస్స్యాన్మయా పునః॥ ౧౨॥ పురుషాధమతాం
చైద్యే త్వయి సర్వాతిశాయితామ్। మత్వా తవ గిరాం త
త్త్వమాప్తా సంప్రతి నిర్వృతిః॥ ౧౩॥ ప్రాంతే యదవదస్స్వ
స్యాపరప్రేమానపాయకృత్। యాచస్వ వరమిత్యేతదాశా
స్యామధునా మమ॥ ౧౪॥ ఏవమభిహితవత్యాం ప్రియా
యాం॥ ప॥ సదిష్టాయోగశంకాయాం విదర్భభువి మాధ

భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణక్రమమితి న్యాయాదితి భావః॥ ౧౩॥ ప్రాంత ఇతి- స్వస్యాపరప్రేమ్ణః ఉత్కటానురాగస్య అనపాయకృద్బాధ్యాపాదకం యద్వరం యాచస్వేతి అవదః - వృణు రాజసుతే తూర్ణమితి శ్లోకేనేతి భావః- ఏతద్వరం అధునా మమాశాస్యం వరం యాచామీత్యర్థః॥ ౧౪॥ సదిష్టేతి ॥ విదర్భభువి రుక్మిణ్యాం సతీ సంభవంతీ ఇష్టాయోగశంకా ప్రియవిరహాశంకా యస్యాస్సా తథోక్తా తాదృశ్యాం సత్యాం ప్రియ విరహమాశంక్య నిరంతరపతివాల్లభ్యసిద్ధమేవ వరం యాచమానాయాం సత్యామిత్యర్థః - తదయో

గభయాత్ తస్యారుక్మిణ్యావిరహభయాత్ రుక్మిణీసంబంధిస్వప్రాణేశవి
రహభయంపర్యాలోచ్యేత్యర్థః- ల్యబ్లోపేపంచమీ సద్యఃకుశంకాంకుత్సి
తాంప్రియవిరహశంకాంఅమార్జయత్ - మృజిశ్చౌరాదికః - మనో
వినోదార్థంపరిహసితాసివస్తుతఃప్రాణాదపి గరీయస్యాస్తవవరదానం
అనురాగదార్ఢ్యాపాదకమితి కోయంవ్యామోహఇతి సమాదధఇత్య
ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - విదర్భభువిదర్భశూన్యభూమౌసదిష్టాయోగ
వః । తదయోగభయాత్సద్యస్సకుశంకామమార్జయత్॥

౧౫ ॥ ప్రత్యేకమభవన్ తాసాంతతో దశదశాత్మజాః ।
జాతాస్తత్పుత్రపౌత్రాస్తుసంఖ్యావంతోమితాఅపి॥౧౬
ప్రద్యుమ్నోనామావ్యథరుక్మవత్యాః కరగ్రహం రుక్మిభువ
స్సుతేనే। సభూరికాంతాకలితఃకథన్నుసచిత్రజభ్రాంతిము
పైతుతేన॥౧౭ ॥ అనిరుద్ధోభవత్తస్యామనిరుద్ధపరాక్రమః।
రోచనారోచనాయాస్యజాతాపౌత్రీతురుక్మిణః॥ ౧౮ ॥
౫ ॥ అథానిరుద్ధవివాహమహోత్సవావలోకనాయ వైద
ర్భ్యాసమంరామకేశవౌ భోజకటకంనామరుక్మిణోనగర
మగమతామ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్రచకరగ్రహమహామహోసమా
ప్తిమాప్తవతి ॥ ప ॥ జయరామమనర్ఘ్యమితి కాళింగచో
దనాత్।అక్షైర్భీష్మసుతోదీవ్యత్క్రాంతస్తస్యచాసుభిః॥
౨౦॥ జయోభవత్పురారామదాసస్యావ్యక్షశైకపైః। రా
మస్యైవతదాహంతతతోజాతఃపరాజయః॥౨౧॥౫॥తతః

శంకాయాంయోగస్సంభవేన్నవేతిశంకాముత్పాదయంత్యాంతదయోగభ
యాత్ యాగవిఘ్నభయాత్ కామంపర్యాప్తంకుశ మార్జయత్ సంపాది
తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రత్యేకమితి ॥ తాసాంకృష్ణస్త్రీణాంసంఖ్యావంతఃపం
డితాఇతివిరోధపరిహారః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నేతి ॥ రుక్మిభువో రుక్మిసు
తాయాః ॥ ౧౭ ॥ అనిరుద్ధ ఇతి ॥ రోచనాయ రుచిసంపాదనాయ॥ ౧౮॥
౧౯ ॥ ౨౦॥ జయఇతి ॥ రామదాసస్యకప్పన్నామతః అక్షంరాత్ముసఃపా

శకశ్చ॥ ౨౧॥ తతఇతి ॥ పరిఘంఆయుధవిశేషం॥ని॥పరిఘోముద్గరేశస్త్రీఇ
త్యజయ్యః॥ ౨౩ ॥ పురేతి ॥ స్వసంరంభలక్ష్యభూతంస్వకోపవిషయీభూ
తం॥ ని॥సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతినిఘంటుసారే ॥ ౨౪ ॥ భగవన్నితి ॥
అప్రతిరథస్యస్వానురూపశత్రురహితస్య అవిందత్కమప్యాత్మనఃప్రతి
రథమితి లక్ష్మణ చంపూ కావ్యే ప్రయోగః ॥ ౨౫ ॥ ఎతదితి ॥ కేతనభం
గసమయమితియేనసాకంయుద్ధేకృతేతవాక్షస్మాద్ధ్వజభంగోభవేత్ సఏవమ

పునరధిగతవిజయమపిగతవిజయఇవ(?)ఖిలదేవంకాళింగేనసహా
క్షపునర్గోపాలానా మక్షకౌశలమితి రుక్మిణిపరిహసతి
రామస్సరోషముద్యమ్య పరిఘంకాళింగ మాఘాయభగ్న
దంతంరుక్మిణమపిశమనభవనమనయత్॥ ౨౨ ॥ ప॥ శోచ
నామనిరుద్ధంచరథమారోప్యమాధవః । పురీంసానుచరః
ప్రాయాత్పరిపూర్ణమనోరథః॥ ౨౩ ॥గ॥పురాఖలుతాం
డవారాధితఖండపరశు వితీర్ణిత బాహుసహస్రో బా
ణో నామబలితనయస్స్వసంరంభలక్ష్యభూతంప్రతిపక్షమ
లక్షయన్ప్రమథనాథమేవంప్రార్థయత॥ ౨౪ ॥గ॥భగవ
న్నప్రతిరథస్యమమభారాయపరంభుజసహస్రమతస్త్వయై
వసహకలహమభిలషామీతి॥ ౨౫ ॥ గ॥ ఎతదాకర్ణ్యకర్ణపరు
షమతిరోషణో వృషభకేతనస్తవ కేతనభంగసమయమేవము
దుపమఃకోపితవవిగ్రహోయభవిష్యతీత్యభిధాయాంతరధా
త్॥ ౨౬ ॥ తతః ॥ఉషాఖ్యయాపుత్రికయాస్యరేమేస్వప్నే
నిరుద్ధోననుభూతపూర్వః । స్వప్నస్సఏవాత్మసుఖాక్షితో

స్పదృశఃత్వయాయోద్ధుంక్షమఇత్యాహాచిత్రఙ్గః ॥ ౨౬ ॥ ఉషేతి ॥ అస్య
బాణస్యపుత్రికయా అన్యఉషాయా ఆత్మసుఖావాప్తిః స్వసుఖలాభాద్ధే
తోః స్వప్నఏవానందమయః సుఖపూరితః కోశస్సన్నిధిర్బభూవ- అకోశోస్య
బభూవేత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు- ఆత్మసుఖావాప్తిః స్వరూపానందలా
భాద్ధేతోః స్వప్నఏవానందమయః కోశః సుషుప్తిర్బభూవ-సుషుప్తికాలేనక

తేవిలీనేతమసావృతః-స్వప్నరూపమహానందంభుఙ్క్తే-దృశ్యవివర్జితఇతివ
చనాదితిభావః-ఆనందమయకోశలక్షణంపంచకోశవివృతిరాజ్ఞానికారా
దానందప్రీత్యానందమయకోశాఖ్యేతి॥౨౭॥విహాయేతి॥మాంవిహాయక్వ
నుయాసిమాఇత్యన్వయః-బోధాజ్జాగరణాత్ సాక్షాత్కారాచ్చ॥ ౨౮॥
౨౯॥ముహ్యంతీతి ॥ సుదృశఃస్త్రియఃయస్యాస్స్వప్నదృష్టపురుషస్యశ్రవణేను
హ్యంతిదర్శనభాషణాదౌతుకిముతేతిభావః-సోయంపుమాననుభవందర్శనం

స్యాఃకోశస్తదానందమయోఽబభూవ॥౨౭॥తతః॥ ప॥విహా
యకాంతక్వనుయాసిహామామితి బ్రువాణా బుబుధే సఖీ
దమ్। బోధాత్సుఖంహి శ్రుతిసిద్ధమస్యాబోధేనదుఃఖాప్తిరి
దంతుచిత్రమ్ ॥౨౮॥౫॥ తదానీమేవముత్స్వప్నాయ
మానాంకుంభాండకస్యచాణమంత్రిణస్తనయాచిత్రలేఖా
నామసమీపతశ్శయానాసఖీకతమస్తవవల్లభఃకమేవంవ్యాగ
యస్యత్యపృచ్ఛత్ ॥సాపిప్రత్యవాదీత్॥౨౯॥ ప॥ముహ్యం
తియస్యసుదృశశ్రవణేవ సోయంవాచావినానుభవమేవ కి
మావిరస్తు। ఆసీత్కరస్థఇవమాంగమయన్సుఖాబ్ధిమంత
ర్హితోఽభవదహ్దైవగురుప్రభావః॥ ౩౦ ॥ తథాపికథయా
మి॥ప॥పీతవాసాగుణావాసశ్శ్యామఃకమలలోచనః।అధరం
మధురంస్వస్యపాయయిత్వాతిరోదధే॥౩౧॥౫॥ ఏతదాక
ర్ణ్యచిత్రలేఖనకుశలయాచిత్రలేఖయానరసురకిన్నరగంధ

వినావాచైవావిరస్తుకింస్ఫుటీభవేత్కిము తథాలోకోత్తర సౌందర్యశాలీపు
రుషస్త్వయాదృష్టశ్చేదేవసాకల్యేనజ్ఞాయేతమయాతుమందధియాకథంవక్త
వ్యఇత్యర్థః-కథంచిద్వక్ష్యామిచేచ్చిరదర్శనంనాస్తీత్యాహ-గురుప్రభావామ
హానుభావఏషపుమాన్ మాంసుఖాబ్ధింగమయన్ సుఖపారవశ్యం సంపాద
యన్నిత్యర్థః-కరస్థఇవవశ్యఇవాసీత్-క్షణమితిశేషః-అథఅంతర్హితోఽభవత్
అతోనవక్తుంశక్యఇత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియః-యస్యపరమాత్మ
నఃశ్రవణేపిముహ్యంతి శ్రుత్వాప్యేనంవేదనచైవకశ్చిదితిగీతావచనాదితిభా

వః- సోఽయమనుభవంనిదిధ్యాసనం వినావా చైవఅవిరస్తుకిం- అపరోక్షః స్యా
త్కిం-నస్యాదేవేత్యర్థః-అథాప్యుషా దేష్టృవాక్యమహిమప్రభావఇత్యాహ-
మహాంసుఖాబ్ధింగమయఙ్కరస్థఇవ అపరోక్షఇవాసీత్ అథానంతరమంతర్హి
తోఽభవత్ ఎషగురుప్రభావః పరోక్షస్యాపిక్షణమాత్రమపరోక్షత్వేనభానం
గురువచనమాహాత్మ్యాదిత్యర్థః॥ ౩౧॥ఏతదితి॥ ప్రతీతాః ప్రసిద్ధాః జ్ఞాతా
స్సా॥ని॥ప్రతీతః ప్రథితే హృష్టే దృష్టే జ్ఞాతేమనీషితఇత్యజయ్యః॥ ౩౨॥ చిత్రలె
ఖే ఇతి॥ చిత్రా విస్మయనీయా లెఖా లెఖనంయస్యాస్సా చిత్రలెఖేత్యన్వర్థతా-
చరణలేకనాదితి-చరణ సద్భావేపూర్వవత్పలాయిష్యతఇతిభావః॥ ౩౩॥ ప్ర

ర్వవిద్యాధరేషుసుందరతయాప్రతీతాః పురుషానఖిలాన
నులిఖ్యకత మస్తవాత్రాభిమతః ఇతిపృష్టాతు తుష్టాచస్వే
యంసోఽయమితిప్రాద్యుమ్నింనిర్దిశత్ ॥ ౩౨॥ప॥చిత్రలేఖే
తవాన్వర్థఙంనామేతిముదితాప్యసా । ముగ్ధాపునరభూత్సై
ష్యాఙభతుశ్చరణలెఖనాత్ ॥ ౩౩॥ ప్రవిశ్యగురుకృత్యాసా
పురీంద్వారవతీంనిశి । అనిరుద్ధంతతోరక్తంనిన్యేశోణితపట్ట
ణమ్ ॥ ౩౪॥ చిత్రలెఖోపక్లృప్తైస్మిఙ్కుర్వతీప్రాణవద్ధియమ్।
రేమేసమముషాతేనరహస్యవిషయేన్నృణామ్॥ ౩౫ ॥౫॥ తద
నుకతిపయదినైరంతర్యేణశికజనేనతదీయసంకేతే కథంచిద

విశ్యేతి॥ గురుకృత్యంయస్యాస్సా అశక్యాపికార్యేప్రవర్తమానేత్యర్థః-సాచి
త్రలెఖారక్తమనురక్తంశోణితపట్టణంనామ బాణ నగరంగుర్వీకృత్యాదేవ
తా॥ని॥ కృత్యాక్రియాదేవతయోరిత్యమరః-ద్వారవతీంపురీంనిశిప్రవిశ్య అ
నిరుద్ధంకేనాప్యనివారితంరక్తంశోణితం శోణితపట్టణంనిన్యే ఉపాసకాజ్ఞ
దేవతాకమపిమారయతీతిభావః॥ ౩౪॥ చిత్రేతి॥ చిత్రలేఖయాఉపక్లృప్తైఆనీ
తేఅస్మిన్ననిరుద్ధే ప్రాణవత్ ప్రాణేఇ వధియంకుర్వాణా ప్రాణసమంమ
న్వానేత్యర్థః- తత్రతస్యైవేశినప్తమ్యాధేఙవతిప్రత్యయః-నృణామవిషయె
ణఽవద్దుగఙమెనతుసుతరాందుర్గమెఅతఏవోత్తరకాలికోనర్థఙఇతిభావః॥
ని ॥ రాష్ట్రంజనపదోదుర్గోజనాంతోవిషయస్మృతఇతిధనంజయః- ఉసుద

రాకన్యేతివదీపదర్థేన వినఞ్‌సమాసః-యదాహుః॥*॥తత్సాదృశ్యమభావ
శ్చతదన్యత్వంతదల్పతా - అప్రాశస్త్యంవిరోధశ్చనఞర్థాః షట్ప్రకీర్తి
తా ఇతి- చిత్రస్యఆలేఖ్యస్య లేఖనలేఖనేనఉపక్లృప్తైసిద్ధైఅలిఖితఇత్యర్థః-ప్రా
ణో స్యాస్తీతిప్రాణవాన్ చేతనఃతద్ధియంకుర్వాణాతేనసమంవిజహారేతిధ్వ
నిః - అంతర్వంశికేతి ॥ ని ॥ అంతఃపురేత్వధికృతఃస్యాదంతర్వంశికో
జనఇత్యమరః ॥ ౩౬ ॥ శుభేతి ॥ శుభఃశ్లాఘ్యఃగ్రహఃఆనిబంధః అభిని
వేశఇతియావత్ ॥ ని ॥ గ్రహోనుగ్రహనిర్బంధగ్రహణేషురణోద్యమే ఇ
తివిశ్వః - తేనాఢ్యాంకులశీలరూపాదిభిరతిశ్లాఘ్యమేవపురుషమభిలషంతీ

వగమ్యమానే ॥౩౬॥ప॥శుభగ్రహాఢ్యామపికన్యకామిమా
మసత్క్రియాపాత్రతయావిమృశ్యతే । ఉపస్థితందుస్సమ
యంన్యవేదయన్నృపాయదోషజ్ఞతయాచుకోపసః॥౩౭॥
స్వకన్యాకాముకస్యాథకరగ్రహాకృతేగతః।బాణస్స్వకింకరా
న్స్మాథోనినాయోపయమంబహూన్॥౩౮॥గ॥నిహతేషుచ
బహుషునిజానుయాయిషు నితాంత రోషణో బాణస్తమే
నంకన్యకాంతఃపురగతంభుజంగపాశైరాబధ్య హాహేతి
క్రోశంతీముషామప్యవిగణయ్య క్వచనకారాగారేన్యవేశ
యత్॥౩౯॥ అథనారదవచనేనవిదితోదంతాఃప్రద్యుమ్న

త్యర్థః - ఇమాంకన్యకాముషాంఅసత్క్రియాయాదురాచారస్యపాత్ర త
యావిమృశ్యజ్ఞాత్వాదుస్సమయందురాచారం॥ని॥సమయాశ్శపథాచారకా
లసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః-ఉపస్థితంప్రాప్తంన్యవేదయన్ వ్యభిచారరూ
పోదురాచారఃప్రాప్తఇతివ్యజ్ఞాపయన్నిత్యర్థః- సరాజాదోషజ్ఞతయా
దోషజ్ఞానాచ్చుకోప-వ్యంగ్యార్థస్తు- తేజ్యోతిషికాఃశుభగ్రహైః శుక్రాది
గ్రహైఃఆఢ్యాంయుక్తామపికన్యకాంకన్యారాశింఅసత్క్రియాపాత్రతయా
శుభకర్మానర్హతయా విమృశ్య దుస్సమయందుష్కాలముపస్థితంన్యవే
దయన్ సరాజాదోషజ్ఞతయాపండితత్వేనహేతునాచుకోప॥ని॥విద్వాన్విప
శ్చిద్దోషజ్ఞఇత్యమరః॥౩౭॥స్వేతి॥ కరగ్రహాకృతేకరగ్రహణార్థం - ఉపయ

మంసమీపం స్వకన్యాకాముకస్య పాణిగ్రహణార్థం గతో బాణః - అన్యాః
పాణిగ్రహణం - వినా యేత్యసంగత్యలంకారవిశేషో వ్యజ్యతే - తల్లక్షణం తు
*॥ అన్యత్ర కరణీయస్య తతోన్యత్ర కృతిశ్చ సేతి - విరచితాభిషేణనా ఇతి॥ ని॥
యత్సేనయాభిగమనమరౌ తదభిషేణనమిత్యమరః॥ ౪౧॥ య ఇతి॥ ఛాయాచ్ఛ
లాత్ప్రతిబింబదంభాత్॥ ని॥ ఛాయా సూర్యప్రియా కాంతిః ప్రతిబింబమనా
తపమిత్యమరః - అత్ర భయానకబీభత్సరసయోస్సంకరః॥ ౪౩॥ స్వాధీన ఇతి॥ స
తీ పాండుస్సభ్రాతృచయః కీర్తిస్త్రయావహో తత్సంపాదకే విజయే శత్రుజయే

సాంబపురస్సరాః యాదవాః రామకేశవౌ పురస్కృత్య విర
చితాభిషేణనాః బాణనగరవరణమరుంధన్॥ ౪౦॥ తత్రైవ భ
గవానపి వృషకేతనః కింకరకరుణాపరవశః సానందం నందిన
మధ్యాసీనస్స [illegible] కుమారేణ పరిపంథిప్రమథనైః ప్రమ
థైరపి పరివృతః తమేవోద్దేశమవిశత్॥ ౪౧॥ ప॥ యస్తత్ర త్రి
పురారిశౌరిబలయోరాసీదసీమా రణః తం వైధాత్ర్యపి భా
రతీ భయభరాన్నైవాభిధాతుంక్షమా। లీనో భానురభూ
త్స్వభేదనభియా ఛాయాచ్ఛలాన్నందకే సార్థం శోణిత
పూరపూరితతయా నామాపి తస్యాః పురః॥ ౪౩॥ ప॥ స్వా
ధీనే విజయే ద్వయోరపి తయోస్సత్పాండుకీర్త్యావహే సా
మాన్యే గజదైత్యమర్దనరసే తుల్యే పినాకగ్రహే। అన్యా
నేపి ఖిలాంతకారిచరితే స్వాస్వ్యపశూనాం సమే దుర్ధర్షం

ద్వయోరపి తయోశ్శివకృష్ణయోః స్వాధీనే సతి ద్వయోరపి పరమాత్మత్వాదితి
భావః - సన్ సాధుః పాండుః స్వపః తత్కీర్త్యావహే విజయే అర్జునే ఉభ
యోః స్వాధీన ఏకత్ర భక్తత్వాదన్యత్ర సఖ్యాచ్చేతి భావః - ఇతి చ వ్యజ్యతే - గజ
దైత్యస్య గజనామకదైత్యస్య అన్యత్ర గజస్య కువలయాపీడస్య దైత్యానాం
చ మర్దనరసే హననేచ్ఛాయాం పినాకగ్రహే అజగవగ్రహణే అన్యత్ర నా
కగ్రహే అంతరిక్షయుద్ధోద్యమే॥ ని॥ ఆకాశే త్రిదివే నాక ఇత్యమరః - గ్రహా
నుగ్రహనిబంధగ్రహణేషు రణోద్యమత్వేతి విశ్వః - ఖిలాంతకారిచరితే ఖి

లోదుష్టః అంతకో యమః తస్య అరిణి అహితే అన్యత్ర రలయోరభేదాత్ఖరా
ఖ్యరాక్షసస్యాంతకారిణి నాశకే చరితే పశూనాం స్వామిత్వే పశుపతిత్వే గో
పాలత్వేచ- మేనకాతనుభువౌ మేనకాత్మజాయాః ప్రాప్యం శివమిత్యర్థః -
హరిలీలంఘుజిగాయ - మేనకాతనుభువో మైనాకస్య ప్రాప్యం అబ్ధిమిత్య
ర్థః - హరిహనూమాన్ లీలం లంఘులం ఘితవానితిధ్వనిః॥ ౪౪॥ ప్రత్యక్షేతి॥
స్కందస్య ప్రత్యక్షౌ చక్షుర్వైద్యా శక్తిర్నామాయుధవిశేషః - అన్యత్రబలం

యుధి మేనకాతనుభువః ప్రాప్యం లీలంఘుహరిః ॥ ౪౪ ॥

ప్రత్యక్షేవ బభూవ శక్తిరతులా స్కందస్య నైతాదృశీ ప్రద్యు
మ్నస్య బలాదసౌ లఘుతరస్తస్మిన్మహాసేనతా। నాసావన్యబ
లాశ్రితః కలయతే తం నీలకంఠః పునః పృష్ఠే హంత తథాపి
సోయమజయత్ షాణ్మాతురం నాతురః ॥ ౪౫ ॥ అన్యో
న్యస్యసదృక్షు లక్ష్యమిళనాదాబద్ధయుద్ధాదరౌ తౌ కండూం
భుజదండయో రనవధిం చిత్రం తదైవాజ్ఝతాం। యత్సం
వణాన మాత్రలోల మనసాం కావ్యామృతోత్పాదినాం
కండూరానన కందరాంతరగతా నాద్యాపి విశ్రామ్యతి ॥
౪౬॥ గ॥ ఏవం గదాధరస్య పశుపతినా హరిశిశో రజాత్మజే
న ముసలినః కుభాండకేన కృతవర్మణో బాణేన చ భవతి మ
హతి సంప్రహారే కృష్ణస్య విజయ ప్రణయితాం యాం వ్యక్తా
యాం బాణజనన్యా కోటరయా తనయరక్షణాయ కేశవం శర

బలాత్సైన్యాల్లఘుతరః స్వల్పసైన్య ఇత్యర్థః - అన్యత్రబలాద్బలభద్రాల్ల
ఘుతరః స్వల్పవయాః కృష్ణః తతోపి లఘురిత్యర్థః - తస్మిన్ మహాసేనతా అ
స్తీతి శేషః- అసౌ అన్యబలాశ్రితో న స్వపితృవ్యమేవ బలమాశ్రిత ఇత్యర్థః -
సహాయో నాస్తీతి చ వ్యజ్యతే - తం పునః స్కందం తు నీలకంఠః - పృష్ఠే కలయ
తే -ధత్తే మయూరవాహనత్వాదితి భావః - శివస్సాహాయ్యం కరోతీతి చ వ్య
జ్యతే-తథాపీతి- ప్రద్యుమ్నస్య దుర్బలత్వే స్కందస్య ప్రబలత్వేపీత్యర్థః॥
౪౬ ॥ - ఏవమితి ॥ హరిశిశోస్సింహపోతస్య అజాత్మజేన ఛాగడింభేన శివ

సుతైనచ॥ని॥అజావిష్ణుహరచ్ఛాగ ఇత్యమరః-కుభాండేనకుత్సితఘటేనకృతవ
మర్దనోద్ధృతకంచుకస్య॥౪౬॥అథపంచభిశ్శ్లోకైఃపరమాత్మానంస్తౌతి॥బధ్వే
తి॥అసౌతవప్రియాక్రూరాప్రకృతిఃనరాన్ తేషామేవమోక్షాధికారిత్వా
దితిభావః - గుణైస్సత్వాదిభిర్బధ్వాబాధతేరజ్జుభిర్బధ్వాతాడయతీతిచ
వ్యజ్యతే-తాడనంవినాధనంనప్రదద్యురితిభావః-త్వంవసుధనంహృత్వా॥*॥
యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తంహరామ్యహమితివచనాదితి భావః -
గుణగణాన్మోచయన్ గుణాతీతాన్ కుర్వన్ బంధరహితానుకుర్వన్నితిచవ్య
జ్యతే-గూఢరహస్యేదుర్గమేఅన్వతెమోక్షేఏతాన్పాతయసిముక్తాన్ కరో

ష ముపయాతయా [illegible] మోచిత ప్రాణేవాణేచ నగ
రంగతవతి॥౪౭॥ప॥మాహేశ్వరజ్వరంహంతుంభగవాన్వై
ష్ణవజ్వరమ్।వినిర్మమేతయోరాసీద్యుద్ధముద్ధతకర్మణోః॥
౪౮॥తదనువైష్ణవజ్వరాభిభూతోమాహేశ్వరజ్వరశ్శరణ
మభజతమధురిపుమనా[illegible]చ్ఛ॥ తథాహి ॥ ౪౯ ॥ బధ్వా
సౌప్రకృతిఃప్రియాతవగుణైఃక్రూరానరాన్ బాధతేహృ
త్వాత్వంవసుమోచయన్ గుణగణాద్గూఢేన్వతేదుర్గమే।
ఏతాన్పాతయసీత్యతస్తవకృపాపారంనజానీమహేచిత్రం
హంతతథాపిసేయమసతీమాయాభవాన్ సన్నితి॥ ౫౦ ॥ఏక

షి - జనసంచారరహితేఅగాధజలేపాతయసీతిచవ్యజ్యతే - ఇత్యతోహే
తోస్తవకృపాపారంనజానీమహే- మాయామోహితాన్మోక్షప్రదానేన
అనుగృహ్ణాతస్తవకృపానిరవధిరిత్యర్థః - అన్యత్రతవప్రేయసీబధ్వాతా
డయతి-త్వంతువిత్తమపిహృత్వాపైశున్యభయాదుదకేపాతయసీత్యతోహే
తోస్తవకృపానిరవధిరితి - విరోధిలక్షణయాత్వత్తోనిఘృణోనాస్తీత్యర్థోల
భ్యతే- తథాపిజాయాపత్యోఃక్రౌర్యేసమానేపీత్యర్థః-సేయంమాయాఅ
సతీఅసత్యాదుష్టేతిచవ్యజతె -భవాన్సత్యస్సాధురితిచ-చిత్రంహంతేతి-
మాయా బధ్వాతాడనమాత్రంకృతవతి త్వంతుధనమపిహృత్వాస్వరూప
నాశమప్యకరోః ఏవంసతిసాదుష్టా త్వంసాధురితివైషమ్యం న క్వాపిదృష్ట

పూర్వమిత్యర్థః॥౫౦॥ ఏకస్యామితి॥ ఏకస్యాంపురిశరీరే॥ని॥పూః స్త్రీపురిశ
రీరయోరితిఏకాక్షరేభాస్కరః-భక్తకాంక్షిణిఆశ్రితకృపాళౌ నిజేస్వస్మిన్
*॥విశ్వందర్పణదృశ్యమాననగరీతుల్యంనిజాంతర్గతమితిభగవత్పాదకృత
దక్షిణామూర్తిస్తోత్రే-నైజంజనకానఖలకంటకశోధనంతదితిపాదుకాసహ
స్రే-నిజోపయుక్తశేష మనుచరేభ్యోదత్వేతి కాదంబర్యాంచ-నిజశబ్దఆత్మ
పరోపిదృశ్యతే- అనశ్నతికర్మఫలమభుంజానేపశ్యతిజీవ వ్యాపారమవ
లోకయతిసతి సాక్షిత్వాదితిభావః-అనాత్మజ్ఞఃఆత్మజ్ఞానశూన్యః అసౌజీవః
నిర్ఘృణంనిర్జుగుప్సం॥ని॥ఘృణాజిగుప్సాకృపయోరితివిశ్వః-యావదవిద్యం
కర్మఫలేషు జుగుప్సానజాయతఇతిభావః - స్వైరం యథేచ్ఛంస్వాదు
యథాతథాఅస్వాద్వపిస్వాదూక్త్యేత్యర్థః॥ *॥రాగవతఃఖలుపుంసోవిర
సాఃసరసాభవంత్యమీవిషయాః - ఆమలకరూషితాయాం జిహ్వాయామం

స్యాంపురిభక్తకాంక్షిణినిజేపశ్యత్యనశ్నత్యపి స్వైరంస్వా
దుచఖాదనిర్ఘృణమసౌనాత్మజ్ఞఇత్యాగసా।పశ్చాద్దీనత
యాశ్రియఃపతిరితిజ్ఞాత్వాశ్రితం త్వామముం నిష్పాపం

బునీరసంసరసమితి వచనాదితిభావః - చఖాదభుక్తేస్మ॥*॥ద్వాసుపర్ణాస
యుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే- తయోరన్యఃపిప్పలంస్వా
ద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి శ్రుతేరితిభావః- అన్యత్ర ఏకస్యాంపురిన
గరేభక్తకాంక్షిణి ఓదనార్థినిక్షుధితఇతియావత్- అనశ్నతిఅన్నాభావా
దభుంజానేనిజేస్వస్మిన్ పశ్యతిసతికదాచిదయందయయా కంబళమాత్రం
వాప్రయచ్ఛేదితిసాకాంక్షమీక్షమాణేసతీత్యర్థః - అనాత్మజ్ఞః పరేంగి
తానభిజ్ఞః అసౌజీవఃనిర్ఘృణం నిర్దయంస్వైరంస్వాదుచఖాదఅభుక్తే
త్యర్థః - ఇత్యాగసాఅపరాధేనఏనమపరాధంహృదినిధాయేత్యర్థః ప
శ్చాద్దీనతయాదారిద్ర్యప్రణభగవత్ప్రసాదకృతవిషయదౌర్లభ్యేనేత్యర్థః -
త్వాంసమీపస్థం శ్రియఃపతిరితిజ్ఞాత్వాపరమాత్మేతినిశ్చిత్యాశ్రితంఅతఏవని
ష్పాపంఅముంజీవంచ్యుతనామరూపంముక్తంకృథాః॥*॥ తథాపి విద్వా
న్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతిదివ్యమితిశ్రుతేః-ఇహ సుఖా

ర్థినా అన్యత్ర పశ్చాచ్చిరభోగానంతరం దీనతయా నిర్ధనత్వేన హేతునా త్వాం శ్రియః పతిం లక్ష్మీవానితి జ్ఞాత్వా యః పూర్వమస్మిన్నగరే మయా సార్ధముపాసస ఇదానీం భాగ్యవాన్ జాత ఇతి శ్రుత్వేత్యర్థః - శ్రితం ఆశ్రితం అత ఏవ నిష్పాపం నిరపరాధం సాపరాధస్యాపి శరణాగతస్య నిరపరాధత్వాదితి భావః - చ్యుతనామరూపమకృథాః యథా నామాపి న శ్రూయతే తథా సమూలమున్మూలితవానసీత్యర్థః - తే కృపా కుతః విశ్వస్తమాతపాతకినస్తవ కుతః కరుణేత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ దృశ్యమితి ॥ అహమేవ పదం వస్తు మత్స్వరూపమిత్యర్థః ॥ ని ॥ పదం వ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః తత్ర - దృశ్యం ఘటపటాదికించన నాస్తి కించిదపి నాస్తి ॥ * ॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతేః - తచ్చ అనుత్తమముత్కృష్టం న విద్యతే ఉత్తమం యస్మాదితి బహువ్రీహిః - అనిన్ద్వర్కానలం స్వయం ప్రకాశత్వేన ప్రకాశం

చ్యుతనామరూపమకృథా జీవం కృపా తే కుతః ॥ ౫౧ ॥ దృ
శ్యం కించన నాస్త్యనుత్తమమనిన్ద్వర్కానలం మత్పదం కాం
క్ష్యం నేహ సుఖార్థినామితి వదన్ భుంక్షే త్వమేకస్సుఖం కిం
చిత్ జ్ఞాతరహస్యమేవ కృతినం త్వత్ప్రియస్యాదరాదేనం

తరనిరపేక్షమిత్యర్థః ॥ * ॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిరితి శ్రుతేః - ఇహ సుఖార్థినాం ఐహిక సుఖాపేక్షిణాం కాంక్ష్యం కాంక్షితుం శక్యం న ప్రత్యక్ప్రవణానామేవ సులభమిత్యర్థః - ఇతి వదన్ స్వభక్తాన్ప్రత్యేవముపదిశన్నిత్యర్థః - త్వమేకస్సుఖం భుంక్షే అద్వితీయానందరూపస్తిష్ఠసీత్యర్థః - జ్ఞాతరహస్యం తత్త్వజ్ఞానినం అత ఏవ కృతినం ధన్యం కంచిదేవ ॥ * ॥ జ్ఞానీ త్రైలోక్యదుర్లభ ఇతి వచనాదితి భావః - తత్ త్వత్పదం ఆదరాత్ ప్రాపయసి ఏనం పునర్న ముంచసి ॥ * ॥ మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి వచనాదితి భావః - ఇదం చాతుర్యం కుతః కస్మాద్గురోస్సకాశాదభ్యస్యతే న కుతశ్చిదిత్యర్థః - సర్వజ్ఞస్య తవ కశ్చిదేవం కురుష్వేత్యుపదేష్టా నాస్తి కరుణైవ తవ ప్రేరికేతి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - మత్పదం మదధిష్ఠానం తత్ర దృశ్యం ద్రష్టుం యోగ్యం

అపూర్వవస్త్వత్యర్థః- కించననాస్తీతి తథైవ తదస్తూత్తమమసుందరమనిం
ద్యకాననలమిత్యనేన తరుగుల్మాదిప్రచురతయా ఛాయాబహుళం ఘట్టనస్థా
నమితివ్యజ్యతే - అతఏవఇహాస్మిన్ దేసుఖార్థినాం కాంత్యంవస్తునాస్తి
కదాచిద్దేశోపల్లవాది సమయేతిరోధాతుం యోగ్యంనతుసుఖార్థిభిః స్థా
తుం యోగ్యమిత్యర్థః - ఇతిపదన్నేవముక్త్వా ప్రతారయన్నిత్యర్థః-త్వ
మేకఏవసుఖంయథా తథాభుఙ్క్షే ఇత్యత్యమపూర్వ వస్తుజాత మనుభవసీ
త్యర్థః-కృతినమూహాపోహసమర్థం అతఏవజ్ఞాతరహస్యం మర్మజ్ఞమితి
యావత్ కంచిత్ త్వత్పదంఆదరాత్ ప్రాపయసి మర్మజ్ఞం నప్రకోపయేదితి
భావః- ఏనంపునర్నాముంచసి సపునరస్యాన ప్యానయేదితిభయాదితిభావః-
ఇదంచాతుర్యంకుతః కస్మాదభ్యస్యతే- వంచకానాంత్వమేవపరమగురుర్నతు
తవాపిపరమగురురస్తీతిభావః॥ ౫౨॥ దత్త్వేతి ॥ భవానానందకోశంహరన్

ముంచసినో పునః కుత ఇదం చాతుర్యమభ్యస్యతే ॥ ౫౨ ॥
దత్త్వావంచయదుత్తరోత్తరగురూన్మాహాత్మ్యానురూపం భ
వాన్ మర్త్యాన్ మర్త్యసురామరాధిపముఖానానందకోశం
హరన్ । కించిన్నైవకరోమి భోగవిధురో స్త్రీ గోష్ఠితో

పరమానందరూపస్సన్నిత్యర్థః॥*॥ ఏషాస్యపరమఆనందఇతిశ్రుతేః- ఆనం
దనిధిం ముష్ణన్నితివ్యజ్యతే ఉత్తరోత్తరగురూన్ ॥*॥ సఏకో మానుషఆనం
దఇత్యాదిశ్రుతౌ మానుషాద్యానందానాముత్తరోత్తరం- శతగుణత్వశ్రవ
ణాదితిభావః- లేశానానందలేశాన్ మాహాత్మ్యానురూపం మాహాత్మ్యస్యానతాను
రూపం మానుషాణామతిమూఢత్వాత్స్వల్పఏవానందః - తతో వ్యభిజ్ఞా
త్వాద్దేవానామధికః తతోపిజ్ఞానాధికత్వాదింద్రస్య దేవానందాదప్యధికఆ
నందః - ఏవంప్రకారేణేత్యర్థః-యద్వామాహాత్మ్యంసౌందర్యముత్కర్షః
ఇతియావత్ ॥ ని ॥ మర్త్యస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః - ఉత్కర్షానురూ
పమిత్యర్థః - దత్త్వామర్త్యసురామరాధిపముఖాన్ అమరాధిపఇంద్రః
ముఖశబ్దేనగంధర్వబృహస్పతిబ్రహ్మాదయో గృహ్యంతే - అవంచయిత్
వం వితవానసీత్యర్థః- యథాలోకేకశ్చిద్ధనికస్తదాశ్రితానాముత్త

షాణానురూపముత్తరోత్తరాధికంయతిః-కించిద్ద్రవ్యందత్వాసర్వంహరతి
తద్వదితిభావః - తమానందకోశంకాంక్షంతితత్కాంక్షిణఃముముక్షవఇతి
యావత్ - తేషాంతుకించిన్నైవకరోమికర్తాఽనభవామిభోగవిధురః అ
భోక్తాసంగోజ్ఝితోనిస్సంగః॥*॥అకర్తాఽహమభోక్తాహమసంగఃపరమే
శ్వరఇతివచనాదితిభావః-మాంవినామమధామనికించిన్నాస్తీత్యర్థః-
ఇత్యేవంప్రకారేణకృశతాంబ్రూషే - కర్తృత్వాదిరహితనిష్కృష్టస్వ
రూపముపదిశసీత్యర్థః - అన్యత్రకించిదపినైవకరోమి-కిముతనిధిహరణా
దికంసాహసమితిభావః॥ భోగవిధురః భోగరహితస్యకింధనేనేతిభావః-
సంగోజ్ఝితోనిస్సంగః-ఏవమపితవయదివిశ్వాసస్తర్హిమద్గృహం సాధ
యేత్యాహ - మాంవినామమధామనిగృహేకించిదపినాస్తీత్యేవంప్రకా
రేణతత్కాంక్షిణాంసిధికాంక్షిణాంకథంసర్వానపిప్రతార్యత్వమేకేనసి

మాంవినాకించిన్నమమధామనీతి కృశతాంబ్రూషేతు త
త్కాంక్షిణామ్ ॥ ౫౩ ॥ ఆవాసంపరమర్చిషఃఖరతరా
దుచ్చండభృష్టేర్విషాపూరాత్సంచితసర్వలుంఠనపదాద

ధిరపహృతః - అస్మాకమపిభాగందేహీతియాచమానానామిత్యర్థః - కృ
శతాంకార్శ్యందారిద్ర్యమితియావత్ - బ్రూషేప్రకటయసినతుయ
త్కించిదపి దదాసీత్యహోవంచకతేతిభావః ॥ ౫౩ ॥ ఆవాసమితి ॥
ఖరతరాదత్యంతతీక్ష్ణాదర్చిషస్తేజసః ॥ని॥ జ్వాలాభాసోనపుంస్యర్చి
రిత్యమరః - అగ్నిలోకాదితియావత్ - ఉచ్చండభృష్టేఃచండరశ్మేః ఆదిత్య
లోకాదిత్యర్థః- ఇదంచమధ్యేవర్తమానానామహఃశుక్లపక్షోదగభిమా
నిదేవతాలోకానాముత్తరత్రవిద్యుల్లోకానాంచప్రవిద్యుల్లోకాదీనామప్యు
పలక్షణార్థం-అతఏవశ్రుతిః॥*॥ తేఽర్చిషమభిసంభవంతిఅర్చిషోఽహః
అహ్నఆపూర్యమాణపక్షమిత్యాది - విషాపూరాత్ - విషస్యోదకస్యఆ
పూరాదాసమంతాత్ప్రవాహాత్విరజానద్యాఇత్యర్థః-సంచితసర్వలుంఠ
నపదాత్సంచితానామనేకజన్మభిరార్జితానాంసర్వేషాంసుకృతదుష్కృ
తానాంలుంఠనపదాత్విసర్జనస్థానాత్విరజానద్యాఃక్రమణానంతరభా

విత్వాత్సుకృతదుష్కృతత్యాగస్యేతిభావః - తథాచశ్రుతిః ॥ * ॥ తత్సుక
తదుష్కృతేవిధూనుతే- ద్విషంతఃపాపకృత్యాం సుహృదస్సాధుకృత్యామితి
ఏతేభ్యః పరంపరతో విద్యమానం నిర్భయం నిరుపప్లవం దుఃఖాద్యసంభిన్నమితి
యావత్ - ఆవాసం వైకుంఠాఖ్యమాశ్రితః - త్వం తమసి ॥ ని॥ తమోగుణేత
మోరాహౌగుణే ధ్వాంతే ఇతి భాస్కరః - స్ఫుటే ఉల్బణే సతి ॥ ని॥ ప్రకా
శం ప్రకటం స్పష్టముల్బణం విశదం స్ఫుటమితి యాదవః - ధన్యస్య కృతార్థస్య
నిష్కామకమారాధితపరమేశ్వరస్యేత్యర్థః - సర్వస్వం హరసీతియత్
తస్మాదద్భుతం ధనహరణం వినా తమోనివృత్త్యభావాత్తన్నివృత్త్యభావేచ జ్ఞా
నానుదయాదితిభావః - తర్హి కిమద్భుతమిత్యత ఆహ - బోధే జ్ఞానే జ్ఞాన
సాధనభూతనిత్యానిత్యవివేకాదావిత్యర్థః - సతి సంభవతి అస్యధన్యస్య
తతస్సర్వస్వహరణాద్దుఃఖం నైతియత్ - మదమానాదినివర్తకత్వేనాను
కూలత్వాదితిభావః - సావిధేయప్రాధాన్యాత్ - స్త్రీలింగనిర్దేశః

ప్యాశ్రితో నిర్భయమ్। సర్వస్వం తమసిస్ఫుటేహరసియద్ధ
న్యస్యతన్నాద్భుతం యద్బోధే సతి దుఃఖమస్య న తత స్సాచో

చోరతాయా అపహరణస్యచాతురీతదేవచౌర్యచాతుర్యం యదనిష్టమివప్ర
థమతోభాసమానం పరిణామే నిరతిశయ పురుషార్థసాధనం చ భవతి - పు
రందరాదీనామన్యశుభద్వేషిణాం పరపీడనద్వారా స్వార్థపర్యవసాయిది
తీపాద్యశ్వమేధీయాశ్వాదిహరణం తు ధిగ్గితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ఖరత
రాదర్చిషః జ్వాలాయాః ఉచ్చండాదతికోపనాత్ ఘృష్టేర్వరాహాత్ తత్సం
చారప్రదేశాదిత్యర్థః ॥ని॥ వరాహస్సూకరో ఘృష్టిరిత్యమరః - విషాపూరా
ద్గరళప్రవాహాత్ సంచితానాం సర్వేషాం కోపీనాదిరత్నాంతానాం లుంఠ
నీపదాదపహరణస్థానాత్ చోరప్రచురప్రదేశాదిత్యర్థః - ఏతేభ్యోపి ప
రంపరతో విద్యమానం ఆవాసం నిర్భయం యథా తథా ఽఽశ్రితః తాదృశనివా
సస్యకేనాపి దుష్ప్రవేశత్వాదితిభావః - లోకేహి చోరాయత్కించిద్దుర్గమం
ఘట్టస్థానగిరిగుహాదికమాశ్రిత్య చోరయంతీతి ప్రసిద్ధం - తమసి అంధకారే
స్ఫుటేసతి ధన్యస్య ధనార్హస్య - తత్ర సాధురితి యత్ప్రత్యయః - వేషవ్యవస్థా

రాదినాపరిభవత ఏవధనికత్వేననిశ్చితస్యేత్యర్థః సర్వస్వంహరసీతియత్త
స్మాద్భూతంతావన్మాత్రస్యసర్వచోరసాధారణత్వాదితిభావః - బోధే
జాగరణేప్రతిఅస్య నష్టధనస్యతతస్సర్వహరణాద్దుఃఖంనైస్వాయత్ సాచోర
తాచాతురీ - కేనచిదౌషధవిశేషేణచోరస్యయావత్ స్వస్థానాగమనంనష్ట
ధనస్యధననాశపరియుక్తదుఃఖంనతావదభవతీతిపరిసిద్ధం॥౫౪॥౫౫॥దోష
మితి॥అఖిలందోషంబాహుంఛిత్వా॥ని॥దోర్బాహూరాచభుజో బాహురితిధ
నంజయః - చక్రీహరిఃబాణంచతుర్భుజంఅవశిష్టభుజచతుష్టయంచక్రే-త
థాపిభుజచతుష్టయస్థాపనరూపపక్షపాతకరణేపీత్యర్థః భవానువర్తినశ్శి

రతాచాతురీ॥౫౪॥ ౫॥ ఏవంస్తుత్వాసమాసాదితా
భయేమాహేశ్వరజ్వరే నివర్తమానే బాణేచపునస్సమర
వాంఛయామాధవమభిధావమానే॥ ౫౫॥ వ॥దోషం
ఛిత్వాఖిలంబాణంచక్రీచక్రేచతుర్భుజమ్। భవానువ
ర్తినోనాభూత్తథాప్యస్యవిశోకతా॥౫౬॥ ౫॥ అనంత
రమవశేషితభుజచతుష్టయస్యబాణస్యకృతేసముపజాతక్షో
భంశంభుంప్రసాద్యప్రద్యుమ్నసుతముషామపిస్యందన
మారోప్యయదునందనస్సానందంనగరమగమత్॥౫౭॥వ॥
అథశాపవశాత్కృశానుభావంసరటీభూయహరిన్నృగా

వకి కంస్య అస్యబాణస్య విశోకతానాభూత్ అస్య భుజాశ్ఛిన్నా ఇత్యే
వదుఃఖితః నతుభుజ చతుష్టయమచ్ఛిత్వా పక్షపాతంకృతవానితిసంతుష్టఇ
త్యర్థః - తత్రహేతుర్భవానువర్తినఇతి -శంకరకింకరస్యాపిమమైతాదృగవ
స్థేతి॥ఖేదః-అతఏవపరికరాలంకారః.వ్యంగ్యార్థస్తు - అఖిలందోషం
దూషణంబాణంఛిత్వాచతుర్భుజం చక్రే జీవన్ముక్తిందత్తవానిత్యర్థః - త
థాపిభవానువర్తినః సంసారమనువర్తమానస్యతస్య విశోకతాశోకాత్యం
తాభావోనాభూత్ యావద్దేహపాతంజీవన్ముక్తస్యాపికించిద్దుఃఖానువృ
త్తేరితిభావః॥౫౬॥౫॥అథేతి॥ శాపవశాత్సరటీభూయకృకలాసత్వంప్రా
ప్యకృశానుభావంనష్టమాహాత్మ్యంకల్యాంగచ్ఛతీతినృగః దేవగం దేవభూ

యంగతం॥౫౭॥౫౮॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥ జ్వలనఇతి ॥ సుదక్షిణేష్టిజః
సుదక్షిణకృతయాగజన్యఃజ్వలనః పురుషవేషభాగగ్నిః చక్రభయం సుదర్శ
నాద్భయంతస్యాపనుత్తయేనాభూత్ విధినాచారితాపియథాశాస్త్రంకృ

భిధానమ్। స్వకమేవపునర్విధాయశాపతుపణాద్దేవగమా
తనాద్విచిత్రమ్॥ ౫౭ ॥ ౫ ॥ అథకదాచనపౌండ్రకోనా
మకరూషాధిపతిరాత్మానమేవపరమాత్మానం మన్వానఃక
మపిసందేశహారంహరయేప్రాహిణోత్ ॥ ౫౮ ॥ సోపిస
మాసాద్యయదుపతిసందేశంసందేశమదిశత్ ॥ ౬౦ ॥ వ॥ జగతా
మవనాయవాసుదేవోభువి జాతోహమనీదృశఃపునస్త్వం।
శరణంభజయచ్ఛవాసమీకంనస్పృహాలక్షణధారణంక్షమం
తే॥ ౬౧ ॥ ౫ ॥ ఏతదాకర్ణ్యాకర్ణపరుషమాసాదితస్యాం
దనోయదునందనస్స పరివారోవారాణసీ మాసాద్య పా
ర్ష్ణిగ్రాహేణసహకాశీరాజేన పౌండ్రకం కృతాంతని
శాంతాతిథిమాధాయనిజభవనమభజత॥౬౨॥తతఔర్ధ్వ
దైహికంపరిసమాప్యకాశీరాజతనూజస్సుదక్షిణోనామ పి
తృవధవైరనిర్యాతనాయసహ పురోహితేనపురోహితమి
దమాత్మనఇత్యస్త్వరమమధుసూదనమభిచారమాచచార।
సచాభిచారికానలః పురుషవేషభీషణ స్సత్వరం ద్వారకా
మాసాద్యతత్రచగోవిందచోదితేనసుదర్శనేన కదర్థితః
ప్రత్యావృత్యసయాజకంయజమానమేవ సుదక్షిణమక్షిణో
త్॥ ౬౩ ॥ వ॥ జ్వలనోనసుదక్షిణేష్టిజోప్య భవచ్చక్రభ
యాపనుత్తయే। విముఖేతుహరౌ భవేచ్ఛుభాకథమిష్టిర్విధి

తాపి ఇష్టిర్యాగఃహరౌవిముఖేతుకథంశుభాభవేత్ అన్యదేవతోద్దేశేనాభి
చారికయాగకరణేపితత్తద్దేవతారూపేణాపిఫలదాతృత్వం హరేరేవేతిత
ద్వైముఖ్యేఫలంనసిధ్యతీత్యర్థః- అత్రప్రాచీనటీకాకృతా-సుదక్షిణా
యథోక్తదక్షిణాయుక్తాఇష్టిఃసావమానేష్టిః-తజ్జనితఃజ్వలనః అపహవనీయ్యా

చూపోఽగ్నిః-చక్రిభయం ప్రసుత్తయే రాష్ట్రభయనివృత్తయే నాభూత్ తస్మి
న్నగ్నౌ కారీర్యాదియాగేన జాతౌ వృష్ట్యాది దుర్భిక్షాది నివర్తనద్వా
రా రాష్ట్రభయాపనోదాయ భవతి-నతు సాక్షాదేవాగ్నిరితి వ్యజ్యత ఇతి వ్యా
ఖ్యాతం॥౬౪॥దక్షేణేతి॥దక్షేణ సమర్థేనాపి వృషాకపేర్విష్ణో రహితేన య
జుషా సేనకృతా సతీనష్టగుణా ఇష్టిః హితం కథం సూతాం న సంపాదయత్యేవే
త్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వృషాకపే శ్శివస్య॥ ని ॥హర విష్ణూ వృషాకపీ ఇత్యమ
రః-దక్షేణాపి దక్షప్రజాపతిరూపేణాపి యజుషా సేనకృతా అత ఏవ నష్టగు
ణా ఇష్టిః సత్యాః దక్షసుతాయాః॥ని॥భవాన్యాం తు సతీ స్త్రీ స్యాన్నక్షత్రే తు న
పుంసకమిత్యమరశేషే-హితం కథం సూతాం -పతివ్రతానాం భర్త్ర్యేవప

నాపిచారితా ॥౬౪॥ దక్షేణ యజుషా సేనాప్యహితేన వృ
షాకపేః। కృతా సతీ హితం సూతామిష్టిర్నష్టగుణా కథం ॥
౬౫॥సస ప్తతంతుజాలేన గుణ[illegible]త్య్యాదణే ఖుసా।హరిమా
క్రమితుం వాంఛన్ పాశబభూ వాసుదక్షిణః॥౬౬॥౫॥ తదను
సుగ్రీవమిత్రధేయం ద్వివిదో నామ మైందసోదరో వానరా
ధిపతిః కృతపాతక ఇవ నరకప్రణయీ చక్రవాక ఇవ మిత్రవి
పత్తిపరితప్తస్సుహృదానృణ్యకామనయా నితాంతమాన

త్తపాతో నభర్తృద్వేషిణి పితరితి భావః॥ ౬౫ ॥ సఇతి ॥ సప్తతంతుజాలేన
అభిచారికయాగసంఘేన॥ ని ॥ సప్తతంతుర్మఖః క్రతురిత్యమరః - అసుదక్షి
ణః అసవః ప్రాణా ఏవ దక్షిణా యస్య స తథోక్తః మృత ఇత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-
గుణసాఙ్ఖ్యాతంతుష్ఠాల్యాభావాదణీయసా సప్తతంతుజాలేన సప్తసంఖ్యా
కతంతుజాలేన ॥ ని ॥ జాలం సమూహ ఆనాయ ఇత్యమరః-హరిం సింహం అ
సుదక్షిణః అచతురః ॥ ని ॥ దక్షిణస్సరళే వామే పరచ్ఛందానువర్తినీతి విశ్వః ॥
౬౬॥తదన్వితి॥మిత్రధేయమితి॥మిత్రమిత్యర్థః-మిత్రాచ్ఛ ఛందసీతి ధేయ
ప్రత్యయః-ఏవమేవ భవభూతినాపి మిత్రధేయమస్మాకమిలిభవంతో విదాం
కుర్వంత్వితి మహావీరచరిత్రే లోకేపి ప్రయుక్తం-కాళిదాసేనాపి త్రియంబకం
సంయమినం దదర్శ-పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టశ్శరపతనభయాదిత్యాదికం లోకేపి

ప్రయుక్తం-నిరంకుశాహి మహాకవయ ఇతి ధ్యేయం-ఆనర్తవిషయః ఆనర్తా ఖ్యజనపదస్స చాసౌ తేన రైవతేన రేవతీప్రదానసమయే బలభద్రాయ దత్తః ॥ రాష్ట్రం జనపదో దుర్గో జనాంతో విషయ స్స్మృత ఇతి ధనంజయః ॥ ౬౭ ॥ నీలాంబరేతి ॥ నీలమంబరం వస్త్రం చలతారకాభిశ్చంచలకనీనికాభిః-అమందకరప్రచారం మదిరాస్వాదమదాదితస్తతః కరౌ విక్షిపంతమిత్యర్థః అశ్రమసాధు నిరంతరమనోహరం గీతం గానం యస్య తం-బాలో మూర్ఖః హరిః కపిః-ఆక్రమితుం జేతుం-వ్యంగ్యార్థస్తు-నీలమంబరమాకాశః చలతారా

తారవిషయః కదనమాపాదయన్ కదాచన మదిరాస్వాదనమే
దురీకృతమదస్య బలదేవస్య లలితం గీతమాకర్ణయన్ రైవతక
ముపాజగామ ॥ ౬౭ ॥ ప ॥ నీలాంబరాశ్రితతనుం చలతారకా
భిః కాంతాభిరావృతమమందకరప్రచారమ్ । తం రేవతీరమణ
మశ్రమసాధుగీతం బాలో విలోక్య హరిరాక్రమితుం చచా
ర ॥ ౬౮ ॥ కపిః కిలకిలారావైః కృతైరమితైరపి । శృంగారైక
రసాస్వాదం సారసాక్షీ రహస్యనయత్ ॥ ౬౯ ॥ గ ॥ సాయం సక
లాగమాగ్రలక్ష్యతయా హరిపదాభిధేయతయా పురా సుగ్రీ
వమైత్రీపాత్రతయా వనవాసరసికతయా చ రామసామ్యో
పిస్వస్యచ్యుతాగ్రజతయా రిఃపూనభిధావమానస్యాసహాయ

కాభిః చంచలైర్నక్షత్రైః రేవ కాంతాభిరావృతం అమందః అధికః కరప్రచారః కిరణప్రకాశో యస్య తం రేవతీరమణం చంద్రం-అశ్రమం సాధుభిర్గీతం స్తుతమితి యావత్-బాలశ్శిశుః ఆక్రమితుం ధతుః ॥ ౬౮ ॥ కపిరితి ॥ శృంగారైకరసా ఇతి- రసాంతరానభిభూతతయా ప్రవృద్ధశృంగారా ఇత్యర్థః-తదుక్తం* విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వా భావైర్విచ్ఛిద్యతే నయః - స్వాత్మభావం నయత్యన్యాన్స్యాత్ స్థాయీ లవణాకర ఇతి ॥ ౬౯ ॥ సాయమితి ॥ ఆగమాగ్రైరుపనిషద్భిర్లక్ష్యో లక్షణావృత్త్యా ప్రతిపాద్యః అన్యత్ర వృషాగ్రదృశ్యతయా-పురా రామావతారే చ్యుతాగ్రజతం హ మైందాఖ్యం జ్యేష్ఠభ్రాతరమపహాయ

త్యర్థః - అచ్యుతాగ్రజం అగ్రజేన సహైవ యుద్ధే ప్రవర్తమానమిత్య
ర్థః-అచ్యుతస్య కృష్ణస్యాగ్రజంచ ॥౭౦॥ రామోపీతి॥ పురా రామావతారే
ప్రియాయాః సీతాయా ఆనయనే సంతతసాహాయ్యకారిణం ప్రియానయనా
నుకూలః ప్రేయసీనయనానాం ప్రియః వ్యాపారో నర్తనాదిః ॥౭౧॥ కౌర
వా ఇత్యాది ॥ అపిశబ్దో భిన్నక్రమః-సుతాపహారిణా సుష్ఠుతాపహారేణాపి

శూరతయా తమేనమచ్యుతాగ్రజమాత్మనో నికృష్టం మన్వాన
ఇవ నిశ్శంకం జిఘాంసురుపససర్ప ॥౭౦॥ రామోపి తమేనం
వానరం పురా ప్రియానయనసాహాయ్యకారిణం సాంప్రత
మపి ప్రియానయనానుకూలవ్యాపారత్వేనోపకారిణం వారు
ణీమదాదజానాన ఇవ విధాయ వివిధమాయోధనం శమనభవ
నమనయత్ ॥౭౧॥ తతః॥ ప॥ సుయోధనాత్మజాం జాతు సాం
బో జాంబవతీసుతః। ప్రసహ్య లక్ష్మణాం నామ జహారైకస్స్వ
యంవరే॥౭౨॥ గ॥ కౌరవా అపి తేన సుతాపహారిణా సంవ
ర్ధితతాపాస్తమేనమనుజిఘృక్షవస్సంతో గత్వాపి తత్ర స
క్రోధాః కృపణా ఇవ మార్గణవ్యధితాః కథమపి విరథం తమే
నం బధ్వా స్వనగరమనయన్ ॥౭౩॥ అథ నారదవచనేన విదితో
దంతాన్ సమర్థప్రకర్షరూపితానశేషానపి వా యానుపే
లాలయన్ బలదేవస్స్వయమేవ హాస్తినాపురముపసృత్య ప్ర
త్యుద్గతాన్ సుయోధనాదీన్ సామపురశ్శరపూర్వకమేవమ
వోచయత్ ॥౭౪॥ ప॥ ఆజ్ఞాపయత్యనిశనమ్రనృపాలవహో[2]

సంవర్ధితతాపా ఇతి విరోధః-పుత్రికాచౌర్యేణేతి పరిహారః-తమేనం సాం
బమనుజిఘృక్షవః అనుగృహీతుమిచ్ఛవస్సంతో గత్వాపి తత్ర సక్రోధా ఇతి వి
రోధః తమేనమను సాంబముద్దిశ్య జిఘృక్షవో ధర్తుమిచ్ఛవః సంగత్వేతి పరిహా
రః॥౭౪॥ ఆజ్ఞాపయతీతి॥ హరిశిశోః కృష్ణబాలస్య సాంబస్యాబలావశస్య స్త్రీ
లౌల్యాదకృత్యే ప్రవృత్తస్యేత్యర్థః సార్వభౌమః సర్వభూమీశ్వరః క్షమం కిం న
యుక్తమేవ-శిశుచాపలం సోఢవ్యమితి మధురోర్థః. హరిశిశోస్సింహకిశోర

స్యాబలానాం దుర్బలానాం అవశస్యాజయ్యస్య సార్వభౌమః దిగ్గజవిశేషః॥ని॥
సార్వభౌమస్సర్వపృథ్వీపాలకే దిగ్గజాంతరఇతిచతురక్షరకాండే భాస్కరః-
పరివృద్ధమదగళద్దానక్షమంహితంకిమితికటూక్తిః॥ని॥యుక్తేక్షమంశక్తేహి
తేత్రిష్విత్యమరః॥ ౭౫॥ఏతదితి॥అంధకానాంవృష్ణీనాంచనాయకస్యేతిస్తుతిః-
అంధకానాం కాణానాం వృష్ణీనాం భవదాదీనాం నాయకస్యేతినిందావిశేష
తోవర్షీయసఇతి-అతిస్థవిరతయాజ్ఞాశైథిల్యాద్యత్కించిత్ప్రలపతఇతినిం
దా ॥ ౭౬ ॥గర్జన్నితి॥భువనభృజ్జగత్పాలకఅసౌబలః గర్జన్ క్రోధాదితి
భావః- ధాత్రీంభూమిం గతధార్తరాష్ట్రాం ధృతరాష్ట్రసుతహీనాం
కర్తుమయసత్-యసూప్రయత్నఇతిధాతోర్లఙ్-యసోనుపసర్గాదితి

ఘీమాళ్కనిలీనపదపంకజఉగ్రసేనః।నిభృతస్వనంహరిశిశో
రబలావశస్యకిం సార్వభౌమపరివృద్ధమదక్షమం తే॥ ౭౫ ॥గ॥
ఏతదాకర్ణ్యకర్ణపరుషమనతిక్రమణీయం హిశాసనమ
స్థకవృష్ణినాయకస్య విశేషతోవర్షీయస ఇతి పరివాదజల్పి
తైస్సమమమర్షజ్వలితహృదయే ష్వపురస్కృత బలదేవే
ష్వప్రతినివృత్తమానేషు కురువీరేషు॥ ౭౬ ॥ ప ॥ గర్జన్న
సౌభువనభృద్గతధార్తరాష్ట్రాం ధాత్రీంవిధాతుమయ
సచ్చపలాంతరంగః। క్షోభాత్తదాహలధరస్య మహీచ

శ్ఛన్దోవైకల్పికత్వాచ్ఛప్-లుజీపుషాదిత్వాచ్చ్లేరఙ్-చపలాంతరంగశ్చం
చలమనాః హలధరస్యబలస్యక్షోభాత్క్రోధాత్ మహీచకంపే భయాదితి
భావః-అతివేలమత్యంతంజడాశయానాంమందబుద్ధీనాందుర్యోధనాదీనాం
హానిరపితర్క్యాఊహ్యాఆసీత్-నతుజాతేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- గర్జన్నసౌ
భువనభృదంబుభృత్ గతధార్తరాష్ట్రాం హంససహితాం చపలానాంవి
ద్యుతామంతరంగః॥ ని ॥చపలాస్త్రీతువిద్యుతీతిభాస్కరః - తదావర్ష
కాలేహలధరస్యకృషీవలస్యక్షోభాత్ కర్షణరూపయత్నవిశేషాత్ మహీ
చకంపే- అతివేలానాంనిర్మర్యాదానాంలడయోరభేదాజ్జలానాంహానిః సే
తుభంగః తర్క్యా ఆసీత్-అతివృష్టేరితిభావః - అత్ర బలభద్రనిష్ఠః క్రోధా

ఖ్యః స్థాయీభావో రౌద్రరసతామాపద్యతే॥ ౭౭॥ సమనంతరమితి॥ నిజభవనీ
భూతేతి-బలస్య శేషావతారత్వాదితి భావః - సుయోధనపురస్సరా ఇత్యస్య
సంక్రాంతశాంతిమాతేనురిత్యనేనాన్వయః॥ ౭౮॥ నకథమితి॥ విధౌ విష్ణౌ
చంద్రే చ సలక్ష్మణే లక్ష్మణాఖ్య మహిష్యన్వితే సకళంకే చ విధుపుత్రేపి సాం
బేపి తథా విధౌ విధువత్సలక్ష్మణః కథం న భవేత్ భవేదేవ॥ *॥ అవశ్యం పితు

కం పేతరాక్ష్యాపి హానిరతివేలజలాశయానామ్॥ ౭౭॥ గ॥ సమ
నంతరం శ్రీపథగా పాథః పథ్యేన నిజభవనీభూతరసాతలప్రా
పణాయేవ సలీలం లాంగలాగ్రేణ హాస్తినం నగరమున్మూల
యంతమపరమివ కాలాగ్నిరుద్రం బలభద్రం సుయోధనపు
రస్సరాస్ససంభ్రమముపసృత్య సలక్ష్మణం సాంబముపహారీకు
ర్వాణా నానావిధప్రస్తుతస్తుతయః కథమపి సంక్రాంతశాం
తిమాతేనుః॥ ౭౮॥ వ॥ నకథన్ను విధౌ సలక్ష్మణే విధుపుత్రేపి
తథా విధౌ భవేత్। కలుషస్స పురా తదాప్తితో విమలోఽభూ
దితి కింతు విస్మయః॥ ౭౯॥ అథ మిత్రైరనుజ్ఞాతః పురీం ద్వా
రవతీం బలః। ససుతస్సస్నుషః ప్రాయాత్పరిపూర్ణమనోర
థః॥ ౮౦॥ గ॥ అథ కదాచన నారదస్స కౌతుకమేక ఏవ కేశ
వః కథమివ భూయసీః ప్రియసీరేకకాలం రమయతీతి నివర్ణ
యితుకామః కమనీయరూపాం ద్వారకామాసాద్య
తత్ర మూర్తమివ శిల్పకౌశలం విశ్వకర్మణో నవ లక్ష
ప్రాసాదమండితం పీతామృతమివ ప్రకటిత సౌధరుచివిశే

రాచాకం పుత్రస్సమనువర్తత ఇతి న్యాయాదితి భావః- చిత్రం త్వేతదిత్యా
హ పురా లక్ష్మణాఖ్యకన్యాలాభాత్పూర్వం కళంకాత్పూర్వం చ కలుషః అస్వ
స్థః ఆవిలశ్చ స సాంబః తదాప్తితః తల్లాభాత్ - విమలః స్వస్థః స్వచ్ఛశ్చ అభవది
తి విస్మయః ॥ ౭౯ ॥ ౮౦ ॥ అథైకేన గద్యేన భగవతః పాదాదికేశాం
తం వర్ణయతి ॥ అథేతి॥ ప్రకటితః ప్రకటీభూతః సౌధరుచివిశేషః ప్రా
సాదకాంతివిశేషో యస్మిన్ తత్తథోక్తం- అన్యత్ర-ప్రకటితః పరేభ్యో నివేది

తః సౌధః సుధాసంబంధీరుచివిశేషః - స్వాభావికత్వమేన తత్రోక్తం- సుధా అమృతం లేపద్రవ్యంచ ముక్తామయం మౌక్తికప్రచురంత్వక్తరోగంచదుర్వర్ణంరజతం ॥ ని ॥ దుర్వర్ణంరజతం రూప్యమిత్యమరః - దుష్టవర్ణంచ సువర్ణైనగరుడేనలోభనీయంసు వర్ణైస్సుందరపత్రైర్లోభనీయంచ శ్రీవత్సఃశ్రీ పుత్రఃస్మరఇతియావత్ - శ్రీవత్సలక్ష్మ చ - భువనైకయోనిఃజగదాదికారణం ఉదకాదుత్పన్నంపరుక్మిపరిభవా

షం చంద్రమండలమివ సుధాధవళితం సేవితదివ్యౌషధమివ ముక్తామయం షోడశ సహస్రాంతః పురగర్భం యదునందనసదన మాసాద్యతత్రచకస్యాశ్చిదంతఃపురే దుర్వర్ణభిత్తిబహుళేపి మనోజ్ఞభిత్తిబహుళే క్వచనదివ్యభవనే ప్రియయాసహపర్యంకమధిశయానం కల్పతరుమివసువర్ణలోభనీయం వసంతమివశ్రీవత్సానపాయినం కామధేనుమివ వృషానురక్తంభద్రానురాగిణంచచింతామణిమివభువనైకయోనిం సకలరుచివిషయంచసిద్ధరసమివ రుక్మిపరిభవానుకూలం సుకృతసంచయమివ నరకధ్వంసినం విద్యుత్పుంజమివఘనాగమలభ్యం జ్వలనమివ సమిత్ప్రచండంసుధాకరమివరాహీణేయానురాగిణంసుకుమారభావాదసహ్యాకుశేశయభావమపహాయవిదర్భభూఃపీతాంబరావృతకోమలోత్సంగమాశ్రయతేవకమలయుగళేన నిరవధికరుచిసంపాద

నకూలంధనికటిరసారసాధనం - ఘనాగమః ప్రావృట్ - ఘనైస్సాంద్రైరాగమైర్వేదైశ్చ -సమిత్ప్రచండంయుద్ధవీరం ॥ ని ॥ సమిత్యాజిసమిద్యుధఇత్యమరః - అన్యత్రసమిద్భిఃకాష్ఠైర్వర్ధితం - కుశేశయభావం ఉదకశాయిత్వంకుశేదభేశేతఇతికుశేశయత్వంచ - నహీసుకుమారం దర్భశయనంసహతఇతిభావః - విదర్భభూర్వారుక్మిణ్యాఃపీతాంబరేణావృతఃకోమలఉత్సంగఃఅంకస్తమాశ్రయతాఅంకేసంస్థాప్య రుక్మిణ్యాసేవ్యమానేనేత్యర్థః - అన్యత్రవిదర్భభూర్వాదర్భాణామ నుత్పత్తిస్థానస్య

పీతాంబరావృతః అతఏవ కోమలఉత్సంగః ఉపరిప్రదేశస్తమాశ్రయతా
కమలయుగళేనేవస్థితేనేతి శేషః రుచిః కాంతిః ప్రీతిశ్చ కమలారాధితేనలక్ష్మీ
పూజితేనకమలేనారాధితేనసకమలాకరః లక్ష్మీహస్తః సరశ్చతన్నిరంతరసే
వ్యతయా హేతునా - అర్థసిద్ధేతి- సరస్సేవ్యత్వతదవయవభూతకమలసే
వ్యత్వమర్థసిద్ధమితిభావః - సారసప్రతిమల్లతయా కమలసదృశత్వేన హే
తునా లక్ష్మణాయా మహిష్యాశ్శయసంస్పర్శః హస్తస్పర్శస్తద్భాజా పునఃపు
నస్సాదరంస్పృశ్యమానేనేత్యర్థః - యద్వా ఆశయస్యమనసః సంస్పర్శస్త
ద్భాజా స్పృహణీయేనేత్యర్థః - సారసాఖ్యపక్షిసదృశతయా లక్ష్మణాఖ్య

నాయముహుర్ముహుః కమలారాధితేన కమలాకరనిరత
సేవ్యతయా అర్థసిద్ధకమలసేవ్యభావేన సారసప్రతిమత
యా లక్ష్మణాశయసంస్పర్శభాజా పునర్భవరుచిప్రకాశ
తస్సకలజగన్మోహనేనాపి సంసారభేషజేన పదయుగళేనలో
భనీయం సకలోరుసేవ్యతయా ప్రకటితనిరుపమభావేనహ
రిప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధతయా హరిభీరుకవేతండశుండాదం
డమగణయతా చ సక్థియుగళేనోపశోభితం సగర్వసం
హారయోశ్చతుర్దశభువననిర్గమద్వారేణేవ నాభీకుహ
రేణశోభమానం తత్తదపదానసంజాతయశోమండలమా
లాభిరివ ముక్తాహారైరాలింగితేన నీరసభద్రాశ్లిష్టేనాపిసర

తత్ప్రీతిస్పృహణీయేనేతి చ వ్యజ్యతే॥ ని॥ సారసస్యాతులక్ష్మణేత్యమరః - అ
త్రచరణస్య త్రిచతురాన్వారాంస్భంగిభేదేన కమలసాదృశ్యవర్ణనం నపౌన
రుక్త్యావహం యథా మాఘకావ్యే-ప్రసాధితస్యాస్యేతి శ్లోకద్వయేన- నైష
ధే-నిపీయేత్యాదిశ్లోకద్వయే-స్వకేళిలేశేత్యాదిశ్లోకద్వయే చేతి ద్రష్టవ్యం-సే
వ్యత్వాదేతదూరుద్వయస్య సర్వోత్తమత్వాదితి భావః - హరిప్రతీకభావః
కృష్ణావయవత్వం సింహప్రతికూలత్వం చేతి వ్యజ్యతే॥ ని॥ ప్రతీకస్స్యాదవయ
వే ప్రతికూలేత్వయం త్రిష్వితి భాస్కరః - తేన లబ్ధా ప్రసిద్ధిర్యస్య తత్ హరి
ప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధి-తస్య భావస్తత్తా తయా ఏకత్ర హరేరవయవ ఇతిప్ర

సిద్ధిత్వేనహేతునేత్యర్థః - అన్యత్రసింహప్రతికూలత్వేన హేతునేత్య
ర్థః - హరిభీరుకస్సింహాద్భీతః యోవేతండోగజస్తస్య నీరసభద్రశ్శు
ష్క-చందనః- శ్రీనికేతనేనకాంత్యాశ్రయేణలక్ష్మీస్థానేనచ విగతాశాలా
యస్యతద్విశాలంవిస్తృతంచ-పలాశాక్రాంతిః పర్ణసంబంధః - రక్షో
భిరాక్రమణంచ-సకలాగమశిరోమణిర్వేదాంతవేద్యః-వ్యక్తోత్తమఇతిచ-
మత్వేతిశేషః - సకలోత్తరతయాసర్వోత్కృష్టతయాసర్వాపేక్షతయాఊ
ర్ధ్వభాగవర్తిత్వేనచ-పరిణయసమయమిత్యత్యంతసయోగద్వితీయా-త

భసభద్రాలింగితేనశ్రీనికేతనేనాపివిశాలేనవక్షస్స్థలేనరో
చమానం నిరంతర పలాశాక్రాంతిఖేదాపనోదాయపలాశ
శంకానాస్పదంసకలాగమశిరోమణిరితి సమాశ్రయతాక
ల్పతరుశాఖాయుగళేనేవబాహుయుగళేనవిద్యోతమానం
సకలోత్తరతయాపరిణయసమయమిందిరాకరాధరీకరణమ
సహమానేనేవతత్క్షణమేవతత్పీడనాభినివేశినాకరయుగళేన
విరాజమానంద్విజరాజలంఘనజంఘాలేనాసధరప్రభాశ్రి
తేనాతిశుచినామందస్మితేనస్పృహణీయం స్వస్య సదాదర్శ
పరిభావితయాసదాదర్శాభిభూతం కుముద బంధుకంత్ర
ణాయమన్యమానేనవదనారవిందేనలోభనీయం వస్తుతఃక
మలౌజ్జ్వల్యనిరంతరగ్రాహితయాసమారోపితకమలకాంతి
స్తైయాదఖిలసుందరపురుషనయనయుగళమాత్రాదుత్కృ

త్పీడనాభినివేశినా పాణిపీడనేచ్ఛునా పాణిబాధనేచ్ఛునాచ ద్విజరాజలంఘ
నజంఘాలేనచంద్రాతిశాయినా ప్రధానదంతానతిక్రమ్యబహిర్నిస్సృతేనచ
అనధర ప్రభాశ్రితేనతత్కృష్ణకాంతినా ఈషదధరోష్ఠ కాంతిమిశ్రేణచఅతి
శుచినాఅతిధవళేనఅతీవపవిత్రేణచ సదాదర్శపరిభావిప్రశస్తదర్పణా
తిశాయీసర్వదాఅమావాస్యాంతిరస్కుర్వాణేనేతిచవ్యజ్యతే- సదాదర్శే
అమావాస్యాయామభిభూతమప్రకాశంకమలౌజ్జ్వల్యంలక్ష్మీసౌందర్యంక
మలకాంతిశ్చ అఖిలసుందరపురుషాః- స్మరవసంతజయంతాదయః - ఉదా

సితకర్ణతయా ప్రసిద్ధస్యాపి తిరస్కృతరాధేయతయా ప్రసిద్ధస్య పిత్రో
త్రప్రీతిమకుర్వాణస్యేత్యపి వ్యజ్యతే ॥ నిరవధి కాయా రుచేః కాంతేః -
సంపాదనం కర్ణహీనో న శోభత ఇతి భావః - అన్యత్ర రుచేః ప్రీతేః సం
పాదనం కర్ణం ద్విషతోపి స్వకౌశలేన స్వవిషయకప్రేమసంపాదన మిత్య
ర్థః- సహజరుచిశాలినా స్వాభావిక కాంతిజుషా భ్రాతృస్నేహవతా
చ నేత్ర శ్రోత్రయోరేక కాలజన్యత్వాద్భ్రాతృత్వవ్యపదేశః - ఆలింగిత
మితి - అనేన చక్షుషః కర్ణాంతవిశ్రాంతత్వం లభ్యతే - భ్రాతృస్నేహ
వాన్ భ్రాతుః కౌశలమవలోక్య సంతోషాదాలింగతీతి ప్రసిద్ధం- ప్రాచీనజ

ష్టేన నయనయుగళేన దీవ్యమానముదాసితకర్ణతయా ప్రసి
ద్ధస్యాపి నిరవధికరుచిసంపాదనమవలోక్య సముపజాతానం
దేన సహజరుచిశాలినా నయనయుగళేనాలింగ్యమానకర్ణ
యుగళం బిభ్రాణం ప్రాచీనజన్మని విష్వగ్వేష్టమాన హిమక
రకరపరిభవరోషేణ సాంప్రత మాననాత్మనావస్థితం చం
ద్రమసం విష్వగాక్రమతా కళంకేనేవ శ్మశ్రు మండలేన మం
డితం సకలసుమనోవిలక్షణమధుహరవిరోధితాకృతాయశః
ప్రమార్జనకామనయా తపోబలేన సకల సుమనోభిమతమ
ధుహరముఖచుంబనానుకూలయా చంపకకలికయేవ నాసిక
యా విరాజమానమవచనీయవర్ణాశ్రయతయావచనీయవ

న్మని కళంకత్వావస్థాయాం - విష్వగ్వేష్టమానేతి - కళంకస్య చంద్రమండ
లమధ్యవర్తిత్వాదితి భావః - హిమకరకరపరిభవశ్చంద్రకిరణకర్తృకప
రిభవః - సకలసుమనోవిలక్షణా సర్వకుసుమవిలక్షణా మధుహరవిరోధితా
భృంగవిరోధితా ॥ * ॥ చరన్వనాంతే నవమంజరీషు న షట్పదో గంధఫలీమజి
ఘ్రదితి ప్రసిద్ధిః- సకల సుమనోభిమతం సకలకుసుమాభి మతం మధుహర
ముఖచుంబనం భృంగకర్తృకముఖచుంబనం తదనుకూలయా భృంగాస్వా
దనయోగ్యయేత్యర్థః-సకలానాం సుమనసాం దేవానామభిమతో మధుహ
రో మధుసూదనః తస్య ముఖచుంబనం ముఖస్పర్శః ముఖే వర్తనమితి యావత్

తదనుకూలయా తద్యోగ్యయా అవచనీయః అనింద్యః॥ ని॥ గర్హ్యోఽధీనాచ వక్తవ్యా ఇత్యమరః- వర్ణః శ్లాఘా- వచనీయా నివక్తుం యోగ్యాని వర్ణాని కాదీని॥ ౨౧॥ ౨౨॥ శాంతేతి॥ శాంతకామో విరక్తః- అతఏవ సంయమీ ఈదృగేవంరూపో భవాన్ సులభః- కథమస్మాకమితి శేషః- సకామ ఏవ ప్రభూనుపసర్పతి న తు విరక్తః॥*॥ నిస్పృహస్య తృణం జగదితి న్యాయాదితి భావః- తథాపి నాస్మాకం గృహాసక్తిః గృహసంబంధః- మద్గృహే ఊర్ధ్వదేశే నాగమనమితి యావత్ - గోత్రజానాం వంశ్యానాం ఏకతపఃఫలం న తు మమ బాలస్యైకస్యేతి భావః- వ్యంగ్యార్థస్తు- శాంతకామః శమితమన్మథః- సంయమీ సంయమినాం

ఙ్గాశ్రియాల్లలాటమాత్రాదుత్కృష్టేన ఫాలఫలకేన విలసం
తం భగవంతం ముకుందం సవిగ్రహమివ నిజతపఃఫలమద్రా
క్షీత్॥ ౨౧॥ ప॥ సత్వరం హరిరుత్థాయ నివేశ్యాసనే మునిమ్।
ఆదాయ విధివన్మూర్ధ్నా పాదోదకమదీధరత్॥ ౨౨॥ శాంత
కామో భవానీదృక్సులభస్సంయమీ కథమ్। తథాపి గృహాసక్తి
ర్నో గోత్రజైకతపఃఫలమ్॥ ౨౩॥ గ॥ తదనుగృహీతవ్యోఽహం
విధేయవిషయనియోగేనేత్యమృతాసారసరసాం గిరముదీర
యంతం భగవంతం నారదః ప్రత్యవాదీత్॥ ౨౪॥ ప॥ విధేయ
మపరం నైవ పశ్యామస్త్వాం వినా హరే। యత్త్వం ప్రతిశ్రు

ప్రపన్నః శివ ఇత్యర్థః- భవానీదృక్సులభః పార్వతీనేత్రసులభః కథం- స్మరదాహానంతరం క్రోధేన శుశ్రూషమాణాం పార్వతీమపి పరిత్యజ్య దేశాంతరే తపోర్థం గతః శివః కథం భవాన్యాస్సుదృశః ఇత్యర్థః- తథాపి గృహాసక్తిర్దారానురాగః॥ ని॥ గృహాః పత్న్యాం గృహే స్మృతా ఇతి విశ్వః- గోత్రజాయా ఏకస్యా ఏవ తపఃఫలం నో ఇతి కాకుః- తస్య దారానురాగః- పార్వతీకృత తపోమహిమ్నైవేత్యర్థః- విధేయవిషయనియోగేన కర్తవ్యార్థే ఆజ్ఞాపనేన ౨౩॥ తదితి॥ ౨౪॥ విధేయమితి॥ హరే త్వాం వినా అపరం విధేయం విధాతుం యోగ్యం ఫలమిత్యర్థః, న పశ్యామః. త్వమేవ ఫలం న తు త్వద్వారా సాధనీయం ఫలమస్తీత్యర్థః- తత్ర హేతుమాహ- యదితి- యస్మాద్ధేతోరిత్యర్థః

తవలాభాత్కృతార్థో లబ్ధధనః జాతస్సంవృత్తః - త్వద్వ్యతిరిక్తఫలస
త్త్వేత్వల్లాభాదేవకృతార్థత్వం నయుజ్యత ఇత్యర్థః ప్రాచీనటీకాకృతా
త్వేవం వ్యాఖ్యాతం - హరే త్వాం వినా అపరం విధేయం వినయసంపన్నం నైవ
పశ్యామః ॥ ని ॥ విధేయో వినయగ్రాహీత్యమరః - యద్యస్మాద్ధేతోః అ
ద్భుతాత్తవలాభాత్ కృతార్థో లబ్ధధనో జాతః త్వదీయవినయేనైవ పరితు
ష్టోస్మి - నతు త్వత్తః కించిదపి ఫలం కాంక్షామీత్యర్థ ఇతి ॥ ౮౫ ॥ ౮౬ ॥ అయీతి ॥
పద్మిని పద్మిన్యాఖ్యజాత్యుత్పన్నే ప్రియే హరేర్మమేత్యర్థః తవాపి ప్రణయా

తార్థోహం జాతో లాభాత్తవాద్భుతాత్ ॥ ౮౫ ॥ ఏ
వమభిధాయ పునరన్యస్యాస్సదనమాసేదుషి తపస్విని ॥
౮౬ ॥ ప ॥ అయి ప్రియే పద్మిని కీదృశోయం హరేస్తవాపి ప్రణ
యానుబంధః । నశ్యత్యమర్షస్తవ పాదఘాతాదముం ప్రి
యానుగ్రహమేష వేత్తి ॥ ౮౭ ॥ ఏవమాశ్వాసయన్ కాం
తాం కేళికలహకోపనామ్ । అజానాన ఇవాపృచ్ఛత్స్వాగ
తం నారదం హరిః ॥ ౮౮ ॥ గ ॥ నారదస్తు తూష్ణీకః పునరన్యస్యా
స్సదనమాసేదివాన్ ॥ ౮౯ ॥ తత్ర చ ॥ ప ॥ తాతాంబ దుర్లభ
మిదం ఫలమన్యబాలైస్సంగోప్య దత్తమమృతప్రతిమం తథైవ ।
ధావద్ద్రుతం న పరిపశ్యతు బాలకోన్యో ధానాః పునర్గుడ
యుతా యది తే ప్రదేయాః ॥ ౯౦ ॥ లాలయంతం శిశూనేవం
వచనైర్వ్యంచనాపరైః । దృష్ట్వా హరిమథాన్యస్యాస్సదనం

నుబంధః కీదృశః విలక్షణ ఇత్యర్థః - వైలక్షణ్యమేవాహ - తవ పాదఘాతాత్త్వ
త్కృతపాదతాడనాదిత్యర్థః - అమర్షః కోపః నశ్యతి ఏష కృష్ణస్స్వయమితి
యావత్ - అముం త్వత్కృతపాదఘాతం ప్రియానుగ్రహం వేత్తి ప్రియయా
నుగృహీతోస్మీతి మన్యత ఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - పద్మినీ నళినీ హరేస్సూ
ర్యస్య కీదృశః విలక్షణ ఇత్యర్థః పాదఘాతాత్కిరణఘాతాత్ ॥ ని ॥ పాదా
రశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశా ఇత్యమరః తవ అమర్షః ముకుళీభావరూపః న
శ్యతి - ఏష రవిః అముం ప్రియానుగ్రహం వేత్తి ॥ ౮౭ ॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥ ౯౦ ॥

౯౧॥ ౯౨॥విశ్వేతి॥విశ్వానిజాగ్రదాదిప్రపంచాఇంద్రజాలానీవ-అర్ధ
చంద్రావిషయం అర్ధచంద్రాకారరేఖానాస్పదంపింఛస్యార్ధచంద్రరే
ఖానాస్పదత్వంవిచిత్రమిత్యర్థః - అన్యత్రఅర్ధచంద్రోగళహస్తః॥ని॥అ
ర్ధచంద్రస్తుచంద్రకే। గళహస్తేబాణభేదఇతివిశ్వః- తస్యావిషయంఅనివా
ర్యమితియావత్ - పింఛస్యేంద్రజాలసాధనత్వంచరత్నావళ్యాదౌప్రసి

మునిరభ్యాయాత్ ॥ ౯౧ ॥ గ॥ఏవంప్రతినికేతనంవిల
క్షణవ్యాపారానుషంగిణమదృష్టపూర్వమివ స్వాగతకుశ
లానుయోగాదిభి రభినందయంతం ముకుంద మంతిమాం
తఃపుర ప్రదేశేనారదః ప్రహసన్నవాదీత్ ॥ ౯౨॥ ప॥
విశ్వేంద్రజాలైర్జనమోహనస్తవాద్భుతంకింతువిశేషప
షః।మాయాభిధానంతుయదత్రపింఛంతదర్ధచంద్రావి
షయంప్రతీమః॥౯౩ ॥ నారదఃప్రణిగద్యైవంముకుందేనా
నుమోదితః। ప్రియయావిస్మితస్తస్యయోగమాయానుభా
వతః॥౯౪॥గ॥అథకదాచననారదవచనాదజాతశత్రుణియ
క్షమాణముపలభ్యమధుసూదనస్యావరోధ వధూజనఃకతిప
యైరహోభిరింద్రప్రస్థముపస్థితస్సకౌతుకః ప్రాతిష్ఠత ॥
౯౫ ॥ పాండవాఅపిసహమహిషీభిరుపస్థానీయంప్రాణ
మివవష్టమాత్మీయ మక్షయ్యమివకులధనమంగదేవతా స
హితామివచికీర్షితయాగప్రధానదేవతామణిమాద్యష్ట
విభూతిపరివృతమివధనదంపృథివ్యాద్యష్టమూర్తి వేష్టిత
మివశశిశేఖరంలోకపాలమాత్రాష్టకవలయితమివరాజన్య

ర్థం-మమమాయాదురత్యయేతివచనాదితిభావః-అతఏవాత్రవ్యతిరేకాలం
కారః॥*॥వ్యతిరేకోవిశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోరితిలక్షణాత్ ॥౯౫॥
పాండవాఇతి॥లోకపాలమాత్రేతి॥*॥అష్టాభిర్లోకపాలానాంమాత్రా
భిర్నిర్మితోనృపఇతిస్మరణాదితిభావః-అష్టమహాసిద్ధీతి॥*॥యత్రానుష్ఠిత
వాంఛితార్థవిషయాసంగోపిసిద్ధ్యంత్యాయురాత్యాసన్నముహూగముప్రి

యినామష్టౌమహాసిద్ధయఇతిప్రబోధచంద్రోదయే-పద్మాదీతి - పద్మప్రి
భృతయోలక్ష్మీప్రభృతయశ్చయథాపద్మాదయోముకుందాంతానవసువర్ణ
నిధయస్తథారుక్మిణ్యాదయఃకృష్ణాంతానవసౌందర్య నిధయఇత్యర్థః ॥
౯౬॥పృథేతి॥పృథాకుంతీభ్రాతృయోభ్రాతృపుత్రః॥ని॥భ్రాతృయోభ్రా
తృజఇత్యమరః॥౯౭॥వీరఇతి ॥ ఉచ్చముత్కృష్టంపదంస్థానంప్రాప్తః-
సార్వభౌమఇత్యర్థః - వీరఃపరాక్రమీబుధోవిద్వానితివిశేషణత్రయేణఅ

తేజఃపుంజమష్టమహాసిద్ధిపరివృతామివ సిద్ధమంత్రాధిదేవ
తాంపద్మాద్యష్టవిధసౌందర్యనిధిసహితంనవమమివముకుం
దాభిదలావణ్యనిధింనవరత్నమాలామధ్యగతమివేంద్రనీల
నాయకమణింమాధవంప్రత్యుద్గమ్యపరిరంభకుశలానుయో
గాదిభిరభినంద్యచతేనసహస్వభవనమభజత్॥ ౯౬॥ప॥ పృ
థాసదారభ్రాతృయసమాగమనహర్షితా।యథాహర్
ముపచారైస్తంగేహేసుఖమవాసయత్ ॥ ౯౭ ॥ ఆవసత్
సంసదంజాతుమయమాయా వినిర్మితామ్ । యుధిష్ఠిరః
పార్థయతప్రశ్రయావనతోహరిమ్॥ ౯౮ ॥రాజసూ
యేనయక్ష్యేత్వాంక్రతురాజేనమాధవ ।అనుజానీహిమాం
మహేశానయదిస్యామస్యకర్మణః ॥ ౯౯ ॥ఏవంవాదినమ
జాతశత్రుంభగవానవాదీత్ ॥ప॥వీరస్త్వమస్యహిబుధఃప
దముచ్చమేవప్రాప్తస్థిరోభవసిసోమరసస్యపాత్రమ్। షం

ర్థః సమర్థోవిద్వానిత్యేవంరూపమధికారత్రయముక్తంభవతి- స్థిరఇత్య
నేన-అతూర్తఃంశ్రావయేత్పతిమితిశ్రుత్యుక్తంత్వరారాహిత్యముక్తంభవ
తి - ఈదృశస్త్వంఅస్యసోమరసస్య రాజసూయయాగ సంస్కృతసోమల
తాద్రవస్యేత్యర్థః - పాత్రంభవసిపాభవత్యేవేత్యర్థః॥ ని ॥ హిహే
త్వావధారణఇత్యమరః - అన్యఃదుర్యోధనాదిరిత్యర్థః - భవాదృశోను
భవానివరాజసూయయోగ్యఃకిమిత్యర్థః - తత్రహేతుమాహ - షండఃఅస
మర్థః ॥ ని ॥ షండష్షండేవషణ్ఢరేగోపతౌవింధ్యపూరుషఇతిభాస్కరః-చ

లఃఅవిమృశ్యకారీనీచపదంఅల్పస్థానంతత్రాధివాసోవర్తనంనియతఃనీచ
పదాధివాసోయస్యసః అసార్వభౌమఇత్యర్థః - దుష్టఃగ్రహఃఅభినివేశా
యేషాంతేదుష్టగ్రహాఃశకునికర్ణాదయఃతైరాక్రమణేనఖలఃదుర్జనస్సం
ప్రాప్తదుర్వినయఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సోమరసస్యచంద్రా
నురాగస్యపాత్రంబుధస్త్వంహిభవసిచంద్రప్రేమాస్పదత్వేనలోకైర్వ్యవ
హ్రియమాణోబుధస్త్వమేవభవసీత్యర్థః- కుతఇత్యాహ - వీరఃక్లైబ్య
రహితఃఉచ్చంపదముచ్చరాశిమేవప్రాప్తః నతుకదాచిదపినీచరాశింప్రా
ప్తఇత్యర్థః - స్థిరఃభ్రమణాదిరహితఃఅన్యోబుధఃభవాదృశోనుచంద్రా
నురాగపాత్రంకిమిత్యర్థః-అత్రహేతుమాహ- షండఃక్లీబః॥*॥బుధసూ
ర్యసుతౌనపుంసకాఖ్యావితివరాహమిహిరవచనాత్ -చలఃపరిభ్రమణశీలః
యతఃనీచపదాధివాసోనీచరాశ్యాశ్రయణంయస్యసతథోక్తః - వష్టైవష్టై

డశ్చలోనియతనీచపదాధివాసోదుష్టగ్రహాక్రమఖలోనభ
వాదృశోన్యః॥ ౧౦౦॥ప ॥ జగత్కబళయత్యుచ్చైర్భవత్స
హజతేజసి । కల్యాణమమితం యత్స్యాత్తత్పశ్యామీష్టసా

నీచరాశింమీనంభుంజానఇత్యర్థః-దుష్టగ్రహాక్రమఃపాదగ్రహయోగ
స్తేనఖలః ॥*॥ బుధఃపాపయుతఃపాపఇతివచనాత్ - చంద్రవంశభూషణ
త్వాత్కూటస్థఃచంద్రః త్వయ్యేవానురజ్యతిక్లైబ్యాది దోషవిశిష్టత్వాత్సా
క్షాత్పుత్రేపిబుధేనానురజ్యతీతి తాత్పర్యార్థః ॥ ౧౦౦ ॥ జగదితి ॥భవత్స
హజతేజసిత్వద్భ్రాతృపరాక్రమేజగత్కబళయతిఆక్రమతిసతి అమితంయ
త్కల్యాణంసువర్ణంస్యాత్ తదిష్టస్యయాగస్య సాధనంపశ్యామి - వ్యం
గ్యార్థస్తు - భవతస్సహజతేజసిస్వరూపభూతప్రకాశేజగత్కబళయతి
స్వాంతర్గతత్వేనభావయతిసతీత్యర్థః॥*॥స్వప్నేస్వాంతర్గతంవిశ్వంయ
థాపృథగివేక్ష్యతే । తథైవజాగ్రత్సమయేప్రపంచాయంవివిచ్యతామితివ
చనాత్-అమితంయత్కల్యాణంఅప్రతిబద్ధాపరోక్షజ్ఞానంకల్యాణశబ్దస్య
జ్ఞానార్థకత్వంచ॥*॥నహికల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతింతాతగచ్ఛతీతిగీతా
వచనేస్పష్టం - స్యాత్భవేత్తదిష్టస్య మోక్షస్యసాధనంపశ్యామ్యాలోచ

యామి-జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనమిత్యర్థః-ప్రమదాశ్రితాః ప్రమదం హర్ష-
మాశ్రితాః ప్రమదాం స్త్రియమాశ్రితాశ్చ గురుదక్షిణాదానానన్తరభా-
వితత్వాత్కన్యాపరిగ్రహస్యేతి భావః ॥ ౧౦౩ ॥ పాండవైరితి ॥ మాగధా-
యజరాసంధాయ పరాభూతిః పరిభవః-నార్పితేతి - సర్వ్వజితా జరాసంధ-
స్తు నజిత ఇతి పర్య్యాలోచ్యేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరా ఉత్కృష్టా
భూతిరైశ్వర్యం నార్పితేతి ఖిన్నస్తమేవ హన్తుమైచ్ఛదితి విరోధః ॥ ౧౦౪ ॥ బా-
డబేతి ॥ బాడబాకృతిం బ్రాహ్మణవేషం ॥ ని ॥ ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవ-
బాడబా ఇత్యమరః - పరవాహినీః శత్రుసేనాః గిళతః నాశయత ఇత్యర్థః-త-

ధనమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ గ ॥ యుధిష్ఠిరోపి చతురశ్చతురస్సహోద-
రాన్ మధుసూదనవచనేన దిశాం ప్రస్థాపయామాస ॥ ౧౦౨ ॥
తేపి కియతాపి కాలేన యోగిన ఇవ వశీకృతాశా అనతిచిరోజ్ఝి-
తాధ్యయనా ఇవ గురవే కనకోచ్చయం సమర్ప్య ప్రమదా-
శ్రితా బభూవుః ॥ ౧౦౩ ॥ ప ॥ పాండవైర్న పరాభూతి-
ర్మాగధాయార్పితేత్యథ । ఖిన్నో హరిర్వ్యధాచ్చిత్రం
తత్ప్రహారణే మతిమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ బాడబాకృతిమాస్థాయ
భీమార్జునజనార్దనాః । గ్రసనాయాభ్యయుస్తస్య గిళ-
తః పరవాహినీః ॥ ౧౦౫ ॥ గ ॥ ఉపగమ్య జరాసంధమశనోద్యు-
క్తమిత్థమతిథయ ఇవ నాథుః ॥ ప ॥ జరాకలితగాత్రం త్వాం

స్యజరాసంధస్య గ్రసనాయ మారణాయ - వ్యంగ్యార్థస్తు - బాడబాకృతి
మౌర్వానలరూపమాస్థాయ పరా ఉత్కృష్టా వాహినీర్నదీర్గిళతః స్వాంత-
ర్గతాః కుర్వతః సముద్రస్యేత్యర్థః - గ్రసనాయ శోషణాయ ॥ ౧౦౫ ॥
జరేతి ॥ జరయా రాక్షస్యా ఆకలితగాత్రం సంఘటితతనుం లోకోపకారార్థ-
మితి భావః - త్వాం దుర్గతాం దరిద్రాః అత ఏవ మార్గణాః యాచకా వ-
యం సంప్రాప్తాః - బహు దాతవ్యమితి భీతిర్మాస్త్వితి ఆహ - సంజీవన-
గ్రహణాదుదకగ్రహణాదపి నిర్వృతిస్స్యాత్ - కిముత యత్కించిదన్నా-
దినేతి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు- జరయా జరసా ఆకలితగాత్రం శిథిలీకృతగా-

సంత్వాం దుర్గతా దుష్టబుద్ధయస్సంతో మార్గణా యాచకాః అదేయార్థ
యాచకా ఇత్యర్థః- వయం సంప్రాప్తాః-దుర్గతత్వమేవాహ-నః జీవనగ్రహ
ణాదపి నివృత్తిస్స్యాదితి కాకుః - త్వయా ప్రాణేషు దత్తేష్వపి పరితుష్టిర్న
స్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౦౭ ॥ కేయూరాయమితి ॥ వామం వక్రం యథా తథా
అర్థయంతీతి వామార్థినః- అభిమతతిరోధానేన అన్యవస్తుయాచకా ఇ
త్యర్థః-అయం చ ప్రయాసో విఫల ఇత్యాహ-పరపుంసి శత్రుపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ అహమీదృశ ఇతి స్వస్వరూపకథనాభావాత్ వామాచారా
శ్రితా వక్రశీలాయా యామేవ భీరవో భయశీలా న కిము నహి స్వయం భీతస్య ప
రాన్ప్రతిభీషయితుం యుక్తమితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - వామార్థినః స్త్రీ

దుర్గతా మార్గణా వయమ్ । సంప్రాప్తా నివృత్తిస్స్యా
న్నో జీవనగ్రహణాదపి ॥ ౧౦౬ ॥ గ॥ ఏవం సకపటం బ్రువాణా
నేతాన్ కలహాలాలసానుపలభ్య మాగధః ప్రత్యవాదీత్ ॥
౧౦౭ ॥ ప॥ కేయూరాయ మర్జున దశాననభిక్షుభంగ్యా వామా
ర్థినః కపటభూసురభావభాజః । ఆత్మప్రకాశవిరహాత్పర
పుంసి వామాచారాశ్రితా న కిము భీరవ ఏవ యూయమ్ ॥ ౧౦౮ ॥
ఏవమశనిపాతకల్పానల్పపరీవాదజల్పితమాకర్ణ్య నితాం
తరోషణో భగవాన వాదీత్ ॥ ప॥ అహం భువనయోనిస్స భీ

హరణకామాః- అయుక్తమేతదిత్యాహ-పరపుంసి అపరిచితపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ శరీరప్రకాశనాభావాద్ధేతోః వామానాం స్త్రీణామాచా
రో లజ్జాభినయాదిః తమాశ్రితా యూయమేవ భీరవః స్త్రియః న కిము అర్జునద
శాననయోః పురుషత్వేన కపటాత్పరనారీహరణేచ్ఛాయుక్తా భవతాం తు స్వ
తః స్త్రీణాం ఇదమయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౦౮ ॥ అహమితి ॥ భువనయోనిర్జ
గత్కారణం స భీమః అయం చ ధనంజయోఽర్జునః త్రేతాగ్నితేజసః ఆహవనీ
యాధికల్పా వయం తృణతాలంబినో ధానుష్కాః ॥*॥ తృణతా తు ధనుష్యపీ
తి భాస్కరః-దగ్ధుం క్షణేన హంతుమిత్యర్థః-జాతా ఉత్పన్నాః-వ్యంగ్యార్థస్తు
అహం భువనయోనిరగ్నిరితి యావత్- స చాయమిత్యుభయోర్విశేషః భీమో

భీషణో ధనంజయో వహ్నిః॥ ని॥ వహ్నిర్వీతిహోత్రో ధనంజయ ఇత్యమరః-ఉభావేతౌ భీషణజ్వలనావిత్యర్థః-అతఏవ త్రేతాగ్నికల్పావయం తృణతాలంబినః పూర్వాన్ దగ్ధుం జాతాః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ఆస్తామితి॥ ఇదం దారకద్వయం బాలకయుగ్మం పరేణ పుంసా శత్రుణా జాతు కదాచిదర్దితం బాధితం న యుద్ధకథానభిజ్ఞమిత్యర్థః-అత ఆస్తామిత్యన్వయః-ప్రాచా తు పరేణ పుంసా శత్రుణా అర్దితం పరిభూతం అత ఆస్తాం తయోః స్వరూపం త్వయా ప్రకాశనీయం నాస్తి కిం తు ప్రసిద్ధమేవేతి స్తుతిరితి వ్యాఖ్యాతం భవాన్వాయుసఖః

మశ్చాయం ధనంజయః। తృణతాలంబినో దగ్ధుం జాతాస్త్రే
తాగ్నితేజసః॥౧౦౯॥ ఏతదాకర్ణ్య సహసా స్ఫాలనం విహా
స్య మాగధః ప్రత్యవాదీత్॥౧౧౦॥ ప॥ ఆస్తాం జాతు న దారక
ద్వయమిదం పుంసా పరేణార్దితం యుక్తం వాయుసఖో భ
వానితి రిపుప్రధ్వంసనోద్యద్యశాః। వారాన్ షట్త్రిగుణాన్
హరేయుధి మమ ప్రభృత్యత్ర స్త్రైబలాదాశాలం ఘనజాంఘిక
త్వమపరః కో వానుకర్తుం క్షమః॥౧౧౧॥ గ॥ ఏవం వ్యాజ
స్తుతిభంగిమంగీకుర్వాణే భగవానవాదీత్॥ ౧౧౨॥ ప॥
సకలప్రభుస్తుతివచోవిషయో నను మాగధో భవసి పూర్ణ
గుణః। వచనీయ ఏవ తవ వాగ్విభవః కథమన్యథా స్తవనరీతిరి
యమ్॥ ౧౧౩॥ గ॥ మాగధోప్యనేన ప్రశంసాభాసేన దూ

అగ్నిః వాతసదృశ ఇతి చ వ్యజ్యత ఇతి యత్ తద్యుక్తం సంశయో నాస్తీత్యర్థః అహం భువనయోనిరితి శ్లోకే స్వస్య వహ్నిత్వజ్ఞాపనాదితి భావః- వాతసమత్వమేవాహ త్రిగుణాన్ షడ్వారాన్ అష్టాదశవారానిత్యర్థః- అనిలాదపరః అన్యః కో వా త్వే ఆశాలంఘనజాంఘికత్వం-వేగాతిశయవత్త్వం అనుకర్తుం క్షమః నాస్తీత్యర్థః॥ ౧౧౧॥ ఏవమితి॥ వ్యాజస్తుతిభంగిమితి॥ ఉక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిందయోరితి లక్షణాదితి భావః॥ ౧౧౨॥ సకలేతి॥ సకలప్రభుస్తుతివచసాం విషయ ఆశ్రయః సర్వైరపి నృపతిభిః స్తూయమాన ఇత్యర్థః॥ ౧౧౩॥ మాగధ ఇతి॥ మాగధో జరాసంధో భవసి అతః ప్రసిద్ధస్య

మాగధత్వస్యపునర్విధానమేతదయంశౌర్యాదార్యాదీనామతిప్రసిద్ధింవ్యం
జయతి-అతోవిధ్యలంకారః॥*॥సిద్ధస్యైవవిధానంయత్తామాహుర్విధ్యలం
కృతిమితిలక్షణాత్ - తవవాగ్విభవఃవచనీయఏవ అధీనఏవవశ్యవాగసీత్య
ర్థః॥ని॥గహ్యోధీనౌతువక్తవ్యావిత్యమరః-అన్యథావశ్యవాక్త్వాభావేఇ
యమతిచతురాస్తవనరీతిఃకథమితిమధురోర్థః - వక్రార్థస్తు-సకలప్రభు
స్తుతివచోవిషయఃస్తుతిపాఠకఇత్యర్థః-మాగధోవందీ॥ ని॥ స్యుర్మాగ
ధాస్తుమగధావందినస్తుతిపాఠకాఇత్యమరః - అతఏవతవవాగ్విభవోవచనీ
యోనింద్యఃక్వచిత్పురుషాధమస్తుతిఫలకత్వాత్ క్వచిత్సాధునిందాఫలకత్వా
చ్చేతిభావః-అన్యథాకథమీదృశస్తవనరీతిర్వ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః-స్వస్యవంది

యమానమానసఃపునరవాదీత్॥ ౧౧౪ ॥ ప॥యామార్గ
ణాపాతభయాతురాణాంస్తుతిఃప్రణీతారసికైకవేద్యా।స
న్మాగధేనాస్యరహస్యవేత్తాగోపాల ఇత్యద్భుతముద్గతం
నః॥౧౧౫॥ గ॥ ఏవముత్తరోత్తరశుభయాచతురోక్తిప్ర
త్యుక్తికయాకంచిత్కాలమాభాష్యకలహాలాలసావయమి
తిస్వాశయనివేదినస్తానెతానిత్థంమగధాధిపతిరభిదధే ॥
౧౧౬॥ప॥ నకాందిశీకస్యముహుస్తవాస్తుత్రిపాతుమంనా
తుమచాధనంనః। ధనంజయస్త్విష్టతుదుగ్ధకంఠోభీమేన భూ
॥౧౧౭॥
త్వమంగీకృత్యాపిదూషయతి(యామార్గణేతి) మార్గణాపాతభయాతురా
ణాంశరపతనభయార్తానాంయాచకాగమనభీరూణాంచ॥ ॥ ॥స
న్మాగధేనవిద్వద్వందినాయాస్తుతిఃపామరాణాం స్తుతి వదవభాసమానావ
స్తుతోనిందావర్యవసాయినీవ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః- ప్రణీతాకృతాఅస్యప్రణ
యనస్యరహస్యవేత్తావ్యంగ్యార్థవిత్ గోపాలఇతిహేతోర్నఃఅద్భుతముద్గ
తంజాతంరసికైకవేద్యస్యరహస్యంగోపాలేనజ్ఞాయత ఇత్యాశ్చర్యమిత్య
ర్థః॥ ౧౧౫॥౧౧౬॥నేతి॥ముహుఃకాందిశీకస్యభయాత్పలాయితస్య॥ని॥కాం
దిశీకోభయద్రుతఇత్యమరః-క్షమమితి- తవలజ్జా భావేపిమమలజ్జాయుక్తే
త్యర్థః-దుగ్ధకంఠోబాలఃకలివిభ్రమఃకలహవిలాసః॥ని॥కలహేంత్యాయుగా

కలిరితి వైజయంతీ-భవాదృశైస్సహ కలహోమమ ఖేలనతుల్యఇత్యనాదరః॥
౧౧౭॥ఏవమితి॥వృకోదరాయభీమసేనాయ ఉత్ఖాతినీనిమ్నోన్నతస్థలవతీ॥
ని॥ ఉత్ఖాతఃప్రతిబంధేస్యాదుత్ఖాతంవిషమస్థలఇతినిఘంటుసారే-గదా
యాః పాతః గదస్యరోగస్యఆపాతమాగమనంచ॥౧౧౮॥ తత్రేతి॥క్ష్వే
ళానుబద్ధేతి॥ ని॥ క్ష్వేళాతుసింహనాదస్స్యాదిత్యమరః - క్ష్వేళ
స్తుగరళంవిషమితిచామరః - చతుర్ముఖేతి - ప్రశస్తత్వాత్తస్యేతిభా
వః- విగ్రహంయుద్ధంశరీరంచ॥౧౧౯॥ అవధేతేతి॥వృకోదరోభీమః

యాతర్హిలివిభ్రమానః॥౧౧౭॥ ఏవమభిధాయవృకోద
రాయగదాంప్రదాయస్వయమపిగదా మన్యాం బిభ్రా
ణస్సకౌతుకముత్ఖాతినీభూమిరితినగరపరిసరమేవ సమీకభు
వంమన్వానోజరాసంధస్తైస్సహనగరాన్నిరగాత్॥౧౧౮॥
తత్రచతావత్యామయావినావివగదాపాత కదర్థితశ
రీరౌ పిశునావివరంధ్రాన్వేషిణౌశివాభేదభాజావివక్ష్వే
ళానుబద్ధకంఠౌసుభద్రాచిత్రాంగదాశయావివ పరస్పరవి
జయాకాంక్షిణౌ చతుర్ముఖభుజాస్తంభావివసురసుంద
రీలోభనీయంకమపివిగ్రహమపూర్వమతనుతామ్॥౧౧౯॥
ప॥ అవధేతతతోభీమఃపాతయన్ మగధాధిపమ్। స్థా
నేవృకోదరోత్కర్షస్తదున్మేషవినాశనాత్॥౧౨౦॥జరా
సంధాత్యయేజాతేమందేచపరతేజసి। సంప్రాప్తా వాత

తదున్మేషో జరాసంధవిజృంభణం - వ్యంగ్యార్థస్తు - సప్రసిద్ధ ఉన్మే
ష ఉన్నతమేషః తస్యవినాశనా ద్భక్షణాత్ వృకోదరస్యవృకాఖ్యమృ
గజఠరస్య ఉత్కర్షఃస్థౌల్యంస్థానేయుక్తమిత్యర్థః॥౧౨౦॥ జరాసం
ధేతి॥ అత్యయేనాశేపరేషాంసాల్వాదీనాం తదనువర్తినాం తేజసి పరా
క్రమే మందేచసతిజరాసంధనాశాదేవేతిభావః - వాతభూదోషావాతా
త్మజబాహునా॥ని॥దోర్బాహూ చభుజోబాహురితి ధనంజయః - సమం
ప్రాప్తఉత్కర్షః- కేనసినివార్యతామనివార్యఇత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు

జరాయాస్సంధాత్యమేమర్యాదాతిక్రమేజాతే॥ ని ॥ సంధాసంధానసీమ
యోరిత్యమరశేషే-జరాయామభివృద్ధాయాంసత్యామిత్యర్థః- పరేపర
మాత్మత్వాదుత్కృష్టే తేజసి జఠరాగ్నౌమందేచ సతివాతభూదోషోత్క-
ర్షః-వాతజన్యశరీరకంపాదిదోషసంచయః-కేనానివార్యతాం అనుల్లంఘ్యా
విధిరితిభావః॥*॥వయోతిపాతోద్గతవాతవేపిత ఇతిశ్రీహర్షః॥౧౨౩॥అజాత
శత్రురితి॥తత్సంసిక్తతయేవేతిఅశ్రుధారాయాః ప్రమోదసాగరస్రోతస్త్వా

భూదోషోత్కర్షః కేనానివార్యతామ్॥౧౨౧॥క॥తదనుయ
దునందనః ఫల్గునేనసహావృకోదరమాలింగ్య జరాసంధాత్మ
జంసహదేవమభిషిచ్య తేనబందీకృతాన శేషానపిభూభుజః
కారాగారాద్విమోచ్య తత్తత్స్వాసనేషు యథాపురం
ప్రతిష్ఠాప్యపరిపూర్ణ మనోరథో౽హరిః ప్రస్థమగమత్॥
౧౨౨॥వ॥అథధర్మాత్మజంనత్వాభిమాజ్ఞనజనార్దనః।
న్యవేదయజ్జరాసంధవధమాపాదమస్తకమ్॥౧౨౩॥క॥అ
జాతశత్రురపితదీయవదనచంద్రాలోకవర్ధిత తయామ
ర్త్యశరీరమపరిమాయనయనమార్గనిర్గళితేనప్రమోద
సాగరస్రోతసేవబాష్పధారయా ప్రణమ్రనేతా నభిషి
చ్యతత్సంసిక్తతయేవద్విగుణితానందం మధుసూదనము
ధుంమిదముపాదీత్॥౧౨౪॥వ॥గళత్యహోభయేకృష్ణపక్షపా
తాన్మఖార్థినామ్। కథంసుమనసాంనస్యాత్సోమపానమ
హోత్సవః॥ ౧౨౫॥అనంతగుణభారస్యసేవకానాంతవా

దృశసేకఎవానందసేకఇతిద్వైగుణ్యమితిభావః॥౧౨౪॥గళతీతి॥కృష్ణస్యపక్ష
పాతాత్స్నేహాత్ అహోభయేజరాసంధాదిశత్రుభయేగళతినివర్తమానే
సతిసుమనసాందేవానాంసోమస్యచంద్రస్యపానమహోత్సవః కథంనస్యా
త్-శుక్లపక్షఏవరాహోర్భయాదర్ధ్యశ్చంద్రః-నతుకృష్ణపక్షఇతినియమాద్భీతిర
హితానాందేవానాంచంద్రపానోత్సవస్స్యాదేవ॥ *"ప్రథమాంపిబతేవ
హ్నిరిత్యాద్యాగమానితిభావః॥౧౨౫॥అస్వంతేత॥అత్రార్థః స్వయంస్పష్టః॥

౧౨౭॥ నాసన్నితి॥ అధ్వరభూమయః పరం యజ్ఞభూమయ ఏవ-స్వాహాకారవైః స్వాహాశబ్దైరాశ్రితా నాసన్-కింతు సంతతహవిర్గ్రాసైరుద్భవంతీ ఉత్పద్యమానా జామితా అనాదరో యేషాం తే తథోక్తాః- శక్రాద్యా మరుతో దేవా అపి స్వస్య ఆహారః అమృతాది తత్ర వైరమరుచిమాశ్రితాః- మంత్రే స్వాహాకృతిభ్యః ప్రేష్యేత్యాదిమంత్రే కేవలం ప్రేష్యపదం పదం నాభూత్- కింతు అధీనేషు మహాప్రభుషు॥ని॥ ఇనసూర్యౌ ప్రభావత్యావితి విశ్వప్రకాశః-యు

షిణః। వృషగ్రహైషిణాం కిన్ను సత్తతంత్వాప్తిరద్భుతా॥
౧౨౬ ॥ గ ॥ ఏవముత్తమశ్లోకముపశ్లోక్య తదనుజ్ఞయా సంభృతాధ్వరసంభారో ధర్మరాజః క్రతురాజముపాక్రమత॥ ౧౨౭ ॥ తత్ర చ ॥ప॥ నాసన్నధ్వరభూమయః పరమిహ స్వాహారవైరాశ్రితాశ్శక్రాద్యామరుతోపి సంతతహవిర్గ్రాసోద్భవజ్జామితాః। మంత్రే ప్రేష్యపదం న కేవలమభూద్భూపేష్వధీనేష్వపి ప్రాయశ్చిత్తవిపన్నకర్మసు పరం శూన్యా దరిద్రేష్వపి॥ ౧౨౮ ॥గ॥ సమనంతరమజాతశత్రోరర్థిజనేన సమమిష్టిపరిపూర్తౌ కీర్త్యా సమమఖరేషు పరిపూరితాశేషపరిషదారాధనాయ సంభృతసంభారే యుధిష్ఠిరే కతమః ప్రథమపూజాభాజనమితి సంశయాళౌ సహదేవస్సకలసభాజనసభాజనభాజనం వచనమిదమవాదీత్॥
౧౨౯॥ప॥ దృష్టాః పురా క్రతుభుజామధిపస్సమిత్యగోత్రో

ద్వా అధీనేషు వశవర్తిషు భూపేష్వపి ప్రేష్యపదం జలకాష్ఠాద్యాహర్తృత్వరూపం భృత్యత్వం- ప్రాయశ్చిత్తవిపత్ ప్రాయశ్చిత్తరూపా విపత్ ప్రాయోభూమ్నా చిత్తవిపత్ దారిద్ర్యకృతచింతా చ॥ ౧౨౮ సమనంతరమితి॥ సభాజనమానందనం తస్య భాజనం యోగ్యమభినందనీయమిత్యర్థః॥ ని॥ ఆనన్దనసభాజనే ఇత్యమరః-భాజనం యోగ్యపాత్రయోరితి భాస్కరశ్చ॥ ౧౨౯॥ దృష్ట ఇతి॥ గోత్రోద్ధృతిం గోవర్ధనోద్ధారం క్రతుకారిణామితి సాభిప్రాయం విశేషణం - క్రతుకారిణాం క్రతుభుజస్సురా ఉపాస్యాః తేషాం చ ప్ర

భూరింద్రః తస్యాపి శరణం హరిరితి హేతోస్స ఏవ ప్రథమపూజార్హ ఇత్య
ర్థః - అత ఏవాత్ర సారాలంకారః ॥*॥ ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్సార ఇ
త్యభిధీయత ఇతిలక్షణాత్ ॥౧౩౦॥ ఏవమితి ॥ సౌపపత్తికాం సయుక్తికాం-
సభాస్తారా ఇతి ॥ ని ॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చ ఇ
త్యమరః ॥ ౧౩౧॥ వర్ణస్వేతి ॥ నాసత్యతా అనృతరాహిత్యం అశ్వి

ద్వితీం చ్యుతమదశ్శరణం యమేవ । భేజే తమేవ పురుషోత్త
మమంతరేణ పూజ్యః పరోస్తు కతమః క్రతుకారిణాం నః ॥
౧౩౦ ॥ గ ॥ ఏవం సౌపపత్తికామమృతధారామధురాం
సహదేవవాణీమాకర్ణ్య సర్వే సభాస్తారాస్సముద్గతానంద
విస్తారాస్తారం యుగపదేవమవాదిషుః ॥ ౧౩౧॥ వ॥ వర్ణ
స్వసాధు సహదేవ పునశ్చ సాధు నత్వం శిశుర్గురురుదార
ధియాం బుధానామ్ । నాసత్యతా తవ భువి ప్రకటీకృతాద్య
సత్యోక్తిభిః కృతధియామపి దుర్వచోభిః ॥ ౧౩౨ ॥ యుధిష్ఠి
రస్తమేవార్థం పరమార్థం విచింతయన్ । ఆరరాధ హ
రిం గంధకుసుమాభరణాంబరైః ॥ ౧౩౩ ॥ గ ॥ తదను శిశుపా
లః కల్పాంతానల ఇవ వనమాలి ప్రథమసపర్యాపర్యాకులి
తహృదయస్సక్రోధముదతిష్ఠత్ ॥ ౧౩౪ ॥ అవాదీచ్చ ॥
వ॥ పుణ్యేషు సత్స్వహహ రాజఋషిష్వమీషు గోపాలకః ప్ర
థమపూజనపాత్రమాసీత్ । నైషా కిలాపచితిరస్య పరం ఖ
లస్య పూజ్యార్హణవ్యతిగమాదపి యుష్టరేషా ॥ ౧౩౫ ॥ గ ॥ ఏ
వం శ్రుతికటుపటుతరం రటంతమేనమతిరోషణః పురుషోత్త
మస్సహాసా సుదర్శనేన సలీలమపాస్తమస్తకం విదధే ॥ ౧౩౬ ॥

త్వం చ ॥ ని ॥ నాసత్యావశ్వినౌ దస్రావిత్యమరః ॥ ౧౩౪ ॥ పుణ్యేష్వితి ॥ రాజ
ఋషిష్వితి - ఋత్యక ఇతి ప్రకృతిభావః అపచితిః పూజాక్షయశ్చ ॥ ని ॥ క్ష
యార్చయోరపచితిరిత్యమరః - పూజ్యార్హణవ్యతిగమాత్ పూజ్యపూజా
వ్యతిక్రమాదిత్యర్థః ॥ ౧౩౬ ॥ సుదర్శనేనేతి ॥ సుదర్శనేన సుకరుణవీక్షణేనా

పిరిపూన్పినష్టీతివిరోధఃసుదర్శనేనచక్రేణేతివిరోధపరిహారః-స్వయంగదా
వలంబీగదాభృద్భూత్వారిపుంవిగ్రహాతః యుద్ధాత్ చ్యుతంకరోతిజయతీ
త్యర్థః-స్వయంగదావలంబీవ్యాధిగతో భూత్వారిపుం విగ్రహాతఃశరీరాత్
చ్యుతంకరోతిమారయతీత్యర్థః మాయాలక్ష్మ్యాధవఃపతిః అన్యత్రమా

వ॥ సుదర్శనేనాపిరిపూన్పినష్టి గదావలంబి స్వయమేవ
భూత్వా । చ్యుతంరిపుంవిగ్రహాతఃకరోతిమాయాధవః కే
నసజేతుమర్హః॥ ౧౩౬ ॥ గ ॥ తదనునిర్వర్తితావభృథ
మజాతశత్రుంపురం ప్రాపయ్య తత్ప్రీతయేకతి పయ
వాసరాన్ సహమహిష్యా జనేనజనార్దనో హరిప్రస్థమ
వతస్థే॥........ .... *

యస్మిన్ శంకరదారసారభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాః కల్పలతావితా నసుమనోగుంభ
ప్రియం భావుకాః।తస్యాసౌ నవకాళి
దాసవిదుషఃకావ్యామృతేపంచమ
శ్చంపూనామనిధిమతాంకృత
సముల్లాసోవిలాసోగమత్॥

యాధవఇత్యేకంపదంమాయావీత్యర్థః॥౧౩౬॥వదితి॥హరిప్రస్థమవతస్థ
ఇతిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా ॥ ....*

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహో
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయే
నాకటయసూరిణావిరచితాయాంభా
గవతచంపూవ్యాఖ్యాయాంర
త్నావళీసమాఖ్యాయాం
పంచమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

షష్ఠవిలాసప్రారంభః-

నిర్వ్యూఢమితి॥ మయస్యమాయయా అసాధారణశక్త్యా అసురశిల్పిత్వాన్మయస్య సాల్వస్య చాసురావతారత్వాదితిభావః- అస్థావరంజంగమం తత్సౌధమాసాద్య అన్యథా మధ్యేసముద్రం వర్తమానాయా ద్వారకాయాః

నిర్వ్యూఢంమయమాయయా పశుపతేరారాధితస్యాజ్ఞ
యాసౌభాఖ్యంనగరంసురాసురగణైర్దుర్భేద్యమస్థావర
మ్।విష్వగ్ద్వారవతీంరురోధసహసా సాల్వస్సమాసాద్యతన్మ
త్వారంధ్రముపస్థితంమురరిపోరాసన్నతావైధురీమ్ ॥ ౧॥

గ ॥ తమేనంవిమానమివగగనసంచారశీలంకాముకమనస ఇవ సకలాశాజంఘాలంసౌభమధిశయానంజలధరమివ శిలావర్షముపజనయంతం మాయామివరజసా తమసాచ సకలజనానంధీకుర్వాణంకృపణమివమార్గణాన్నిరస్యంతం సాల్వముపలభ్యనితాంతరోషణః ప్రద్యుమ్నస్సహసాసహ సాంబాదిభిః కేసరీవకందరాంతరాన్నగరాంతరాన్నిరగాత్ ॥ ౨॥ ప ॥ తతఃప్రవవృతేయుద్ధంసాల్వప్రద్యుమ్నసై

విరోధోనశక్యత ఇతిభావః - ఆసన్నతాం వైధురీంసన్నిహితత్వాభావమేవ రంధ్రంఛిద్రముపస్థితందృష్ట్వా॥*॥స్వశక్త్యుపచయే కేచిత్పరస్య వ్యసనేపర ఇతినీతిశాస్త్రాదితిభావః-తమేనంసాల్వం॥ ౨॥ తత ఇతి॥ తథాపిత్యక్తసంఖ్యాస్త్యక్తయుద్ధాస్సమపద్యంతజాతా ఇతివిరోధః - త్యక్తసంఖ్యావిచారశూ

న్యా ఇతికర్తవ్యతామూఢా ఇతి పరిహారః ఘూర్ణ్యంధకారభరీఘూషాదినా
మోహితా ఇత్యర్థః ॥ని॥ ఏకత్వాదౌ విచారేచ సంఖ్యా సంఖ్యాం తు సంయుగ
ఇతి భాస్కరః ॥ ౩ ॥ మార్గ ఇతి ॥ ప్రద్యుమ్నబాణస్సాల్వేన పురస్కృతాన్ పుర
తః క్షిప్తాన్ ॥ని॥ పురస్కృతః పూజితే రాత్యభియుక్తే౽గ్రతః కృతే ఇత్యమరః - ఫ
లభృతః లోహశంకుభృతః ॥ని॥ ఫలమిష్వగ్రే సస్యే ఫలకే జాతీఫలే ధనే ఫలే ఇతి
భాస్కరః - మార్గణాన్ బాణాన్ మార్గే మధ్యేమార్గమిత్యర్థః - ఛిత్వా ఆదౌ భూరి
లాభజముదం మహాలాభజన్యసంతోషం ఆదితస్స్వీకృతవాన్ తతః గురువంశ
జేన స్థూలవేణుజన్యేన అత ఏవ పరేషాం శత్రూణాం ప్రాణప్రదానం పాణి
చ్ఛేదనం - దో అవఖండనే అస్మాల్ల్యుట్ తత్త్యజా మయా దౌరాత్మ్యం దౌష్ట్యం
కృతమితి లజ్జామాశ్రితస్సన్నిత్యుత్ప్రేక్షా శరధౌ మమజ్జ - తూణీరే లీనః మాద్ర

నయోః । తథాపి సమపద్యం తత్యుక్తసంఖ్యాస్తయోర్భటాః ।
౩ ॥ తత్రచ ॥ మార్గే సాల్వపురస్కృతాన్ ఫలభృతశ్ఛిత్వా
ద్రుతం మార్గణాన్ ఆదావాదిత భూరిలాభజముదం ప్రద్యు
మ్నబాణస్తతః । ఆః కష్టం గురువంశజేన హి పరప్రాణ ప్ర
దానత్యజా దౌరాత్మ్యం విహితం మయేతి శరధౌ లజ్జాం మమ
జ్జాశ్రితః ॥ ౪ ॥ గ ॥ తదనువిదితోదంతం హరిమపి హరిప్ర

శేవ సాత్యకిశ్ఛత్రవ ఏవ ఛేత్తవ్యాః తాన్స్వహాయ తదీయబాణచ్ఛేదనమయుక్త
మితి లజ్జయా నిషంగే మమజ్జేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ప్రద్యుమ్నబాణశబ్దగత
పుల్లింగేన పక్షే స్తుతః కశ్చన పుమాన్ సాల్వేన పురస్కృతాన్ పూజితాన్ అత
ఏవ ఫలభృతః ధనికాన్ మార్గణాన్ యాచకాన్ మార్గే ఛిత్వా ఆదౌ భూరిలా
భజముదం స్వర్ణలాభజన్యసంతోషం ॥ని॥ భూరి ప్రాజ్యసువర్ణయోరితి రుద్రః - ఆ
దిత ప్రతిజగ్రాహ తతః గురువంశజేన మహాకులోత్పన్నేన అత ఏవ పరప్రాణ
ప్రదానత్యజా పరేషాం ప్రాణరక్షణమకుర్వాణేన మయా దౌరాత్మ్యం చౌర
సాధారణం పరహింసనం కృతమితి లజ్జామాశ్రితస్సన్ శరధౌ సముద్రే మమజ్జ
స్నాతః కులీనా హి ప్రమాదాదకృత్యే ప్రవర్తమానా అపి పశ్చాత్తాపాః ప్రా
యశ్చిత్తమనుతిష్ఠంతీతి భావః ॥ ౪ ॥ తదితి ॥ అభ్యమిత్రీణమితి ॥ ని ॥ యో గచ్ఛత్య

లం విద్విషతః ప్రతి । సోఽభ్యమిత్రోఽభ్యమిత్రీయోఽభ్యమిత్రీణ ఇత్యపీత్యమ
రః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ యుద్ధ్వేతి ॥ పలాయితుం పలాయమానము పేక్షితుమిత్య
ర్థః - అయం సాల్వః మాగధో జరాసంధః కిము నేత్యర్థః - అత్ర సాల్వజరా
సంధత్వప్రతిషేధస్య సిద్ధస్యానుకీర్తనం సాల్వస్య తతోఽపి కుప్రసిద్ధత్వం వ్యంజయతి
అతః ప్రతిషేధాలంకారః ॥*॥ ప్రతిషేధ ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానుకీర్తనమి
తి లక్షణాత్ - శరణం ప్రయాతః అత ఏవ కార్పణ్యపాత్రం దీనః సన్యాసం పరి
త్యాగమర్హతి ఇతరాం శరణాగతం జీవంతమేవ పరిత్యజామీత్యర్థః పరస్య
అశరణాగతస్య అనుసన్యసనం ప్రాణత్యాగః పలాయనం తు దుష్కరమితి భా
వః - వ్యంగ్యార్థస్తు - శరణం గృహం ప్రయాతః అనుజ్ఝితగృహా ఇత్యర్థః - అత

స్థాదాగతమభ్యమిత్రీణ స్సాల్వ ఏవమభిదధే ॥ ౫ ॥ అయే కిమి
యమనాత్మవేదితా యదుకులకళంకస్య కలహకాతరస్య భవ
తః ॥ ౬ ॥ ప ॥ యుద్ధ్వా పలాయితుమనేకీము మాగధోయ
మాచార్యకం కిమపి మే యుధి సాల్వకస్య । సన్యాసమర్హతి ఇత
రాం శరణం ప్రయాతః కార్పణ్యపాత్రమనుసన్యసనం పర
స్య ॥ ౭ ॥ ఏవం వాదినం సాల్వం భగవాన వాదీత్ ॥ శృణు రే మూ
ర్ఖ ॥ ప ॥ భవాదృక్చపలోన్మేషః ప్రకృత్యా క్షణనశ్వరః । స
మూలవిలయో వ్యస్య ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ ॥ ౮ ॥ గ ॥ ఏ
వం పరస్పరపరీవాదినో రనయోః భగవతిమహతి సంప్రహారే

ఏవ కార్పణ్యపాత్రం విషయలోలః సన్యాసమర్హతితరాం సన్యాసస్య ముఖ్యా
ధికారీత్యర్థః - పరస్య గృహం త్యక్త్వా వనం గతస్య విరక్తస్య చేత్యర్థః అనుసన్య
సనం సుసన్యాసో నాస్తి సన్యాసాగ్రతా నాస్తీత్యర్థః - అత ఏవ కిమప్యాచార్య
కం మంత్రవ్యాఖ్యాన కౌశలమిత్యన్వయః ॥ ౭ ॥ భవాదృగితి ॥ భవాదృశశ్చప
లస్య ఉన్మేషో విజృంభః ప్రకృత్యా క్షణేన నశ్వరః నాశశీలః అస్య చపలోన్మేషస్య
ప్రబలస్య ఆశుగైర్బాణైః ॥ ని ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః - వ్యంగ్యా
ర్థస్తు - చపలానాం విద్యుతామున్మేషః ప్రకాశః క్షణనశ్వరః అస్య సమూలవి
లయః మూలభూతైర్మేఘైస్సహ నాశః ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ చండమారు
తఘాతాదిత్యర్థః - సందేశహరో దూతః - స్వగతమప్రకాశం - అతిప్రవి

తృవిపత్త్యనుమేయస్యబలభద్రసాన్నిధ్యాభావస్యగోప్యత్వాత్స్వగతభా
షణం-అయిత్రిజగన్మహనీయేత్యాదినా రామస్య ప్రమాదోక్తిరపిగోప్యైవ
తథాపితదంశేప్రకాశభాషణంశోకావేశకృతమోహాదితిధ్యేయం - య
ద్యపిస్వగతజనాంతికప్రకాశభాషణాని నాటకఏవప్రసిద్ధాని తథాపిక్వచి
త్కావ్యేదర్శనాదేవంప్రయోగః-యథానైషధేనవమసర్గే॥ * ॥ఇదంనిగద్య

సాల్వమాయావినిర్మితః కోపిసందేశహరోదేవకతనయ
యాప్రహితోహమితిప్రణమ్య మురరిపుమవాదీత్ ॥ ౯ ॥
ప ॥ సాల్వేనవసుదేవస్తేపితాకృపణముచ్ఛ్వసన్ । క్వాసిహా
కృష్ణకృష్ణేతిబద్ధ్వాపశురివాహృతః ॥ ౧౦ ॥ ఏవంవాది ని
ధాతేయదుపతిరతిదూనమానసస్స్వగతమేవమవాదీత్ ॥
౧౧ ॥ ప ॥ సతిరామేకథంతాతవిపత్తిర్యదివాయతః । అ
లంఘ్యాజానకీపీడాతతస్స్యాత్సోఽపిదూరతః ॥ ౧౨ ॥ ప్రకా
శమ్ ॥ గ ॥ అయిత్రిజగన్మహనీయపరాక్రమనయనాభిరా
మరామకథమీదృశం ప్రమాదమాసాదయః॥ ౧౩ ॥ ప॥రా
మఃపురాపితృవచఃపరిపాలనేనభేజేయశస్త్రిజగతి త్రిదశై
ర్దురాపమ్ । రామశ్చకారతనుపాలనమప్యయంతు తాత
స్యనేత్యహహకేయమకీర్తిరాత్రిః ॥ ౧౪ ॥ గ ॥ ఏవంవా
దినివాసుదేవేసాల్వోపివసుదేవమగ్రతఃప్రదర్శ్య నికృత్యచ
మూర్ధానంసౌభమవిశత్ ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ ఆలోక్యైవమనార్య
కార్యసరణింయాసీత్కృశాదుర్దశాదాశార్హస్యనతాదృ
శీక్వచిదపిప్రాప్తాపురాజన్మసు । ప్రాప్తాకృత్రిమజానకీ

క్షితిభర్తరిష్టేతయాభ్యధాయిస్వగతంవిదగ్ధయేతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥
సతీతి ॥ రామేబలభద్రేసతిసన్నిహితేసతీత్యర్థః తాతస్యవసుదేవస్యవిపత్తిః
జానకీజనకసంబంధినీభవితవ్యం భవత్యేవేతిన్యాయాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థ
స్తు - రామేసతితాతస్యదశరథస్యవిపత్తిర్మరణంజానక్యాస్సీతాయాః - పీ
డావనవాసాదిలక్షణాజనకస్యదశరథస్యసంబంధినీమునిశాపప్రాప్తప్రత్య

శోకాదిరూపాచ - నికృత్య ఛిత్వా-కనిష్ఠశుగితి, కనిష్ఠవిషయశ్శోకస్స్వల్ప
శ్లోకశ్చ॥ని॥కనిష్ఠేతియువాల్పయోరిత్యమరః-సీతాలక్ష్మణయోః రామాపేక్ష
యాకనిష్ఠత్వాదితిభావః-ఏవంగురువిపద్వ్యాఖ్యేయాస్తి- తథాపిశతపత్ర
పత్రశతభేదనన్యాయేనఅసంలక్ష్యత్వాద్యౌగపద్యవ్యపదేశః-అతఏవాత్ర
సముచ్చయాలంకారః- తాందుర్దశాం,అసత్యాంమత్వాధ్యాయతాంస్మ
రతాంసతుపశ్యతామితిభావః-నఃఅస్మాకంతటస్థానామితిభావః-శార్ఙ్గిణః
కీదృశఇతి-సత్యభూతాంమత్వాపశ్యతస్తుతస్యతుశార్ఙ్గిణఃకీదృగిత్యర్థః॥
౧౭॥తదన్వితి॥వృషావరజఇంద్రావరజః కృష్ణఇతియావత్ ॥౧౮॥ జ్వాలే

లవసతస్సౌమిత్రిమూర్ఛేదయాత్ప్రాగాసాద్యదికనిష్ఠశుగ్గు
రువిపన్నాసౌతులామర్హతి ॥ ౧౯ ॥ శార్ఙ్గంహస్తాల్లో
చనాదశ్రుధైర్యంచిత్తాచ్చాపిప్రచ్యుతం యౌగపద్యాత్।
జ్ఞాత్వామిథ్యాంధ్యాయతాం దుర్దశాం తాంక్షోభాయ
స్నశ్శార్ఙ్గిణఃకీదృగస్తు॥౧౭ ॥ ౫ ॥ తదనుయోగబలేనతది
దమశేషంవృషామన్వానోవృషావరజోఽపిషాదముపహాయ
రోషభీషణోవిద్వేషికషణాయసుదర్శనంప్రాహిణోత్ ॥
౧౮॥ప॥ జ్వాలామాలావలయితమిదంచక్రమాక్రమ్యసౌ
ఘంక్షోభంనీత్వాసరయమనయద్బంధురంసింధురంగమ్।
సత్యాసత్యాజితోఽస్త్రైరిపురపివపుషాశీఘ్రతాశౌర్యతా

తి ॥ ఆక్రమ్యవ్యాప్య, క్షోభంనీత్వాఘుఘురీకృత్యసింధురంగమనయత్
సముద్రేపాతయామాసేత్యర్థః - సరిపురపిసాల్వోఽపిసత్యా అభ్యర్హిత
తయాఅస్త్రైరల్పేనాస్త్రైణసాధనేన,అస్త్రశబ్దోఽప్యక్షోపవయేజీవ్ -
శౌర్యతాపైః కృష్ణప్రతాపోష్మభిశ్శీఘ్రతాతుభ్యతావ పుషాత్యాజితః సా
ల్వం ప్రథమతఏవస్వప్రతాపోష్మశీర్ణమస్త్రైణజఘానేత్యర్థః-నైతదా
శ్చర్యావహమిత్యాహ - గుణగణశరణేసకలగుణాశ్రయేశూరేశౌర్యస్య
గుణాంతర్భావేపి పృథగ్గ్రహణముత్కర్షార్థంశౌరౌవైరిణాం వా
రణాః హననానీతియావత్ - గణేయానుగణయితుంశక్యాఃకిం- అసంఖ్యా

తార్క్ష్యరావశాదీక్షిపూర్వావాహతవతః కృష్ణస్యసాల్వస్య వరాకస్యహనన
నంనచిత్రమిత్యర్థః ॥ ౧౯॥౨౦॥ మిత్రమితి॥సతీర్థ్యభావాదితి॥ని॥
సతీర్థ్యాస్త్యేకగురుపఇత్యపరః॥ ౨౧॥౨౨॥ ౨౩ ॥ మిత్రే ఇతి॥శ్రీదయి
తెసదస్నే లక్ష్మీపతౌచకృశానాందశాదారిద్ర్యం,అశాంతా అస్పష్టాజగతీ
పతౌభూతపతేస్సామీప్యముక్తౌసన్నిధిపరిత్యాగ సుహృదోమిత్రస్యాపిల
క్ష్మ్యాఃకథంలాభః-దూరస్థాత్తస్మాదపిసమీపస్థోభృత్యఏవరాజ్ఞాంప్రియ

స్సైశ్యాశేశౌరాగణేయాగుణగణశరణేవారణావైరిణాం
సు ॥ ౧౯॥౪॥ తదనుతదనుధావినోదంతవక్రవిదూరథా
వపిసాల్వమనుగమయ్యా దివిషత్సుకుసుమవర్షిషున్నృత్యంతీ
షుసురసుందరీషుసానందోముకుందస్స్వమందిరమవిందత॥
౨౦॥ ప॥ మిత్రంహరేః కోపిసతీర్థ్యభావాద్దారిద్ర్య
సార్థీకృతనామధేయః । కుచేలఇత్యాగమపార గోభూ
త్స్వరూపలాభోపచితప్రమోదః॥౨౧ ॥ గ॥కదాచనత
స్యసహధర్మచారిణీదారిద్ర్యనితాంతతాంతహృదయాత
యాస వినయందయితమిదమవాదీత్ ॥ ౨౨ ॥ అయేభగ
వన్నాగణే తదారిద్ర్యసముద్రవిద్రావితవిషయాభిలాషకిమ
పి విజ్ఞాపయితుకామాం మాంప్రతిపదశ్శనీతి నోపేక్షే
థాః ॥ ౨౩ ॥ ప॥ మిత్రేతవశ్రీదయితేపికస్మాద్దశాకృశా
నాంభగవన్నశాంతా । సామీప్యముక్తౌజగతీపతేస్స్యా
త్కథన్నులాభస్సుహృదోపిలక్ష్మ్యాః। ౨౪ ॥మిత్రశ్రియ

ఇతిన్యాయాదితిభావః - జగతీపతేః పరమాత్మన స్సామీప్యమేవముక్తిః,త
స్యాంచతుర్విధముక్త్యంతర్గతమోక్షవిశేషేసుహృదోజ్ఞానినోపిలక్ష్మ్యాః
కథంలాభః అలక్ష్మీలాభః సాయుజ్య ముక్తావేవేతి వ్యంజకోర్థః ॥
౨౪ ॥ మిత్రశ్రియ ఇతి ॥ ద్విజరాజేతి సంబుద్ధిః సిద్ధాంతవచాంసీతి
యుక్త్వాపూర్వపక్షీకర్తవ్యానీత్యర్థః :- అత్రమిత్రలక్ష్మీసంక్రమణేద
శస్సలభ్యతామిత్రదశ్శలభ్యత్వం - వ్యంగ్యార్థస్తు- ద్విజరాజస్పష్టిః

చంద్రమసః కలవృద్ధిః - మిత్రశ్రియస్సూర్యకాంతేః-సంక్రమణం విహాయ నభవేత్ ॥ ౫ ॥ పాథోమయోశ్శీతకరేచ క్ష్మయోర్విమూర్ఛితాకాశిఘ్నం తితమస్వి నీతమఇతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాదితిభావః - ఇమానిసిద్ధాంతవచాంసిసౌరసిద్ధాం తాదివచనాని - కింతు అత్రి సూర్యకిరణసంక్రమణేదర్శే అమాయాం అనలభ్యే మలభ్యం-నఞర్థస్యనశబ్దస్యసమాసస్తస్యభావస్తత్తా అమాయాం దుర్లభ మిత్యర్థః-పరిస్ఫుటార్థాః ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ యాచ్ఞేతి ॥ యాచ్ఞావైము ఖ్యాత్ప్రేయసీవచనస్యానుల్లంఘనీయత్వాచ్చ దోలాయితమనా బభూవేత్య ర్థః- పరాఙ్ముఖతా మాన్యతా శబ్దగతస్త్రీలింగాభ్యాం స్త్రీద్వయం కలహ

స్సంక్రమణం విహాయభవేన్న జాతు ద్విజరాజపుష్టిః । ఇమా
నిసిద్ధాంతవచాంసికింతు పరిస్ఫుటాదర్శనలాభతాత్ర ॥ ౨౫ ॥
గ॥ తదవశ్యం దృశ్యఏవ దారిద్ర్యవిద్రావణాయదామోదరఇ
తివాదిన్యాం దయితాయామ్ ॥ ౨౬ ॥ ప॥ యాచ్ఞా పరాఙ్ముఖ
తయా కలహాభిమిథోస్య ప్రాణప్రియావచనమాన్యతయా
చ తేనే । మధ్యస్థయా వ్రచిశౌరిదిదృక్షయాతు తస్యాశయా
నుసరణేనసఖీ ద్వితీయా ॥ ౨౭ ॥ గ ॥ సమనంతరమకుంఠవై
కుంఠదర్శనోత్కంఠయా ప్రియయా ప్రచోదితః కుచేల
శ్చేలాంచలేన భగవదుపహారాయ ముష్టిచతుష్టయపరిమి
తాన్ పృథుకానుపవేష్ట్య వనమాలివిలోకనలాలసతయా

ఇత్యనేనతయోస్సపత్నీత్వం చ వ్యజ్యతే తత్ర ప్రథమోక్తత్వాత్పరాఙ్ముఖ తాజ్యేష్ఠభార్యేతి వ్యజ్యతే-మధ్యస్థయా చ మధ్యే సంజాతయా శౌరిదిదృక్షయా తు తస్య ఆశయానుసరణేన చిత్తాభిప్రాయతయా హేతునా ఇచ్ఛాయా మనోథ మత్వాదితిభావః - ద్వితీయా ప్రేయసీవచనమాన్యతా సతీ అంగీకృతా హంతివర్శనోత్కంఠయా యాచ్ఞావైముఖ్యవ్రతమపి పరిత్యాజ్య ప్రేయసీవ చనమేవబహుమన్యతేస్మేత్యర్థః - అన్యత్ర మధ్యస్థయా అపక్షపాతయా శౌరిదిదృక్షయా తస్య ఆశయానుసరణేనస్వస్యాపి ద్వితీయపత్నీత్వం ప్రీ తిరితిజ్ఞాపేత్యర్థః ద్వితీయా సతీ సాధ్వీ నిరపరాధేతి యావత్ - అంగీకృతేతి

వ్యజ్యతే॥౨౭॥ప్రవిశ్యేతి। హరిగర్భతయా సింహగర్భతయా హేతునా సా
ర్వభౌమేః దిగ్గజవిశేషేణాపి దుష్ప్రవేశమితి ధ్వనిః - అర్ధచంద్రదానేన గళ
హస్తదానేన శాంతదర్పకం నివృత్తగర్వం - సాధకః - చంద్రఖండదా
నేన శాంతః శ్మశితః దర్పకః అనంగో యేన తం శివమిత్యర్థః - కుర్వాణా ఇతి ధ్వ
నిః, యస్యార్ధచంద్రో స్త్రీ స ఏవ శివ ఇతి భావః - ప్రలంబకూర్చో లంబమా

వాదరకౌ నగరమగమత్॥ ౨౮॥ ప్రవిశ్య చ నగరమిదమచిం
తయత్ - క్వేయమమరావతీమప్యతిశయానా ద్వారవతీ,
క్వ చేదం హరిగర్భతయా సార్వభౌమేనాపి దుష్ప్రవేశమం
తః పురమ్, క్వ చేమే చతురాననమప్యర్ధచం
ద్రదానశాంతదర్పకం కుర్వాణా దౌవారికాః, క్వ చేదం
సామ్రాజ్యముజ్జృంభమాణం త్రిజగన్నాయకస్య యదు
నాయకస్య క్వ చాహమాచ్ఛాదితకచ్చరపట్టచ్చరః ప్రలం
బకూర్చో దరిద్రో బ్రాహ్మణః, కథంచన ప్రవిష్టమపి
మాం ప్రత్యభిజానాతు కథమివ లక్ష్మీవిలాస పరవశసర్వేం
ద్రియగ్రామో దామోదరః, సర్వథా వితథ మనోరథో
హామితి॥ ౨౯॥ వ॥ సంచింతయన్నమదవాపమహీసురో య
మావాసమప్రతినివర్తితపదశాకః। నైవాద్భుతం హరి
కృపావిషయే కథన్ను జాయేత వారణకృతవ్యసనప్రకర్షః॥
౩౦॥ గ॥ తద్దైవరుక్మిణీసదనవాస్తవ్యో భగవానమిత్రా
లోకవికసితముఖపుండరీకః ప్రియయా సహ సత్వరమవతీర్య
పర్యంకతః పరిరభ్య కుచేలం పర్యంకే న్యవేశయత్॥ ౩౧॥

సశ్మశ్రుజాతః॥ నిఃస్వస్య్యపచపూర్ణాస్యదిశ్యజయ్యః॥ ప్రా॥ ఏదా
ణం లంబకంఛాణాణావసాణ ఇతి గాదంతలేపస్థాం కేవ్రిగాంగశ్చ - ప్రత్య
భిజానాత్వితి - అభినాన్యవహో తత్వాన్నాత్మనేపదత్వం - అత ఏవ నసమ్య
క్ప్రత్యభిజానామితి ప్రబోధచంద్రోదయే ప్రయోగః॥ ౨౯॥ సంచింతయ
న్నితి॥ హరికృపా సింహకృపా వారణం నివారణం గజశ్చ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వైదేహీ

తి ॥ అత్ర చ పురా రామావతారే రామసౌందర్యమోహితా దండకారణ్య
వాసినో మునయః రామాలింగనం ప్రార్థ్య కృష్ణావతారే సంశ్లేషో భవిష్య
తి నేదానీమితి రామేణ ప్రత్యాఖ్యాతా ఇతి పౌరాణికీకథానుసంధేయా - ని
రాచీకరత్ నిరాకరోదిత్యర్థః - స్వార్థే ణిచ్ నవగణీపరితానామపి క్వచిత్స్వా
ర్థే ణిచ్ - యథా రామో రాజ్యమచీకరదిత్యుదాహృతం ప్రాచీనైః ॥ ౩౨ ॥ ద్వి
జరాజమితి ॥ కృశం దరిద్రం రుచిభిః స్వకాంతిభిః నిర్భరం పూర్ణం సానురా
గం వా - వ్యంగ్యార్థస్తు - కృశం నష్టకళం అమాయామితి భావః - ద్విజ
రాజం చంద్రం, ఆలింగ్య జలమధ్యే చంద్రబింబే స్వకిరణాన్ ప్రవేశ్యేత్యర్థః -

ప ॥ వైదేహీపరిరంభభంగవిరసస్సంశ్లేషకామాన్మునీనస్మి
న్నవభవే భవేదితి పురా యో వా నిరాచీకరత్ । సద్యస్తేన వి
దర్భజాకుచభరం సంత్యజ్య లోభాస్పదం సంశ్లిష్టస్య కుచేల
కస్య కృతినో గణ్యానుపుణ్యావళిః ॥ ౩౨ ॥ ద్విజరాజం కృశం
గాఢమాలింగ్య రుచినిర్భరమ్ । కుర్వాణస్యాస్య మిత్రత్వ
మనన్యసదృశం హరేః ॥ ౩౩ ॥ పంకం హరిప్రముదబాష్పజ
లాప్లుతస్య తస్యాఖిలం చిరధృతం విలయం ప్రపేదే । చిత్రం
యదుత్తరమముష్య నవం కలేపష్ఠానే థవాకుపదయోగక
థాపి నాస్య ॥ ౩౪ ॥ తతశ్చ ॥ ప ॥ త్రివిక్రమో యం వి

రుచినిర్భరం ప్రతిదినమభివర్ధమానకాంతిం కుర్వాణస్య అస్య హరేస్సూ
ర్యస్య ॥ వి ॥ యమానిలేంద్రచంద్రార్కేతి హరిశబ్దార్థోక్త్వా వమరః - మిత్ర
త్వం మైత్రీ రవిత్వం చ అనన్యసదృశమద్భుతం ॥ ౩౩ ॥ పంకమితి ॥ కర్దమః
పాపం చ - ఉత్తరం జలాప్లవనానంతరం జలాప్లవనస్య ప్రాచీన పంకలేపమా
త్రనివర్తకత్వం దృష్టం - న తూత్తరత్ర పంకసంబంధాజనకత్వమతో విచి
త్రమిత్యర్థః - తత్ర హేతుమప్యాహ - అథవేతి - కుపదం కుత్సితవ్యావ
సాయః ॥ ని ॥ పదం వ్యవసితత్రాణేత్యమరః కుత్సితవ్యవసాయాత్ ఖలు పాప
సంబంధ ఇతి భావః, అన్యత్ర కుభూమిః పదం చరణం తయోర్యోగకథా
పి నాస్తి పదభూమిసంబంధః ఖలు పంకలేపకర ఇతి భావః ॥ ౩౪ ॥ త్రివిక్ర

మజ్ఞితి॥ పురాపూర్వంవిధినాశాస్త్రోక్తవిధినా ధౌతానిపాదపద్మానిబ్రాహ్మణసం
బంధీని యేనసతథోక్తః- త్రివిక్రమః కృష్ణః అముష్యగృహే శ్రీ తస్య బ్రాహ్మణః
బ్రాహ్మణస్యకుచేలస్యేతియావత్ -అంఘ్రీ- ద్రాక్ శీఘ్రం విధిరిత్యవేత్యాఅ
తిథిసత్కారో విధిశ్చావిత ఇతి జ్ఞాత్వేత్యర్థః-సమ్మదపారవశ్యాత్ హర్షపా
రవశ్యంప్రాప్యేతిల్యబ్లోపే పంచమీ-న్యషించత్ స్వహస్తేన పూర్వమతిథి సత్కా
రస్యశీఘ్రతయాకర్తవ్యత్వాదేవకుచేలమేవపూజయామాసేత్యర్థః - వ్యంగ్యా
ర్థస్తు -అయం త్రివిక్రమః పురావిధినాబ్రహ్మణాధౌతపాదపద్మః అతఏవఅ
ముష్యగృహే శ్రీ తస్యబ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణస్య ప్రజాపతేశ్చ॥ ని॥ బ్రహ్మావి
ప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః - అంఘ్రీ సమ్మదపారవశ్యాత్ విధిరితి బ్రహ్మేత్య

ధిధౌతపాదపద్మః పురాసమ్మదపారవశ్యాత్। ద్రాగ్బ్ర
హ్మణో ముష్యగృహే శ్రీ తస్యాన్యషించదంఘ్రీ విధిరిత్యవై
త్యా॥ ౩౫॥ నతేనశివసావిత్రీస్సలిలం యదుపాదిత। మూ
ర్ధాభిః ... తారయా ధాళధాప్యస్యనయోగికీ॥ ౩౬॥ అ
నంతరంచ॥ తస్యచక్రధరశ్చక్రే దివ్యచందనచర్చనమ్।
తేనసామోదతాయుక్తా విచిత్రావాసనాతుయాః॥౩౭॥
గ॥ తదనువివిధోపచారైరభ్యర్చ్య మధుసూదనశ్శ్రీమా
వనీయనాయభీష్మోత్తనయాం వ్యజనవీజనేన్యయుక్తకుశ

వేత్యబ్రహ్మశబ్దసామ్యాత్ప్రమోదపారవశ్యాత్స్వయమేవ చతుర్ముఖ
ఇతిభ్రాంత్యేత్యర్థః- న్యషించత్ మహాత్మనః ప్రత్యుపకుర్వంతీతిభావః
౩౫॥ నతేనేతి॥ నతేనవమ్రేణఅస్యశ్రీకృష్ణస్యమూర్ధాభిః ... తారూ
ఢాసుత్రియత్వమాత్రమస్యోక్ష్యక్షణనయాగికేతియయాతథాప్రాదితిభా
వః॥ని॥మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యోబాహుజః క్షత్రియఇత్యమరః-తస్యేతిసా
మోదతాహృద్యత్వాసువిత్వంచ వాసనాసుయఃపతితుల్యనాశః అన్యత్ర వా
సనా అనుభూతార్థ విస్మరణాభావః॥ని॥వాసనాభావనాసంస్కారోను
భూతాద్యవిస్మృతిరిత్యమరః- తస్యాః సుయుక్తత్వవిగళితవేద్యాంతరంసుఖమితి
యావత్॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ వ్యజనేతి॥ సహజానుకంపయాతాసైసన్నిశభ్రాంత్యాస్వై

హాసభావిత్వస్య హేతుత్వేన సమ్భావ్యేతత్ రుక్మిణీకుచేలయోస్సోదరత్వం కథమస్తు నాత్ర హేతుం పశ్యామ ఇత్యర్థః - ద్విజరాజశ్చంద్రః భిక్షుశ్చ చంద్ర యోస్సోదర ... యుక్తమిత్యర్థః ౩౯॥ వ్యజనవీజనస్యాయుక్తిః-కుశలమన్వ యుక్తిశ్చేత్యుక్తం తత్ర వ్యజనవీజనముక్తం-కుశలానుయోగం తావదాహ- ప్రత్యాగత- ఇతి గురుకులాద్గురుగృహాత్ప్రత్యాగతః-గురుగృహాత్యాగానం తరమావయోర్వివాహాదితి భావః - సుసదృశీమత్యంతమనురూపాం ప్రస మీక్ష్య సమ్యగ్విచార్య పత్నీత్వేనైషీర్వా న వేతి ప్రశ్నః - కేపి ఆదావసదృశీ మనను

లమన్వయుక్తిశ్చ॥ ౩౮॥ ప॥ వ్యజనానిలేన సహజానుకం
పయా సముపాజయన్ద్విజమసౌ విదర్భజా। కథమేతదస్తు
యది వా న భిన్నయోర్ద్విజరాజపక్షసదయా చ సాగరమా॥ ౩౯॥
ప్రత్యాగతో గురుకులాత్కిము పర్యణైషీః కాంతాం సఖే సు
సదృశీం పరిసమీక్ష్య నో వా। ఆదావధూమసదృశీముపయ
మ్య మోహాద్బహ్వీర్యథారుచి తతః కలయంతి కేపి॥ ౪౦॥
గ॥ ఏవమన్యాపదేశేన పరిహసతి భగవతి రుక్మిణీకుచేల మి
దమువాదీత్॥ ౪౧॥ అయి ద్విజరాజ నితాంతమననురూప
ఘటనాధురంధరస్య విధిహతకస్య స్వభావమవబుధ్యమానే
నయుక్తమేవానుయుక్తమార్యపుత్రేణ॥ ౪౨॥ తథాహి॥
ప॥ ఉత్కంఠితైర్భూమిభృతాం సహస్రైః కాంక్ష్యామ

రూపాం వధూం మోహవద్ద్విరూపయమ్య చిరం బ్రహ్మచర్యక్లేశమను భూయ తతో యత్కించిదుపపత్త్యాపి సుందరీ త్వద్భగినీ మసంభవాదితి భా వః- తతః యథారుచి యథాభిలాషం బహ్వీర్వధూః కలయంతి పరిణయంతి, అత్ర చాహమేవోదాహరణమితి భావః॥ ౪౦॥ అత్ర చ ప్రశ్నేన రుక్మిణ్యాః పరి హమం పరిణీతత్వాదిమం పరిహాసం స్వవిషయకం మన్వానా రుక్మిణీ తావదా హ-అయీత్యాదినా॥ యుక్తమేవానుయుక్తమితి విధేరనురూపఘటనాపరత్వే అనురూపామిళితా న వేతి ప్రశ్న ఏవ న సంగచ్ఛత ఇతి భావః॥ ౪౧॥ అననురూప ఘటనామేవ అభినీయదర్శయతి-ఉత్కంఠితైరితి భూమిభృతాంసహ-

స్త్రైః కాంక్ష్యామిత్యనేనకన్యాయా లోకోత్తరలావణ్యం వ్యజ్యతే-చో రేణ గోపేనేత్యనేనవరస్య అధమతా కురూపతా చవ్యజ్యతే అత్ర శిశుపాలాద్యనేకనృపకాంక్షితత్వస్య గోపాలచోరితత్వస్యచస్వస్మిన్నేవసంభవాత్స్వయమేవదృష్టాంతఇతిభావః ॥ ౪౫ ॥ కన్యామితి॥ పరేతు అసుందరతనూమపికన్యాంసంబంధినఃశ్వశురస్యాలాదయస్తురుక్మిముఖ్యాఅతిధనికాఇతిలోభాద్భజంతిపరిణమంతి, ప్రద్యుమ్నలాభం ప్రకృష్టసువర్ణలాభమపహాయ అస్యాస్సంపర్కాత్తత్సంబంధాత్ కశ్చిత్సుఖవిశేషో నేతిప్రతీమః జానీమః-వ్యూహపూర్వికయాప్రవృత్తైః । గోపేనరాజ్ఞ స్తనయాంకదాచిచ్చారేణ దైవంఘటయేత్ప్రతీపమ్ ॥ ౪౩ ॥ ప॥ ఏవం వాదిన్యాం దయితాయాం దామోదరః పునరపిసకపటమిదమవాదీత్॥ ౪౪ ॥ అయి భో తపస్విపుగస్సగలోకస్వభావము ముపవ్యవధారయతుభవాన్ ॥ ౪౫ ॥ ప॥ కన్యామసుందరతనూమపిరుక్మిముఖ్యాస్సంబంధినస్త్వితి పరేతుభజంతి లోభాత్ । ప్రద్యుమ్నలాభమపహాయనకశ్చిదస్యాస్సంపర్కాత్సుఖవిశేషఇతిప్రతీమః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం వాదిని వాసుదేవేభగవతీపునరవాదీత్ ॥ ప ॥ అయిభోతపస్విశిరోరత్న నకేవలమిదంపురుషాణాం యోషితామప్యయమేవ స్వభావః॥ ౪౭॥ ప ॥జగతీవిభుతాత్పరాభజంతేపురుషంకాఙ్క్షితస్త్ర-అసుందరతనూమపికన్యాంరుక్మిణీమితిభావః-సంబంధినో రుక్మిముఖ్యారుక్మిప్రభృతయఇతిలోభాద్భజంతి-ప్రద్యుమ్నలాభం ప్రద్యుమ్నాఖ్యతనయలాభ మపహాయనకశ్చిదపిసుఖవిశేషః-పూర్వమవిద్యమానసుఖస్యాఖిలవిషయసంపర్కాత్సుఖం-నిరతిశయానంద భరితస్యమమతు విషయసంపర్కజన్యసుఖం నాస్తీతిభావః ॥ ౪౭ ॥ జగతీతి ॥ కాశ్చనస్త్రియః అస్మత్ప్రభృతయఇతిభావః - వస్తుతో విరూపం భూషణాదిభిః కల్పితసౌందర్యా మిథ్యాస్థః-పురుషంజగతీవిభుతాత్పరాభూపతిత్వలోభాద్భజంతె అన్యత్ర వస్తుతః పరమార్థతో విరూపంరూప శూన్యం రూపస్యమిథ్యాదిత్వాదితిభావః-

పురుషం పరమాత్మానం జగతి విభుతా తృషా లోకేశ్వర త్వాలాభా
ద్భజంతి ౼ అత్రవిష యోపనతం విష యభోగ జనితం సౌఖ్యం
నహిపత్యుః సుందరత్వా దితిభావః - అస్యపరిణయస్యఫలం ఉత్తమభక్త
మాత్రతుష్టిః మృష్టాన్నభక్షణ మాత్ర జన్య సంతోషః అన్యత్ర విష
యోపనతంసౌఖ్యమత్రన - స్వరూపానందభరితత్వాదితిభావః - కింతు
అస్యఫలంఉత్తమభక్తమాత్రస్యప్రహ్లాదహనుమదాదిభక్తజాతస్యతుష్టిరను
గ్రహఇతియావత్ భక్తానుగ్రహార్థమేవసీతాపరిణయనాది నటనం,నతు
విషయలౌల్యాదితిభావః॥౪౯॥బాలిశేతి॥యాబాలిశా వధూరనన్యజన్మానం

శ్చనవస్తుతోవిరూపమ్ ।విషయోపనతంహినాత్రసౌఖ్యం
ఫలమస్యోత్తమభక్తమాత్రతుష్టిః ॥ ౪౮ ॥ గ ॥ తదనుయ
దునందనఃపునరపివస్తుగతిముపపాదయన్నివవిలోక్య రుక్మి
ణీవదనంసకపటమిదమవాదీత్॥ ౪౯॥ ప ॥ బాలిశానన్య
జన్మానంయానసంవర్ధయేద్వధూః । భోగలౌల్యమలీకం
తాంసుందరస్యప్రతీచ్ఛతః॥ ౫౦ ॥ గ॥ ఏవంవాదినిదయి
తేరుక్మిణీసవ్యాజంప్రత్యవాదీత్ ॥ ౫౧ ॥ ఆర్యపుత్రయు
క్తముక్తంభవతా -నకేవలంకమనీయపురుషస్యవిషమయో
షితావిషాదః కింతు కామినీనామపిసురూపాణా మనను

మదనంనసంవర్ధయేత్- సౌందర్యాభావాదితిభావః - తాంప్రతీచ్ఛతః
స్వీకుర్వతః - పరిణయతఇతియావత్ - సుందరస్యపుంసఃభోగలౌల్యమలీకమ
నృతంనిరర్థకమిత్యర్థః ॥సి॥ అలీకంత్వప్రియేనృత ఇత్యమరః - అనృత
యానృతయావనపాదపఇత్యత్రానృతశబ్దస్యనైష్ఫల్యార్థకత్వదర్శనాత్
వ్యంగ్యార్థస్తు - యావధూః - రుక్మిణీతిభావః-బాలిశానన్యజన్మానంబాల
మన్మథంప్రద్యుమ్నమితియావత్-నసంవర్ధయేత్ సూతకమధ్యఏవశంబ
రేణహరణాద్యౌవనానంతరంపునరాగమనాచ్చేతిభావః - తాంప్రతీచ్ఛ
తస్సుందరస్యస్వస్యేతిభావః - భోగలౌల్యమలీకంమృషాఅవాప్తసకలకామ
త్వాదితిభావః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ శమితేత్యత్ర ॥ ద్రాక్షాసేన॥సి॥ద్రాక్షా

నేజ్ఞాతరిత్రిష్విత్యమరః- శమితోఽపికామః కామినీవిషయానురాగః యతః యస్యాం సుందర్యాం-విషయే సార్వవిభక్తికస్తసిః - పునరుత్పద్యతే సా వృషవివర్తస్యావిదగ్ధతయా పశుప్రాయస్యేత్యర్థః - జన్మసాఫల్యకీదృశీ విరోధలక్షణయా జన్మనో వైఫల్యమేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - దృశా హరనేత్రాగ్నిశమితోఽపి కామస్స్మరః యతః యస్యాస్సకాశాత్పునరుత్పద్యతే ప్రద్యుమ్నరూపవల్లభలాభేన సాంప్రతమనుతాపః ॥ ౫౨ ॥ ప ॥ శమితోఽపి దృశా కామః పునరుత్పద్యతే యతః । సా చేద్వృషవివర్తస్య కీదృశీ జన్మసాఫలీ ॥ ౫౩ ॥ పరస్పరపరీహాసస్మేరాననసరోజయోః । సతయోః కలయన్ లీలాం శ్రీయసాం భూయసాం నిధిః ॥ ౫౪ ॥ గ ॥ ఏవమరవిందలోచనః కంచిత్కాలం ప్రేయసీపరిహాససుఖమనుభూయ కుచేలం పునరపృచ్ఛత్ ॥ ౫౫ ॥ ప ॥ ఆలోక్యాంగణచారిణో మృగశిశూన్ రోమంథమభ్యస్యతో మాధృక్షైరనవేక్ష్యమంబమధురం కింభక్ష్యమశ్నంత్యమీ । ఇత్యేవం పరిపృచ్ఛతోఽతికృపణం భక్త్యాశయా బాలకాన్ సా కాంతం పరిచుంబ్య భూసురమణే కచ్చిత్సుఖం ప్రాప్యతే ॥ ౫౬ ॥ గ ॥ స్మరసి కుచేల గురుకులవత్యాం అస్తత్రిచయా మునపుళి నేషు ముష్టిముష్టిలీలాం విధాస్యామః ॥ ౫౭ ॥ అపి తు విస్మృతమిదం భవతా ॥ ప ॥ ఫలస్యాంతోఽవయం జాతు యయా తాశ్చ్యుతం తదావదత్ । రామః పరభృతం పశ్యన్నాహ్వాంచ త్వాం దృశావితి ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ ఇదం కిమరూపేణేతి భావః - వృషవివర్తస్య సుకృతపరిణామస్య పరమాత్మన ఇతియావత్ - చేత్ ప్రేయసీ చేదిత్యర్థః- జన్మసాఫలీకీదృశీ ఇతోఽపి కిం మమ జన్మసాఫల్యమిత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ॥ స్మరసి కుచేలేత్యాది ॥ అభిజ్ఞావచనే ల్పృడితి భూతార్థే ల్పృట్ ॥ ౫౭ ॥ ఫలస్యాంత ఇతి ॥ సర్వప్రాతిపదికానాం క్యచి లాలసాయాం సుగసుకావితి కేచిత్ ఫలమిచ్ఛంత ఇత్యర్థః - అవదదితి - అత్ర స్మరణార్థక ధాతుయోగాభావాన్న ల్పృట్ - ఆహ్వాం చేతి -

రామకృష్ణయోరపిపరేణనందేనపుష్టత్వాదితిభావః - అధ్యేతిస్మరతి-అత్రక
ర్మణశ్శేషత్వేనావివక్షితత్వాత్ షష్ఠ్యభావః అధిపూర్వకాదిక్స్మరణఇతిధా
తోర్లట్ - వస్తుతఃపరధేనూనామితి - నందస్యవస్తుతఃపరత్వాదితిభావః
అమృతాదపీతి - పృథుకేషుచిపిటేషుఅస్యకృష్ణస్యకింకరోగరుడః ॥ ౫౮ ॥
౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ పునరితి ॥ ప్రహేతికవిబుద్ధిస
న్నిహితాయారుక్మిణ్యాస్తత్కాలీనత్వాల్లట్ - సతేసాధవేఅస్మైకుచేలా

ధ్యేతిభవాన్వనాంతేగాశ్చారయిష్యామఉదీతహాసాః ॥
౫౯ ॥ సస్మితాంరుక్మిణీమవలోక్యసశంకం , శుశ్రూష
మాణస్యగురూననార్యకార్యావలంబోపినదూషణాయ ॥
౬౦ ॥ ౧ ॥ ఏవంస్వాదినివాసుదేవేలోకస్థితిమభి దధానేవ
రుక్మిణీసకపటమిదమవాదీత్ ॥ ౬౧ ॥ వ ॥ గురుధేనోస్స్వధే
నోర్వాపోషణంనైవదూషణమ్ । వస్తుతఃపరధేనూనాంర
క్షణంనార్యలక్షణమ్ ॥ ౬౨ ॥ ౧ ॥ భగవానపిప్రేయసీవ
చసిప్రతివచనమనధిగచ్ఛన్నివానుత్తరయన్ వయస్యకుచేల
కశ్చిదుపనీతస్సఖ్యురుపహారఇతివదన్నేవజీర్ణచేలాంచ
లవాస్తవ్యాన్ ముష్టిపరిమితాన్ పృథుకానాదాయ సత్వర
మఖాదీత్ ॥ ౬౩ ॥ వ ॥ అమృతాదపితేషుమాధురీపృథుకే
ష్విత్యవగమ్యతేయతః । అమృతంలభతేస్యకింకరఃపృథుకా
స్తుప్రియయాపినలబ్ధాః ॥ ౬౪ ॥ పునర్జిఘృక్షుంపృథు
కాన్మురారింవిదర్భజాప్రాహనివారయంతీ । దేయాస

యసర్వసంపత్సమస్తాపిసంపత్తిర్దేయాయదిముష్టిమాత్రపృథుకానామే
వసర్వసంపన్మూల్యత్వాదితిభావః-ఉగ్రసఖస్యశివమిత్రస్యకుబేరస్యేతియా
వత్-కీదృగ్గతిః - ప్రాచాత్వేవంవ్యాఖ్యాతంసతేవినీతాయాస్మైకుచేలాయ
సర్వసంపద్దేయాయదిఉగ్రశ్చాసౌసఖాచఉగ్రసఖఃతస్యకాగతిఃవినీతాయై
వమిత్రాయసర్వామపిసంపదందాస్యసిచేదత్యంతకోపనాయమిత్రాయ
కిందాస్యసీత్యర్థః - వినీతస్తుస్వల్పేనాపిపరితుష్యేన్నతూగ్రఇతిభావః -

సర్వసంపత్కుబేరపత్నీ సా చేవ స్మై దీయతే తదా కుబేరస్య కా గతిరితిధ్వనిః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ అసావితి ॥ దీనః అసౌ కుచేలో మదభాజ్మత్తో న యద్యపి దీనస్యాత్తర్హి మదభాక్స్యాదిత్యర్థః ఇతిజ్ఞాత్వా భూమిబహుళం జీవనం యద్వా జీవసంజీవనసాధనం భూరిసువర్ణం దురాపమాధాత్ నదత్తవానిత్యర్థః-యుక్తం చైతదిత్యాహ-అన్యథా సతీగతిమార్గతుః కథం స్యాత్-ఆత్మసంభావితాస్తబ్ధాః ధనమానమదాన్వితా ఇతి భగవతా ధనమదాన్వితస్యాముక్త్యుక్తేస్స

తైస్మై యది సర్వసంపద్దత్తే భర్తా వేదుగ్రసఖస్య కీదృక్ ॥ ౬౫ ॥ గ ॥ కుచేలోపి పురందరమందిర ఇవ ముకుందసద్మని తామేవ యామినీముపనీయ పరేద్యురుద్యతిప్రద్యోతనే మిత్రధనమనధిగచ్ఛన్నపి తత్సమాగమమేవ భూరిలాభం మన్వానస్తదనుజ్ఞయా నిజనికేతనాభిముఖమయాసీత్ ॥ ౬౬ ॥ అచింతయచ్చ ॥ ప ॥ అసౌ న దీనో మదభాగితి స్మ స జీవనం భూరి దురాపమాధాత్ । సతీగతిస్స్యాత్కథమన్యథా తు నివర్తితా చాసురసంపదుచ్చా ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ ఏవం విచింతయన్నేవ నిజసదనప్రదేశమాసాద్య తత్ర చకిత ఇదం కస్యేదమిత్యపరమివ పురందరమందిరమితి తత్వమత్వా పరిభ్రమన్కుచేలస్సహాసఖీభిః ప్రత్యుద్గతయా సకరుణయా హరివితీర్ణయా మూర్తయేవ లక్ష్మ్యాపి ప్రియయా ప్రవేశితస్సద్మ సకలభోగాననుభవన్ననుభవనమానందబంధురస్సుఖమువాస ॥ ౬౮ ॥ ప ॥ వత్సాప

ర్థాత్వైకధనాదితిభావః ఉచ్చా అధికా అసురసంపత్ ॥ ※ ॥ దైవీసంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీమతేతి భగవతా సప్తదశాధ్యాయే కథ్యమానా నరకసామగ్రీత్యర్థః- నివర్తితా చ కథం స్యాత్ ధనికస్యాసురసంపత్సంభవాదితి భావః-వ్యతిరేకార్థస్తు-అసౌ న దీనామినః ॥ ని ॥ ప్రభురబ్ధిరినస్సూర్యే ప్రభావత్యావితి విశ్వప్రకాశః-మదభాగితి-స రామః భూరిజీవనమంభః దురాపమాధాత్ అగ్న్యాస్త్రేణ శోషయామాసేత్యర్థః-అన్యథా గతిగర్తమ సంసముద్రమధ్యే సంచారః కథం స్యాత్ ఉచ్చా అసురసంపదా సగణాదిసంప

త్రిస్త్రిపతిః తా చ కథం స్యాదితి ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ఏవం భాగవతప్రసిద్ధాం
కుచేలోపాఖ్యానపర్యంతాం కథాం వర్ణయిత్వా సంప్రతి స్వకల్పితాం
రాధామాధవవివాహాదికథాం వర్ణయిష్యన్నుపోద్ఘాతత్వేన తదుత్పత్తిప్ర

కారవిధయా విహితా పరార్థో రాధాభిధాం వ్యధిత జాతు
వధూం విధాతా । పుత్రీయతే వరమదాదపి సింహళక్ష్మా
ద్వీపాధిపాయ భణితో రమణీమణీం తామ్ ॥ ౬౯ ॥ గ ॥ అ
నంతరం చ తమేనం సింహళద్వీపాధిపం విజయవర్మాణం
సముపజాతయా వనాయాః దుహితురనురూపవల్లభమనుప
లభ్యమానయా మానసం కమలాసనస్స్వప్నదశాయామేవ
ముపదిష్టవాన్ ॥ ౭౦ ॥ ప ॥ రాజన్నారాధికాం కృత్వా
రాధికాం మురవైరిణః । నిర్మాణచాతురీం కుర్యాః సామి
కాం ఫలినామితి ॥ ౭౧ ॥ గ ॥ విజయవర్మార్పితదేవసంప
దాం నిదానమన్వానో దామోదరమాహాయ మహో
త్సవమాపాద్య రాధాం వ్యతరత్ ॥ ౭౨ ॥ భగవానపి తా
మేతాం సాపరాధవిధివితీర్ణపూర్ణపాత్రీభూతామధి
దేవతామివ సౌందర్యనిధేరిందుకలామివ వృషాకపిశిరశ్లా
ఘనయోగ్యాం స్వరుచిప్రతిబంధకతయా కమలానభిమ
తాం చ దేవసేనామివ సుకుమారభావలోభనీయాం రాధి
కాం విశ్వకర్మనిర్మితం కిమపి పరిహసితకైలాసవిలాసమం
తఃపురం ప్రవేశ్య తయా సమమరమత్ ॥ ౭౩ ॥ ప ॥ కల్యాణే
వినివేశ్య జాతు సమయే సఖ్యస్సముత్కంఠితం కేళీసద్మని వంచ
సాయకకలాతంత్రస్వతంత్రం హరిమ్ । ద్వారోపాంతమ

కారం ప్రస్తౌతి - వత్సాపహారేత్యాదినా ॥ పుత్రీయతే పుత్రీమాత్మన ఇచ్ఛతి
సుప ఆత్మనః క్యచ్ - వరమాదాద్వరత్వేన ప్రాదాదిత్యర్థః ॥ భణితస్తుతః - ఫలి
నాం సఫలాం ఫలబహాభ్యామినన్ వక్తవ్య ఇతి ఇనన్ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥
౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ వినివేశ్యేతి ॥ ఇష్టవరప్రదాతా ఈప్సితవరప్ర

దాతాహృద్యపతిప్రదాతా చ - అపూర్వంసుఖంసురతజన్యఆనందఃసౌర
భ్యంసౌందర్యంహరేరింద్రస్యచకృష్ణస్యచసురతార్థందేవభూయార్థంరత్య
ర్థంచఇష్టిమిచ్ఛాంయాగంచ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥సఖ్యేతి॥ హితాప్రియా
సఖ్యాఅతిసంహితావంచితాస్యాత్కిమువంచనాంబుధ్యేతజానీయాద్వేతి
వితర్కః-తర్హినాతివంచనాం-జానీయాచ్చేదిత్యర్థః-జాతుకదాచిత్ప్రత్య

నీకయన్నవవధూం రాధాం కథంచిద్గిరాం వారైర్వంచన
చాతురీపరిణతైఃముగ్ధాంవిదగ్ధాంగనాః ॥ ౧౪ ॥ వినిమర్మే
యత్త్రవవిశ్వకర్మా లీలాగృహంతత్కిమలక్షీరాధా । ప్ర
యామతత్రేష్టవరప్రదాతా దేవోమనోభూరపిసన్నిధత్తే ॥
౧౫॥ ఖేలామలీలాసదనేత్రిముగ్ధే పశంక్యతాంనాస్తిహరిఃకి
లాత్ర । కిమప్యపూర్వంసుఖమత్రలబ్ధ్వాస్మరిష్యసిత్వంహిత
సూచికాంమామ్ ॥ ౧౬ ॥ కింవర్ణ్యతే సౌరభమస్యమన్యే
హరేర్నివాసస్త్రిదివోహిసాక్షాత్ । యతస్త్వదేతత్సురతా
ర్థమిష్టంసుదృగ్జనైశ్చరతైవలభ్యమ్ ॥ ౧౭ ॥ గ ॥ ఏవ
మాదివచనవంచన వశేనకథంచనకేళిమందిరాళిందమానీ
తాయాంరాధాయామ్ ॥ ౧౮ ॥ ౨ ॥ సఖ్యాస్స్యాదతిసం
హితాకిముహితాబుధ్యేత వావంచనాంతర్హి ప్రత్యయ
ఎవజాతునభవేద్యద్వాప్రవీణాసఖీ। ముగ్ధేయంయదివావిధి
ర్హిబలవానిత్యాదిశంకాంకురాః మంజీరోజ్జ్వలమంజు
శింజితగవైరస్తాస్సమస్తాహరేః॥౧౯॥అత్రాంతరేకిలబుధ

యోవిశ్వాసఏవనభవేత్ ఇతఃపరంకదాచిదపివంచయిష్యమశక్యేత్యర్థః-
అతఏవానస్థాశంకనాయాపాడుత్వ్రిష్టా-యద్వాసఖీ ప్రవీణాఇయంప్రి
యంముగ్ధాఅతస్సర్వథావంచితాస్యాదేవేతిఅవధారణార్థికామతిఃయదివా
విధిర్హిబలవానలంఘ్యఇతికార్పణ్యోక్త్యాదైన్యం శంకాం కురాశ్శంకా
ద్యంకురాఇత్యర్థః-అతఏవాత్రభావశబళతాలంకారః॥౧౯॥అత్రాంతరేఇ
తి॥అస్మిన్సమయే॥ని॥ అవసరమధ్యేంతరాత్మనిచేత్యంతరశబ్దార్థోర్ణవాత్ప్రావమ

రః-సర్వజ్ఞస్యాపిగురోర్మోహాసంపాదకంశిష్యపాండిత్యమద్భుతమితిభా
వః-తదేవపాండిత్యంనష్టభిశ్లోకైర్వర్ణయతి-స్తంభఇత్యాదిభిః-స్తంభో
నామస్తంభప్రళయరోమాంచస్వేదోవైవర్ణ్యం వేపథుః॥*॥అశ్రువైస్వ
ర్యమిత్యష్టౌసాత్వికాఃపరికీర్తితా ఇతిశ్లోకోక్తస్సాత్వికభావః-స్థాణోశ్చ-
నృహరేర్నృసింహస్యమానుషవిష్ణోశ్చ॥౭౦॥౭౧॥యదితి॥ప్రళయోనష్టచేష్ట
తారూపస్సాత్వికభావఃసంవర్తశ్చ-ఆకస్మికఃభగవదాజ్ఞాంవినాప్రవృ
త్తఇత్యర్థః॥౭౨॥విజృంభితఇతి॥తదామురారేః ప్రతిలోమలోమ్నిలో

స్యమనోభవస్యపాండిత్యముజ్జ్వలమఖండితముజ్జజృంభే। సా
ర్వజ్ఞమాకలయతఃపురుషోత్తమస్యమోహోమహాన్నిజగు
రోరపియేనతేనే॥౭౦॥తథాపి॥స్తంభేపురాయోహరి
రావిరాసీత్ స్తంభోఘనాతత్రహరౌచకాస్తే। కృతావ
తారాన్నృహరేరితః ప్రాగ్వ్యలక్షణోయంనృహరిస్తదే
వ॥౭౧॥ యదాజ్ఞయాస్యాత్ప్రళయస్తమీశమాకస్మికః
క్షోభమనీనయత్సః। స్థాణేయతో యోహరిణావ్యలంఘ్య
స్మస్సగ ప్రపంచప్రళయోపిభిన్నః॥౭౨॥విజృంభితోభూ
త్ప్రతిలోమహర్ష స్తదామురారేరితినైవచిత్రమ్। యదీ
దృశోజాతుచిదంగనానాంసంగేషుహర్షోనసుభూతపూ
ర్వః॥ ౭౩ ॥ స్వేదాంబుపూరఃప్రససారశౌరేరనర్గళ
స్తన్నవిచిత్రపాత్రమ్। సార్ద్రోపి విధుర్నిర్వ్యవధానమే

మ్ని-వీప్సాయామవ్యయీభావః-నపుంసకాదన్యతరస్యామితిసమాసాంతః
స్యవికల్పాట్టజభావః-హర్షఉద్బోధఃరోమాంచఇతియావత్-ప్రతిలోమో
విపరీతోహర్షఃప్రమోదఇతిచవ్యజ్యతే-వైపరీత్యమేవప్రకటయతి-య
దీత్యాదినా॥౭౩॥స్వేదాంబ్వితి॥సార్ద్రః స్వేదాంబుసిక్తః॥ని॥ఆర్ద్రంసా
ర్ద్రంక్లిన్నమిత్యమరః-విధుఃకృష్ణఃనిర్వ్యవధానమేవస్వేదోత్తరక్షణమే
వరాధాయాఃపరిరంభమియాయ-వ్యంగ్యార్థస్తు-సార్ద్రఃఆర్ద్రాన
క్షత్రయుక్తఃవిధుశ్చంద్రఃనిర్వ్యవధానమేవఆర్ద్రానక్షత్రభోగోత్తరకా

లమేవరాధాయాః విశాఖానక్షత్రస్య పరిరంభం॥ ని॥ రాధా విశాఖా పుష్యే
తు సిధ్యతి ష్యౌ శ్రవిష్ఠయేత్యమరః - ఆర్ద్రా విశాఖయోర్నక్షత్రనవకవ్య
వధానాదార్ద్రాభోగోత్తరకాలమేవ విశాఖాభోగో న ఘటత ఇతి భావః॥
౧౪॥ సమగ్రేతి॥ సమగ్రే వేదిని సర్వజ్ఞేపి వివర్ణతా వైవర్ణ్యం పామరత్వం
చ॥ ని॥ వివర్ణః పామరో నీచ ఇత్యమరః॥ ని॥ గ్రామ్యధర్మస్సురతం॥ ని॥ వ్య
వాయో గ్రామ్యధర్మో మైథునమిత్యమరః - గ్రామ్యాణాం ధర్మ ఆచార
శ్చ॥ ని॥ అశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లీభవో జన ఇతి భాస్కరః - అను
త్తమః శ్రేష్ఠః॥ ౧౫॥ అచల ఇతి॥ గిరిర్ధీరశ్చ స్థితితః మర్యాదాయాః స్థానతశ్చ॥

వరాధాపరీరంభమియేషచిత్రమ్ ॥ ౧౪ ॥ సమగ్రవేదిన్య
పి తత్ర కృష్ణే వివర్ణతా ప్రాదురభూత్తదానీమ్। న గ్రామ్యధ
ర్మప్రవణః కథన్ను భజేత వైవర్ణ్యమనుత్తమోపి॥ ౧౫ ॥ అచ
లస్థితితః ప్రచాల్యతే న మయా కిన్ను హరేః కథం యశః। ఇతి
తం జగతీధరం స్మరన్ త్రిజగద్వ్యాపినమప్యకంపయత్॥ ౧౬ ॥
అనర్గళం నేత్రపథాత్ప్రవృత్తా యతో ముకుందస్య తదాస్ర
ధారా। అనంగబాణైరతిరక్తతాంతః కృతేతి తేన హ్యనుమీయ
తే స్మ॥ ౧౭ ॥ వైస్వర్యమప్యస్య తదావిరాసీద్విలోకితం క్వాపి న
తచ్ఛ్రుతం వా। యశ్శైశవే సుష్ఠు పరేణ పుష్టస్స కిన్ను రాధా

ని॥ స్థానమర్యాదయోస్స్థితిరితి భాస్కరః - హరేః కథం యశః గోవర్ధనోద్ధారా
దితి భావః - జగతీధరం పరమాత్మానం పర్వతం చ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అనర్గళమితి॥ అ
స్రధారేతి॥ ని॥ అస్రశోణితయోరస్రమితి భాస్కరః - అతిరక్తతా శోణితా
తిశయవత్తా అంతరేవ బాణప్రయోగాదితి భావః - అత్యాసక్తతా చ - అను
మీయత ఇతి॥ అనురాగస్య మనోధర్మత్వేన అప్రత్యక్షత్వాదితి భావః॥ ౧౭ ॥
వైస్వర్యమితి॥ పరేణ నందేన పుష్టః కృష్ణః కోకిల ఇతి చ వ్యజ్యతే రాధాయా ఆ
గమనకాలే - రాధస్య వైశాఖస్య ఆగమనకాలే చైత్రాంతర్గత ఇతి యావత్॥
ని॥ వైశాఖే మాధవో రాధ ఇత్యమరః - ఈదృగ్వైస్వర్యవాన్ కిన్ను వసంతే

కోకిలస్యప్రత్యుతసౌస్వర్యాదితిభావః॥ ౧౭ ॥ ౧౮॥౨౦॥అపీతి ॥ అర్గళంవి
ష్కంభంబలవత్స్పృష్టసంపాతస్సంగమః ॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩ ॥ అక్ష్ణేతి॥ యత్ర
అక్షషట్కంఇంద్రియషట్కంచ-మనష్షష్ఠానీంద్రియాణీతివచనాత్ సాక్షి
గమకాలఈదృక్ ॥ ౧౭ ॥ ౫ ॥ ఏవముద్భూతప్రభూ
తసాత్వికవికారేసతిమురారౌసర్వంకషామివవిషమసాయ
కశక్తిం విరహతాపనివర్తికామ్మృశవర్తికాంతామేతా
మాళీజనః కేళీసదనమాదితః ప్రవేశ్యస్వయమప్రవిష్టఏవసం
ఘటితకవాటస్సత్వరమపససార॥ ౧౮ ॥ ౪ ॥ దృష్ట్వాతత్ర హ
రింపురస్స్మరగురుంవేగాద్వివృత్తాననాసాటోపాపికవాట
పాటనవిధామోఘీభవత్ప్రియమా। రాధాతత్ర యథా
యథాభజతసానిబంధమాశాతథాగోవిందస్య విశృంఖ
లాసమభవచ్చిత్రంస్మరప్రక్రమః॥ ౨౦ ॥ అపిప్రదాయాం
తరమర్గళంసధృత్వాపిపాణింబలవత్ప్రియాయాః । లో
భంహారిర్విశ్వసితిస్మనాస్యాస్సంపాతసంపాదితకంపసంప
త్॥ ౨౧ ॥క్రీడామందిరమాదరాదుపగతామాళీజనప్రా
ర్థనైస్త్రస్తాం తర్కితసంభవంయదుపతిందృష్ట్వా విమో.
హాకులామ్। అంకంసస్పృహమాకలయ్యమధురైరానంద
యన్భాషితైఃప్రేమ్ణానూతనసంగమేనవవధూంరాధాం
హరిఃపాతునః॥ ౨౨ ॥తథాహి॥ కిమేనమాళీవిరహే బా
లెలోలాలకేలుంపసితోషపోషమ్ । దాసోహమాజ్ఞావశ
గఃకథంనుసఖ్యానవిర్వర్తనీయితాస్మికృత్యమ్ ॥ ౨౩॥ అత్ర
క్రీడనతత్పరాయదిభవేస్సఖ్యాసమంప్రేయసిద్యూతంగు
హ్యాతమంపునస్త్రీజగతిశ్లాఘ్యంసమాకర్ణయ । క్రీడాసా
తుఅతనుశ్శరీరశూన్యః స్మరశ్చ-సోత్కంఠతాసోత్కలికత్వంఉన్నమితకం
రత్వంచఅబలాదుర్బలాఅత్రక్రీడనకౌశలానభిజ్ఞాఇత్యర్థః - స్త్రీయశ్చ
స్తోత్రవ్యాఃపరానందదం అమితానందసంపాదకం పరమాత్మనిస్సభావ

హించప్రసిద్ధాతుక్రీడనేతుఅక్షద్వయంక్రీడాసాధనం - శరీరీసాక్షీ - అ
వనతకంతత్వంజైత్రస్యస్తుతిరిత్యేతద్ద్వైవలక్షణ్యమితిధ్యేయం ॥ ౯౪ ॥ దు
ష్ప్రాపఇతి ॥ దుష్ప్రాపోపివిధోఃకరఃచంద్రకిరణః తస్తైకుచయుగస్థా
ప్యతాంకిముశీతలంవాతమాతనోమికింవావిజయామికింన్విత్యర్థః - అథవా
గ్రహాయుతంచంద్రాదిగ్రహాయుతంఅంబరమాకాశమేవాకషాఽమిత
నయామితతఃకిమతఆహ-ఊరుద్యుతిచుంబినంఅధికకాంతిస్పృశంతమీశంని
శానాథం॥ ని ॥రజనీయామినీతమీత్యమరః - స్పృష్ట్వాతాపాపనోదనార్థమి
తిభావః ధన్యంకురుత్వాతత్క-రస్పర్శనచంద్రోపిధన్యోభవత్విత్యర్థః-వ్యం
గ్యార్థస్తు విధోఃస్వస్యకరోహస్తఃకుచయుగెస్థాప్యతాంస్పృశామికింన్విత్య

ధనమతుషట్క-మతనుస్సాక్షీతు సోత్క-ంఠ తాస్తోతవ్యా
అబలాశ్చయత్రతదిదంమన్యేపరానందదమ్ ॥ ౯౪ ॥ దు
ష్ప్రాపోపివిధోఃకరఃకుచయుగేతస్తె కిముస్థాప్యతాంకిం
వాశీతలమాతనోమిసకలేష్వంగేషు తేస్పర్శనమ్।ఆకషాఽ
మ్యథవాంబరంగ్రహాయుతంధన్యంతమీశం కురుస్పృష్ట్వోరు
ద్యుతిచుంబినంవదముదాకావాత్రసేవాస్తుతే॥ ౯౫ ॥ గు
హ్యాంతపప్రకటయామ్యథనాసుఖార్థం కోప్యస్తికామ

ర్థః-కించమాత్రఇతి-కోయంనియమఇత్యాహ-తేతవాఖిలేష్వంగేషుశీతలం
యథాతథాస్పర్శనమాలింగనంకరోమికిన్ను-అంబరంవస్త్రంఆకర్షామ్యప
హరామివస్త్రాపహారస్యఫలమాహఊరుద్యుతిచుంబినంవస్త్రరహితత్వా
త్సక్తికాంతిదర్శినంతంప్రసిద్ధమీశంపతింమామితిభావః-స్పృష్ట్వాధన్యంకు
రుఏతాసుసేవాసుమధ్యేతవకీదృశ్యాపేక్షేతిప్రశ్నః॥౯౫॥గుహ్యామితి॥ సు
ఖార్థంగుహ్యముపస్థంప్రకటయామివస్త్రాపహరణేనస్ఫుటయామీత్యర్థః-
అన్యత్రేతవసుఖార్థంగుహ్యంప్రకటయామికిమపిరహస్యముపదిశామిత్య
ర్థః - తదేవాహ - కోపీతి - ధీరోపిధైర్యవానపిభీరూణాంభయశీలానాం
అశక్తానాంవశగఃఅశక్తైనతదుపాసకేనధీరాఅపిజీయంత ఇతిభావః - లల
నాపితదుపాసికాపుంభావంపుంజన్మయాతి,స్త్రీణాం పుంజన్మసుకృతలభ్య

మితి భావః-అన్యత్రధీరోవిద్వానపిభీరూణాం స్త్రీణాం వశగః వశ్యోభవతి
లలనాపిపుంభావం ఉపరిసురతమిత్యర్థః-తదుపాసనస్యమన్మథదేవోపాసన
స్య ఈదృశఫలమస్తీతి శేషః॥౯౬॥ అపీతి॥ అఘటితఘటనాకౌశలమితివక్ష్య
మాణవిరుద్ధధర్మాణాంసహావస్థానవిరుద్ధసంపాదనరూపమిత్యర్థః॥ ౯౭॥త
మితి॥ త్రిదశం దేవం-దశవిధేతి॥*॥ దృఙ్మనస్సఙ్గసంకల్పాజాగరఃకృశతారతిః।
హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతా ఇత్యనంగదశాదశేతివచనోక్తాదశదశాః
సుతనుః స్త్రీసుందరంశరీరంచ - క్షేత్రంశరీరంపత్నీచ॥ని॥ క్షేత్రంకళత్రేక్షే

ఇతి దైవతసార్వభౌమః। ధీరోపిభీరువశగోలలనాపియాతి
పుంభావమీదృశఫలంతదుపాసనస్య॥ ౯౬ ॥ ౫ ॥ అపిచత
దీయమఘటితఘటనాకౌశలమసాధారణ మవధారయత
భవతి॥ ౯౭ ॥ తమేనంమీనకేతనంత్రిదశమపిప్రకాశిత
దశవిధదశమనంగమపిసుతనులోభనీయంభవవిరోధినమపి
సంసారసారంపరిత్యక్తక్షేత్రమపిసగతింస్థాణువిరోధినమ
పితరుణోపాస్యంమధుప్రణయినమపికృతసురావర్జనంవ
శంతమితరమపిపుష్పసమయేశరప్రహారంకుర్వాణమనన్య
జమపిమనోభవంరతిభాజమపివిరతిభాజం కుసుమైకసాయక
మపిపల్లవేషుపక్షపాతినంసుమనోబాణమపిసురతావిరోధి
బాణంశంబరవిరుద్ధమపిదానవారితయాప్రసిద్ధంనష్టమూ
ర్తిమప్యనష్టమూర్తిం ప్రణయినంనిర్వాణ కారణీభూత

దారేసిద్ధస్థానశరీరయోరితిప్రతాపః-తరుణోపాస్యంయువసేవ్యం, తరు
ణావృక్షేణోపాస్యంచ,సురావర్జనంమదిరాత్యాగః,సురాణామావర్జ
నంవశీకరణంచ-పల్లవేషు పక్షపాతినం పల్లవబాణానురక్తం విటేష్వనుర
క్తంచసుమనోబాణంకుసుమేషుంసుమనస్సురాఏవబాణాయస్యతంచ-సు
రతస్యఅవిరోధీఅనుకూలః.సురతస్యభావిసురతస్యఅవిరోధీచ బాణోయస్య
తంశంబరోరాక్షసఃశంబరమంభశ్చ॥ని॥నీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యమరః-దా
నవారితయాదానవశత్రుతయా- దానోదకతయాచ,యోగాభిలాషిణసంగ

మస్పృహాధ్యానాసక్తిశ్చ॥ ని॥ యోగః పూర్వాధ్వనసంప్రాప్తౌ సంగతిర్ధ్యాన
యుక్తిష్విత్వి విశ్వప్రకాశః - శూర్పకారిః శూర్పకద్వేషీ - శూపణంకరోతీ

యోగాభిలాషజనకమపి మోక్షపరిపంథినమపవర్గమివ
భవవిరోధినం హంసమివ మానసావాపినం శిల్పకమివ శూర్ప
కారితయా ప్రసిద్ధం వైనతేయమివ సుమనసాం దుర్లభమ
మృతమాతన్వానం కృతాంతమివాయోగావలంబిజనయా
తనోత్సుకం మాంత్రికమివ కామినీగ్రహవ్యాకులితపురుషో
పాస్యం దివాకరమివాతిరక్తరుచివిషయం హారమివోన్న
తప్రియం జీవన్ముక్తమివ నిరంతరప్రమదాశ్రితం పవనమివ
భోగిజీవాతుం కృపణస్యేవ విధేరపి స్వజాతాభిలాషమాపా
దయంతం బహుప్రజస్యేవ శశినోపి గురుగృహస్పృహామా
తన్వానం యాతుధానస్యేవ పురందరస్య తాపసక్షేత్రదూ
షణధియమాపాదయంతం వాత్స్యాయన తంత్రసారంభ
గవంతం మకరధ్వజముపాసీనాస్సంపన్నప్రియావాప్తయ
స్సకలభోగాననుభవంతి॥ ౯౮ ॥ తథాచ తదీయం మంత్ర
మస్మిన్నేవ మాంగళికముహూర్తే తుభ్యముపదేష్టుకామ
స్యైకమపి వచనం ప్రమాణయతు భవతీ ॥ ౯౯ ॥ ప॥ వామా
చారైకగమ్యో హి మంత్రోయం తత్స్య సాధనమ్ । నగ్నతా
మధునః పానం ప్రియోచ్ఛిష్టస్య చ గ్రహః ॥ ౧౦౦॥ ఇత్యా
దిచాటువచనైర్మధురైర్ముదారారిస్స్వైరాననాత్సుధిగతా
ర్థతయా ప్రియాం తామ్ । దృష్ట్వైవ నామృతమసౌ పిబతి
స్మ కిం ను మోహాదకామయత కిం త్వధరామృతం సః॥ ౧౦౧॥
చుచుంబ శౌరిర్వదనం ప్రియాయా ధ్రువం సుధాదీధితిబింబ

తి శూర్పకారీచ, స్వజాతాభిలాషో ధనాతిశయాసక్తిః పుత్రీసంగమేచ్ఛా చ
గురుగృహస్పృహా విస్తృతసదనేచ్ఛా, పత్నీవాంఛా చ, తాపసక్షేత్రదూష
ణం బుష్యాశ్రమపీడనం, మునిపత్నీవ్రతభంజనం చ॥ ౧౦౧॥ చుచుంబేతి॥ య

ద్యష్టత్వాత్కారణాత్, మందం కరధూననేన కిరణకంపనేన ఉజ్జ్వలః కోఽపి రసస్సు
ధాద్రవః - ప్రవాహః వహతిస్మ, అన్యత్ర మందం కరధూననేన హస్తధూ
ననేన నిషేధార్థమితి భావః - ఉజ్జ్వలః కోఽపి రసః ప్రవాహః, కరధూననేన
స్పృహాతిశయస్సంజాత ఇత్యర్థః - సర్వమపి దుర్లభం వస్తు ప్రియమితి
భావః - ఉజ్జ్వలః శృంగార ఇతి - ప్రాచీన వ్యాఖ్యానం తు రసస్య స్వశబ్దవా
చ్యతాయా దోషత్వాదుపేక్షణీయం ॥౧౦౨॥ త్వదధర ఇతి ॥ ద్విజరాజ
రుచేశ్చంద్రస్యాదస్య తిరస్కరణం పరిభవం విదధతి కుర్వాణే అధరే సుధా
ధికతా నాస్తి కిం స్యాదేవేత్యర్థః, చంద్రస్య సుధామయత్వాదితి భావః - అ

మేతత్ । ప్రవాహమందం కరధూననేన యదుజ్జ్వలః కోఽపి
రసోఽమనోజ్ఞః ॥ ౧౦౨ ॥ గ ॥ తదను యదుపతిః ప్రేయసీబిం
బాధరపానలోలుపః కమపి చాటువచననిచయమరచయత్ ॥
౧౦౩ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ త్వదధరః పరిభూతసుధారసః ప్రి
యతమే కతమేన న బుధ్యతే । విదధతి ద్విజరాజరుచేస్తిరస్క
రణమస్తు సుధాధికతా న కిమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ ఆదౌ యదచ్ఛమమృ
తం మదనే బభూవ గుప్త్యా తదేవ విధినా నిహితం త్వదోష్ఠే ।
ఖ్యాతం తదేతదధరామృతముత్తరం తు కాలుష్యభాగధిగ
తం త్రిదశైర్ధృతాస్తైః ॥ ౧౦౫ ॥ బాలే తవాఖిలముఖేఽపి
విధోర్వ్వవర్తే రేఖాధరస్య పరమస్య కుతోఽతిమృష్టా । ఇత్థం వి

న్యత్ర ద్విజరాజా దంతశ్రేష్ఠాః మధ్యమదంతా ఇతి యావత్ ॥*॥ రాజదంతా
మధ్యదంతా దంష్ట్రా దంతాశ్చ పార్శ్వయోరితి వైజయంత్యాం - మధ్యమదం
తానాం రాజదంతత్వకథనాద్ద్విజరాజత్వోక్తిః తేషాం రుచేః కాంతేః తిర
స్కరణమాచ్ఛాదనం దంతవాసస్త్వాదితి భావః ॥౧౦౪॥ ఆదావితి ॥ అచ్ఛం ని
ర్మలం అధరామృతం ప్రాగుత్పన్నసుధా ॥ * ॥ శ్రుతం భవద్భిరధరోత్తరం
వచ ఇతి శాకుంతలాదిప్రయోగాత్ ॥ ౧౦౫ ॥ బాలే ఇతి ॥ వివర్తే పరిణామే
సతీతి శేషః - విశంకో నిస్సంశయోఽస్మి - చంద్రస్సర్వోఽప్యమృతమయత్వాన్మృ
ష్టః తత్రైకా రేఖా త్వతిమృష్టా - అన్యథా శివో న బిభృయాత్ తమేవాధారోని

మిశ్రతః-అతఏవముఖం సర్వాంమృష్టం-అధరస్త్వతిమృష్టఇతినిరచినవమిత్య
ర్థః ॥ ౧౦౬ ॥ సువర్ణేతి ॥ సువర్ణమాత్రేణఅచ్ఛిద్రకదళ్యాదిప
ర్ణమాత్రేణగరుడమాత్రేణచజగద్దురాపకల్యాణానాంపాత్రేణ అనంత
కల్యాణగుణశాలినాపరమాత్మనేత్యర్థః-బహుమూల్యేనసువర్ణపాత్రే
ణేతిచవ్యజ్యతే ॥ ౧౦౭ ॥ మనోహరాపాంగేతి ॥ క్షౌద్రస్యపటలంమధు
కోశఃమన్యేఇత్యుత్ప్రేక్షావాక్యార్థఃకమః-తిర్యగ్వ్యహితఃతిర్యగ్జంతుభిర్మ
క్షికాభిఃకృతోపిపాత్రయఃపరైర్జైవనరేణ పేయఃక్వచిన్మానుషసంచారరహితే
ప్రదేశేమక్షికాభిరేవనీయతఇత్యభిప్రాయేణప్రాయోగ్రహణం- అన్య

శంక్యచిరమస్మ్యధునావిశంకఃస్మృత్వాశివంధృతరుచిం శశి
రేఖయైవ ॥ ౧౦౬ ॥ సువర్ణమాత్రేణజగద్దురాపకల్యా
ణపాత్రేణచయద్గృహీతుమ్ ।అహంకియత్ప్రేయసితేధ
రస్యతస్యామృతస్యాపిచ తారతమ్యమ్ ॥ ౧౦౭ ॥ మనోహ
రాపాంగితవా ధరోయంక్షౌద్రస్యమన్యే పటలం యదే
షః । చిరాయతిర్యగ్వ్యహితోపికృచ్ఛ్రంపాత్రయఃపరైర్జైవన
రేణ పేయః ॥ ౧౦౮ ॥ కమలకుట్మలచారుకుచాంకురేత్వ
దధరోద్విజవాసఇతిస్ఫుటమ్ । అతిసితస్సతతామృతసేక
తోభవతిరాగవిశేషపదంయతః ॥ ౧౦౯ ॥ ద్విజచ్ఛదస్తేధర

త్రతిర్యగ్వ్యహితోలజ్జయాసాచీకృతోపిపరేణ పరమాత్మనైవ పేయస్సర్వ
థాపాస్యామేవేత్యర్థః॥౧౦౮॥కమలేతి॥ద్విజవాసోదంతవసనం,బ్రాహ్మ
ణవస్త్రంచ,అతసితఃశర్కరామతిక్రాంతఃఅధరః॥ని॥శ్వేతేసితంభార్గవే
నాశర్కరాయామంసితాస్త్రీయామిత్యమరశేషః- సతతామృతసేకతః విధే
నానంతతంసుధాభిస్సిచ్యమానత్వాద్ధేతోః రాగవిశేషపద మనురాగాతిశ
యాస్పదంభవతి-పక్షేమతఏవ శర్కరాతిశాయీతదనుసుధాభిరపిసిచ్యతే
చేత్కిముపక్తవ్యమితిభావః-అన్యత్రఅతిసితః ప్రథమమతి శుభ్రద్విజపట
స్సతతమమృతసేకతోజలక్షాళనాద్రాగవిశేషపదమారుణ్యాతిశయాశ్ర
యః ॥౧౦౯ ॥ ద్విజచ్ఛదఇతి॥ద్విజచ్ఛదోదంతచ్ఛదఃపక్షఃపత్రంచయతోయ

స్మాత్కారణాత్-అనేనఅధరేణ హరిణాకృష్ణేన, హారేణ బలాత్కారేణ హార్యంహర్తుంశక్యంనవమమృతంసంఛాద్యసంగోప్యధార్యతే అంతరే వధార్యత ఇత్యర్థః-అన్యత్ర అనేనగరుడపక్షేణహరిణాఇంద్రేణహారేణ హార్యంహర్తుంయోగ్యంనవంఅమృతంసంఛాద్యధార్యతే,పురాగరుత్మా నమృతఘటంపక్షేణసంఛాద్యనినాయేతిప్రసిద్ధిః ॥ ౧౧౦ ॥ మసారేతి॥ మసారఇంద్రనీలఃఅముష్యఅధరస్యభోక్తుఃపాతుః, ఆదౌకంటకపాళిఃపులకపఙ్క్తిః ప్రకాశతేఉత్పద్యతఇత్యర్థః॥సి॥వేణౌద్రుమాంగే రోమాంచే క్షుద్రశత్రౌచకంటకఇతివైజయంతీ-తతశ్చమృష్టంస్వాదువస్తులభ్యతే,అన్యా

ఇత్యసంశయంద్విజోపిసోయంగరుడఃపరంభవేత్ । అనే
నసంఛాద్యయతోమృతం నవంహారేణహార్యంహరిణైవధా
ర్యతే ॥ ౧౧౦ ॥ మసారసారాక్షితవాధరోష్ఠంఫలంవిశం
కేపనసద్రుమస్య । ప్రకాశ్యతేకంటకపాళిరాదౌతతశ్చమృ
ష్టంయదముష్యభోక్తుః॥ ౧౧౧ ॥ ద్రాక్షేవసాక్షాదధర
స్తవాయంనాసత్యవాణీప్రవణోయతోహమ్। తాపావనో
దాయగదావలంబీముదాతదాస్వాదనసాదరోస్మి॥౧౧౨॥
కథంనుసామ్యంద్విజగర్హితేనబింబీఫలేనాస్తుతవాధరస్య।
ద్విజప్రధానాశుచయోధరేతుప్రవర్తయంత్యేవరుచింస్వ

త్రఅముష్యపనసఫలస్యభోక్తుఃఆదౌకంటకానాం ఫలావయవ విశేషాణాం పాళిఃపఙ్క్తిఃప్రకాశతేదృగ్గోచరీభవతీత్యర్థః - తతశ్చమృష్టంవస్తులభ్యతే॥౧౧౧॥ ద్రాక్షేతి॥ నాసత్యవాణీసత్యవాక్యంఆశ్వినేయవచనంచ,గదావలంబీగదాధరఃరోగీచ॥౧౧౨॥ కథంన్వితి॥ద్విజగర్హితేనబ్రాహ్మణనింద్యేన-కోశాతకీబింబఫలంమద్యమాంససమంస్మృతమితిస్మృతకోశాతకీబింబఫలయోర్ధర్మశాస్త్రనిషేధాత్,అధరేతుశుచయఃశుభ్రాఃద్విజప్రధానాఃప్రధానదంతాస్స్వకీయాంరుచింకాంతింప్రవర్తయంతిదంతకాంతిరధరేప్రసరతీతిభావః- అన్యత్రశుచయఃపవిత్రాఃద్విజప్రధానాఃబ్రాహ్మణోత్తమాస్స్వకీయాంరుచిమభిలాషంప్రవర్తయంతి అభిలషంతీత్యర్థః-ప్ర

ధానశబ్దస్యపుల్లింగత్వంసమర్థితంప్రథమవిలాసేసుకృతప్రధానఇత్యత్ర॥
౧౧౩॥నవిద్యతఇతి॥ వృత్త్యావిగ్రహేణవ్యాఖ్యానేనేతియావత్ అధరశబ్ద
చుంబిఅధరశబ్దస్పృక్ నవఖండానిభారతేళావృతాదీనితైస్సారాశ్రేష్ఠార
సాభూమిః,అన్యత్రనవానూతనఃఖండఃశర్కరా॥ని॥స్యాత్ఖండశ్శకలేచక్షు
ర్వికారమణి దోషయోరితివిశ్వః-తస్యయస్సారః ॥ ౧౧౪ ॥ విరుద్ధతేతి॥అ
సురాఅవిద్యాఃఅధర్మఇత్యాదౌవిరోధినోనఞర్థత్వదర్శనాదితిభావః-
యథాహుః*తత్సాదృశ్యమభావశ్చతదన్యత్వంతదల్పతా।అప్రాశస్త్యంవి
రోధశ్చనఞర్థాష్షట్ప్రకీర్తితా ఇతి-ధరఃపర్వతః ॥ ని ॥ఆహార్యధరపర్వ

కీయామ్ ॥ ౧౧౩ ॥ నవిద్యతేయత్రధరేతివృత్త్యా ప్రతీయ
తేత్రోऽధరశబ్దచుంబీ । ప్రత్యక్షమేతంనవఖండసారరసా
శ్రీయత్వంకథమస్తుముగ్ధే॥౧౧౪ ॥ విరుద్ధతాచాపియతోన
ఞర్థస్తవాధరస్తేనఘనాఘనోయమ్।యదేషవర్షత్యమృ
తస్యధారావిశ్వంభరాహ్లాదధురీణాః॥౧౧౫ ॥ బిం
బాధరస్తేవదనారవింద మరందసంవాస పదంమదాఢ్యా।ర
దాంశు కింజల్కపరీతమేత మాదిత్సతేయన్మధుహృత్సతృ
ష్ణః ॥ ౧౧౬ ॥ తవాధరః పల్లవ ఏవబాలే రసాలపాల
స్యరసాలసాంగి।నచేత్కథం వా పరపుష్ట ఏషస్సదాతదా

తాఇత్యమరః - తద్విరోధీఇంద్రః అధరఃఘనాఘనఇంద్రః వార్షికమే
ఘశ్చేతివ్యజ్యతే॥ ని ॥ శక్రఘాతుకమత్తేభవార్షికాబ్దాఘనాఘనా ఇత్య
మరః-యద్యస్మాత్కారణాదేషఅధరఃవిశ్వంభరస్యకృష్ణస్యఆహ్లాదధురీసం
తోషాతిశయఃతద్ధురీణాస్సంతోషాతిశయసంపాదకాఇత్యర్థః- అమృత
స్యసుధాయాఃధారాఃవర్షతి అన్యత్రఏషఇంద్రః విశ్వంభరాయాభూ
మేరాహ్లాదసంపాదకాః-అమృతస్యోదకస్యధారాఃవర్షతి॥౧౧౫ ॥బింబా
ధరఇతి ॥ వదనస్యారవిందత్వేతత్రమకరందేనభవితవ్యమితిభావః - మధు
హృద్భృంగఃకృష్ణశ్చసతృష్ణఇతి ॥ ని ॥ తృష్ణేస్పృహాపిపాసేద్వేఇత్యమరః॥
౧౧౬ ॥ తవేతి ॥ పరపుష్టఃకోకిలః పరేణనందేనపుష్టఃకృష్ణశ్చ కోకిలస్య

చూతాంకురభక్షణం ప్రసిద్ధం- అతఏవ॥*॥చూతాంకురాస్వాదకషాయ
కంఠః పుంస్కోకిలో యన్మధురం చుకూజేతి కుమారసంభవే॥ ౧౧౬॥నితాం
తేతి॥నితాంతశుద్ధానామతిశుభ్రాణాం ద్విజానాం దన్తానాం వాసోవస్త్రం
అతిపవిత్రబ్రాహ్మణనివాసశ్చ-తత్తస్మాత్కారణాదిహ-అమృతం యజ్ఞశే
షాన్నం చ స్యాత్॥ ని ॥అమృతం యజ్ఞశేషే స్యాదితి విశ్వః - పురుషోత్తమః
నిర్వాణహేతోః సుఖార్థం కృతేష్టిః కృతాభిలాషః తదమృతం కాంక్షతి - అ
న్యత్ర నిర్వాణహేతో మోక్షార్థం కృతేష్టిః కృతయాగః పురుషోత్తమః
సత్పురుషోపి తద్యజ్ఞశేషాన్నం కాంక్షతి॥*॥యాచయేచ్ఛ్రోత్రియస్యాన్నం
తదభావే జలం పిబేదితి శాస్త్రాదితి భావః॥ ౧౧౭॥ స్వత ఇతి॥ అమృతస్యాం

స్వాదనసాదరస్స్యాత్ ॥ ౧౧౬ ॥ నితాంతశుద్ధద్విజవాస
ఏవ స్తవాధరోష్ఠస్తదిహామృతం స్యాత్। కాంక్షత్యతస్తత్పు
రుషోత్తమోపి నిర్వాణహేతోస్సతతం కృతేష్టిః॥ ౧౧౭ ॥
స్వతోమృతస్యాంద్యపి యాచతే తేధరం విధుః కిన్ను తతోపి కాం
త్యమ్। తం సత్పతిం ప్రీణయ సౌమనస్యప్రదం యది స్యాత్సు
రతాదరస్తే ॥ ౧౧౮॥ స్నేహస్య పాత్రం హ్యధరో జడా
నాం మాధుర్యమత్ర భ్రమమాత్రమూలమ్। ఇతి ద్వితీయా
ధరమాధురీణతత్త్వానభిజ్ఞాః ప్రలపంతి విజ్ఞే ॥ ౧౨౦॥ ధ

దీమోత్కప్రదః సుధాస్రావీ చ విధుః కృష్ణశ్చంద్రశ్చ తేసురతాదరః సంగమే
చ్ఛా స్యాద్యది తం సౌమనస్యప్రదం చిత్తాహ్లాదకరం సత్పతిం ప్రశస్తం ప్రి
యం ప్రీణయ-అన్యత్ర తేసురతాయాం దేవభూయే ఆదరః స్యాద్యది సౌమన
స్యం దేవభూయం తత్ప్రదం సత్పతిం నక్షత్రేశం ప్రీణయ ॥౧౧౮ ॥స్నేహ
స్యేతి॥ స్నేహస్యానురాగస్య పాత్రం-జడానాం మూఢానాం మోహితానాం
భ్రమమాత్రమూలం॥*॥ఆరోప్యాత్మానంధం విషయేతద్భోగలోలుపో బా
లః। హస్తస్థితం క్షురాగ్రిమాక్షీకమాక్షిప్య లేఢుముత్సహత ఇత్యభియుక్తవ
చనాదితి భావః- తత్త్వానభిజ్ఞా ఇతి - అధరతత్త్వానభిజ్ఞా అతఏవ మూఢా ఇత్య
ర్థః॥ ౧౨౦॥ ధయానీతి ॥మోహిన్యజ్ఞే సుధాంధుమమృతకూపం॥ని॥

పుంస్యేవాంధుః ప్రహిః కూప ఇత్యమరః - మాధుర్యమితి - కూపాదకం ప్రత్యహముద్ధృతం సదేవ మధురం భవతి - అన్యథా నశ్యతీతి ప్రసిద్ధం ॥౧౨౧॥ యదితి ॥ పదం విధిత్సతే స్థాతుమిచ్ఛతి - క్షతం కర్తుం వాంఛతి చ - కో వాపరాధః - స్వగృహేవస్థానం నాపరాధాయేతి భావః - అస్వపద ఇతి - అధరో దంతవాస ఇతివత్ - చౌనఖవాస ఇతి ప్రసిద్ధ్యభావాదితి భావః ॥౧౨౨॥౧౨౩॥ ప్రియతమేతి ॥ కుచావేవ కోకౌ తయోస్సభాజనమానందనం తత్ర - కృతరుచి

యాని మోహిన్యధరం సుధాంధుం హితం తవైవ వేద
ముదారశీలే । గృహీత ఏవానుదినం సతృష్ణైః రసో హి మా
ధుర్యముపైతి నాన్యః ॥ ౧౨౧ ॥ యద్దంతవాసోధర ఏష తే
నరదః పదం తత్ర విధిత్సతే మే । కో వాపరాధోస్య నఖస్తు వా
ర్యః పదం కుచే వ్యస్వపదే విధిత్సుః ॥ ౧౨౨ ॥ ఇతి ముహుస్తు
వతా తవతా వతా నఖలు హా నిరితి బ్రువతా మునా । సకృద
చుంబి కథం చ సవంచనా వచనసంచయమోచనచుంచునా ॥
౧౨౩॥ ప్రియతమా కుచకోకసభాజనే కృతరుచిః కమలాప్త
తమస్తతః । కరమచాలయదంబుజబాంధవం సపది తావపి
కించిదుదంచితౌ ॥ ౧౨౪ ॥ బాలే న వేత్సి పదయోర్గతి సౌ
కుమార్యమూర్వోః కరం హృది చ కుంభయుగం క్రమేణ । క్షి
ప్త్వా గజస్సకలమాక్రమితుం తవాంగమత్యర్ఘమిచ్ఛతి హ
రిం శరణం భజేమాం ॥ ౧౨౫ ॥ తేనైవ తే సంప్రతి పార

రసార్తః కమలాయా ఆప్తతమః కృష్ణః - అంబుజబాంధవం కమలసదృశం కరం హస్తమచాలయత్ తావపి కుచావపి కించిదుదంచితౌ ఉదచ్ఛ్వసౌ అన్యత్ర కృతరుచిః ప్రాప్తకాంతిః కమలానామాప్తతమో రవిః అంబుజబాంధవం కమలహితం కరం కిరణం అచాలయత్ తౌ చక్రవాకావపి కించిదుదంచితావుద్గతౌ ॥ ౧౨౪ ॥ బాలేఇతి ॥ న వేత్సి న జానాసి గజకృతమనర్థమితి భావః - పదయోరితి - తవేతి శేషః - అన్యథా గజవద్గమనం న స్యాదితి భావః ఏవముత్తరత్రాపి - క్రమేణేతి - వామనభిక్షున్యాయాదితి భావః - అత్యర్ఘం బహుమూల్యం - హరిం సిం

హం॥౧౨౫॥ తేనైవేతి॥ తేనైవగజానుప్రవేశేనైవ-తేపారవశ్యం-ఏకస్మిన్
ప్రాణిని ప్రాణ్యంతరసమావేశాత్పారవశ్యంభవతి-యథాపిశాచదేవతా
ద్యావిష్టే ఇతిభావః॥౧౨౬॥ త్వదితి॥ కంచుకాగ్రియోఃకూర్పాసాగ్రయోః
యోగఃగ్రంథీకృతస్సంయోగఃతన్మిషేణయదేకకాండంపేటీద్వయస్పృగ
కోదండః-స్మరఏవధీవరోమీనగ్రాహీకదాచిన్మీనతనుంప్రాప్తఃవేదోద్ధార
ణార్థంమత్స్యరూపేణావతీర్ణఇత్యర్థః - లౌల్యంజలవిహారతావశకృ
తచాంచల్యం-ఆసక్తిశ్చ॥౧౨౭॥ నిర్వాణేతి॥ నిర్వాణహోతో మోక్షార్థంసు

వశ్యంవిదారయత్యేషహరిస్తదేతౌ । నఖేనకుంభాయదితే
సుఖంస్యాత్తదాహితంజ్ఞాస్యసిభాషితంమే ॥ ౧౨౬॥ త్వ
త్కంచుకాగ్రియుగయోగమిషైకకాండబద్ధంకుచద్వయ
మిదంస్మరధీవరస్య । పేటీయుగంయదిహమీనతనుంకదా
చిత్ప్రాప్తఃపురావ్యహహలౌల్యముపైమిబద్ధః ॥ ౧౨౭॥
నిర్వాణహోతోర్భవదంగసీమ్నివిధిః ప్రతిష్ఠాప్యరతీశదే
వమ్। కుంభానిచిక్షేపసువర్ణపూర్ణౌకుచచ్ఛలేనాగమ
పారగామీ ॥ ౧౨౮ ॥ అంతఃపురంరతిమిమా హృదయేశ
యస్యకామస్యగోప్తుమయికంచుకినాస్తనాతే । దండోత
యోహితకరౌభవతాంభుజౌమేనక్వాపిదండరహితఃకి
లకంచుకీస్యాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ కథన్నుమూఢాఃకథయంతిసా
మ్యంశైలేనబాలేకుచకుంభయోస్తే । క్షిప్తాభవద్భూషణ

ార్థంచ-దేవతాప్రతిష్ఠాపనేమోక్షుస్మరణాదితిభావః - నిచిక్షేపేతి- దే
వతాయతనేస్వర్ణపూర్ణకుంభనిక్షేపఃపాంచరాత్రాద్యాగమప్రసిద్ధః ॥
౧౨౮ ॥ అంతఃపురమితి ॥ మన్మథోహృదయేశయఇతిప్రసిద్ధిః - త
త్సమీపేరతేరవ్యవస్థానమావశ్యకంఅంతఃపురరక్షణార్థంచ కంచుకిభిర్భ
వితవ్యమిత్యర్థః-కంచుకినోసకూపాసాసౌవిదల్లాచహితకరౌహితసం
పాదకౌదండహీనాత్కశ్చిన్నబిభేతీతిభావః - అన్యత్రహితకరౌధృతక
రౌ ॥ ౧౨౯ ॥ కథన్న్వితి ॥ వజ్రోహీరఃకులిశంచ - భూషణమేవేతి- అన్య

ర్థా-కిమర్థమత్ర తిష్ఠసీత్యపరాధస్స్యాదితి భావః ॥ ౧౩౦ ॥ స్వధత్తేతి ॥
పద్మాప్తకరాభిమర్శః సూర్యకిరణసంపర్కః హరికరస్పర్శశ్చ ॥ ౧౩౧ ॥ త్వ
దంగేతి ॥ త్వదంగే యా లావణ్యఝరీ తజ్జిహీర్షయా అన్యవధూస్పృష్ట్యర్థ
మితి భావః- న వార్యతే చేదిత్యాది-తయోః కుంభయోరుపరికరాప్తిపార్శ్వమ
యా పురుషేణ న వార్యతే చేత్త్వమబలేతి వంచయిత్వా హరిష్యత్యేవేత్యర్థః ॥
౧౩౨ ॥ యదితి ॥ కంచుకం కూర్పాసం అహీ నిర్మోకం చ భోగినాం స్సుఖినాం సర్ప

> మేవ యత్ర వజ్రిః ప్రతీపాచరణేక్వ శంకా ॥ ౧౩౦ ॥ స్వ
> ధత్తవేధాహ్యాదిభూషణాయ కుచచ్ఛలం కోకయుగం తవే
> దమ్ । యద్యత్ర పద్మాప్తకరాభిమర్శః శ్లిష్టం తదేదం సుఖి
> తాం ప్రియాయాత్ ॥ ౧౩౧ ॥ త్వదంగలావణ్యఝరీ జిహీ
> ర్షయా కరద్వయేనాపి విధిః కుచచ్ఛలాత్ । న్యమజ్జయత్కుం
> భయుగం కరేణ మే న వార్యతే చేదబలేతి వంచసే ॥ ౧౩౨ ॥
> యత్కంచుకం ప్రాంచమపాస్య గౌరం ద్రాగన్యమన్యం నవ
> మాదధాతే । తద్భోగినాం స్త్వత్కుచయోర్నితాంతం కాని
> వృత్తిస్స్పర్శనమంతరేణ ॥ ౧౩౩ ॥ లావణ్యసాగరతయా
> త్వయి మగ్నమూర్తేః ప్రాక్ మైనకాత్మజగిరే శ్శిఖరాత్ స్త
> నాత్తే । అద్యాభయాయ తదముష్య కరం దదామి సోఽహం
> హరిశ్శికరసీఖేదవినోదినం మే ॥ ౧౩౪ ॥ చక్రీతి కోకస్య మ
> మాపి శబ్దస్స్వస్వామిభావం ప్రకటం విధత్తే । కుచచ్ఛలం చ
> క్రియుగం కరేణ్ణ నిషేధసి స్ప్రష్టుమపీతి చిత్రమ్ ॥ ౧౩౫ ॥ ము

యోశ్చ పునః పునః నవకంచుకధారణం భోగిత్వసూచకమిత్యర్థః- స్పర్శనమా
లింగనం ఘాతం చ ॥ ౧౩౩ ॥ లావణ్యసాగరతయా సౌందర్యాశ్రయత్వేన అస్య
త్రిలవణస్య భావో లావణ్యం తదాశ్రయస్సాగర ఇతి మధ్యమపదలోపీ సమా
సః తత్త్వేన హేతునా మైనకాత్మజగిరే మైనాకస్య ఇంద్రాద్భీతస్య త్వభయప్ర
దానేన కిమిత్యాశంక్యాహ సోఽహమితి ॥ ౧౩౩ ॥ ౧౩౪ ॥ చక్రీతి ॥ స్వ
స్వామిభావమితి చక్రశ్చక్రీ వా కోఽస్యాస్తీతి వ్యుత్పత్తేరితి భావః ॥ ౧౩౫ ॥

మూర్ధ్నీతి॥ ఇహాస్మిన్ముఖేగూఢంగిరీశత్వంపర్వతోత్తమత్వంయథాతంతు
మయేపటేఝడితిపటోయమితిప్రతీతిర్భవతితంతుప్రతీతిస్తువిలంబితా-ఏ
వంపర్వతకృతేకుచేపి-అతోగిరీశత్వస్యగూఢత్వమితిధ్యేయం-అన్యత్ర గూ
ఢంగిరిశత్వం॥ ని ॥గిరీశోగిరిశోమృడఇత్యమరః- అర్ధచంద్రంనఖాంకం
చంద్రఖండంచస్ఫుటయామీతి- శిరస్యర్ధచంద్రధారణస్యశివచిహ్నత్వా
దితిభావః॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసేతి ॥ హృదిమనసిరసాలసత్వంశృంగారరస
పూర్ణత్వమిత్యర్థః-వీక్ష్య-హృదయేశయత్వాన్మన్మథస్యేతిభావః-తస్యహృ
దయస్యఫలేఫలభూతేఅనేనహృదయస్యవృక్షత్వరూపణంగమ్యతఇత్యేకదే
శవివర్తిరూపకంకుచావాక్రమితాఆక్రమిష్యతి-క్రమేర్లుట్- నహినీరస

> ర్థేకుచాదుర్గకృతేజిహీర్షురస్తిస్మరస్తేతదముష్యభీత్యా।
> గూఢంగిరీశత్వమిహార్ధచంద్రం నఖేన దత్వా స్ఫుట
> యామిమూర్ధ్ని ॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసత్వంహృదివీక్ష్యత
> స్యఫలేకుచావాక్రమితాస్మరస్తే। కరేణమేకంటకవేష్టితౌత
> దిమౌవిధేయావధునైవముగ్ధే ॥ ౧౩౭ ॥ కృశానుభాజా
> హృదయేశయేనయోగఃకిలాయంతవతాపహేతుః। దదా
> మిశీతంహృదయేశయంమేతేనైవనూనంతవనిర్వృతిస్స్యా
> త్॥ ౧౩౮ ॥ నకించిదిచ్ఛామిసకృత్తుచాఖ్యాంస్పృశానిశై

హృదయానాంవర్షీయసీనాంకుచౌస్మరఃస్పృశతీతిభావః-అన్యత్ర హృది
వక్షసిరసాలస్యచూతస్యసత్వంసత్తాంవీక్ష్యతస్యరసాలస్యఫలేకుచౌఆక్రమి
తాహరిష్యతి-తత్తస్మాన్మేకరేణకంటకవేష్టితౌ సరోమాంచౌ విధేయౌమదీ
యకరస్పర్శేనరోమాంచఃకుచయోస్స్యాదిత్యర్థః-అన్యత్ర కంటకైర్ద్రు
మాంగైర్వేష్టితౌకర్తవ్యౌఫలరక్షణార్థమితిభావః ॥ ౧౩౭ ॥ కృశానుభా
జేతి॥ కృశానుమగ్నింభజతీతికృశానుభాక్తేనదగ్ధేనేత్యర్థః-హృదయేశయేన
స్మరేణ హృదయేవక్షసిశీతంశయంపాణిందదామిస్పృశామీత్యర్థః-శీతలం
స్మరందదామీతిచవ్యజ్యతే- ఏకాచలస్య గోవర్ధనస్యవినయోస్యాస్తీతివి
నయీవినీతఇత్యర్థః - తస్యభావోవినయితాతామనల్పేహాయాఅధికస్పృ

హాయా॥ టీ॥ ఇచ్ఛాకాంక్షాస్పృహేహాతృడిత్యమరః- మతంగజాస్యంవినా
యకగఆరరాధఆరభతేత్యర్థః ॥ ౧౩౮ ॥ ౧౩౯ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥బాలేఇ
తి ॥ పీతాంబరాశ్లేషఃకృష్ణాలింగనంపీతవస్త్రధారణంచ-అస్యపీతాంబరా
శ్లేషస్యగుణానాకర్ణనాయ-గోప్యేగోపనయోగ్యేశ్రోణికుచోరుణిప్రాణ్యం
గత్వాదేకవద్భావః ప్రియంహృద్యంలలచ్చంచలంచ నేత్రంవస్త్రం॥
టి ॥ నేత్రంవిలోచనేవస్త్రఇతిభాస్కరః- తస్యానుబంధస్సంపర్కః రుచేః
కాంతేరుత్కర్షః సుకుమారతావస్త్రమార్దవంతేనకృతం సుఖం భూ
యాంసిశ్రేయాంసిచ - ఏవమాదయోగుణాఇత్యర్థః - అన్యత్రప్రియ

లలశ్శృణుతస్యసాధ్యమ్ । ఏకాచలస్యగ్రహణేపితాదృగస్తి
ప్రశస్తిఃకియతీద్వయోస్తు ॥౧౩౯॥ నాటయన్వినయితాం
హరిరేవంచాటువాదపరిపాటిపటీయాన్ । అస్పృశత్కు
చయుగంసకథంచిచ్చుంబనంచకృతచుంకృతిరాధాత్॥ త
తశ్చ ॥ ౧౪౦॥ నివేశ్యతల్పేశిశిరాంశుకల్పేఽనల్పేహయా
ప్రాణసమాంసమాయీ । నీవీవిమోక్షాయవిమోక్షదా
యీమతంగజాస్యంహరిరారరాధ ॥ ౧౪౧॥బాలేచేలమి
దంజహీహిధవళంపీతాంబరాశ్లేషతఃప్రాజ్యంసౌఖ్యమపే
క్షితంయదిగుణానాకర్ణయాస్యక్రమాత్ । గోప్యేశ్రో
ణికుచోరుణిప్రియలలన్నేత్రానుబంధోరుచేరుత్కర్ష
స్సుకుమారతాకృత సుఖం శ్రేయాంసి భూయాంసిచ ॥

స్య లలచ్చంచలంయన్నేత్రం చక్షుస్తస్య సంబంధః ప్రియదృగ్గోచర
త్వమిత్యర్థః రుచేరనురాగస్యోత్కర్షస్సుకుమారతాశోభనకుమారవ
త్తా-త్వతలోర్గుణవచనస్యేతిపుంవద్భావః - సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తాశ్చగుణ
వచనాఇతిసంప్రదాయః-యద్వాప్రథమంస్త్రీత్వపుంస్త్వాద్యవివక్షయాసు
కుమారస్యభావఃసుకుమారతేతితసిల్ప్రత్యయంవిధాయఅనంతరంస్త్రీత్వ
వివక్షేతిధ్యేయం-తత్కృతంసుఖం భూయాంసిశ్రేయాంసిచగుణాఇత్య
ర్థః॥ ౧౪౨॥భవదితి॥ప్రత్యయవిశ్వాసమాతనుష్వసంకోచితం వస్త్రంప్ర

సార్థ్యాదర్శనే మమవిశ్వాసస్స్యాదన్యథా నేతిభావః॥౧౪౩॥ ఆచ్ఛాదయి
ష్యామీతి ॥ అహమాశయా అనురాగేణ తేనితంబమాచ్ఛాదయిష్యామిఏత
త్కిం దుకూలం కుత్సితదుకూలంత్యజ దుకూలేత్యక్తే సర్వమపినితంబం స
స్పృహమాలోకయిష్యామీత్యర్థః. అన్యత్రాహమాశయాదిశా తేనితంబ
మాచ్ఛాదయిష్యామిఏతత్కిం దుకూలంత్యజేత్యపివ్యజ్యతే దుకూలం పరి
త్యజ్యాదిగ్రూపాంబరధారణమయుక్తమిత్యాశంకాయామాహదిగంబరత్వ

౧౪౨ ॥ భవద్దుకూలాంతరఏవలీనంమనోమమాన్యత్రనదృ
శ్యతేయత్ । తదర్పయేదంయదివావిముచ్యక్షౌమం మమ
ప్రీత్యయమాతనుష్వ ॥ ౧౪౩ ॥ ఆచ్ఛాదయిష్యామ్యహ
మాశయా తేనితంబమేతత్త్యజకిందుకూలమ్। దిగంబరత్వం
కిమవాప్యముగ్ధేశివంజగత్ప్రాజ్యతమంనవేత్సి॥ ౧౪౪॥రం
భాప్రకాండాద్ద్విరదస్యశుండాదండాదపిశ్రీనిలయేత్వదూ
రౌ । తిరస్క్రియామాదధతోంశుకస్యపరిగ్రహః కిన్ను
శుభావిభాతి ॥ ౧౪౫ ॥ ఇతీరయిత్వాస్పృశతీవనీవీంహ
రౌన్యరుంధేవచసాతదాసీత్ । అనర్ఘభూమ్నః పదము
త్తరస్యరంధ్రాంతరాగస్యయథాతిసూక్ష్మమ్ ॥ ౧౪౬॥ దు
కూలమాకర్షతినిర్విశంకంహరౌవిముగ్ధాశరణాంకమేతు ।
వధ్వాస్తనస్యాః కటకంపరంమేశ్రితస్యనోపేక్షణమాచితీతి॥
౧౪౭ ॥ దృఢంజఘానేవకటాక్షబాణైర్హర్యోదిన్యధత్తైవవి
రోధభారమ్ । తథాప్యసౌముంచతుభీతవత్కిం మాయా

మవాప్యజగత్ప్రాజ్యతమంశివంనవేత్సి నస్మరసిదిగంబరధారణేత వాపిజగ
త్ప్రాజ్యతాస్యాదితిభావః ॥ ౧౪౪ ॥ రంభేతి ॥తిరస్క్రియాంపరిభవమా
చ్ఛాదనంచ ॥ ౧౪౫ ॥ఇతీతి ॥ స్పృశతీవవిలాసేనస్పర్శనంనాటయతిసతీత్య
ర్థః - అనర్ఘభూమ్న ఇతి- నీవీమోక్షవిషయకబలాత్కారస్యేత్యర్థః-
అస్యానర్ఘత్వంచప్రేయసీకర్తృకానిష్టత్వాభినయాదౌపచారికం - ప
దమితి- ధూర్తయాచకస్యలుబ్ధప్రథమవిషయకప్రథమిక మృదుత్వోక్తి

షదితిభావః ॥ ౧౪౬॥౧౪౭॥౧౪౮ ॥ అపీతి ॥ బలినిగ్రహణేనబలవన్నిగ్రహణేనబలేశ్చక్రవర్తినఃపరిభవేనచఅంబరమాకాశంవస్త్రంచ క్రియాముపాయం॥ని॥ఉపాయఃకర్మచేష్టాచచికిత్సాచనవక్రియా ఇత్యమరః - వ్యనయత్ అపజహార ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ అథేతి॥ అనంబరాలంబివస్త్రరహితంభూభృద్భువోరాజపుత్ర్యాః పర్వతభూమేశ్చనితంబంసానుంస్త్రీ

సమస్తాశయవృత్తిసాక్షీ ॥ ౧౪౮ ॥ అపిపురాబలినిగ్రహణేనమేకృతవతోంబరమాక్రమితుంక్రియామ్ । సపదికిన్నుబలేనతదాక్రమేబలమితివ్యనయద్ధరిరంబరమ్ ॥ ౧౪౯॥ పునర్జహృష్టేవసనంప్రియాయాం మాయాబలేనైదమదృశ్యమాధాత్ । యోగేద్దురూహంకపటంయదస్యతతఃప్రసిద్ధోజనియోగమాయీ ॥ ౧౫౦ ॥ అథైషపస్పర్శనితంబబింబమనంబరాలంబిహరిఃప్రియాయాః । భూభృద్భువఃకిన్నునితంబమస్యాస్స్పృశేన్ననీలోమృతదస్సలౌల్యః॥౧౫౧॥ అవిషయోవచసాంసురతక్రమస్తదనయోఃప్రచచాలతమేకశః। అవిధృతాంగతయాసవిధేపసక్తకుసుమసాయకఏవసబుధ్యతే॥ ౧౫౨ ॥ నిదద్రతుస్తావథకేళిలాలసౌ చిరాయభూత్వాబహుళశ్రమాలసౌ।సశింజినీబంధమపి స్వధన్వనశ్చకారమారశ్శిథిలంపృథుశ్రమః ॥ ౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతంనిశమ్యతారందయితేస్వప్నవిబుధ్యతేస్మరాధా । ముఖరోవివిధస్తుతిప్రపంచైస్సహసాబోధకరవ్రజోప్యభాగాత్ ॥౧౫౪॥గ॥ఉపగమ్యచవైతాళికనికరస్తారమిదమవా

కటిపశ్చాద్భాగంచఅమృతదోజలదఃమేఘఃప్రదశ్చసలౌల్యశ్చంచలఃసానురాగశ్చపర్వతనితంబంమేఘస్స్పృశత్యేవేతిభావః ॥ ౧౫౧॥అవిషయఇతి ॥ వచసామవిషయఃగ్రామ్యధర్మతయావక్తుమశక్యఇత్యర్థః- అవిధృతాంగతయాఅనంగతయా ॥౧౫౧॥౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతమితి॥ని ॥ కృకవాకుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః - స్వప్నవిసుప్తేసతి॥ ని॥ స్వ

ష్ణకన్యయాళుర్నిద్రాళురిత్యమరః॥౧౫౪॥౧౫౫ ॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ రాధాయా
ద్దయితః రాధయావశీకృత ఇత్యర్థః- అసౌవిధుః కృష్ణః పరస్యాంస్త్ర్యాం త
రెరుచిమనురాగమాజ్ఝత్పరిత్యక్తవానిత్యర్థః-క్షుబ్ధః కుపితః అళివ్రజః స
ఖీసంఘః-కమలాశయంరుక్మిణీమనః భేత్తుమన్యథాకర్తుం ప్రయతతే ప్రయ
త్నంకరోతి-వ్యంగ్యార్థస్తు- రాధాయావిశాఖాయాదయితః అసౌవిధు

దీత్॥౧౫౫॥ ఉత్తిష్ఠాఖిలలోకపాలనకలానిష్ణాతకృష్ణా
ధునాదత్త్వామోదముదస్యసర్వజగతాం భద్రాయ నిద్రార
సమ్। రాధాయాదయితోరుచింవిధురసావాజ్ఝత్పరస్యా
మితిక్షుబ్ధోయంకమలాశయంప్రయతతేభేత్తుంకిలాళివ్రజః॥
౧౫౬॥ ౫॥ భగవానభివ్యంజితార్థాంతరంవైతాళికవ
చనమాకర్ణయన్నేవసత్వరమవబుధ్యరుక్మిణీరోషసంభా
వనయావిదారితహృదయతయా కేళినికేతనాన్నిరగాత్ ॥
౧౫౭ ॥ తదానీమేవ॥ ప ॥ రాధావశీకృతంశౌరింవినివేద్య
విదర్భజామ్ । ఆళయఃకలయామాసుఃకలుషాం పరుషామ
పి॥తథాహి॥౧౫౮॥ముగ్ధేప్రాజ్ఞమహిషీషుసప్తసుపరాస్వా
దీయమానాసువాసం ప్రాప్తాస్వయుతాధికాసు లలనాస్వ
న్యాసుమాన్యాసువా।జాతాత్వంమధువైరిణోనిరవధిప్రేమ
ప్రవాహాస్పదంతస్యాస్సంప్రతిబాధికాతవహరేరారాధి
కారాధికా॥తతఃఖలు॥౧౫౯॥మానంప్రతీచ్ఛపటుచాటు
వచఃప్రపంచైర్మాభూఃప్రతారితమనాదయితస్యతస్య।

శ్చంద్రః. ఇందోర్విశాఖాయామనురాగాతిశయః॥*॥ యదివిశాఖేశశాంక
లేఖామనువర్తేత ఇతిశాకుంతలేప్రసిద్ధిః -పరస్యాంపశ్చిమదిశిరుచింకాంతి
మాజ్ఝత్-అస్తమిత ఇతియావత్ -ఇతిక్షుబ్ధఃప్రభాతంసంజాతమిత్యుద్బుద్ధ
ఇత్యర్థః. అళివ్రజోభృంగసంఘః-కమలాశయంపద్మాభ్యంతరంభేత్తుం ప
త్రోద్ఘాటనేనాంతఃప్రవేష్టుమిత్యర్థః- ప్రయతతే ప్రభాతంజాత మిత్య
ర్థః-అతఉత్తిష్ఠేత్య[illegible]యః॥౧౫౯॥మానమితి॥సకృష్ణఃవిధేయశ్చేత్ త్వదధీన

స్యాచ్చేదిత్యర్థః-విదగ్ధవిధమైవ చాతుర్యేణైవ చాతుర్యం వినాసమాయా
పీతవవశ్యోఽస్యాదతోఽస్మద్వచనం శ్వాణ్వి త్యర్థః॥౧౬౦॥ఏవమితి॥ ఉపజాప్తా
ఖ్యేదం నీతా॥ని॥ భేదోపజాపావుపధేత్యమరః అనూనమననామధిక చింతా
కులాం॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥క్రుద్ధేతి ॥ ఉద్వా
వ్యవర్యాలోచ్య-అప్రతిమస్యాపిమదీయ కుచద్వయస్యైరావతకుంభరూ

వక్త్రాంబుజం చలలితం వలితం పిధేహి ముగ్ధే విదగ్ధవిధమైవ
సచేద్విధేయః॥౧౬౦॥ గ॥ఏవమాదిభిస్సఖీజన భాషితైరు
పజప్తా విదర్భరాజాని వ్యాజ హృదయాపి విరచిత కుం కు
మాంగరాగవిరాగా తాంబూలరసవిరసా సముజ్ఝిత కుసుమ
మాల్యలౌల్యా, అవ్యంజితాంజనరంజనా విముక్త ముక్తాహా
రాముక్తాహారా చ భూత్వా కేవల మవనితల మధి శ
యానా చ మానమానటయత్॥ ప ॥ అథాంతరేయదుప
తిః ప్రతిపన్న మానా మేనామనూనమననామనునేతుకామః।
ఆసేదివాన్సదనమాశు విదర్భరాజాయా జాయా మజాయత
కృశాం నివశోఽపి వీక్ష్య॥౧౬౨ ॥ ౫ ॥ ఉపసృత్య చ ప్రాణ
ప్రియామిదమవాదీత్ ॥ ౧౬౩ ॥ క్రుద్ధాసి కిన్ను దయితే
కుచకుంభసామ్యముద్భావ్య జంభరిపుకుంజరకుంభయుగ్మే।
భిత్వా తదేసకుచయో రచయామి హారమాత్రేన మౌక్తికగ
ణేనమమప్రసీద॥ ౧౬౪ ॥ ప్రాణప్రియే కిమివవస్తు తవా
స్త్యపేక్ష్యమిద్యుజ్మనః కలుషతా యదలాభతస్తే। లోలాసి
బాలవిధయా విధుఖేలనే చేదాపాదయామి చరణాంబుజస

పంసదృశవస్త్వంతరమస్తీతి పర్యాలోచ్య కుప్యసి కిమిత్యర్థః-భిత్వేతి॥*॥క
రీంద్రజీమూతవరాహ శంఖమత్స్యాహిశుక్త్యుద్భవవేణుజాని। ముక్తా
ఫలాని ప్రథితానిలోకే తేషాం హి శుక్త్యుద్భవమేవ భూరీతి॥ కరికుంభయో
ర్ముక్తాయోనిత్వదర్శనాదితి భావః-బాలవిధయా బాలవత్ విధుఖేలనే చం
ద్రేణ సాకం ఖేలనే కృష్ణేన సాకం క్రీడనే చ ॥ ౧౬౪ ॥ ౧౬౫ ॥ కిమితి ॥ ఉప

...మనే ఇతి కలుషితా సంజాతకలుషా ఆసీః కిం-కలు
వచనః-సురూపకరనిర్జితపల్లవ ఇతి- త్వత్కరస్య నిర్జి
తశ్చైర్యసంపాదకత్వాభావాత్తదానయనే ఉపేక్షా కృతా స్య
...తయశ్చేదిదానీమానయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౧౬౬ ॥ ప్రాగ్యదపీతి ॥ ధ
ర్మ్యాం ధర్మాదనపేతాం-ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేత ఇతి యత్ప్రత్య
క్తమేనమ్ ॥ ౧౬౫ ॥ కిం పారిజాతముపనీతమపేత్య సత్య
భామాకృతే కలుషితాసి మహేశ నేతి । కల్పద్రుమం సపది స
ద్మ నయామి కింతు సోయం సురూపకరనిర్జిత పల్లవస్తే ॥
౧౬౬ ॥ ప్రాగ్యదపి ప్రియతమామతిలంఘ్య ధర్మ్యాం
త్వామన్యసుభ్రువి రుచిర్మమ చేత్ప్రమాదాత్ । భ్రజ్యత్క
ళంకవదనద్విజరాట్ప్రసాదమున్ముచ్యతే కథమివాహమఘా
చ్చ్యుతస్స్యామ్ ॥ ౧౬౭ ॥ ప్రాణప్రియా బుభుతమతీ న సమా
గమాహార్తిసోన్నిశాత్తివిలీనవిలాసజాలః । ఖేదం ప్రప
ద్య హృదయస్య వినోదమాత్రమాసాదయం సహకయాపి వి
ధేయయా తే ॥ ౧౬౮ ॥ మంజీరమంజుతరశింజితరంజితం
తే పాదాంబుజం ప్రియతమే కలయామి మూర్ధ్నా । ఆధే
హి ముగ్ధమధురం వదనేందుబింబమేకాంత కాంత మమిత
స్మితచంద్రికాభిః ॥ ౧౬౯ ॥ క॥ ఏవం సకపటశపథపరంపర
యా ప్రశంసయా వినయాభినయేన చ ప్రేయసీమనునీయ ప్రస
న్నమనముత్సంగసంగినీమాధాయ పాంసునిరసనేన శిరోరు
హానహానేన కంఠాశ్లేషేణ కపోలపరిచుంబనేన చ ప్రమోద
సాపాద్య యదునందనః కమపి వచసామవిషయం హర్షమభ
జత ॥ ౧౭౦ ॥ వ॥ ఇత్థం మానుషలీలయా కలయతే సర్వావనీం
పావనీం కల్యాణైకనికేతనాయ జగదానందాదికందాయ తే ।
దేవాయస్పృహయామి సర్వభువనం గోపాయ గోపాయ
యుః-అన్యసుభ్రువి స్త్ర్యంతరే పరదారేషు చేతి వ్యజ్యతే-వదనద్విజరాట్ప్రసా
దః ముఖచంద్రప్రసన్నతాం-ఉన్ముచ్య-అఘాద్దుఃఖాత్పాపాచ్చేతి వ్యజ్యతే॥
ని ॥ అంహో దుఃఖవ్యసనేష్వఘమిత్యమరః- కథంచ్యుతస్స్యాం తవ ప్ర
సాదాభావే మమ దుఃఖనివృత్తిః కుతస్స్యాదిత్యర్థః - ప్రమాదాత్పరదా
రానురక్తస్య ద్విజో... నుగ్రహమంతరేణ పాపనివృత్తిః కథం స్యాదితి వ్య

జ్యతే॥౧౬౭॥౧౬౮॥౧౬౯॥౧౭౦॥౧౭౧॥

ధంనిర్మాయ*యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి
యత్తపస్యసికౌంతేయ తత్కురుష్వమదర్పణమితిభగవద్వచనమను
స్మృత్యగ్రంథంవ్యంగ్యమర్యాదయా పరమేశ్వరాయసమర్పయతి॥మమేదమి

నవకాళిదాసకవితాం బుధైరసావుపరిప్లవాయవిహితా మయాంతరిః।
అవలంబ్యచేదయమిమాంవిగాహ్యతేంబులభ్యమత్రగుణరత్నమస్తువః॥
తేలక్ష్మీచిత్తముషేసవామృతఝరీకల్పాయకల్పాయుతమ్॥
౧౭౧॥తస్యైవిదర్భసుదృశేజగదంబికాయై గోపాలకాయ
చజగజ్జనకాయతస్మై।కల్యాణజాతమతివేలమనల్పకాలమా
శాస్మహేనహితతోధికమర్థయామః॥౧౭౨॥మమేదంమే
దిన్యాముదితమమృతాసారసరసంసగంభీరంజానీత్కఇవర
సికాగ్రేసరఇతి।కృతానంతాచింతాకథమివమయాహంత
జనకేదయాలౌసర్వజ్ఞేసతిభవతినిమర్గాత్సరతరే॥ ౧౭౩॥

యస్మిన్శంకరదారసారఘజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః। తస్యాసౌనవకాళిదాస
విదుషష్షోపికావ్యామృతే చంపూ
నామని ధీమతాంకృత
సముల్లాసోవిలాసో
గమత్॥

కాళిదాసస్యనవ్యస్యకావ్యవ్యాఖ్యాంయథామతి।కార్త్సె
రితుంచేత్ప్రీభవేదిందుశేఖరః॥ ....

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ
మహోపాధ్యాయపత్తుధరయల్లయార్య
భాగ్యతనయేనాక్కయ్యసూరిణా
విరచితాయాంభాగవతచంపూవ్యా
ఖ్యాయాంరత్నావళీసమాఖ్యా
యాంషష్ఠోవిలాస
స్సమాప్తః-

